

UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA
FACULTATEA DE ȘTIINȚE SOCIALE
CATEDRA DE ȘTIINȚE POLITICE

REVISTA DE ȘTIINȚE POLITICE
REVUE DES SCIENCES POLITIQUES

Nr. 24 • 2009

-REFERENCES-

GHEORGHE VLĂDUȚESCU (Romanian Academy), ALEXANDRU BOBOC (Romanian Academy), FLORIN CONSTANTINIU (Romanian Academy), CRISTIAN PREDA (University of Bucharest), LAURENTIU VLAD (University of Bucharest), VLADIMIR OSIAC (University of Craiova), CĂTĂLIN BORDEIANU („Petre Andrei” University of Iași)

-INTERNATIONAL ADVISORY BOARD-

MICHAEL RADU,

Senior Fellow, Foreign Policy Research Institute, Co-Chairman, FPRI's Center on Terrorism, Counter-Terrorism and Homeland Security, Philadelphia, USA

MIHAI CIMPOI

President of the Academy of the Republic of Moldavia

YOHANAN MANOR,

Professor, University de Jerusalem, Israel

President, Center for Monitoring the Impact of Peace (CMIP)

JOZE PIRJEVEC,

Professor, University of Trieste, Italy

PATRICIA GONZALEZ-ALDEA

Professor, University Francisco de Vitoria, Madrid, Spain

OLIVER FRIGGIERI,

Professor, University of Malta

CRISTINA BEJAN,

Wadham College, Oxford, Great Britain

SLAVCO ALMĀJAN,

Professor, University of Novi Sad, Serbia

President, „Argos” Center for Open Dialogue, Novi Sad, Serbia

NICU CIOBANU

President, „Libertatea” Publishing House, Novi Sad, Serbia

SANDOR RICHTER

Senior Economist, Vienna Institute for International Economic Studies (WIIW)

JUNE TEUFEL DREYER

Professor, Department of Political Science, University of Miami, USA

-EDITORIAL BOARD-

Editor in chief: AUREL PIȚURCĂ

Deputy editor in chief: ION DEACONESCU

Editorial board: CEZAR AVRAM, VLADIMIR OSIAC, MIHAI COSTESCU, ANCA PARMENA OLIMID, COSMIN LUCIAN GHERGHE, CĂTĂLIN STĂNCIULESCU, CĂTĂLINA GEORGESCU, TITELA VÎLCEANU, MIHAI GHIȚULESCU

NOTE of the EDITORIAL BOARD

Revista de Stiinte Politice. Revue des Sciences Politiques was evaluated and authorized by the National Council of Scientific Research in Superior Education (CNCSIS) in the B+ category – periodical publications indexed in international databases (May 2009) *Revista de Stiinte Politice. Revue des Sciences Politiques* is indexed by Proquest, Index Copernicus, Georgetown University Library, DOAJ, Elektronische Zeitschriftenbibliothek EZB, Journal Seek, Intute Social Sciences.

ADDRESS

University of Craiova, 13 A. I. Cuza Street, Craiova, 200585, Dolj, Romania, Tel/Fax: +40251418515.

© 2009- Editura Universitaria

All rights reserved. All partial or total reproduction without the author's written agreement is strictly forbidden.

ISSN: 1584-224X

<http://cis01.central.ucv.ro/revistadestiintepolitice/>

Cuprins

TEORIE POLITICĂ

Aurel PIȚURCĂ, <i>Guvernanța, de la Aristotel la Uniunea Europeană</i>	7
Miron ROMAN, <i>Coordonate ale disputei dintre postmodernitate și modernitate. Coordonata economico-socială</i>	13
Adriana NEACȘU, <i>Filosofia ca centru iradiant al culturii în viziunea lui Ion Petrovici</i>	18
Victor NEGRESCU, <i>Analiză conceptuală și teoretică a cooperării pentru dezvoltare</i>	26

RELAȚII INTERNAȚIONALE

Mihai Ovidiu CERCEL, <i>Criza economico-financiară mondială și reculul contrastelor</i>	44
Cătălina Maria GEORGESCU, <i>Challenges in implementing EU anti-discrimination legislation in Member States</i>	47
Radu RIZA, <i>Terorismul, ca teorie și practică</i>	53

POLITICĂ ROMÂNEASCĂ

Cezar AVRAM, Roxana RADU, <i>The Criticism of Romanian Social Security System's Reform: "Emperor's Clothes" or Practical Measures</i>	57
Cătălina Maria GEORGESCU, <i>Autonomie decizională: percepții, valori, standarde. Studiu empiric în patru tipuri de organizații din sectorul public</i>	67
Mihai GHIȚULESCU, <i>Mitul supradimensionării legislative</i>	84

POLITICĂ ȘI RELIGIE

Anca Parmena OLIMID, <i>Le personnalisme spirituel européen de la revendication à l'intégration dans la modernité politique roumaine</i>	98
Veronica ION, <i>Implicațiile religioase ale procesului de globalizare</i>	104
Anca Parmena OLIMID, <i>Raportul stat-societate-religie-drept în configurarea unei istoriografii a dialogului interconfesional în context european</i>	110

POLITICĂ ȘI DREPT

- Irina Olivia POPESCU, *Condițiile esențiale pentru validitatea actului juridic civil în tradiția și perspectiva sistemelor de drept europene* 121
- Gheorghe COSTACHE, *Considerente interpretative ale noțiunilor de „copil”, „minor” și „tânăr” în legislația românească și dreptul la protecție a acestor categorii* 128
- Irina Olivia POPESCU, *Unificarea comunitară a dispozițiilor aplicabile în materia consimțământului actului juridic civil. Analiză comparativă a dreptului continental și a sistemului common-law* 133

METODE STATISTICE

- Mihai Radu COSTESCU, *Biserial correlation coefficient. Applicative program* 139

STUDII MEDIA

- Xenia NEGREA, *Jurnalul român: deziderate și interpretări* 142
- István KÓSA, Zoltán AMBRUS, Csilla ZSIGMOND, *The Comprehension of Announced and Written Tv News* 147
- Daniela OSIAC, *Uniunea Europeană în oglinda presei* 164
- Manuela POPESCU VIERU, *Potențialul educațional al folclorului și modalități de valorificare* 170
- Davian VLAD, *TVR Craiova și procesul de armonizare a principiilor regionale și europene* 179

BOOK REVIEW

- Anca Parmena Olimid, *Politica românească după 1989* (Irina Olivia Popescu) 185
- Actele Simpozionului Internațional „Politica de vecinătate și noul spirit european”* (Mihai Ghițulescu) 187

Guvernanța, de la Aristotel la Uniunea Europeană

Aurel PIȚURCĂ

Abstract: *In this article we proposed to emphasize the evolution of governance from the antiquity until the present moment. In this sense, we have taken as a starting point political theories regarding governance authored by Aristotle, Cicero, Montesquieu and, obviously, E.U. In the last case we had in view multilevel governance, specific to the E.U., its definition and characteristics.*

Keywords: *government, governance, multilevel, E.U., etatic power, national state, subnational, supranational, international, relation, reports.*

Problema organizării, conducerii, și dirijerii vieții sociale, în special a celei politice, într-un cuvânt, a guvernării a constituit și constituie și astăzi o temă majoră a gândirii și practicii politice. Importanța acesteia decurge din faptul că de modul cum este realizată în practică, de calitatea și eficiența actului de guvernare, depinde în mare măsură împlinirea aspirațiilor, dezideratelor și intereselor oamenilor. De aceea, încă din antichitate guvernarea a născut vii și aprinse dezbateri și controverse, asupra ei aplecându-se filosofii, istoricii, gânditori ai lumii antice, în special cei din Grecia și Roma. *Platon*, dar mai cu seamă *Aristotel* interesați de realizarea Binelui comun, au văzut în guvernare și formele sale condiția împlinirii acestuia. Drept urmare, *Aristotel* în lucrarea sa *Politica*, va avea ca principal subiect de analiză guvernarea, natura și formele sale de realizare în practica socială. Natura acesteia este dată de cine și în folosul cui guvernează, conducerea putând fi făcută fie în conformitate cu Binele comun, sau în virtutea

intereselor personale. Pornind de al un set de criterii cum ar fi moralitatea, numărul și calitatea celor ce exercită puterea, *Aristotel* identifică șase forme de guvernământ, trei pure sau normale (monarhia, aristocrația și politica), care pun în centrul guvernării scopul moral și trei impuse, anormale (tirania, oligarhia și democrația) care sunt deviate de la scopul moral al guvernării și pe care le și definește¹. Preocupat de asigurarea stabilității și echilibrului statului, a diminuării tensiunilor sociale și a „calmării” demosului, *Aristotel* propune guvernarea mixtă, o îmbinare între trăsăturile guvernării republicane considerată a majorității și a interesului general cu cele ale aristocrației. După gânditorul grec, guvernarea mixtă este singura în măsură să „asigure cumpătarea și calea de mijloc și constituie lucrul cel mai bun... dintre toate bunurile”².

Ideea guvernării mixte ca un compromis între guvernarea republicană și cea aristocratică o întâlnim și în lumea romană, mai întâi la *Polibiu* și apoi la *Cicero*. Încercând să atenueze criza statului roman

din cursul secolului I î. Ch., Cicero în lucrările sale *Despre stat* și *Despre legi*, aflat sub influența tezei guvernării mixte a lui Polibiu, încearcă să o impună Romei antice sub forma principatului, o îmbinare între monarhismul absolut al împăratului și menținerea formală a republicii și instituțiilor sale democratice.

Guvernământului monarhic absolutist specific feudalismului i s-a contrapus, în special în perioada de descompunere a sa, numeroase alternative de guvernare, cele mai multe fiind inițiate și promovate de noua clasă în formare și afirmare burgheză.

În acest efort de creare și promovare a unui nou tip de guvernare compatibil cu noile legități ale dezvoltării sociale, se înscrie teoria politică a guvernământului promovată de *Charles Louis Montesquieu*. În plin iluminism, filosoful, istoricul și omul politic Ch. L. Montesquieu în lucrarea sa *Despre spiritul legilor* sau *Tratatul politic* inițiază o teorie a guvernământului, a naturii, formelor și principiilor sale, în special al separației și reprezentativității. Întregul demers politic se fundamentează și pornește de la lege, considerată temelie oricărei societăți.

„Legile, în înțelesul cel mai larg sunt raporturile necesare care derivă din natura lucrurilor, și, în acest sens, tot ce există are legile sale”³. Din legile generale își trag esența cele civile, și politice care trebuie să servească guvernământului. Dacă legile generale creează cadrul existenței societății, cele particulare cum e cazul celor politice, guvernământul acesteia.

Deși identifică trei forme de guvernământ (republican, monarhic și despot) pe care le și definește, în concepția lui Montesquieu orice guvernare este caracterizată de două mari elemente prin care acestea se deosebesc unele de altele: *natura lor* ce definește modul de deținere și exercitare al puterii; *principiul*, „acel ansamblu de mărimi specifice ce fac trecerea la moravuri și la comunicare”⁴. Dacă

natura face să existe guvernarea, principiul o face să acționeze, o pune în mișcare. De aceea, legile trebuie să se afle în mod egal atât în natura cât și în principiul guvernării. Legile nu numai că fundamentează guvernământul ci sunt și singurele în măsură să asigure egalitatea oamenilor în societate. „În stare de natură, oamenii se nasc desigur egali, dar ei nu pot rămâne așa. Societatea face ca egalitatea dintre ei să dispară și ei nu devine iarăși egali decât datorită legilor”⁵.

Racordat la cerințele noii dezvoltări sociale ce impuneau un regim democratic, Montesquieu face o pertinentă analiză a guvernământului republican, avansând pentru acea perioadă idei democratice, revoluționare. În regimul republican, natura sa este dată de deținerea în întregime sau în parte a puterii de către popor, iar principiul este virtutea.

Într-o republică, virtutea este însăși dragostea de republică, ea e un sentiment nu un șir de cunoștințe. Ea este singura unde există dragostea de democrație; iar dragostea de democrație este dragostea de egalitate. Într-o democrație alături de egalitate trebuie să existe și libertatea, îndeosebi cea politică. Aceasta însă nu este sinonimă cu voința cetățeanului de a face ce vrea. Într-un stat de drept unde există legi, libertatea este dreptul de a face tot ceea ce îngăduie legile. „Libertatea politică pentru un cetățean este liniștea sufletească izvorâtă din convingerea fiecăruia că se află în siguranță și pentru că există această libertate guvernământul trebuie să fie alcătuit în așa fel, ca un cetățean să nu aibă teamă de alt cetățean”⁶.

Întrucât niciunul din regimurile politice analizate nu-l satisfac, din dorința de a reforma și limita absolutismul monarhic care nu era în concordanță cu noul spirit și cerințe ale dezvoltării sociale, dar și de a asigura democratismul politic, în special libertatea și egalitatea politică cerute cu

insistență de noua clasă în formare și afirmare burgheză, Montesquieu avansează un sistem de guvernământ bazat pe principiile separației și reprezentativității puterii, „Experiența dintotdeauna ne învață că orice om care deține o putere este înclinat să abuzeze de ea și că merge mai departe până dă de graniță. Pentru a nu exista posibilitatea de a se abuză de putere, trebuie ca prin rânduieli stabilite puterea să fie înfrântă de putere”⁷.

În concepția lui Montesquieu, separarea puterilor însemna a anula o distribuire a atributelor și prerogativelor sale, o echilibrare a lor printr-o contrapondere. „Pentru a forma o guvernare moderată, puterile trebuie combinate, reglate, făcute să acționeze, trebuie atașat un lest uneia pentru a o face pe cealaltă să renunțe, este o capodoperă legislativă ce nu poate fi împlinită de hazard sau de prudență”⁸.

Pentru Montesquieu separația puterilor este impusă de însăși actul de conducere, de necesitatea asigurării libertății. Atunci când în mâinile aceleiași persoane sau aceluiași corp de dregători se află întrunite puterea legislativă și cea executivă nu există libertate. Nu există libertate, nici dacă puterea judecătorească nu este separată de cea legislativă și executivă.

Un al doilea principiu de esență burghezo-liberală pus în discuție de Montesquieu este cel al reprezentativității. În fapt, prin el se urmărește a-l face operațional pe cel al separației, în special al legislativului. „Într-un stat liber – apreciază Montesquieu – fiecare om trebuie să se conducă singur, s-ar cuveni ca întreg poporul să dețină puterea legislativă; deoarece aceasta nu este cu puțință în statele mari și poate da naștere la multe neajunsuri și în cele mici, trebuie ca poporul să facă prin reprezentanții săi tot ce nu poate să facă el însuși.”⁹ Impunerea și justificarea acestui principiu este aceea că reprezentanții față de popor au superioritatea că sunt capabili să dez-

bată treburile publice, pe când poporul, nu este apt pentru aceasta, fapt considerat de Montesquieu unul din marile neajunsuri ale democrației. De fapt, Montesquieu nu se ridică împotriva democrației în general, ci a celei directe, el pledând pentru forma sa reprezentativă. Deși nu o face explicit, el se pronunță pentru un vot cenșitar după modelul celui englez. „Dreptul de a-și da votul pentru alegerea reprezentantului trebuie să-l aibă, în districtele respective, toți cetățenii cu excepția celor care sunt de o condiției atât de inferioară încât sunt considerați lipsiți de voința proprie”¹⁰.

Teoria politică a lui Montesquieu a avut ca model sistemul politic englez, monarhia sa constituțională considerat la acea vreme cel mai avansat, este în cea mai mare măsură de esență democratică, ea a stat la baza fundamentării revoluției franceze de la 1789 și a guvernământului politic liberal. Caracterizându-l pe Montesquieu, *Pierre Manent* aprecia „liberalismul lui Montesquieu nu este agresiv sau ursuz ca cel al lui Locke. Montesquieu este liberal nu doar în principiile sale, ci și în dispoziția și în tonul său”¹¹.

Deși nu este un stat și probabil, așa cum se precizează în Tratatul de la Lisabona va evolua „fără superstat federal”, Uniunea Europeană este o entitate politică și economică de sine stătătoare cu rol major în realizarea și derularea vieții internaționale. Extinderea și evoluția va impune cu necesitate un sistem propriu de guvernare. Sistemul de guvernământ al U.E. este unul nou, pe care nu îl regăsim în trecutul sau prezentul sistemului politic, el nu poate fi comparat nici cu cel al statului național, federal sau confederal, ci e unul specific unei comunități politice și economice supra-naționale a cărei funcționare se bazează pe tratate și instituții comune, pe valori și principii noi, democratice. În această situație, nu avem de a face cu un tip clasic de guvernare, ci cu unul specific, neîntâlnit

în practica vieții sociale, ceva între tipuri și nivele de guvernare naționale, subnaționale și supranaționale¹². Este așa numita „guvernare multinivel” sau „guvernarea la niveluri diferite”¹³.

Prima utilizare a termenului de guvernanta în sensul actual, a fost folosit de Banca Mondială, care într-un raport publicat în 1989, privind dezvoltarea economică a țărilor africane vorbea despre „o criză a guvernământului”, privită ca manieră de exercitare în sens pozitiv a actului guvernării de către statele post-coloniale împreună cu organismele economice financiare internaționale și alți agenți economici.

Raportul lasă să se înțeleagă că este nevoie de un nou sistem de guvernare, bazat pe principii și relații noi între statele naționale, organizații internaționale, societăți civile, întreprinderile și o societățile multi-naționale care să conducă la o mai bună gestionare a afacerilor. Banca Mondială încerca să introducă *depolitizarea* și *dezideologizarea* economiei și finanțelor prezentate ca elemente ale oricărei societăți moderne care trebuie să funcționeze bine, eficient și integru, oricare ar fi forțele politice aflate la putere¹⁴.

Transformările petrecute în relațiile internaționale postbelice începute cu sfârșitul Războiului Rece, continuate cu prăbușirea regimurile comuniste, dezintegrarea URSS, procesele de integrare regională, globalizarea și mondializarea impune restructurarea, reconfigurarea relațiilor dintre state, reașezarea rolului statului național, regândirea raporturilor de putere, a mecanismelor exercitării acesteia, a participării la actul guvernării și a altor actori în afara statului. Lumea se află într-un proces rapid și continuu al schimbării, vechile mecanisme instituționale naționale și internaționale se dovedesc ineficiente și inoperabile noului tip de dezvoltare. Guvernanta concept și realitate nouă a constituit pentru mulți autori un mijloc de salvare, chiar

dacă acesta se afla în prin proces de constituire, definire. *Pierre de Senarclès* referindu-se la aceasta aprecia „guvernanta traduce ideea că guvernămintele statelor nu au monopolul puterii legitime, că există și alte instituții și actori care contribuie la menținerea ordinii, participând la reglarea economică economică și socială”.

Definiția dată guvernantei de Banca Mondială și însușită de majoritatea instituțiilor O.N.U. deschidea drumul penetrării acesteia și în sfera politicului. O primă încercare de definire a guvernantei din perspectiva politicului o face J. Kooimans care vede în aceasta o relație între conducători și conduși, între deținătorii puterii și societate în ansamblul ei. Pentru Kooimans guvernanta este un proces larg, la care pe lângă organizațiile și instituțiile guvernamentale trebuie să participe și cele din sectorul neguvernamental.¹⁶ O altă definiție a guvernantei este dată de *Commission on Global Governance* ca fiind „totalitatea modalităților prin care instituțiile și indivizii își administrează afacerile comune”¹⁷.

În schimb, *Isabella Johnson* prin definiția dată guvernantei încearcă să facă trecerea către guvernanta de tip multinivel, ea văzând în aceasta pe toți actorii posibili și capabili să ia decizii. Guvernanta este concepută a se realiza ca o exercitare a puterii pe diferite nivele administrative, în mod eficient, transparent și responsabil.¹⁸ Din această scurtă incursiune în definirea guvernantei se pot desprinde câteva aspecte privitoare la aceasta:

- guvernanta nu este și nici nu trebuie identificată cu guvernarea. Aceasta din urmă are cu prioritate în vedere numai guvernământul puterii etatice, o exercitare centrală și ierarhică a acesteia. Orice depășire a granițelor acestui tip de guvernare înseamnă ieșirea din matricea clasică și deci trecerea într-un alt tip de exercitare al puterii;

- guvernanța ca tip nou, specific de exercitare a puterii nu trebuie considerată ca o „afacere” a puterii etatice, ci ea trebuie concepută și definită dintr-o dublă perspectivă guvernamentală și civică societală;
- implicând o pluritate de state, de actori se modifică însăși principiile și mecanismele puterii, apare negocierea, votul, consensul în luarea și aplicarea deciziilor, elemente noi ale elaborării și exercitării puterii.

Privită din perspectiva plurității instituționale, guvernanța ne apare ca o guvernare pe multiple niveluri, o relație între autoritatea centrală și ceilalți participanți la implementarea politicii.

Conceptul de *governance multi-level* a fost creat și definit de G. Marks ca „sistem de negociere continuă între guvern și diverse niveluri teritoriale”.¹⁹

Guvernanța pe mai multe niveluri promovează pluralismul instituțional admițând alături de puterea etatică și prezența și participarea la elaborarea și aplicarea deciziilor și a altor instituții și organizații non-statale ca autorități locale, regionale, actori privați și evident instituțiile și organismele U.E.

Sistemul guvernanței multinivel se deosebește de abordările interguvernamentaliste ce susține predominanța nivelului național față de cel subnațional și supranațional. El se particularizează prin:

- *nu este ierarhizat* ceea ce înseamnă că instituțiile supranaționale nu sunt în raport sau acțiune superioare ierarhic statelor naționale inclusiv instituțiilor și organismelor de la nivelul regiunilor;
- *caracterul neierarhic* este prezent și în procesul elaborării deciziilor. Mecanismul elaborării deciziilor la nivelul guvernanței multinivel al UE se bazează pe principiile negocierii, al votului majoritar sau al consensului;
- *dispersia dinamică a autorității* la mai multe niveluri de competență între actori

situați în diferite paliere, regiuni, zone teritoriale.

Autoritatea deciziei îndeosebi cea politică este dispersată în trei nivele: *comunitar, național și subnațional*. Între nivelul supranațional și nivelurile național și subnațional nu există un raport de ierarhizare, de subordonare, ci mai degrabă un raport de interdependență instituțională și funcțională. Acest nou tip de raporturi, relațiile este impus de noile principii ce guvernează noul tip al puterii, cooperarea și subsidiaritatea între toate tipurile de instituții, între cele ale statelor membre și cele ale U.E.

Instituțiile supranaționale, cele naționale și subnaționale formează un sistem integrat, caracterizat prin parteneriat, cooperare, negociere între toți actorii participanți la elaborarea și luarea deciziilor. Sistemul guvernanței multinivel implică o împărțire pe diferite niveluri a competențelor privind elaborarea deciziilor. Din această perspectivă L. Hooghe și G. Marks susțin că există două tipuri de guvernanță multinivel.²⁰

Primul tip de guvernanță multinivel este apropiat de sistemul federalist și se caracterizează prin existența unui număr limitat de autorități dimensionat în așa fel încât să fie capabil să îndeplinească mai multe funcții peste nivelul teritorial respectiv. În acest caz există un număr optim de autorități și niveluri administrative. Acest tip, model de guvernanță fiind apropiat de sistemul federalist, este considerat a fi cel ce corespunde cel mai mult nivelului național.

Cel de al doilea tip de guvernanță multinivel se caracterizează prin existența unor multiple și independente autorități specializate și care îndeplinesc multiple și distincte funcții publice. Acest tip de guvernanță îl întâlnim la nivel local, regional, acolo unde există servicii furnizoare de utilități.

Guvernanța multinivel nu își propune să desființeze sau să marginalizeze statul,

sau să-l deposeze de competențe, ci doar să-i confere un nou rol și statut, acela de partener cu ceilalți actori de la diferite niveluri subnațional și supranațional. Are loc un transfer de competențe de la nivel național la cel supranațional și subnațional, proces numit și integrare pozitivă. Prin aceste transferuri are loc o destatalizare a politicilor, o decentralizare care este mult mai compatibilă și necesară democratismului social politic. Are loc totodată și o limitare a caracterului ierarhic, pe care puterea etatică prin instituțiile sale îl poate genera în raport cu celelalte instituții nonstatale.

Din perspectiva democratismului social-politic, guvernanta multinivel este cea mai relevantă pentru autonomia locală, ea există și funcționează prin guvernanta multinivel. Mulți specialiști, analiști văd în guvernanta noul sistem de elaborare și aplicare a puterii în contextul noii dezvoltări sociale, un cod al conduitei viitoare în relațiile dintre puterea etatică de tip național și instituțiile subnaționale și internaționale.

Acest nou sistem al puterii nu este perfect, în schimb este în corespondență cu cerințele și legitățile dezvoltării sociale actuale și cel mai perfectibil. Reformarea sistemului de guvernanta multinivel creat și aplicat în U.E. început prin Tratatul de la Nisa, continuat prin Tratatul de la Lisabona este o necesitate. El trebuie să devină mai performant, eficient, transparent și să fie în măsură să sporească credibilitatea cetățenilor U.E., să facă din aceasta un model de guvernare, dar și de influențare a cursului evenimentelor pe plan internațional.

Note

¹ Aristotel, *Politica*, Editura Antet, București, 1996, III, p. 2 și următoarele.

² *Ibidem*, cap IV, 9, p. 3.

³ Ch. L. Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, Editura științifică, București, 1964, p. 11.

⁴ *Ibidem*, p. 31.

⁵ *Ibidem*, p. 144.

⁶ *Ibidem*, p. 195.

⁷ *Ibidem*, p. 199.

⁸ *Ibidem*, p. 196.

⁹ *Ibidem*, p. 198.

¹⁰ *Ibidem*, p. 196.

¹¹ Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 63.

¹² Ghe. Pîrvu, *Guvernarea Uniunii Europene*, Editura Universitaria, Craiova, 2010, p. 88.

¹³ În studiul nostru vom folosi termenul de guvernanta și nu de guvernare întrucât aceasta din urmă are în vedere guvernământul clasic realizat de puterea etatică națională, ori noțiunea de guvernanta se referă la un sistem de guvernare ce include pe lângă autoritatea de stat națională și alte autorități și niveluri ca cel subnațional și supranațional.

¹⁴ Adrian Liviu Ivan, *Perspective teoretice ale construcției europene*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2003, p. 266.

¹⁵ *ibidem*, p. 276.

¹⁶ Apud Dele Olowu, *Governance in developing countries. The challenge of multi-level governance*, paper presented at Seventh International Seminar on Geo-Information Science (GIS) in developing countries, 15-18 May, Enschede, Netherland, 2002, p. 3.

¹⁷ Mike Kahler, David A. Lake, *Globalization and Governance*, in Mike Kahler, David A. Lake, *Governance in a global economy*, Princeton Univ. Press, 2003.

¹⁸ Isabella Johnson, *Redefining the concept of governance*, p. 3, <http://www.acdica.gc.ca/INET/IMAGES>.

¹⁹ Gary Marks, „*Structural Policy and Multi-Level Governance in the EC*”, in Alan W. Cafruny and Glenda Rosenthal (Eds.), *The State of the European Community*, vol. 2, *The Maastricht Debates and Beyond*, Colorado: Lynne Reiner, 1993, pp. 392-403.

²⁰ Lisbet Hooghe, Gary Marks, „*Types of Multi-Level Governance*”, in: *European Integration Online Papers (EIOP)*, vol. 5 (2001), No. 11, p. 4-12.

Coordonate ale disputei dintre postmodernitate și modernitate

I. Coordonata economico-socială

Miron ROMAN

Abstract: *This article is the first in a series which approaches the different coordinates in the manifestation of the dispute between postmodernity and modernity. The coordinate analysed in this article is the economic-social one, dominantly post-industrial and highlighted as a structural pillar of the articulation of the architecture of characteristics of the identity ensemble of postmodernity.*

Keywords: *modernity/post-modernity, social relations, social constructs, socio-determinist interactions.*

Discursul cultural-filosofic al modernității este circumscris axio-normativității raționaliste, utilizată ca suport al elaborării unui proiect global (operaționalizat sectorial) și universalist, cu finalitatea umanistă a emancipării condiției umane. Necesarele legitimări ale proiectului, ale componentelor acestuia și ale *praxis*-ului obiectivării lor erau asigurate – cum corect sesiza J.-Fr. Lyotard – din partea unor ample povestiri-construct („macronarațiuni”), care propuneau și argumentau justificativ respectiva finalitate, precum și instrumentația rațiunii umane raționalizatoare prin intermediul căreia aceasta se precogniza a fi atinsă.

Discursul *cultural-filosofic și sociologic* al modernității a evoluat de la etapa incipientă a unei configurări de tip iluminist-utopic, la cea a unei maturizări paradigmatică prin raportare la deja evidențiatele caracteristici ale societății moderne industrial-

capitaliste, ea însăși maturizată, pentru ca, în baza unor acumulări din prima parte a secolului al XX-lea, în cea de-a doua parte să se manifeste, tot mai pregnant, o criză profundă a acestuia.

Este de reținut, totodată, și faptul că paradigma generală raționalistă a modernității și discursurile asociate acesteia, deși foarte evidente și lesne inferențiable la nivelul reprezentativ al ansamblului modernității occidentale, nu au fost, totuși, lipsite de „erezii” și de încercări „schismatice”. În fond, modernitatea însăși – câtuși de puțin noncontradictorie în chiar structura sa – a promovat un dublu mesaj: pe de o parte, unul (constant dominant) al perseverării în proiectul elaborat; pe de altă parte, un altul (emis mai confuz și episodic) al relativizării cadrelor axionormative ale acestuia, sau chiar al abandonării lui în baza unor denunțuri suspectate de radicalism iraționalist de factură nihilistă. Este

vorba, prin excelență, despre „cazul Nietzsche” și, apoi (de pe un alt plan și într-o manieră mai adecvate noilor probleme alienante ale epocii – avem în vedere șocul produs asupra edificiului axiologic al modernității după primul război mondial și noile forme de manifestare a alienării existențial-cotidiene), despre existențialismul religios de factură fenomenologică al lui Heidegger.

Evident, discursului antimodern – în sensul argumentării necesității depășirii cadrelor axionormative ale societății industrial-capitaliste – i s-ar putea adăuga și opera lui Marx, aflată în avanscena istoriei timp de peste un secol. Marx a rămas, însă, prin excelență, un filosof-sociolog exponent al spiritualității moderne, nicicând desprins de paradigma universalistă raționalistă, proiectată cu finalitate raționalizatoare. El poate fi apreciat drept nonmodern, postmodern sau chiar antimodern pe un cu totul alt plan, anume în sensul că obiectivul umanist al modernității (emanciparea universală a condiției umane) nu ar putea fi atins în și prin cadrele axionormative ale raționalității capitalismului industrial modern (social-divizant, axat pe exercițiul puterii coercitive și alienante), ci prin obiectivarea în *praxis*-ul social a unei alte raționalități, nondivizante, nonalienante și cu potențe considerate a fi autentice și universale emancipatoare. O astfel de rațiune obiectivată ar fi fost postmodernă prin diferențiere de rațiunea modernă asociată capitalismului industrial, dar și post-modernă sub aspect istoric, ea încheind și împlinind Istoria în sensul împlinirii, în sensul macronarațiunii speculative hegeliene, a ideii ca Idee (subînțeles, absolută).

Coordonata *epistemologică* a raționalismului filosofic și sociologic modern și-a găsit suportul în constructul normativist al pozitivismului. O privire istorică asupra epistemologiei moderne evidențiază conturarea, maturizarea, virtuțile și generalizarea para-

digmei pozitiviste (în diferitele sale expresii și nuanțe), precum și defectele acesteia, devenite tot mai evidente și de neignorat în ultimele decenii ale secolului recent depășit. Criza modernității și a paradigmei sale generale a afectat toate domeniile și toate construtele subparadigmatiche, deci, inclusiv cunoașterea și paradigma pozitivistă avansată. În acest fel, modernitatea a pregătit condițiile necesare reformării ei sau, cel puțin, ale unor soluții – mai mult sau mai puțin viabile – de reformare. Postmodernismul – mai corect, postmodernismele – intră în dispută cu modernitatea pentru a afirma postmodernitatea.

Totuși, lucrurile nu sunt câtuși de puțin simple. Există domenii sau „zone” ale socioumanului în care postmodernitatea a devansat reflecția teoretico-speculativă în baza unor exigențe impuse de autonomia *praxis*-ului social (economicul, organizaționalul, manageriatul, mass-media – adică domeniile impulsionale și valorificante ale cunoașterii obiectivate). Aici, reflecția a acționat mai puțin anticipativ și mai mult diagnostic, constatativ, deci în raport cu un obiect deja manifest în planul onticului social. Există, însă, și domenii în care postmodernitatea încă își caută contururile specificate adecvatoriu. Ea încă nu există (sau, mai exact, există în forme incipiente, multiple și contradictorii); mai exact, se vrea a fi, se caută, dar se și anunță. Este vorba de domeniile culturale și ale cunoașterii, privite sub aspectul unei elaborări paradigmatiche unitare și adecvate specificului lor. Aici se confruntă o multitudine de „eseuri” ce avansează proiecte paradigmatiche reciproc divergente; altfel spus, aici nu ființează încă postmodernitatea, ci își dispută viitorul numeroase „postmodernisme” mai mult sau mai puțin egocentrice și arogante, unele ducând nonconformismul novator până dincolo de limita rezonabilității socialmente sau chiar logic acceptabile.

*
*   *
*

Sub aspect economico-social, societatea modernă este identificată cu cea industrială, arhitecturizată pe baza principiilor liberalismului. Dacă s-ar menține, însă, condiția industrialismului și s-ar face abstracție de cea a liberalismului economico-social, atunci și arhitecturizarea socialistă ar fi conformă societății moderne. De regulă, însă, analizele sunt întreprinse numai în raport cu paradigma societăților occidentale dezvoltate.

Menținând criteriile, societatea postmodernă ar fi identificabilă economico-social cu determinații istoric post-industriale și, calitativ, postindustriale. Este ceea ce se și operează cel mai frecvent. W. Rostow, „stadialist” al dezvoltării societății industriale, asocia maturitatea acesteia atingerii pragului „opulenței”, deci al consumatorismului, ceea ce ar deschide perspectiva unei alte organizări sociale și societale calitativ distincte. A. Touraine¹ merge mai departe și vorbește despre „postmodernitate” ca „post-industrialism”. Stadiul maturizării depline a societății industriale moderne deja ar introduce germenii postindustrialismului și ar marca debutul postmodernității.

Întrucât „postmodernitate” (termen vag) nu semnifică doar „după” modernitate, ci, în mod esențial, o identitate calitativă distinctă în raport cu modernitatea, surprinderea caracteristicilor identitare ale acesteia poate fi ușurată prin enunțul altor noțiuni sau locuțiuni ce o desemnează mai mult sau mai puțin fragmentar: „societate postindustrială”, a „capitalismului târziu” sau chiar „postcapitalistă”, „tehnocrată”, „programată”, „informațională”, „cibernetizată”, „scientizată”, „a clasei de mijloc”, „globalizantă”, „de masă”, „multiculturală”, „societatea media”, „a imaginii”, „deschisă” etc.

A. Touraine utiliza trei principale denumiri pentru desemnarea societății postmoderne, prin raportare la trei criterii distincte: „Sub ochii noștri se formează so-

cietăți de tip nou. Ele se pot numi *societăți post-industriale* dacă se vrea a se marca distanța care le separă de societățile industrializării care le-au precedat (...). Se pot numi *societăți tehnocratice* dacă se vrea a le numi după numele puterii care le domină. Se pot numi *societăți programate* dacă se caută a le defini în primul rând prin natura modului de producție și de organizare economică”².

Analiza denumirilor și a atributelor mai sus enunțate evidențiază câteva aspecte:

- caracteristicile diferențiatore de cele ale societății moderne sunt înscrise într-un spectru foarte larg;
- abordările sunt realizate din perspectivele unor discipline științifice diferite și cu accent asupra unuia sau altuia din atributele postmodernității;
- atunci când se ivesc determinații contradictorii (uneori doar aparent contradictorii) – vezi societate „globalizantă” și „multiculturală”, a „capitalismului târziu” și a „postcapitalismului” –, acestea sunt soluționate în sensul unei unități globale prin acordarea (nu lipsită de riscuri) a unei „bonificații” de predictibilitate privind evoluția spre maturizare și generalizare a uneia față de cealaltă;
- atributele definitorii, deci cele „primare”, sunt circumscrise sferei economicului sau obiectivării lor în economie, celelalte fiind „secundare”, derivate din primele, oarecum contextuale acestora, dar nu total în afara legăturii cu pragmatismul economic.

Caracteristicile economice și sociale ale postmodernității s-au impus progresiv, având ca centru de propagare S.U.A. O panoplie a acestora are drept referențial *postindustrialismul*, concretizat prin consecințele majore ale revoluției științifico-tehnice.

Iată, succint prezentate, principalele *trăsături ale postmodernității ca post-*

industrialism, cu referire la coordonata economico-socială:**a. Economie**

- *Automatizare, cibernetizare, informatizare și scientizare în producția materială și extinse dincolo de domeniile acesteia.* Este vorba de caracteristici tehnico-economice cu implicații majore asupra organizării, eficacității funcționale și reglajul economicului, dar și pe plan social, cultural și în sfera cunoașterii. Respectivul caracteristici schimbă radical registrul valorilor și normelor funcționale în interiorul și în afara economicului propriu-zis.
- *Transformări structurale majore ale industriei.*
- *Amplificarea și restructurarea comunicațiilor* (cu deosebire, a telecomunicațiilor).
- *Progrese în globalizarea economiei și mutații în mecanismele și formele globalizării.*
- *Globalizarea economiei de piață nu doar spațial, ci și structural;* orice producție materială sau mentală (socioculturală, informație, imagine) intră în circuitul comercial, este statuată drept *marfă*, supunându-se normelor de eficiență și profit.
- *Societate întemeiată pe conceptul generalizat al consumului,* ceea ce înseamnă reglaj nu doar economic, ci și sociocultural și informațional din perspectiva consumului.
- *Autonomizarea față de stat a centrelor de decizie economică.*

b. Structuri macro- și microsociale

- *Scăderea relativă și absolută a volumului populației ocupate nu doar în agricultură, ci și în industria propriu-zisă, în racord cu creșterile relativă și absolută ale populației ocupate în sectoarele terțial și cuaternar.* (Formulări

de genul „industria *loisir-ului*”, „industria imaginii”, „industria cinematografică” sunt oarecum metaforice, ele sugerând o amploare deosebită a producției și consumului – devenite „de masă” – a constructelor cultural-hedonice).

- *Reconfigurarea calitativă a structurilor sociale* (clase sau pseudoclasă, grupuri de interes, grupuri de presiune). *Tehnocrația* este plenar afirmată ca și „clasă” dominantă la nivelul sistemului puterii, în afara unei raportări la proprietate, dar care deține informația și angajarea de *status* în mecanismele manageriale atât ale conservării, cât și cele ale „schimbării dirijate” a sistemelor sociale. Este vorba, deci, de o „clasă” legitimată meritocrat, care acumulează și concentrează informația și puterea de decizie necesare reglării dinamicii sistemelor. Tehnocrăția a devenit forța socială dominantă în baza faptului că investiția în inteligență este mult mai importantă decât cea de capital și cu atât mai mult decât cea în munca executivă (progresiv trecută în seama mașinilor-robot). *Tehnocrăția a devenit subiectul social (sau istoric) al postmodernității.*
- *Societate structurată social având ca principal referențial conceptul „clasei de mijloc”.* Este clasa cuplată la cele mai importante activități sociale: producția, comunicarea și utilizarea profesională a informațiilor; scientizarea activităților sociale; „revoluția managerială”. În fapt, confuza „clasă de mijloc” este identificabilă chiar cu subiectul social tehnocrat.
- *Societate a microorganizărilor grupale și comunitare, nu atât moștenite sau impuse, cât constituite prin asocierea voluntară a membrilor,* deci o societate a spontaneității, a libertății de asociere (implicit, a unor structuri cvasi-efemere). Corespondentul epistemologic

al respectivelor structuri ontologice este reprezentat de pluralitatea jocurilor de limbaj.

- *Societate decentrată de la conceptul națiunii.* Națiunea este conceptul raționalizării societale moderne. Pe de o parte, globalizarea postmodernă (concretizată în reglajul general din partea instituțiilor economice, politice și culturale supranaționale), iar pe de altă parte, drepturile la identitate și la organizare microcomunitară etnică, religioasă, lingvistică, sexuală (deci, în general, pe coordonata culturală) sunt „inamicii” externi și interni ai conceptului modern de națiune.

c. *Relații și conflicte sociale*

- *Democrație axată pe principiile statului de drept și ale drepturilor omului.*
- *Descentralizare a puterii până la nivelul subsidiarității* (din nou, trimitere prin analogie la pluralitatea jocurilor de limbaj).
- *Reconfigurare a relațiilor dintre categoriile sociale, ele însele reconfigurate calitativ, inclusiv a naturii și a formelor de manifestare a conflictelor sociale.* Concret, este vorba despre un alt gen de conflicte decât al celor manifestate în societatea modernă. Vechiul conflict fundamental (dintre muncă și capital) este înlocuit cu conflicte mai puțin de natură economică sau de ordine societală și mai mult privind controlul asupra schimbărilor în cadrul aceleiași ordini generale, deci un conflict politico-cultural ce vizează sistemul puterii integratoare manipulative³.
- *Tineretul este lansat ca subiect reformator politico-cultural în baza atitudinii sale contestatatoare și de dinamism axio-social* (postmodernitatea culturală, post-structuralistă franceză își are sorgintea în mișcările studentești ale anului 1968).

- *Relațiile sociale sunt gestionate și reglate în sensul marginalizării conflictelor destabilizatoare prin pârguții ale puterii economice și ale manipulării media.* Proiectul postmodern vizează conservarea esenței societale prin mutarea și gestionarea planului dinamicii în compartimentul hipernovator al diversității consumatorist-hedonice. Și, în continuarea acestei caracteristici:
- *Societate a permanentei inovări, cu finalitate programatică de „a crea creativitatea”, fapt ce incumbă și necesitatea permanentei adaptări, a reglajului stabilizator al sistemului încorporator de inovații.* Este vorba de managementul tehnocrat al menținerii sistemului în stabilitate prin intermediul fluxului novator continuu (ceea ce implică și efemeritatea inovațiilor epuizate prin consumul rapid și de masă).

Respectivele caracteristici ale postmodernității, manifestate în domeniul economico-social și în *praxis*-ul acestuia, au reprezentat și reprezintă un pilon structural care asigură coerența întregului ansamblu de atribute derivate ale postmodernității și care, toate, contribuie la producerea și reproducerea determinațiilor identitare ale postmodernității manifestate în sfera politicului.

Note

¹ Alain Touraine, *La Société post-industrielle*, Paris, De Noël, 1969.

² *Idem*, p. 7.

³ *Idem*, pp. 102-103.

Filosofia ca centru iradiant al culturii în viziunea lui Ion Petrovici

Adriana NEACȘU

Abstract: *In John Petrovici's philosophical vision, science and philosophy have the same object of study: the reality; but the sciences analyze the aspects more or less perceptible of the reality, and philosophy makes the hypothesis about its deep and complex aspects. Over, the philosophy is different from science through its critical attitude regarding knowledge. At the same time, the philosophical spirit is deeply tolerant. Because philosophy expresses an ideal, it is a condition for the possibility, and a sphere for the creation of values, which permanently orientate human life. Also, philosophy represents the domain of ideas, which is the basis of any civilization. As a result, philosophy will never die but it will always be an essential element as part of the human existence.*

Keywords: *philosophy, philosophical spirit, metaphysics, science, knowledge, culture, ideal, epistemology, logic, psychology.*

Desfășurându-și activitatea într-o perioadă în care la noi în țară gândirea filosofică abia începea să se maturizeze, iar pe plan mondial se arăta încă zdruncinată de atacuri extrem de dure, care vizau însăși legitimitatea acesteia, filozofii români de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX au pus în mod firesc în discuție problema naturii filosofiei și a funcțiilor sale specifice. Printre aceștia, Ion Petrovici s-a arătat deosebit de preocupat să sublinieze nevoia imperioasă a omului de speculație filosofică, precum și importanța filosofiei în ansamblul domeniilor culturii.

Din punctul său de vedere, ceea ce caracterizează filosofia în mod esențial, este dimensiunea ei cognitivă, pe care și-a manifestat-o încă din momentul nașterii sale,

când desemna orice tip de cunoaștere teoretică, inclusiv știința. Și chiar dacă ulterior s-a dovedit că aceasta din urmă are o sferă proprie, inconfundabilă, orientarea cognitivă a rămas în continuare elementul lor comun, cea mai importantă punte de legătură dintre ele. Din această perspectivă, filosofia nu se deosebește de știință, nu prezintă altceva, calitativ distinct, ci doar o prelungire a eforturilor de cunoaștere efectuate cu atâta succes în lumea empirică de către numeroasele științe particulare.

„Știința și filosofia urmăresc deopotrivă stabilirea adevărului și înlăturarea erorii. Știința ridică și dânsa numeroase vâlvuri în cunoașterea naturii dar se oprește dogmatic la unele din ele: la acelea care ne fac să credem realitatea ultimă a unor corpuri exterioare, ceea ce nu corespunde totuși cu exis-

tența adevărată, explicată până la ultimul fundament. Filosofia merge însă mai departe, denunțând toate aparențele și ajungând până la substratul ascuns al lucrurilor.²¹

Practic, și știința și filosofia au același obiect: realitatea, pe care fiecare încearcă să o descopere cu mijloace distincte. Numai că realitatea este un amestec între absolut și relativ, între sensibil și suprasensibil. Științele, prin natura lor, rămân întotdeauna la aspectele exterioare, mai mult sau mai puțin perceptibile ale lumii, procedând la o explicație a acestora pe orizontală, adică evidențiindu-le cauzele situate în același plan de existență. De aceea și reușesc să fie, în genere, extrem de clare, de precise și, mai ales, convingătoare, aducând dovezi verificabile în sprijinul teoriilor avansate sau acceptând fără replică demonstrația nevalabilității lor.

„Principala trăsătură a spiritului științific este că în știință se urmărește întotdeauna verificarea teoriei cu faptele. (...) O teorie care nu e confirmată de fapte în știință nu este considerată o teorie valabilă. (...) La știință se consideră că avem de-a face de regulă cu certitudini, iar dacă și în știință teorii crezute sigure până la un moment dat sunt înlocuite cu altele mai noi, aceasta se datorește situației că la un moment dat se constată fapte care nu mai coincid cu teoria, și atunci ea este lărgită ca să coincidă cu totalitatea faptelor experienței.”²²

În schimb, filosofia țintește acele zone ale realului de maximă profunzime și complexitate, încât la ele nu poți ajunge pe calea experienței comune ci doar prin intermediul capacității logico-speculative a gândirii. Este firesc, prin urmare, ca aceste teritorii să i se pară spiritului destul de nebuloase încât să pășească pe ele cu oarecare sfială și prudență, neputând pretinde o evidență indubitabilă pentru aserțiunile sale, care nu sunt decât niște ipoteze menite să ne ofere o viziune orientativă în tendința noastră de cuprindere a absolutului.

Desigur, cunoașterea supremului principiu al universului rămâne scopul declarat al filosofiei dar el este un ideal încă departe de a fi atins. Fără să limiteze principial forța cognitivă a filosofiei, dimpotrivă, declarând că acesteia îi stă în putință să se apropie din ce în ce mai mult, pe măsura derulării propriei istorii, de adevărul absolut, Petrovici consideră că, în fiecare din momentele sale, filosofia nu este decât o aproximare mai mult sau mai puțin întemeiată a lui dar că până și gradul inevitabil de incertitudine al concepțiilor filosofice este extrem de important pentru că ne arată, cel puțin, ceea ce crede omul că este absolutul și care sunt relațiile lui cu universul.

„Evident, cunoașterea aceluia principiu – care explicându-se pe sine e absolutul însuși – întrece puterile noastre. Dar, cu ochii la această țintă ale cărei condiții le știe, omul și omenirea să realizeze cât *poate*. Și dacă nu are putința să ajungă până la capăt, nu urmează, pentru vina insuficienței sale, să rezece cadrul însuși al filosofiei. Găsirea aceluia principiu – cu astfel de caractere – este idealul filosofiei, în a oricui putere o sta ca să-l atingă, și el trebuie recunoscut ca atare, realizabil sau nu pentru noi. În orice caz (...) Realitate absolut ultimă e numai care se explică și pe sine. Dincolo de domeniul filosofiei nu mai este nimic, și ceea ce nu poate lămuri filosofia, nu poate ca să lămurească nime...”²³

Indiferent însă de rezultatele sale, năzuința spre cunoaștere este o permanență a omului pentru că îi este ceva constitutiv, iar acest fapt se arată în spontană și neobosită curiozitate a copiilor pentru cauzele tuturor lucrurilor pe care le întâlnesc. A cunoaște înseamnă deci a evidenția cauza, care este altceva decât lucrul și a stabili între cele două o anumită relație. Prin evidențierea de relații succesive, din ce în ce mai numeroase și mai complexe, științele procedează la o unificare a realității fenomenale. Spiritul uman însă nu se poate mulțumi doar

cu acest tip de unitate, el vrea să știe cauza lumii ca întreg, iar aceasta trebuie să fie dincolo de lume, dincolo de fizică, în calitate de principiu metafizic al existenței. Aici intervine filosofia, care, în calitate de metafizică, desăvârșește una din tendințele definitorii ale omului: cea teoretico-speculativă, în lipsa căreia acesta și-ar pierde identitatea.⁴

„Sufletul omenesc nu poate respecta în mod definitiv hotărul științelor pozitive, și după ce vei fi fost lămurit asupra cauzei diferitelor fenomene din lume, ți se pune mai departe întrebarea: dar care este originea lumii însăși? – întrebare de autentică metafizică. Pe această chestie capitală se grefează și preocupări de natură sentimentală, fiindcă de această problemă e legată chestiunea destinului nostru. Fiecare se interesează de soarta lui, de unde vine și încotro se duce. Dar ca să speculezi temeinic asupra acestei întrebări vitale, trebuie, cât de cât, să-ți dai seama de rostul însuși al lumii în care te afli înglobat, de destinația mării corăbii pe scândurile căreia plutești. Descoperind un sens în procesul cosmic – ori stabilind că nu are nici unul – vei fi mai în măsură să întrezărești ceva asupra soartei tale, evident nu ca exemplar individual, ci ca mădular al unei spețe, al unei forme de creațiune. Chestiunea destinului omenesc este așa de legată de rostul lumii ca atare – rost îmbinat la rându-i cu chestiunea originii –, încât nu există om despre care să nu putem spune că-și are cel puțin *metafizica lui proprie*.”⁵

Metafizica, așadar, reprezintă nucleul filosofiei, cel care îi conferă cu adevărat specificitate. Desigur, domeniul filosofiei este cu mult mai vast. În sfera acestuia, Ion Petrovici mai include, deopotrivă, logica, etica, estetica, psihologia și sociologia, dar el evidențiază poziția lor periferică și tendințele centrifugale mai ales ale ultimelor două discipline, vorbind în termenii unei adevărate «trădări» din partea acestora în lupta neprincipială și, în fond, autodis-

tructivă, a științei împotriva filosofiei. În secolul al XIX-lea, această «trădare» a îmbrăcat haina pozitivismului.

„Este de remarcat că, în această luptă dificilă, metafizica este părăsită și trădată chiar de aliatele sale firești – anume de disciplinele rămase în sfera filosofiei, care, în loc să-i vină în ajutor, au trecut în câmpul celui mai tare. Una dintre ele a fost psihologia, care, deși respinsă de Auguste Comte din clanul științelor pozitive, când a văzut în tabăra opusă științe cu metode severe și formule matematice, a trecut acolo și dânsa, năzuind să se constituie după modelul științelor naturii. Aceeași cale a urmat-o și sociologia – dânsa cu binecuvântarea rigurosului Comte. De unde știința socială ființase mai înainte sub formă de filosofie a istoriei, având un pronunțat contact cu metafizica, acum vrea să se constituie și dânsa în știință autonomă, știință de legi, contribuind și ea la izolarea în care rămânea glorioasa disciplină filosofică, ce avea acum în față o lume de adversari.”⁶

Faptul că sfera filosofiei este atât de largă încât poate cuprinde discipline care se înrudesc atât de strâns cu știința încât pot pretinde o cvasi identificare cu aceasta, vine în sprijinul ideii lui Petrovici privind continuitatea firească dintre știință și filosofie pe linia năzuinței cognitive. Asta arată că amândouă au același obiect: realitatea, același scop: cunoașterea adevărului, și se folosesc de aceleași procedee intelectuale pentru descoperirea lui. Singura deosebire este că, la un moment dat, filosofia face saltul în absolut, pășind în mod riscant dar necesar și, cumva, eroic, pe un teren nesigur, pe care știința nu mai îndrăznește să se avânte pentru că nu mai poate experimenta concret și nici verifica ipotezele. Iar în calitate de nucleu și emblemă a filosofiei, metafizicii îi revine rolul de a-și asuma această ingrătă dar, în același timp, nobilă sarcină de a tatona abisurile realității și de a întreține speranța înțelegerii ei ultime, speranță

care nu trebuie etichetată, într-o manieră inhibitorie, drept o utopie, ci pusă ca un ideal luminos, care poate lucra rodnic în mințile dornice de cunoaștere. Astfel, metafizica reprezintă „acele speculații ale gândirii care năzuiesc să pătrundă izvoarele supreme ale universului și să determine legile fundamentale ale dezvoltării lui.”⁷

Dar pe același teren al cunoașterii, pe care filosofia îl împarte cu știința, se ivește o altă trăsătură specifică a filosofiei, care o deosebește, de data asta, radical de știință. Este vorba de capacitatea de a pune în discuție însăși cunoașterea ca atare, evidențindu-i condițiile de posibilitate precum și limitele, lucru pe care știința, pornind de la fundamentele ei relative, particulare, nu îl poate realiza vreodată. Eforturi și pretenții în acest sens au ridicat deopotrivă logica și psihologia dar punctul de vedere al fiecăreia din aceste discipline s-a remarcat prin unilateralitate, deci prin denaturarea problemei. Singura care a reușit să contureze concluzii pertinente, făcute dintr-o perspectivă filosofică globală, este însă doar teoria cunoașterii, pe care Petrovici o echivalează cu epistemologia.

„Examenul critic al cunoașterii este, fără îndoială, una din misiunile de căpetenie ale meditației filosofice și nu mai puțin de trei discipline și-au manifestat râvna și ambiția ca să dea o cât mai largă contribuție la rezolvarea acestei probleme capitale: psihologia, logica și mai cu seamă ramura creată anume, teoria cunoașterii sau epistemologia. Problema cunoașterii este un fel de răscruce la care se întâlnesc cele trei mari discipline filosofice; bineînțeles, unele se învârtesc mai pe la marginea chestiunii, altele pătrund mai adânc, desigur nu fără eforturi din partea celor care sunt ținute mai la margine, ca să avanseze mai la centru.”⁸

În ceea ce privește cea mai performantă dintre ele, epistemologia, inaugurată abia de către Descartes, în cadrul filosofiei moderne, care a stabilit pentru prima dată

în mod ferm distincția dintre obiectul și subiectul cunoașterii, aceasta, datorită obiectului său de studiu, atât de bine exemplificat de știință, nu a fost nici ea scutită de cochetarea cu cea din urmă, înregistrând astfel numeroase «trădări» ale filosofiei ca metafizică, pentru a primi, în schimb, recunoașterea ei în calitate de disciplină «serioasă», științifică, nespeculativă deci dezirabilă. Totuși, asemenea psihologiei care, consideră Petrovici, a înțeles, în sfârșit, că locul ei nu este împotriva ci alături de filosofie, epistemologia, în ansamblu, a reușit să-și păstreze dimensiunea autentic filosofică.

„Epoca actuală este viu însuflețită de preocupări metafizice și acestea își au repercursiunea lor în Epistemologie, atât în punerea problemelor cât și în soluționarea lor. Fără a pretinde că tendințele antimefizice sunt complet dispărute și nu-și mai au defel reprezentanță și fără a susține că totalitatea operelor de epistemologie au aceleași tendințe, credem totuși că cele mai caracteristice realizări contemporane în domeniul teoriei cunoașterii posedă un caracter *realist*, adică vor să depășească sfera subiectivității, pătrunzând pe căi mai mult sau mai puțin îndrăznețe în esența realității. Problema metodei filosofice a căpătat și din asta, astăzi, importante înnoiri.”⁹

De altfel, doar datorită dimensiunii sale filosofice este capabilă epistemologia să elaboreze teorii ale cunoașterii care, sprijinindu-se riguros pe datele științei, le depășesc permanent în mod firesc și inevitabil, lărgind în felul acesta bazele cunoașterii noastre și realizând, în același timp, o mai bună îndrumare a cercetării științifice, contribuind decisiv la creșterea eficacității sale. Din această perspectivă, în fond, nici o ipoteză care deschide orizonturi noi și promițătoare științei nu poate fi ignorată sau disprețuită.

„Cine poate fi nemulțumit că s-ar găsi o bază critică ce ne fâgăduiește o cunoștință mai completă, mai deplină decât aceea

de astăzi, și, ajutați de alte principii decât acelea care fundamentează efectiv știința pozitivă, ne-am putea lărgi și adânci câmpul cunoașterii cu posibilități de certitudine suficientă? Ceea ce nu pot admite este o teorie epistemologică ce autorizează mai puțin decât a realizat deja știința. Dar una care autorizează mai mult? (...) În orice caz, putem primi cu multă bucurie o teorie epistemologică mai largă, care schițează o cunoaștere posibilă, dincolo de cadrele restrânse ale științei riguroase, lăsându-ne să întrezărim alte orizonturi și să ne încălzim de strălucirea altor nădejdi.”¹⁰

Una din cele mai importante realizări ale teoriei cunoașterii a fost, din punctul de vedere al lui Petrovici, demonstrarea caracterului profund relativ al științelor, în ciuda imenselor succese ale acestora în explicarea mecanismelor de funcționare a lumii sensibile, și dincolo de evidența numeroaselor aplicații în cele mai diverse sfere ale vieții, obținute cu largul concurs al tehnicii. În urma acestei demonstrații, științele înseși, atât de sigure pe puterile lor, la sfârșitul secolului al XIX-lea, și-au înțeles limitele profunde, constitutive, incapacitatea de a da seama nu numai de cauzele ultime ale lucrurilor dar chiar și de propriile fundamente, așa încât și-au împlânzit atacurile la adresa filosofiei, privind-o ca pe o activitate complementară realizării propriilor lor năzuințe.

„A fost opera altor cugetători – în primul rând a lui Boutroux și mai târziu a lui H. Poincaré – de a atenua trufia legilor științifice și de a reduce pretențiile lor, făcând loc mai mult și asigurând mai multă inițiativă năzuinței și construcțiilor metafizice. După acești gânditori, legile naturale nu mai sunt regli inflexibile, ci pur și simplu formule ale spiritului, tipare elastice, modalități comode pentru a îmbrățișa realitatea și a te orienta în labirintul ei. Prin aceasta, fără a se introduce haosul și anarhia în natură, legile ei se împlânzesc, spiritul nostru

nu mai este prizonierul, ci autorul lor, el le poate mlădia și adapta nu numai faptelor empirice, dar și altor năzuințe și postulate ale sufletului omenesc. Domeniul științei capătă aspectul unei simple insule în larga activitate a spiritului, care se mai scurge în mai multe direcții, evident cu aspirația de a le coordona într-un tot. În orice caz, spiritul este proclamat superior legilor naturii și n-are să se încurce, în aceeași măsură ca înainte, de niște formule care sunt propriile sale creații și acțiuni.”¹¹

Dar înțelegerea acestui lucru se întâmplă numai la un nivel suficient de înalt, elitist, am putea spune, al reprezentanților științei, căci în ceea ce privește poziția în rândurile intelectualității medii, știința își menține neștirbite prestigiul și autoritatea absolută. Faptul se datorează, consideră Petrovici, slabei poziții a filosofiei, ca materie de studiu în liceu, reprezentată mai ales de logică și de psihologie, amândouă mult prea neutre sau prea apropiate ele însele de științe pentru a mai fi capabile să contracareze asaltul triumfal al numeroaselor discipline științifice, care le sădesc elevilor ideea că ele reprezintă ultimul răspuns la toate întrebările legate de cunoașterea lumii.

„Pentru filosofie sunt în prezent destinate o batjocură de ore, la finele liceului, la botul locomotivei universitare. Dar asta n-ar fi încă nimica! Ceea ce e mai grav e că învățământul filosofic se mărginește la două materii – desigur importante – dar care nu sunt ele chemate să îndeplinească opera aceea culturală, pe care s-o numim pe fața ei negativă: combaterea materialismului ateu. De o parte avem *logica*, o disciplină prin firea ei *neutră*, care nu se amestecă și nu preferă nici o doctrină în dauna alteia; pe de altă parte *psihologia*, care, avându-și domeniul ei privat, nu poate face ea oficiul public al armonizării tuturor științelor dintr-un punct de vedere superior. Pe urmă, psihologia științifică, slujindu-se de metoda științelor naturale, împrumutând

chiar aparatele lor și condiționând – în explicațiile ei – fenomenele sufletului de acelea ale sistemului nervos – psihologia aceasta, nesuținută de alte discipline filo-sofice, poate contribui și dânsa tot la materialism.”¹²

Or, numai în calitate de teorie a existenței, deci de metafizică, și de teorie sau critică a cunoașterii, ar avea succes filosofia în conturarea unei viziuni corecte asupra realității în mințile elevilor, contribuind decisiv la scopul formativ general al învățământului secundar. Numai sădind o adevărată perspectivă filosofică asupra științei va putea ea combate materialismul și ateismul, socotite de Petrovici un adevărat flagel care macină gândirea indivizilor, îngustându-le orizonturile, diminuându-le capacitatea creatoare, deturnându-i nu numai de la adevăr dar și de pe calea realizării umane plene, abandonându-i pe un teritoriu al spiritului extrem de trist și de sărac.¹³

„Format într-o atmosferă în care libertatea cugetării e absolut nestânjenită, cunoscător al metodelor științifice și pretentiv al rezultatelor științei fără a fi prizonierul lor, profesorul de filosofie, pregătit totodată să judece *valoarea* tuturor cunoștințelor și *limitele* în care ele sunt adevărate, este singurul chemat și în măsură să săvârșească opera de conciliere a antitezelor, de retragere a pretențiilor nejustificate și de unificare a ideilor, punând la dispoziția elevilor, uluiți de atâtea materii disparate și otrăviți de orgoliul unora din ele, o icoană cât mai coerentă și mai cuprinzătoare a realității totale, amuletă sacră pentru viață și semn de cultură adevărată.”¹⁴

Prin urmare, filosofia, în calitate de cel mai înaintat bastion al cunoașterii, singurul capabil să cuprindă într-o amplă sinteză întreaga realitate, fără să lucreze cu amăgiri mistificatoare, dimpotrivă, manifestând o critică severă și lucidă față de orice cunoștințe, inclusiv față de propriile realizări, este menită nu doar să atingă performanțe inaccesibile științei pe linia adevărului absolut

ci, adaptată la capacitatea de receptare a insului mediu educat, să pătrundă adânc în conștiința maselor, răspunzând într-o manieră directă, superioară, unei alte năzuințe fundamentale a omului, și anume aceleia practice, în sens kantian, adică morale.

„O *diferență esențială* între filosofie și științele speciale decurge, printre multe altele, din faptul că filosofia poate întemeia reguli morale, pe când științele pozitive nu. Această deosebire provine de acolo că științele operează numai cu rațiunea și cu observarea empirică. Or, regulile morale nu se pot baza numai pe intelect și pe observarea empirică; ele au trebuință de intrarea în scenă a sentimentului. Filosofia, ocupându-se cu totalitatea existenței, se servește fără să vrea de un intelect intuitiv, asociat cu un sentiment entuziast. De aceea filosofia, oricât ar pretinde că explorează numai intelectul, oferă o bază mult mai largă și mai proprie pentru întemeierea normelor morale.”¹⁵

Cu alte cuvinte, în funcție de viziunea globală supra existenței și a universului, omul se înțelege pe sine însuși, stabilindu-și normele de comportament și conturându-și propriul destin. Nu este deloc indiferent, așadar, răspunsul dat la întrebarea privind felul de a fi al lumii, de vreme ce ființa umană este parte a acesteia, integrându-se în mersul general al lucrurilor. Și cum, de altfel, nici un individ nu poate trăi fără să aibă o imagine, oricât de vagă, asupra sensului vieții sale înțeles din perspectiva întregului lumii, „...*omul nu se poate dispensa de metafizică*. Poate să-și schimbe metafizica, poate să lase una mai proastă și să ia una mai bună, după cum câteodată se întâmplă să lase și una mai bună pentru alta mai proastă, dar ceea ce este fapt autentic e că spiritul omenesc nu se poate dispensa de metafizică.”¹⁶

Este adevărat că, de cele mai multe ori, incapabili fiind să urmărească mersul abstract al ideilor înlănțuite de către filosofi în raționamente pure, cei mai mulți dintre semenii noștri rămân să-și potolească adânc

sete de cunoaștere absolută și de auto-înțelegere a sufletului, cu imaginile mult mai accesibile, deși «puerile», ale religiei, care, cu toate acestea, nu trebuie deloc disprețuită, de vreme ce se arată a fi „în bună parte (...) o metafizică rudimentară, primită de la tradiție și completată poate și cu unele reflecții personale”¹⁷, nefiind, în ultimă instanță, decât însăși «practica Metafizicii».

Asta nu înseamnă, totuși, că religia n-ar avea un specific ferm conturat, viețuind ca simplă anexă a metafizicii. Dar cele două au același obiect și pun, în mare, aceleași întrebări; diferența esențială dintre ele, dincolo de ritualul uneia și de gradul mai mare de conceptualizare al celeilalte, constă în spiritul care le animă. Iar dacă spiritul teologic tinde și el către o viziune globală asupra lumii, minimalizarea rolului rațiunii prin recursul la revelație și raportarea expresă la divinitate îl disting în mod hotărât de spiritul filosofic.

Prin urmare, filosofia se individualizează în primul rând datorită spiritul său, ale cărui caracteristici formează un sistem menit să-i asigure un loc inconfundabil printre toate celelalte sfere ale culturii umane, chiar dacă ea poate prezenta anumite trăsături comune cu unele dintre ele, așa cum am văzut că este cazul vizavi de știință sau de religie. Căci asemănările sunt inevitabile de vreme ce diversele domenii culturale reprezintă forme de manifestare ale aceluiasi suflet, uman, dar fiecare dintre ele nu poate fi decât distinct de celelalte de vreme ce exprimă o anumită orientare și o anumită atitudine a lui în raport cu realitatea.

În viziunea lui Petrovici, spiritul filosofic se caracterizează, am văzut deja, prin permanenta preocupare de a cuprinde întreaga existență și de a pătrunde în adânc, la ultimele ei fundamente, năzuință care stă ca un ideal și-l menține mereu treaz, în mișcare, stimulându-i capacitatea creatoare. Iar pentru că își dă seama că adevărul absolut nu poate fi decât aproximat în fiecare din

concepțiile filosofice, care nu reprezintă altceva decât transpuneri ale lui într-o formă umană fatal imperfectă, spiritul filosofic este profund tolerant.¹⁸ Acest lucru nu vine deloc în contradicție cu atitudinea sa profund critică, prin care supune unei analize severe și lucide nu numai cunoștințe ci și metode de cercetare și fundamente de gândire, refuzând să preia în mod dogmatic vechi rezultate ale cunoașterii și să rămână astfel la aparențe.¹⁹

Dar năzuind atâta la esențe, căutând să pună în evidență cauzele ascunse ale lucrurilor, filosofia neglijează de multe ori felul în care ele acționează concret pentru generarea acestora, ceea ce constituie un grav neajuns, pentru că numai îmbinând cele două tipuri de explicații, cea a cauzei și cea a mecanismului de acțiune, se poate ajunge la o înțelegere completă a relației dintre lucruri și temeiul lor absolut. Aici însă intervin științele care, fără să fie capabile să se raporteze la ultimele fundamente, pot să îi ofere, în schimb, filosofiei, date concrete și sugestii pentru ca ea să facă ipoteze pertinente, care să nu contrazică nici rațiunea nici teoriile care au trecut testele verificărilor empirice riguroase. Acest lucru îi imprimă cu adevărat un caracter științific filosofiei, ceea ce pentru ea reprezintă, de altfel, o cerință imperioasă și obiectivă dar nu presupune „că aceasta din urmă trebuiește confundată cu știința și redusă la marginile ei, ci pur și simplu că nu trebuie să ignoreze rezultatele științei, ci să construiască pe ele, firește mergând mai departe, dar fără a se sustrage complet verificării faptelor, fie măcar și indirect.”²⁰

Însă dincolo de inerentele ei slăbiciuni pe tărâmul cunoașterii, prin faptul că vizează întotdeauna ceva ce nu există în realitatea imediată, filosofia exprimă năzuința către perfecțiune, adică spre un ideal, care transcende întotdeauna concretul dar care, întemeindu-se pe aspirații profunde ale omului, contribuie la transformarea acestuia în sensul urmărit de el.

„Oamenii sunt în așa fel construiți că nu se pot mulțumi numai cu ceea ce este, ci aspiră către ceea ce cred dâșii *c-ar trebui să fie*. De aici dualismul între *Realitate și Ideal*. Această năzuință către ideal este inerentă sufletului nostru, veșnic în prada unui conflict lăuntric, între porniri animale care ne trag în jos, înglobându-ne în lumea așa cum este, și aspirații care caută să ne ridice într-o lume de valori superioare, într-o lume mai bună. (...) Dar ca să te lași mânat de ideal, trebuie să crezi într-însul, *să te socoți sprijinit de undeva*, evident nu de realitatea concretă, care adesea e negația brutală a idealului tău. Sprijinul acela indispensabil nu-l poți situa decât într-altă parte, într-o lume invizibilă, într-o regiune metafizică – deasupra lumii sensibile.”²¹

Astfel filosofia este condiție de posibilitate și sferă de creație a valorilor, care jalonează și restructurează continuu viața omului. În plus, datorită faptului că reprezintă domeniul ideilor prin excelență, filosofia își aduce cea mai importantă contribuție la constituirea oricărei civilizații, care se întemeiază neapărat pe un sistem ideatic conducător.²² În virtutea tuturor acestor esențiale rosturi, filosofia, concluzionează Ion Petrovici, nu va putea muri niciodată ci va rămâne pentru totdeauna, în ciuda unor perioade firești de recul și de neîmpliniri, ca un element permanent, definitoriu în cadrul existenței umane.²³

Note

¹ Ion Petrovici, „Spiritul filosofic în comparație cu spiritul științific”, în: Ion Petrovici, *Filosofi contemporani: studii istorico-filosofice*, București, Editura Garamond, 1997, p. 263.

² *Ibidem*, pp. 261-262.

³ Ion Petrovici, „Definiția filosofiei”, în: Ion Petrovici, *Misiunea filosofului*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2005, pp. 45-46.

⁴ Cf. Ion Petrovici, „Metafizica în filosofia contemporană”, în: Ion Petrovici, *Filosofi contemporani: studii istorico-filosofice*, București, Editura Garamond, 1997, pp. 13-15.

⁵ *Ibidem*, p. 16.

⁶ *Ibidem*, pp. 21-22.

⁷ Ion Petrovici, *Introducere în metafizică*, Iași, Editura Agora, 1992, p. 7.

⁸ Ion Petrovici, „Introducere la critica cunoașterii”, în: Ion Petrovici, *Filosofi contemporani: studii istorico-filosofice*, București, Editura Garamond, 1997, pp. 33.

⁹ Ion Petrovici, „Teoria cunoașterii și logica”, în: Ion Petrovici, *Misiunea filosofului*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2005, pp. 211-212.

¹⁰ Ion Petrovici, „Introducere la critica cunoașterii”, în: Ion Petrovici, *Filosofi contemporani: studii istorico-filosofice*, București, Editura Garamond, 1997, p. 51.

¹¹ Ion Petrovici, „Metafizica în filosofia contemporană”, în: Ion Petrovici, *Filosofi contemporani: studii istorico-filosofice*, București, Editura Garamond, 1997, pp. 30-31.

¹² Ion Petrovici, „Mai multă filosofie! Considerații în legătură cu situația culturii noastre”, în: Ion Petrovici, *Filosofi contemporani: studii istorico-filosofice*, București, Editura Garamond, 1997, p. 275

¹³ *Ibidem*, pp. 272-273

¹⁴ *Ibidem*, p. 274

¹⁵ Ion Petrovici, „Spiritul filosofic în comparație cu spiritul științific”, în: Ion Petrovici, *Filosofi contemporani: studii istorico-filosofice*, București, Editura Garamond, 1997, p. 270

¹⁶ Ion Petrovici, *Misiunea filosofului*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2005, p. 48

¹⁷ Ion Petrovici, *Introducere în metafizică*, Iași, Editura Agora, 1992, p. 8

¹⁸ Cf. Ion Petrovici, „Spiritul filosofic în comparație cu spiritul științific”, în: Ion Petrovici, *Filosofi contemporani: studii istorico-filosofice*, București, Editura Garamond, 1997, p. 256

¹⁹ Cf. *Ibidem*, p. 263

²⁰ Ion Petrovici, „Pretențiile psihologiei în critica cunoașterii”, în: Ion Petrovici, *Filosofi contemporani: studii istorico-filosofice*, București, Editura Garamond, 1997, pp. 54-55

²¹ Ion Petrovici, „Metafizica în filosofia contemporană”, în: Ion Petrovici, *Filosofi contemporani: studii istorico-filosofice*, București, Editura Garamond, 1997, pp. 17-18.

²² Cf. Ion Petrovici, „O convorbire asupra filosofiei”, în: Ion Petrovici, *Filosofi contemporani: studii istorico-filosofice*, București, Editura Garamond, 1997, p. 283.

²³ Cf. Ion Petrovici, „Metafizica în filosofia contemporană”, în: Ion Petrovici, *Filosofi contemporani: studii istorico-filosofice*, București, Editura Garamond, 1997, p. 10.

Analiza conceptuală și teoretică a cooperării pentru dezvoltare

Victor NEGRESCU*

Abstract: *By entering in the European Union, Romania has assumed EU's development cooperation objectives and has to allocate 0.17% of its GDP to international aid policies. This article aims to initiate the debate on this subject ignored by the academic literature in Romania and start by doing a theoretical presentation of the different perspectives on development cooperation in international relations and economic development. The study aims to conceptualize the development cooperation and to determine several empirical study indices.*

Keywords: *Developing countries, official funding for development cooperation, national interest, neoimperialism, acquis communautaire.*

Cooperarea pentru dezvoltare este un domeniu relativ nou în relațiile internaționale care își are rădăcinile în Planul Marshall, realizat de Statele Unite în 1948, în vederea sprijinirii țărilor europene după terminarea celui de-al doilea Război Mondial. Înțeles inițial prin prisma ajutorului umanitar, principiul asistenței internaționale și al cooperării pentru dezvoltare a fost adaptat și se aplică în prezent la nivelul țărilor în curs de dezvoltare. Conceptul depășește astăzi barierele asistenței umanitare și înglobează principii de stimulare economică și socială, fiind atât apreciat, cât și criticat, pentru efectele pe care le produce asupra țărilor beneficiare.

---

* Beneficiary of the project "Doctoral scholarships supporting research: Competitiveness, quality, and cooperation in the European Higher Education Area", co-funded by the European Union through the European Social Fund, Sectorial Operational Programme Human Resources Development 2007-2013

Interpretările date cooperării pentru dezvoltare sunt rezultatul diferitelor conceptualizări ale sistemului de raporturi dintre țările donatoare și țările beneficiare evidențiate în relațiile internaționale de diferitele curente liberale, realiste sau radicale. Aceste perspective ideologico-dogmatice sunt completate de teorii ale dezvoltării menite să ilustreze în termeni economici și sociali efectele produse de cooperarea pentru dezvoltare.

Cu toate acestea, cooperarea pentru dezvoltare nu a fost cu adevărat conceptualizată încă în doctrinele relațiilor internaționale, aflându-se blocată între asocierea cu raporturile de putere și aspectele umanitare al conceptului. Mai mulți autori au considerat însă că asistența pentru dezvoltare este un aspect al politicilor de „soft power” dezvoltate de Joseph Nye, unii mercând până a considera aceasta ca fiind în termeni realiști un element al politicii

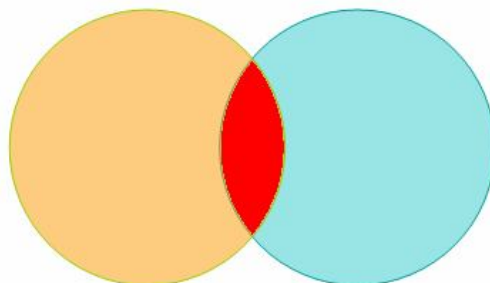
puterii sau chiar o manifestare a intereselor naționale.

În ce măsură putem conceptualiza astăzi domeniul cooperării pentru dezvoltare în relațiile internaționale, dat fiind clivajele ideologice existente, este întrebarea la care vom încerca să răspundem folosind un cadru teoretic adaptat teoriilor relațiilor internaționale. Analiza noastră se va concentra astfel în prima parte pe prezentarea principiilor cheie ale domeniului cooperării pentru dezvoltare, pentru a evidenția ulterior diferitele perspective teoretice asupra asistenței pentru dezvoltare. În final vom încerca să conceptualizăm domeniul asistenței pentru dezvoltare prin prisma raportului dintre motivația umanitară și interesele (inter)naționale.

A. Principii cheie ale cooperării pentru dezvoltare

Cooperarea pentru dezvoltare presupune un raport de asistență între țările donatoare dezvoltate și țările în curs de dezvoltare. Prin însăși referința la termenul de asistență, raportul devine unul ierarhic, plasând țările în curs de dezvoltare în inferioritate. Pentru a putea înțelege conceptul de cooperare pentru dezvoltare este astfel necesară o prezentare a conceptelor fondatoare ale acestui raport. În consecință, vom prezenta în continuare apariția conceptului de țări în curs de dezvoltare și raporturile de putere și economice pe care le presupune asistența pentru dezvoltare.

Model 1: Conceptul de cooperare pentru dezvoltare

Legenda

- Teorii ale relațiilor internaționale
- Teorii ale economiei dezvoltării
- Conceptul de cooperare pentru dezvoltare

1) Țările în curs de dezvoltare, ca subiect al cooperării pentru dezvoltare

Înainte de folosirea termenului de țări în curs de dezvoltare, conceptul de Lumea a Treia era cel mai des folosit pentru a face referință la țările cu deficiențe de dezvoltare rezultate din procesul de decolonizare. Termenul a fost folosit pentru prima dată de economistul francez Alfred Sauvy în 1952¹ care făcea o comparație între țările

în curs de dezvoltare și afirmarea Stărilor în cursul Revoluției franceze.

Cu toate acestea conceptul și-a făcut apariția în aprilie 1955, la conferința de la Bandung, Indonezia, la care au participat 29 de state din Asia și Africa. Liderii acestei conferințe la care s-a anunțat apariția țărilor în curs de dezvoltare pe scena internațională au fost Gamal Abdel Nasser (Egipt), Pandit Nehru (India), Sukarno

(Indonezia) și Zhou Enlai (China). Statele prezente au criticat imperialismul și țările colonizatoare, și au promovat idea constituirii unui grup de țări care doresc să își manifeste interesele pe scena internațională dincolo de raporturile și influența clivajului dat de Războiul Rece între Statele Unite și Uniunea Sovietică.

Această conferință a fost urmată de reuniunea găzduită de președintele iugoslav, Josip Tito, la Brioni, în cadrul căreia se va anunța apariția mișcării non-aliniaților care dorea o afirmare a poziției comune a acestor state în cadrul Organizației Națiunilor Unite. Prima manifestare a acestei mișcări a fost vizibilă prin crearea în 1964 a Conferinței Națiunilor Unite pentru Dezvoltare și Comerț (CNUCED) în care statele din Lumea A Treia au revendicat necesitatea unui comerț echitabil între țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare.

Efectul acestor luări de poziție a fost apariția pe scena internațională a unui nou actor capabil să perturbe lumea bipolară dominată de Statele Unite și Uniunea Sovietică. Un exemplu a fost criza canalului Suez, din 1956, generată de naționalizarea acestuia de către președintele egiptean, Gamal Nasser. Acest lucru a condus la o reacție violentă a Franței și a Marii Britanii, urmată de intervenția militară a Israelului. Influența și presiunea exercitată de țările din Lumea A Treia pe scena internațională au produs retragerea acestor state de pe teritoriul egiptean și acceptarea deciziei luate de Nasser.

Conștiente din ce în ce mai mult de puterea lor, țările în curs de dezvoltare au creat organizații regionale precum Liga arabă, Organizația Statelor Africane sau Asociația Statelor din Sud-Estul Asiei (ASEAN). Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol a fost însă cea mai influentă organizație, regroupând țările din Lumea A Treia producătoare de petrol și reprezentând aproximativ 70% dintre exporturile de petrol din acea vreme. Această organi-

zație își va manifesta influența în anii '70 prin declanșarea crizelor petroliere menite să pună presiune pe țările dezvoltate și să influențeze prețul barilului.

În ciuda puterii din ce în ce mai mari acumulate de Lumea A Treia, această zonă care reprezenta aproape 80% din populația lumii, deținea sub 20% din bogăția mondială. De altfel încă de la Conferința Lumii A Treia din 1979 de la Paris se manifestă primele semne ale incoerenței și lipsei de coeziune a acestui grup.²

Tensiunile interne, relațiile conflictuale între unele țări din Lumea A Treia, raportarea la ideologie, disparitățile culturale și economice (afirmarea și dezvoltare unor țări precum cele din Asia de Sud-Est supra-numite "tigrii Asiei") și dispariția liderilor marcanți care au generat acest fenomen, au condus la dezintegrarea Lumii A Treia în grupuri regionale cu elemente specifice. De asemenea, terminarea Războiului Rece și afirmarea capitalismului și a liberului schimb ca singură soluție de dezvoltare, au promovat ideea că o a treia cale non-aliniată nu mai este necesară.

Rolul jucat de țările în curs de dezvoltare pe scena internațională și raporturile cu celelalte state nu pot fi astfel înțelese decât prin raportarea la contextul politic și istoric în care ne plasăm. Mai exact, dacă este să luăm perioada Războiului Rece, nu putem percepe această relație decât în termeni ideologici. În speță, țările din diferitele blocuri, cel al Statelor Unite și cel sovietic, percepeau țările în curs de dezvoltare în funcție de afilierea doctrinară la acestea. De asemenea apartenența sau asocierea cu unul dintre blocuri genera de multe ori avantaje atât economice cât și militare.

Din perspectiva politicii abordate de marile puteri la acea vreme putem face referire atât la teoriile lui Robert Jervis³ cât și ale lui Irving Janis⁴. Primul consideră că decidenții din domeniul relațiilor interna-

ționale din țările dezvoltate au dat dovadă de o abordare ethnocentristă, iar cultura conflictului ideologic nu a făcut decât să accentueze subiectivismul acestor țări, pe când Janis accentuează ideea unei gândiri de grup în termeni de raporturi ideologice. Paul Sabatier⁵ a fost acela care a consemnat această viziune, vorbind despre credințe la nivelul opiniilor manifestate în elaborarea politicilor publice în domeniul relațiilor internaționale. Astfel ajungem la cazul în care Marea Britanie l-a numit pe liderul egiptean, Nasser, « al doilea Hitler », sau la atacurile militare ale Statele Unite asupra zonelor în care doctrina comunistă începea să se impună, precum Vietnam sau Coreea.

În contextul Războiului Rece, putem considera că Marea Britanie și Franța se comportă ca două foste țări colonizatoare care încearcă să își mențină sfera de influență în fostele colonii. Marea Britanie, care a reușit o decolonizare pașnică, și-a impus influența prin formarea elitelor locale după modelul școlilor britanice, în timp ce Franța, care a refuzat până în ultimul moment decolonizarea lucrurilor ce a condus la lupte violente, și-a menținut influența prin limba și cultura francofonă și relațiile de dependență economică de care dădeau dovadă aceste state față de metropolă. Percepția față de țările în curs de dezvoltare ca entitate organizată era însă una sceptică, și poate chiar temătoare, ca urmare a conflictului canalului Suez. China s-a manifestat în această perioadă ca o țară membră a mișcării non-aliniaților însă ideologia comunistă și dimensiunile foarte mari au îndepărtat celelalte țări. Astfel ea și-a lărgit sfera de influență doar pe plan regional în Sud-Estul Asiei în rândul țărilor comuniste.

Crizele petroliere și sfârșitul Războiului Rece au generat o schimbare a modelului explicativ al raporturilor internaționale față de țările în curs de dezvoltare. În prezent interesele geostrategice și economice de-

termină relația dintre țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare. Astfel interesul față de anumite resurse naturale sau poziționarea politică a anumitor țări pe eșichierul geopoliticii influențează raporturile dintre cele două grupuri. Modelul explicativ dominant pare a fi cel al actorului rațional, descris de Graham Allison⁶ și de Anthony Downs⁷, raporturile fiind percepute mai ales prin relația costuri/beneficii și prin conceptul de putere. Cu toate acestea perspectivele ideologice asupra relației dintre țările dezvoltate și țările în curs de dezvoltare sunt multiple atât în relațiile internaționale cât și în teoriile dezvoltării. Interpretările devin cu atât mai complexe și mai interdependente când vorbim despre raportul generat de asistența pentru dezvoltare.

2) Conceptul de putere în raporturile de asistență pentru dezvoltare

Raporturile dintre țările dezvoltate și țările în curs de dezvoltare au generat modele explicative diferite ale relațiilor de putere care unesc cei doi subiecți ai cooperării pentru dezvoltare. Interpretările date acestei relații sunt, însă, de cele mai multe ori determinate de perspectiva ideologică adoptată. Conceptul de putere pare a rămâne iar un element central al raporturilor generate de asistența pentru dezvoltare.

Abordarea realistă, introdusă de Hans Morgenthau⁸, se referă la existența unor raporturi bazate pe interesul național al statelor donatoare dezvoltate care folosesc asistența pentru dezvoltare ca mijloc de exercitare a puterii economice pe plan mondial. Prin acordarea acestei asistențe, țările cele mai dezvoltate plasează țările în curs de dezvoltare în sfera lor de influență, contribuind astfel la menținerea raporturilor de forțe pe plan internațional care ar putea fi schimbat prin emergența unei noi puteri sau grup de țări asociate. Această abordare este diluata de conceptul de « soft power », elaborat de Joseph Nye⁹. El se referă mai

mult la mecanisme informale de exercitare a influenței asupra țărilor în curs de dezvoltare. Exemple în acest sens pot fi prezența economică importantă a Japoniei în America de Sud sau investițiile masive în infrastructură ale Chinei în unele țări din Africa. Astfel de abordări sunt des folosite de organizațiile internaționale care promovează anumite seturi de valori, iar în acest context organizațiile neguvernamentale reprezintă vectori de comunicare foarte eficienți.

Perspectiva liberală explică, însă, cooperarea pentru dezvoltare prin mobilul umanitarist de a ajuta oamenii aflați în nevoie. Acest concept este determinat de interesul țărilor dezvoltate de a menține pacea la nivel internațional, iar cooperarea pentru dezvoltare permite realizarea acestui deziderat kantian prin dezvoltarea democrației și a economiei țărilor în curs de dezvoltare. Conceptul de putere este tradus în această perspectivă prin puterea pacificatoare a asistenței pentru dezvoltare.

Viziunea radicală critică, însă acest punct de vedere prin prisma faptului că țările în curs de dezvoltare nu au cunoscut o dezvoltare importantă tocmai din cauza asistenței pentru dezvoltare care menține aceste state la un statut de asistat față de țările dezvoltate. Autorii radicali vorbesc de un neoimperialism exercitat de țările bogate care prin mecanismele cooperării pentru dezvoltare generalizează valorile proprii în detrimentul valorilor culturale ale țărilor în curs de dezvoltare și împiedică dezvoltarea economică prin limitarea accesului la progresul tehnologic și industrial în vederea menținerii acestor state la nivelul de țări producătoare de materie primă.

În prezent prin Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului¹⁰, concepute în 2000 de către ONU, au fost fixate un set de obiective de dezvoltare a țărilor în curs de dezvoltare. De asemenea, recent, Uniunea Europeană și-a asumat obiectivul ca până în 2010 să aloce 0,56% din valoarea

Produsului Național Brut către asistența pentru dezvoltare. Vechile țări membre și-au propus ca până în 2015 să atingă chiar 0,7%, în timp ce statele integrate după 2004 vor aloca, în 2010, circa 0,17%, iar în 2015 vor ajunge la o contribuție de 0,33%.¹¹ Aceste fonduri, alocate ca fonduri destinate asistenței oficiale pentru dezvoltare (ODA), au ca menire ajutorarea țărilor în curs de dezvoltare prin fonduri nerambursabile sau credite preferențiale. Cooperarea pentru dezvoltare presupune astfel existența unor fluxuri financiare între țările dezvoltate și țările în curs de dezvoltare pe care le vom analiza mai departe prin intermediul conceptului de fluxuri economice.

3) Conceptul de economie a dezvoltării în raporturile de asistență pentru dezvoltare

Asistența oficială pentru dezvoltare are ca principal obiectiv ajutorarea și stimularea dezvoltării economice a țărilor în curs de dezvoltare prin acordarea unei asistențe financiare. Înțelegerea efectelor produse de fondurile ODA presupune o înțelegere a conceptului de economie a dezvoltării ce cuprinde teoriile explicative ale modului prin care anumite mecanisme economice permit dezvoltarea unui stat subdezvoltat. În cazul de față, referindu-ne la cooperarea pentru dezvoltare, trebuie să luăm în considerare atât efectele directe ale fondurilor ODA cât și condiționalitățile de liberalizare a pieței și de asumare a liberului schimb pe care îl presupune accesul la astfel de asistență.

În aceste condiții, accesul la asistența pentru dezvoltare presupune de cele mai multe ori existența unor dezbateri asupra modului în care trebuie conceput modelul economic al țărilor beneficiare pentru ca aceste fonduri să asigure efectul de dezvoltare scontat. În prezent există trei modele economice de generare a dezvoltării în țările în curs de dezvoltare beneficiare de

asistență: liberalismul de tip piață liberă, realismul protecționist și neo-colonialismul dependenței.

Primul concept face apel la ideea că o deschidere a comerțului internațional către țările în curs de dezvoltare nu poate genera decât dezvoltare economică și progres. Acest model este bazat pe viziunea liberală conform căreia trăim într-un sistem internațional în care persistă pacea. Astfel conform teoriei avantajelor comparative introdusă de David Ricardo și dezvoltată de Hekscher, Ohlin și Samuelson¹² fiecare țară ar avea un interes să se specializeze și să își exporte produsele care folosesc mai ales factorul de producție pe care îl deține. În sens larg, teoria liberală percepe comerțul internațional ca un mecanism auto-regulator care permite statelor să se dezvolte prin specializare și folosirea avantajelor comparative.

De cealaltă parte, partizanii realismului protecționist percep sistemul relațiilor internaționale ca unul anarhic în care starea latentă de frică și de război face ca actorii să se teamă unii de alții. Mai exact, în acest context dezvoltarea economică a țărilor în curs de dezvoltare, după exemplul țărilor din Sud-Estul Asiei sau chiar China, nu face decât să genereze prezența mai multor actori importanți pe scena internațională cu interese proprii care pot fi opuse celor dominante. În acest fel deschiderea piețelor pentru țările în curs de dezvoltare pe baze echitabile poate semnifica punerea în pericol a unor sectoare economice proprii în avantajul unor țări care pot, oricând, deveni actori mai importanți pe scena internațională și impune regulile jocului.¹³

În cazul neo-colonialismului relația între țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare trebuie percepută în termeni de dependență. Astfel în ciuda existenței unui sistem anarhic plin de riscuri, dorința de progres a țărilor subdezvoltate nu poate fi împiedicată. În acest sens, creșterea dependenței țărilor în curs de dezvoltare și

generarea comportamentului de asistat nu pot să servească pe viitor interesele economiei globale. Controlând dezvoltarea se asigură o sferă de influență mai mare pentru țările dezvoltate dar se limitează pe termen lung piața de desfacere potențială pentru propriile produse.¹⁴

Toate aceste trei paradigme sunt modele de abordare de tipul actorului rațional și au stat la baza politicilor elaborate de țările dezvoltate la adresa țărilor în curs de dezvoltare. În acest sens nu putem vorbi despre model teoretic unic, deși avantajele generate de comerțul internațional descris de teoriile liberale par a fi recunoscute de majoritatea statelor.

B. Cooperarea pentru dezvoltare în teoriile relațiilor internaționale

Pornind de la analiza conceptelor cheie care influențează raporturile existente în cooperarea pentru dezvoltare este esențial să abordăm diferitele perspective dintr-un punct de vedere teoretic. Înțelegerea diferențelor dintre viziunile ideologice asupra asistenței pentru dezvoltare ne va ajuta nu doar să înțelegem mai bine mecanismele acestui proces ci ne va permite să conceptualizăm cooperarea pentru dezvoltare în teoriile relațiilor internaționale. Teoretizarea conceptului ne va permite, ulterior, să demonstrăm empiric raporturile produse de asistența pentru dezvoltare între țările dezvoltate și țările în curs de dezvoltare.

1) Perspectiva realistă: cooperarea pentru dezvoltare și interesele naționale

Abordarea realistă pornește de la premiza că la nivel internațional există o stare anarhică, dezordonată de tip hobbesiană în care statele, ca actori centrali ai relațiilor internaționale, acționează în stil machiavelic după interesul lor egoist determinat de frica unei amenințări la adresa integrității teritoriale. Conform teoremei imposibilității elaborate de Richard Ashley¹⁵, umanitatea

se află în imposibilitatea de a-și satisface nevoile din cauza resurselor limitate la nivel mondial. Prin urmare statele par predispușe la violență iar acțiunile realizate de acestea presupun un calcul rațional dintre costuri și beneficii. Ordinea globală este astfel determinată de națiunile cele mai puternice care prin forța de care dispun impun regulile și legea la nivel internațional. Din această perspectivă, cooperarea pentru dezvoltare este doar un mecanism egoist pus în aplicare de țările dezvoltate, în vederea demonstrării ponderii și puterii la nivel internațional. Putem chiar vorbi despre o reciprocitate de tipul celei descrise de Robert Jervis¹⁶, prin care statele demonstrează capacitatea de asistență pentru a putea primi înapoi, la momentul oportun, același lucru sau o recompensă, pe măsura ajutorului acordat.

Cele cinci principii ale realismului sunt: 1. politica este guvernată de legi obiective care își găsesc originea în imperfecțiunea lumii și în natura omului; 2. interesul este principala referință în acțiunea internațională; 3. toate teoriile relațiilor internaționale trebuie să evite să ia în considerare motivațiile ideologice și emoțiile actorilor, date care sunt prea instabile; 4. o politică externă este considerată ca fiind bună când minimizează riscurile și maximizează profiturile; 5. tensiunea între exigențele de succes ale acțiunii politice și legile morale nescrise care guvernează lumea este inevitabilă.

Viziunile realiștilor și neorealiștilor se întrepătrund atunci când ne referim la acțiunea statelor pe scena internațională. Hans Morgenthau¹⁷ dezvoltă ideea balanței puterii prin care statele încearcă să mențină la nivel internațional un anumit echilibru. Aceste deziderat poate fi explicat prin ceea ce Kenneth Waltz¹⁸ descria în *Teoria Politicii Internaționale* ca fiind căutarea securității. El menționează, că la nivel global există un principiu al distribuției prin care superputerile acționează precum

companiile oligopolistice în vederea menținerii controlului și organizării sistemului internațional. Conform lui Waltz existența unui număr mai mic de actori puternici generează mai multă stabilitate. Asistența pentru dezvoltare devine astfel un simplu mecanism de limitare a emergenței țărilor în curs de dezvoltare pe arena internațională, în sensul în care condiționează dezvoltarea economică de o anumită dependență față de țările dezvoltate și de acceptarea fără echivoc, a sistemului internațional deja stabilit.

Odată cu terminarea Războiului Rece, realismul a fost supus mai multor critici structurale care au pus sub semnul întrebării principiul centralismului statului și raporturilor de putere în sistemul internațional. Astfel, mai mulți autori au dezvoltat teze care plasează cooperarea internațională la nivelul intereselor naționale. Stephen Krasner¹⁹ a fost primul care a tratat despre posibilitatea existenței unei autonomii statale clar definite și a beneficiilor rezultate din cooperarea internațională pe baza reciprocității. Volker Rittberg²⁰ va completa această teză menționând faptul că prin eficacitate și durată cooperarea devine mai ușor de realizat și mai eficientă. Karl Deutsch²¹ consideră că prin cooperare internațională se va realiza o comunitate de securitate capabilă să asigure reducerea insecurității. Barry Buzan²² merge până a spune că intensificarea schimburilor internaționale permite difuzarea unei culturi a non-volenței ce va transfera competiția între state spre domenii mai pacifice, în timp ce Joseph Grieco și Charles Glaser²³ consideră că luarea în considerare a convergenței intereselor va genera politici comune.

Cu toate acestea, partizanii realismului ofensiv consideră că națiunile cele mai slabe sunt obligate să se asocieze cu națiunile cele mai puternice deoarece structurile politicii internaționale condiționează națiunile cele mai puternice să își asume

responsabilități largite conducându-le la realizarea unei diplomații expansioniste. Asistența pentru dezvoltare este astfel rezultatul acestui cerc vicios în care se află țările dezvoltate și reprezintă un mecanism al diplomației expansioniste pe care sunt nevoite să le aplice ca și garanți ai sistemului internațional existent. La această abordare putem adauga perspectiva economică a lui Robert Gilpin²⁴. Conform autorului competiția internațională se duce în domeniu comercial iar protejarea intereselor financiare și economice devine principalul interes al statelor. Tratatând problema decăderii Statelor Unite ca și actor hegemonic al sistemului internațional, Gilpin critică această teză vorbind de existența unei hegemonii informale prin difuzarea modelului american prin mecanisme precum: regimul dolarului, regimul schimburilor multilaterale și regimul investițiilor internaționale. Extrapolând teoria la relația dintre statele dezvoltate și cele în curs de dezvoltare, putem considera că asistența pentru dezvoltare reprezintă un mecanism de difuzare al modelului occidental. Acest proces a devenit mai amplu după evenimentele de la 11 septembrie 2001 când statele dezvoltate au realizat că ceea ce se întâmplă în cealaltă parte a globului poate să le afecteze direct interesele.

Astfel, plecând de la conceptul de "soft power" elaborat de Joseph Nye²⁵ prin care statele dezvoltate își manifestă puterea prin difuzarea propriului model sau prin mecanisme non-militare, Francis Fukuyama²⁶ consideră că statele cele mai puternice au trecut la remodelarea sistemului internațional. Chiar dacă în acest proces de remodelare putem include și acțiunile militare ale Statelor Unite în Afghanistan și Irak, principiul se referă mai ales la difuzarea modelului economic și politic occidental. Cooperarea pentru dezvoltare devine astfel un mecanism central al acestui proces de

remodelare internațională determinat de interesul realist de securitate.

2) Perspectiva liberală: umanitarismul cooperării pentru dezvoltare

Creșterea interacțiunilor la nivel internațional a condus la creșterea interdependenței între state dar și între state și alți actori. Acest mecanism a fost reflectat de Keohane și Nye²⁷ în sensul sensibilității și vulnerabilității actorilor la schimbările produse de alt stat. Originalitatea acestei abordări este că ia în considerare multiplicitatea actorilor, care, în interior dispun de mijloace pentru a influența decizia politică și care, în exterior, au capacitatea de a nu ține cont de controlul public.

Robert Axelrod va dezvolta această teză a avantajelor cooperării în lucrarea sa *Teoria comportamentului cooperativ* în care va demonstra tendința spre cooperare prin două exemple²⁸. Autorul a organizat în primul rând un turneu informatic în jurul dilemei prizonierului și ajunge la concluzia că strategia cooperării este mai eficace decât tentația de a merge singur cu cât jucătorii se pot reîntâlni mai des. Celălalt exemplu folosit de Axelrod este cel al micilor unități militare engleze și germane din Primul Război Mondial care în ciuda directivelor date de Statele majore nu practicau un război sălbatic ci impuneau un cod de conduită implicit care dacă nu era respectat ducea la represalii. Axelrod ajunge la concluzia că o cooperare durabilă poate să se instaureze între actori egoiști din momentul în care descoperă că este în interesul lor să rupă izolarea și să stabilească relații de cooperare bazate pe reciprocitate. Paradoxul la care ajung, aplicabil și legilor pieței, este că aceste situații de colaborare sunt mai greu de combătut decât de instaurat, ceea ce demonstrează soliditatea și aplecarea către comportamentele cooperative.

Aceste perspective instituționaliste liberale plasează cooperarea pentru dezvoltare la nivelul necesității indivizilor și a statelor de a coopera pe scena internațională. Mai exact, creșterea contactelor dintre țările dezvoltate și țările în curs de dezvoltare odată cu afirmarea acestora pe scena internațională a generat o creștere a interdependenței între acestea. Întrucât interesele statelor dezvoltate sunt menținerea păcii și a securității, și protejarea și afirmarea intereselor economice și sociale, cooperarea pentru dezvoltare devine un mecanism de realizare a acestui deziderat prin creșterea interdependenței între acestea și țările în curs de dezvoltare.

Școala liberală în relațiile internaționale se bazează pe legea morală a lui Kant conform căruia dezideratul statelor și al indivizilor este pacea. Pentru realizarea acestui obiectiv, Michael Doyle demonstrează că promovarea democrației este soluția cea mai simplă pentru menținerea păcii²⁹. Partizanii *pax democratica* susțin două puncte importante:

- democrațiile nu se bat între ele. Constrângerile instituționale pe de-o parte (Morgan și Campbell), rolul opiniei publice (Owen), influența democrației de piață (Doyle) și evoluțiile culturale (Maoz și Russett) constituie frâne mai eficiente la activitatea războinică a democrațiilor;
- tendința democrațiilor de a-și defini interesele într-o manieră în care cooperarea cu celelalte democrații este indispensabilă (Owen), le conduce să participe la aceleași alianțe în care principala funcție este garanția păcii interne (K. Deutsch) și favorizarea stabilizării regionale (complexul de securitate al lui Buzan).

Cooperarea pentru dezvoltare devine, astfel, un mijloc al propagării modelului democratic către țările în curs de dezvoltare și de asigurare a păcii la nivel internațional. Această propagare este difuzată conform funcționalităților pe etape începând

cu conștientizarea avantajelor oferite de comerțul internațional și de liberul schimb. Zaki Laïdi vorbește chiar de preferința de consum în sensul în care uniunile politice au fost înainte economice deoarece interesele economice și de subzistență au fost cele care au generat cooperare și au accentuat interdependența între state.

Rolul jucat de actorii sociali însă în cooperare este perceput diferit în funcție de autori. Andrew Moravcsik susține că actorii sociali sunt cei care au promovat pe agenda publică internațională teme de interes internațional și beneficiile cooperării între state³⁰. Cu toate acestea, alți autori, precum Samy Cohen³¹, deși recunosc rolul ONG-urilor de modificare a agendei diplomatice și de supraveghere, consideră că acești actori sociali sunt din ce în ce mai dependenți de state. În ciuda acestor critici este de notorietate faptul că ONG-urile au adus pe agenda Națiunilor Unite și a statelor dezvoltate probleme importante precum protecția mediului, lupta împotriva minelor anti-personal sau asistența pentru dezvoltare și au reușit chiar să împingă la asumarea de angajamente și obiective clare în domeniu.

Norbert Elias³² și James Rosenau³³ merg și mai departe în această acțiune a actorilor non-statali. Primul vorbește despre o societate a indivizilor în care există o umanitate globală și o unitate supremă de supraviețuire. Ajutorarea altor indivizi devine astfel o responsabilitate iar asistența pentru dezvoltare este rezultatul acestei acțiuni umanitare. Rosenau completează această formulă adăugând că pe lângă cetățeni, responsabilii politici și sectorul privat influențează scena internațională. Cu toate acestea, totalitatea acestor actori converg în teoria liberală spre susținerea țărilor în curs de dezvoltare dintr-un umanitarism pacificator care înțelege prin cooperare singurul mijloc de menținere a păcii internaționale. Tocmai acest aspect idealist al liberalilor este atacat de teoriile radicale, ce doresc să ilustreze

interesele ascunse și meschine ale statelor dezvoltate în ceea ce privește țările în curs de dezvoltare.

3) Perspectivă radicală: cooperarea pentru dezvoltare ca sursă de imperialism și dependență

Teoriile radicale despre dependența pe care țările dezvoltate o crează țărilor în curs de dezvoltare sunt rezultatul teoriilor despre imperialism adaptate la contextul post-colonial. Economistul Raoul Prebisch va fi primul care va critica în lucrările realizate pentru Comunitatea Economică a Națiunilor Unite pentru America latina situația dramatică a țărilor din Sud. El consideră că vinovat pentru subdezvoltarea Sudului este centrul capitalist care exploatează țările aflate la periferie.

În *Politica Economiei Mondiale*, Immanuel Wallerstein³⁴ completează această teorie considerând că schimburile inegale sunt rezultatul ierarhiei statelor. Mai exact, slăbiciunea statelor din periferie este necesară procesului de exploatare și acumulare a statelor din centrul capitalist. Se face aici referire la teoria cercurilor concentrice a lui Fernand Braudel care a teoretizat principiul conform căruia în centrul sistemului internațional se află țările dezvoltate și că pornind de la acest sistem central se află arii circulare compuse din țări care sunt mai mult sau mai puțin integrate și dezvoltate.

Samir Amin explică faptul că la nivelul sistemului internațional există un cerc vicios prin care țările din Sud sunt destinate să fie în principal țări producătoare de materie primă³⁵. Din această cauză, aceste state rămân subdezvoltate și nu pot beneficia de o dezvoltare economică și socială sănătoasă. Cele trei explicații date subdezvoltării sunt: 1. existența unor inegalități sectoriale de productivitate legate de absența difuzării progresului tehnic către aceste state din cauza mecanismelor

de protejare și a costurile pe care progresul tehnic le implică; 2. disparitățile economice și de dezvoltare în interiorul acestor țări limitează posibilitățile de dezvoltare; 3. specializarea inegală între centru și periferie în sensul în care țările din Sud sunt în principal producătoare de materie primă.

În concepția teoriilor radicale, cooperarea pentru dezvoltare este un simplu mecanism de creștere a dependenței țărilor în curs de dezvoltare față de țările dezvoltate. Acest mecanism crează un regim de asistat internațional, iar statele subdezvoltate fie se complac situației create, fie rămân prizonierele regulilor și normelor impuse de statele dezvoltate care preferă specializarea țărilor din periferie în producția de materie primă din rațiuni economice precum costurile scăzute și limitarea concurenței pe piața de produse superior tehnologice. Asistența pentru dezvoltare este astfel pentru radicali rezultatul politicilor realiste descrise ca fiind meschine și se bazează pe principiul interdependenței de tip negativ în sensul în care țările dezvoltate își impun forța, cultura și desideratele economice asupra țărilor în curs de dezvoltare.

C. Economia politică internațională: teoriile comerțului internațional și dezvoltării

Conceptualizarea asistenței pentru dezvoltare implică înțelegerea funcționării principiilor economice ale comerțului internațional și ale economiei dezvoltării deoarece efectele economice produse de cooperarea pentru dezvoltare ne permit să ilustrăm în termeni empirici teoriile elaborate de specialiștii în relații internaționale. Astfel, fluxurile economice și de capital similare comerțului internațional pe care le presupune asistența pentru dezvoltare reprezintă un indicator al raporturilor existente între țările dezvoltate și țările în curs de dezvoltare. În continuare vom încerca

să ilustrăm dezbaterile teoretice care au opus specialiștii în economia dezvoltării cu privire la efectele produse de fluxurile economice internaționale și de cooperarea pentru dezvoltare.

1) Perspective teoretice asupra relației dintre comerțul internațional și dezvoltare

Cooperarea pentru dezvoltare, în special fondurile asistenței oficiale pentru dezvoltare (ODA), presupune o liberalizare a economiilor țărilor asistate în condițiile în care acordarea acestor fonduri este condiționată de cele mai multe ori de respectare unor principii tipice economiei de piață și liberului schimb. Economiiștii sunt însă împărțiți cu privire la efectele pe care le are asupra dezvoltării această deschidere a economiilor țărilor în curs de dezvoltare către comerțul internațional. Astfel, la nivelul țărilor beneficiare și nu numai, există o dezbateră amplă cu privire la modelul economic capabil să asigure maximizarea asistenței pentru dezvoltare cât și dezvoltarea acestor țări.

Pentru liberali, comerțul internațional este unul dintre motoarele creșterii iar schimburile sunt benefice tuturor țărilor participante, independent de nivelul lor de dezvoltare. Structuraliștii consideră însă că acest motor are un rol din ce în ce mai puțin important și că astfel comerțul internațional a devenit o frână la creștere, din cauza inegalităților dintre țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare. În ambele cazuri, există pe de-o parte apărători ai diferitelor forme de protecționism pentru crearea unei piețe interne și dezvoltarea industriei naționale, iar pe de altă parte, susținători ai reformei comerțului internațional pentru a-l face mai echitabil. Ei consideră că doar după o perioadă de creștere protejată o țară săracă va putea să se deschidă către exterior și să participe la schimburi de pe un picior de egalitate.

Astfel schimburile devin rezultatul creșterii economice. Economiiștii radicali sau neo-marxiști merg însă până a considera comerțul internațional la originea subdezvoltării țărilor în curs de dezvoltare. Ei adoptă viziunea polarității globale generată de comerțul internațional între un Centru dezvoltat și o Periferie subdezvoltată.

La baza teoriilor liberale cu privire la comerțul internațional se află tezele din secolul XIX ale lui David Ricardo cu privire la costurile comparative și cele ale lui Adam Smith legate de diviziunea internațională a muncii. Mai exact, acesta din urmă a susținut ideea conform căreia comerțul internațional permite o specializare în care fiecare stat alege sectorul de activitate în care este cel mai eficient, cel mai productiv, generând o maximizare a producției și o alocare optimă a resurselor.

O analogie permite să illustreze această teză: dacă admitem că în interiorul unei țări trebuie eliminate obstacolele la comerțul între diferitele orașe și regiuni și îmbunătățită comunicarea pentru favorizarea creșterii producției și satisfacerea nevoilor printr-o specializare a diferitelor localități și o producție de mari dimensiuni, atunci trebuie să acceptăm aceste argumente și pentru comerțul internațional.

Mai exact, ceea ce este corect în interiorul unei țări este de asemenea aplicabil la scară globală. Astfel a impune o taxă vamală între Coasta de Fildeș și Statele Unite revine în concepția liberalilor a crea o taxă între Transilvania și Moldova. Pentru ei independența economică națională este o absurditate deoarece acest lucru ar implica să se revină la comunitățile mici închise de la începutul epocii medievale caracterizate de autosubsistența totală.

Pentru Ricardo, chiar dacă o țară nu are niciun avantaj productiv la niciun produs față de celelalte țări, va putea câștiga din schimbul internațional specializându-se în domeniul în care inferioritatea sa este

cea mai redusă. De asemenea o țară care produce mai bine decât celelalte țări va câștiga mai bine prin comerțul internațional decât prin izolare, specializându-se în sectoarele în care superioritatea productivă este cea mai importantă. Ulterior teoria costurilor comparative a lui Ricardo în termeni de costuri în timp de lucru a fost schimbată cu costurile de oportunitate.

Teoria lui Hekscher, Ohlin și Samuelson a încercat să explice avantajele comparative prin deținerea factorilor de producție. Astfel, fiecare țară ar avea un interes să se specializeze și să își exporte produsele care folosesc mai ales factorul de producție pe care îl deține. În același fel va câștiga dacă importă produse ce necesită factori de producție rari. Factorul rar, mai puțin cerut după schimb, va cunoaște o scădere a prețului, iar factorul mai cerut își va crește prețul. Această tendință, conform autorilor, va permite apropierea nivelului de dezvoltare. De exemplu, dacă Coreea exporta în anii 1970 bunuri ce necesitau multă forță de muncă către Statele Unite, în schimbul produselor cu mult capital, salariile ar fi crescut comparativ mai repede în Coreea decât în Statele Unite, lucru ce s-a și întâmplat. Lipsa capitalului și a forței de muncă calificată nu constituie un obstacol în dezvoltarea țărilor în curs de dezvoltare, dacă se specializează în factorii de producție cei mai prezenți: mai exact resursele naturale sau cele care necesită multă forță de muncă necalificată.

Criticile clasice și neoclasice au atacat viziunea statică a teoriei. Mai exact ei consideră că o analiză dinamică poate stabili că o țară care folosește la început protecționismul pentru a-și dezvolta industria națională poate fi un avantaj dacă ne referim la un raport între țări cu nivele de dezvoltare diferite. O țară fără industrie și nici capital tehnic ar trebui să se specializeze în domeniul agricol. Astfel, conform teoriei liberale, Japonia din secolul XIX,

trebuia să se specializeze în activități primare precum pescuitul, deoarece nu avea nici mașini, nici industrie. După cum bine știm Japonia a ales să își dezvolte propria industrie.

Ca răspuns la aceste critici, liberalii au dezvoltat analize dinamice. Conform lui Adam Smith, comerțul stimulează creșterea economică furnizând piețe de desfacere pentru noi producții: “Comerțul exterior generează cea parte de surplus a produsului din sol și din muncă pentru care nu există o piață internă”³⁶. Este vorba de teoria desfacerii în surplus care corespunde majorității activităților miniere a țărilor în curs de dezvoltare. Exploatarea unor resurse exportabile permite creșterea producției și a locurilor de muncă, distribuția bogăției, și generează investiții suplimentare și o acumulare de capital.

Mill va distinge între avantajele directe ale comerțului internațional care rezultă din avantajele comparative și folosirea mai eficientă a resurselor mondiale, și efectele indirecte precum: extinderea piețelor, transmiterea ideilor și a tehnicilor, investiții străine și creșterea economisirii interne, dezvoltarea concurenței și scăderea prețurilor.

Această teorie va fi completată de teoriile dinamice a avantajelor comparative a ciclurilor de producție a lui Vernon³⁷ și cea a etapelor succesive a lui Balassa³⁸. Pentru acești autori, dotarea în factori de producție se modifică în funcție de dezvoltare și acumularea capitalurilor. O țară va cunoaște evoluția specializărilor de-a lungul timpului în funcție de diferitele etape de dezvoltare și de accesul la tehnologie. O țară va trece de la produsele care necesită o forță de muncă necalificată la produse ce necesită capital și forță de muncă calificată, și ulterior la produse de mare tehnologie.

Produsul va cunoaște un ciclu inversat: de la nașterea într-o țară dezvoltată, care este de cele mai multe ori la

originea inovației, se va standardiza către țările industrializate și semi-industrializate din lumea a treia (ex. automobilele, avioanele, vapoarele produse în Brazilia, Coreea de Sud, India). Produsele tradiționale (medicamente, textile, încălțăminte) pot fi produse peste tot, chiar și în țările mai puțin industrializate. Specializarea evoluează în permanență: există o reînnoire, noile produse se propagă, și țările care se dezvoltă trec de la produsele mai vechi la produsele cele mai elaborate, diversificându-și astfel exporturile.

Teoriile dinamice ale avantajelor comparative sunt apropiate de teoriile lineare ale dezvoltării promovate de Rostow, conform căruia difuzarea progresivă a tehnologiilor permite o dezvoltare armonioasă pe măsură ce se stabilește o nouă diviziune internațională a muncii. Ele au fost criticate de către structuraliști și de către radicali pentru care această nouă diviziune internațională a muncii nu este mai favorabilă țărilor în curs de dezvoltare decât cea veche, deoarece produsele cele mai

elaborate și care reprezintă cea mai mare valoare adăugată rămân la îndemâna țărilor bogate.

Cu toate acestea industrializarea progresivă a lumii a treia tinde a demonstra teoria dinamică a avantajelor comparative, iar trecerea țărilor în curs de dezvoltare la produse mai elaborate (ex. producția de computere în Asia de Sud-Est sau în Brazilia), diminuează puterea acestei critici. De asemenea este clar că majoritatea țărilor în curs de dezvoltare, prin sub-dezvoltarea lor, nu pot trece direct la stadiul cel mai elaborat, accesarea lor la produse manufacturate este un succes. Dezvoltarea este un fenomen lent și progresiv, iar criticii îi lipsește o perspectivă de lungă durată.³⁹

Avantajele ilustrate de teoriile menționate indică faptul că atât țările dezvoltate cât și țările în curs de dezvoltare au de câștigat prin promovarea comerțului internațional și a liberului schimb contrazicând astfel tendințele protecționiste ca soluții la dezvoltarea economică.

Structura exporturilor în Țările în curs de Dezvoltare în %

	1960	1970	1980	1990	2001
Produsele alimentare	29,1	24,1	11,9	11,6	7,9
Produsele agricole brute	28,7	18,6	3,8	3,1	1,9
Produsele minerale	4,9	6,6	4,8	4,1	3,6
Combustibili	25,2	31,1	59,4	26,5	16,3
Produsele manufacturale	11,9	19,0	19,1	52,7	65,2
Expoturi totale	100	100	100	100	100

Sursa: UNCTAD

A nu diversifica piețele de desfacere și a se închide în interiorul granițelor vamale înseamnă a împiedica dezvoltarea economică pe o scară mai largă decât potențialul economic oferit de piața și factorii de producție interni. Astfel asistența pentru dezvoltare devine în această concepție un mecanism de susținere și de propulsare a economiilor țărilor în curs de dezvoltare. Mai exact, finanțările și ajutorul acordat

țărilor în curs de dezvoltare de către țările dezvoltate are drept scop de a asigura capitalul necesar acestor țări pentru a realiza avansările tehnologice de care au nevoie pentru a se dezvolta.

2) Efectele asistenței pentru dezvoltare în dezvoltarea economică

În contextul tendinței naturale de saturare a piețelor economice existente,

economia mondială este în căutarea unor noi soluții pentru stimularea consumului și a producției mondiale. O soluție oferită de teoriile liberale este, așa cum am analizat anterior, dezvoltarea de noi piețe prin sprijinirea țărilor în curs de dezvoltare. Dificultatea constă însă în stimularea capacității de absorbție a țărilor în curs de dezvoltare în condițiile în care multe dintre aceste state manifestă probleme de dezvoltare importante.

O soluție este oferită de asistența oficială pentru dezvoltare, lansată după al doilea război mondial, ce a depășit 100 de miliarde de dolari în 2005. Cu toate acestea eficacitatea ei este subiect de dezbatere⁴⁰, pentru critici nefiind decât semnul dominației imperialiste și capitaliste încurajând spiritul de asistență și frânând dezvoltarea, în timp ce pentru apărători ea rămâne indispensabilă, dezvoltarea sa reprezentând mijloace esențiale pentru creșterea economică în acele țări dar și la nivel mondial.

Abordarea noastră se va concentra asupra celei de-a doua perspective. Dincolo de motivele umanitare și morale ale asistenței pentru dezvoltare, găsim și rațiuni mai egoiste precum interesele economice – accesul la materii prime, piețe de desfacere pentru industrie, lichidarea stocurilor, etc. Pionierii economiei pentru dezvoltare considerau că ajutorul este necesar demarajului economic. Ea permite să remedieze doua deficiențe: în primul rând intern legat de absența capitalului pentru investiții, și ulterior extern cu privire la dezvoltarea piețelor de desfacere.

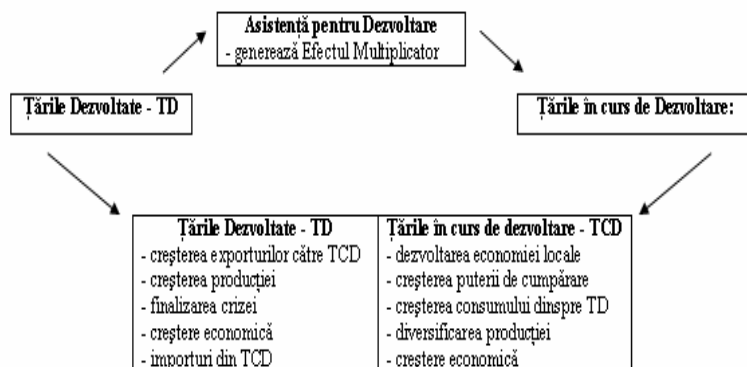
Grație modelului Herrod-Domar putem calcula nivelul necesar pentru a atinge un

anumit nivel de creștere. Autorii folosesc un model nekeynesian al creșterii punând accentul pe economisire și investiție. Mai exact, deoarece echilibrul macroeconomic este caracterizat de egalitatea între economisire și investiție ($I=S$), ajung la următoarea teorie $\Delta Y/Z \times I/\Delta Y=S/Y$ ⁴¹.

Creșterea economică ar fi cu atât mai puternică cu cât nivelul de economisire este mai ridicat și coeficientul de capital mai slab. De exemplu, pentru a realiza o creștere de 3% din venitul național, cu un coeficient de capital de 4, trebuie economisiți și investiți 12% din venitul național. Ținând cont de o creștere a populației de 2% pe an, nivelul economisirii trebuie să fie de 20% pentru a obține o creștere a venitului pe cap de locuitor de 3%. Dacă economisirea internă este insuficientă putem calcula de asemenea nivelul fondurilor externe necesare pentru a atinge un anumit nivel de creștere.

Modelul are meritul de a pune în evidență importanța capitalului pentru dezvoltare și înțelege rolul asistenței pentru dezvoltare și investițiilor străine în dezvoltarea economică a țărilor în curs de dezvoltare. El ilustrează modul în care se pot evita obstacolele puse de absența de fonduri pentru investiții și de subdezvoltarea cronică a unora dintre aceste state. Întrucât de cele mai multe ori țările cele mai puțin dezvoltate, precum cele din zona sub-sahariană, beneficiază de puține investiții străine directe și cu un grad mare de volatilitate, asistența pentru dezvoltare devine un mijloc prin care țările în curs de dezvoltare pot accesa fonduri necesare investițiilor în economia locală.

Model 2: Redresarea economică prin Asistența pentru Dezvoltare

De asemenea dezvoltarea economică a țărilor în curs de dezvoltare generează o lărgirea a piețelor mondiale și o baza mai largă de consum la nivel global favorabilă creșterii producției internaționale.

În termeni de cifre, țările în curs de dezvoltare reprezintă astăzi 40% din exporturile mondiale (contra a mai puțin de 20% în 1970), jumătate din consumul de energie, și dețin esențialul din rezervele de schimb (deși în anii 1980 ne gândeam mai mult la datoria externă). Conform unui raport al Băncii Mondiale “în 2030, 1,2 miliarde de persoane din țările sărace – 15% din populația mondială – vor aparține

clasei mijlocii globală, spre deosebire de 2006 când vorbeam doar de 400 de milioane. Persoanele acestui grup vor avea o putere de cumpărare între 4000 și 17.000 de dolari de persoană, vor beneficia de un acces la călătorii internaționale, cumpărarea de automobile și a altor bunuri sofisticate de consum, de un nivel de educație ridicat, și vor juca un rol major în politică și în instituțiile țărilor lor și în economia mondială”⁴². Între timp peste 4 miliarde de persoane trăiesc cu un venit zilnic mai mic de 8 dolari, mai exact 2/3 din planetă.

Repartizarea comerțului internațional în %

	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Țările dezvoltate	60,8	65,9	70,9	62,5	72	65,7
Țările din Est	8,1	12,2	10,7	8,8	3,7	2,6
Țările în Dezvoltare	31,1	21,9	18,4	28,6	24,3	31,6
Țările Exportatoare de Petrol	7,2	7,4	6,7	17,1	6,3	6,3
Altele	23,9	14,5	11,7	11,5	18	25,3
Total	100	100	100	100	100	100

Sursa: *Handbook of International Trade and Development Statistics, UNCTAD*

Cu toate că tendințele ilustrează o reușită a investițiilor internaționale în țările în curs de dezvoltare, asistența pentru dezvoltare a crescut în ultimii ani în termeni absoluți dar s-a redus în termeni de Produs

Intern Brut mondial. Națiunile Unite fixaseră în 1977 un obiectiv de 0,7% din PIB pentru țările donatoare, dar am trecut de la 0,48% în 1965 la doar 0,3% în 2005. Statele Unite și Japonia sunt primele în

termeni absoluți, dar sunt plasate mai slab în clasamentul raportului cu venitul național în care găsim țări precum țările scandinave sau Olanda. ONU a fixat în 2000, Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului⁴³ ce cuprind reducerea sărăciei severe, realizarea accesului universal la educație primară, combaterea HIV/SIDA, malariei și a altor boli, crearea de parteneriate globale pentru dezvoltare precum și creșterea la 0,5% din PIB a asistenței pentru dezvoltare pentru țările bogate.

Chiar dacă astăzi pentru unele țări care au cunoscut în ultimii ani o creștere economică importantă precum Brazilia, Mexic, India sau China, asistența pentru dezvoltare nu mai reprezintă decât un dolar pe cap de locuitor, pentru altele înseamnă 50 de dolari pe locuitor⁴⁴. Efectele asistenței pentru dezvoltare și a investițiilor internaționale indică un succes al acestor mecanisme în crearea de economii locale puternice capabile să genereze dezvoltare economică și să pună bazele unor noi piețe de desfacere.

Operationalizarea cooperării pentru dezvoltare

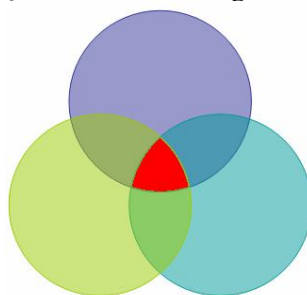
Conceptualizarea cooperării pentru dezvoltare presupune înțelegerea principalelor tensiuni pe care le presupune inter-

pretarea dată acestui mecanism de teoriile relațiilor internaționale și de cele ale economiei dezvoltării. Aceste tensiuni dar și legătura strânsă ce unește în cadrul asistenței pentru dezvoltare raporturile de putere și efectele economice nu pot decât indica complexitatea conceptului.

Perspectivile ideologice au însă de cele mai multe ori tendința să genereze subiectivism în abordarea unor mecanisme care de altfel pot să nu ascundă nimic. Mai exact, relația produsă de cooperarea pentru dezvoltare între țările dezvoltate și țările în curs de dezvoltare poate avea mai multe abordări, însă căutarea unor indicii empirice poate ajuta la desideologizarea acestui sistem de asistență internațională.

Printre elementele ce pot fi studiate empiric am putea menționa raporturile economice dintre țările donatoare și țările în curs de dezvoltare, interesele naționale (economice, politice, istorice sau culturale) ale țărilor donatoare față de țările beneficiare sau capacitatea de promovare a modelului țărilor donatoare către cele beneficiare prin studierea avansărilor economice și democratice produse de țările în curs de dezvoltare.

Model 3: Factorii determinanți în stabilirea strategiilor de cooperare pentru dezvoltare

Legenda

- Interesele naționale: maximizarea puterii
- Interesele internaționale: menținerea păcii și a securității
- Interesele actorilor nestatali: principiul umanitar
- Ipoteză de lucru: conceptul de cooperare pentru dezvoltare

Înainte însă de a proceda la un studiu empiric, concluzia analizei teoretice a cooperării pentru dezvoltare indică faptul că acest domeniu se află la confluența interreselor naționale, internaționale și non-statale. Analiza operaționalizării strategiilor de cooperare pentru dezvoltare ne va permite însă să constatăm care dintre aceste interese este factorul determinant în evoluția mondială a politicilor de cooperare pentru dezvoltare și care dintre perspectivele doctrinare este cea corectă.

Note

¹ Alfred SAUVY, « Trois mondes, une planète », in *L'Observateur politique, économique et littéraire*, 118, Paris, 14 august 1952, p. 14.

² Jean-Jacques FRIBOULET, « Tiers Monde », in *Encyclopædia Universalis*, Paris, 2004.

³ Scott BURCHILL; Andrew LINKLATER; Richard DEVETAK; Jack DONNELLY; Matthew PATERSON; Christian REUS-SMIT; Jacqui TRUE, *Teorii ale relațiilor internaționale*, Institutul European, 2008.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Graham ALLISON și Phillip ZELIKOW, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, 2ed. Longman, 1999.

⁷ Op. cit., *Teorii ale relațiilor internaționale*, 2008.

⁸ Hans J. MORGENTHAU, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York NY: Alfred A. Knopf, 1948.

⁹ Joseph S. NYE, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, PublicAffairs, 2005.

¹⁰ *The Millennium Development Goals Report*, ONU, New York, 2007.

¹¹ C.C. CHANG, E. FERNANDEZ-ARIAS și L. SERVEN, "Measuring Aid Flows: A New Approach. Washington: World Bank, Development Economics Research Group", *European Foreign Affairs Review*, 11: 263-280, 2006.

¹² M. RAINELLI, *La Nouvelle Théorie du commerce international*, Paris, La Découverte, coll. « Repères », 1997

¹³ Marc MONTOUSSE, *Théories économiques*, Bréal, Rosny-sous-Bois, 2008.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Richard ASHLEY, "The Poverty of Neorealism", in *International Organization*, 38(2), primăvara 1984, pp. 226-286.

¹⁶ Robert JERVIS, "Security Regime", in: Stephen D. Krasner, *International Regimes*, Cornell University Press, Ithaca și Londra, 1983, p. 182.

¹⁷ Hans MORGENTHAU, *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Polirom, Iași, 2007

¹⁸ Kenneth N. WALTZ, *Teoria politicii internaționale*, traducere: Nicoleta Mihăilescu, Polirom, Iași, 2006, pp. 27-47.

¹⁹ Stephen D. KRASNER et alii, *International Regimes*, Cornell University Press, Ithaca, 1983, p. 372

²⁰ Volker RITTBERGER et alii, *International Regimes in East-West Politics*, Pinter Publishers, Londra și New York, 1990, p. 3.

²¹ Karl DEUTSCH și S.A. BURREL, *Political Community and the North Atlantic Area*, Princeton University Press, Princeton, 1957, p. 5.

²² Barry BUZAN, *People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester-Wheatheaf, Hemel Hempstead, 2e ed., 1991, p. 213.

²³ Joseph GRIECO, "Understanding the Problem of International Cooperation: The Limits of Neoliberal Institutionalism and the Future of Realist Theory", in David Baldwin, dir., *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, New York, 1993, pp. 301-338; Charles GLASNER, "Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help", in *International Security*, vol. 19, iarna 1995, pp. 50-90.

²⁴ Robert GILPIN, *The Political Economy of International Relations*, Princeton University Press, Princeton, 1987, p. 449.

²⁵ Joseph NYE, *Le Leadership Americain – Quand les règles du jeu changent*, Presses Universitaires de Nancy, Nancy, 1992, p. 173.

²⁶ Francis FUKUYAMA, "State Building", in *Gouvernance et Ordre du Monde au XXIe siècle*, La Table Ronde, Paris, 2005.

²⁷ Robert KEOHANE și Joseph S. NYE, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little Brown, Boston, 1977, pp. 10-11.

²⁸ Robert AXELROD, *Donnant-Donnant – Théorie du comportement coopératif*, Ed. Odile Jacob, Paris, 1992

- ²⁹ Michael DOYLE, "Kant, Liberal Legacy and Foreign Affairs", in *Philosophy and Public Affairs*, Part I, vol. 12, no 3, vara 1983, pp. 205-235.
- ³⁰ Andrew MORAVCSIK, "Preferences and Power in the European Community: a Liberal Intergovernmentalist Approach", in *Journal of Common Market Studies*, 31, 1993, pp. 473-524.
- ³¹ Samy COHEN, *La Resistance des Etats – Les Démocraties face a la Mondialisation*, Seuil, Paris, 2003.
- ³² Guillaume DEVIN, "Norbert Elias et l'analyse des relations internationales", in *Revue française de science politique*, aprilie 1995, pp. 305-327.
- ³³ James N. ROSENAU, *Turbulence in World Politics. A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, 1990.
- ³⁴ Immanuel WALLERSTEIN, *The Politics of World Economy: the States, the Movements and the Civilizations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988.
- ³⁵ Samir AMIN, *L'Accumulation à l'Echelle mondiale*, 2ed, Anthropos, Paris, 1988.
- ³⁶ M. RAINELLI, *La Nouvelle Théorie du commerce international*, Paris, La Découverte, coll. « Repères », 1997.
- ³⁷ Raymond VERNON, « International Investment and International Trade in the Product Cycle », *Quarterly Journal of Economics*, 1966.
- ³⁸ Bela BALASSA, « Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage », Manchester School, 1965.
- ³⁹ E. ASSIDON, *Les Théories économiques du développement*, Paris, La Découverte, coll. « Repères », 1992.
- ⁴⁰ Veronique DIMIER, *Constructing Conditionality: The Bureaucratization of EC Development Aid*, Kluwer Law International, 2006.
- ⁴¹ $g \times c = s / g$: nivelul de creștere, $\Delta Y / Y$ / s : nivelul de economisire, S / Y / c : coeficientul marginal de capital $I / \Delta Y$
- ⁴² *Global Economic Prospects 2007: Managing the Next Wave of Globalization*, 2006.
- ⁴³ *The Millennium Development Goals Report*, ONU, New York, 2007.
- ⁴⁴ *International Development Statistics 2001*, OECD, Paris, 2001.

Criza economico-financiară mondială și reculul contrastelor

Mihai Ovidiu CERCEL

Abstract: *This article aims at highlighting several relevant aspects regarding the manifestations of the present world economy being in a severe decline, a financial and commercial disequilibrium which makes vulnerable the international relations construction and the balance of power. The crisis phenomenon is discussed distinctly for several countries affected and by taking into account the opinions of some of the most reputed economists nowadays.*

Keywords: *economic crisis, causes, effects, market, development, power.*

Actuala criză economică mondială nu a apărut ca o consecință directă și imediată a unor scurt-circuite teoretice, a politicilor publice ori a unor factori ce țin de globalizarea excesivă din ultimii ani. Cauzele sunt multiple, profunde și cu efecte enorme și nu ne propunem să le analizăm în continuare. În schimb, vom evidenția câteva aspecte relevante privind manifestările economiei mondiale actuale aflată într-un declin grav, un dezechilibru financiar și comercial ce vulnerabilizează în continuare eșafodajul relațiilor internaționale și balanța puterii.

Nouriel Roubini, profesor de economie la *Stern School of Business* de la Universitatea din New York, este unul din rarii specialiști care a prevăzut criza financiară de astăzi. El este cel care a prevăzut că economia mondială va fi atinsă de criză, în a doua parte a anului 2009.

Comentariile și analizele sale demonstrează că ieșirea din criză poate fi în

formă de *V*, adică rapid și consistent, progresiv și lent ca litera *U* sau ca *W*, ce se întinde pe parcursul a mai multor ani.

În țările dezvoltate și industrializate (SUA, Anglia, Italia) ca și în câteva economii cu piață emergentă din Europa, recesiunea se va termina în câțiva ani, pe când în economiile avansate (Australia, China, Japonia) redresarea va fi mult mai ușoară.

Redresarea în *U* va avea loc în majoritatea țărilor, întrucât degradarea forței de muncă se va accentua, șomajul va depăși 10 % în 2010, rentabilitatea întreprinderilor va scădea permanent în condițiile unui sistem bancar paralel (shadow banking) cu activități necondiționate de reglementări și produse derivate de credit, alături de băncile tradiționale, de regulă subcapitalizate.

În țările în care balanța curentă este deficitară va fi nevoie de măsuri radicale în direcția economisirii de bani, de reglementarea prețurilor în domeniul imobiliar

și de lux, ca și de reducerea radicală a cheltuielilor cu personalul.

Deasemenea, se impune redresarea sistemului public marcat de agravarea deficiențelor care, în mod direct va influența domeniul privat.

În ceea ce privește recesiunea americană vizibilă sub forma unui *W*, susține Joseph Stiglitz laureatul premiului Nobel pentru economie, aceasta va înregistra noi căderi atât în 2010 cât și în 2011: „Când guvernul va anunța că recesiunea s-a sfârșit, înseamnă că PIB-ul progresează din nou. Dar, marea majoritate a cetățenilor nu va resimți efectele acestuia. Pentru ei întrebarea este de a ști dacă vor putea să găsească un loc de muncă și să fie remunerați corect.”

În ceea ce privește situația crizei economice din Europa, aproape toate statele bătrânului continent se află într-o recesiune profundă, resimțită însă diferit de țările comunitare, în funcție de potențialul lor economic, industrial și financiar.

Rata șomajului în continuă creștere ca și explozia deficitului bugetar determină ca fiecare guvern să aibă propria sa politică economică, ușor diferită de cea a celor 27, într-un fel egoistă, pentru a scurta cât mai rapid criza și a diminua consecințele multiple ale acesteia.

Suedia și Spania pledează pentru un nou model de dezvoltare, în timp ce Germania și Comisia Europeană rămân fixate în spațiul vechilor principii economice comunitare, în sensul că Berlinul militează pentru competitivitate, disciplină și eficiență în toate sectoarele de activitate, iar Bruxelles-ul pune accentul pe muncă și remunerare. Previziunile din anii trecuți plasau Europa în fața SUA, ca cel dintâi pol al competitivității internaționale, cu un nivel de trai superior multor state puternice de pe alte continente și cu un ritm industrial spectaculos. Dar situația se prezintă altfel: politica economică europeană a avut și are

fisuri evidente, strategia aleasă nu a fost cea mai bună, iar armonizarea deciziilor statelor membre nu s-a realizat încă, fiecare țară alegându-și propria cale de depășire a crizei, ignorându-se cu bună știință strategia comună și obiectivele globale.

Joseph Shumpeter vede în actuala criză o “destruction créatrice” care dinamitează vechile structuri economice rigide și depășite de realitate și înlocuirea lor cu altele de sorginte modernă, adaptabile la noua situație economico-financiară ca și la conceptele de dată recentă, impuse de relațiile internaționale în derivă. Creșterea alarmantă a șomajului aproximativ 240 milioane indisponibilizați în lume, femeile și tinerii sub 25 de ani fiind de doua ori mai afectați față de cei de vârstă medie, reprezintă o situație extrem de îngrijorătoare pentru toți guvernanții. Statisticile Oficiului statistic al comunităților Europene confirmă că aproape 5 milioane de tineri sub 25 de ani solicită un loc de muncă, pe primul trimestru al anului 2009, cu un milion mai mult față de anul precedent, iar procentul șomajului în rândul tinerilor din UE a ajuns la 18,3%.

Altfel spus, Europa comunitară se găsește într-un moment dificil al existenței sale fiind nevoie de măsuri urgente, egale și valabile pentru toate statele comunitare spre a diminua criza economică și a o depăși într-un viitor cât mai apropiat.

În ceea ce privește economiile emergente din Asia, acestea sunt cele dintâi care au ieșit din recesiune: China, Indonezia, Coreea de Sud și Singapore au anunțat deja un indice mediu de creștere de până la 10%, marcând o revenire în forță ale acestor state, cu o creștere a producției industriale a Chinei cu 11%, între iulie 2008 și iulie 2009, cea a Taiwanului fiind de 89 %, ceea ce este aproape stupefiant, iar producția industrială a Chinei crescut cu 14 %.

La 27 iunie 2009, Comitetul Permanent al Adunării Naționale Populare a Chinei a adoptat un proiect, ce a intrat în

vigoare la 1 ianuarie 2010, care prevede sancțiuni extrem de dure împotriva celor ce falsifică statisticile, cifrele și datele oficiale. S-a pus la îndoială, mai ales de specialiștii din străinătate, corectitudinea statisticilor chinezești precum și metodele de analiză impuse de economistul Wang Jian, care-și fundamenta indicele de creștere pe consumul de energie tot mai ridicat al Chinei, PIB-ul fiind indicativul principal, regula tuturor operatorilor în statistica, reducându-se la sintagma “BIP-ul cu orice preț”.

În ultima vreme, China a vizat ransarea investițiilor și a întreprinderilor naționale, demers ce asigura stabilitatea economiei și conservarea încrederii populare ca și favorizarea investițiilor private. În acest sens, s-a încurajat investirea capitalului privat în exploatarea minelor de cărbuni, în domeniul sănătății (cabinete medicale, maternități, spitale) dar nu în domeniul petrolului și al gazelor naturale. În sectorul telecomunicațiilor funcționează în China doar trei operatori de stat, iar în educație numărul universităților particulare este limitat, punându-se accent pe calitatea învățământului academic. Statul este și proprietarul rețelei feroviare ce a înregistrat o creștere spectaculoasă în ultimii ani, cu trenuri rapide și performante precum și noi trasee de mii de kilometri în timp ce transportul local și metroul sunt finanțate din fonduri publice.

O alta țară, India, nu este afectată de criza economico-financiară, dimpotrivă, înregistrează o creștere reală, susținută de domeniul serviciilor care reprezintă 57% din BIP, sector în care lucrează peste 25% din populația activă: servicii destinate exportului pieții interne.

Principali factori ai exportului de servicii constau în activitățile complexe privind tehnologiile avansate ale comunităților și informațiilor, precum și multinaționalizarea acestora. Vânzările en detail, turismul, te-

lefonie mobilă, serviciile financiare reprezintă motorul acestei creșteri economice impresionante. India este percepută astăzi ca o forță de muncă superspecializată, cu solide cunoștințe de specialitate dobândite printr-o educație permanentă plurivalentă, capabilă să se adapteze la orice situație aparută, la care se adaugă o altfel de redefinire a sistemului de învățământ în baza unei reforme structurale, spre a oferi absolvenților competență și dinamism prin intermediul unei educații complexe în limba engleză

Când se va sfârși actuala criză economică mondială, se întreabă atât specialiștii în domeniu cât și tot mai mulți cetățeni din Europa, afectați de aceasta situație extrem de dificilă.

Pentru un economist, recesiunea se sfârșește când economia încetează să se contracte este de părere Lawrence Michael, președinte al *Economic Policy Institute*.

Este o opinie pertinentă dar trebuie reținută și o altă situație, împărtășită de mulți analiști: un *tratament de șoc, dureros, un medicament amar, o tortură ca o vindecare* (Naomi Klein), *o solidaritate creatoare*.

Cine va rezista acestei terapii va fi învingător.

Challenges in implementing EU anti-discrimination legislation in Member States

Cătălina Maria GEORGESCU

Abstract: *The diversity, problems and/or delays in the implementation of the anti-discrimination legislation in Member States have led to a lack of coherence of the existing Equality Directives and increased the severity of a situation in which citizens are not sufficiently aware of their rights regarding possible solutions in case of discrimination. This article recognizes these issues and discusses the problems that might have caused them, while, at the same time, suggesting possible solutions.*

Keywords: *discrimination, EU, regulation, implementation, directive.*

Anti-discrimination directives

The two Council directives that have laid the foundation for EU competences and action against discrimination are the Racial Equality Directive and the Employment Equality Directive. The “Article 13 Directives”, as they are sometimes styled to trace their origin to Article 13 of the Treaty of Amsterdam, guarantee a minimum common level of protection for all EU citizens against all forms of discrimination. According to Article 13 of the Treaty establishing the European Community: “Without prejudice to the other provisions of this Treaty and within the limits of the powers conferred by it upon the Community, the Council, acting unanimously on a proposal from the Commission and after consulting the European Parliament, may take appropriate action to combat discrimination based on sex, racial or ethnic origin, religion or belief, disability, age or sexual orientation”. Their

purpose is also to strengthen the national legislation articles on equality and non-discrimination.

Consequently, the *Racial Equality Directive 2000/43/CE* introduces the principle of equal treatment among people regardless their racial or ethnic origin. It further encompasses the prohibition of discrimination in the domain of employment and training, education, social security and health care, and in the areas of goods, services and housing. It provides definitions of the concepts of direct discrimination, indirect discrimination, harassment and victimisation and bans discriminatory teachings. Also, targets of discrimination become acquainted to a right to make a complaint through a judicial or administrative procedure. The directive suggests penalties for those who commit discriminations, while, at the same time, laying down examples of legitimate derogations to the principle of equal treatment, for instance the case in which what seems

to be difference in treatment motivated by racial and ethnic origin is in fact a necessity imposed to preserve the authentic nature of a profession. Furthermore it divides the *burden of proof* between the alleged victim and alleged author. In other words the Directive stipulates that if a supposedly victim has in his/her possession facts able to lead to the suspicion of discrimination, the hardship of finding evidence on the absence of any discrimination passes to the presupposed author, both in civil and administrative cases. Moreover a provision of the Directive makes it mandatory for Member States to create an organization for equal treatment and independent assistance to the victims of racial discrimination.

At the same time, the *Employment Equality Directive 2000/78/EC* implements the principle of equal treatment in the areas of employment, occupation, training and membership and involvement in organizations of workers no matter their religion, belief, disability, age, or sexual orientation. It encompasses the same stipulations as the Racial Equality Directive regarding definitions of discrimination, victimisation and harassment, the ban on instructions to make discriminations, the right of legal redress and the so-called division of the burden of proof. The Directive demands that appropriate measures (or as they are styled “*reasonable accommodation*”) should be taken by the employers to integrate a disabled person who has the qualifications to perform a certain job so that the person receives salary and training. Finally as in the case of the Racial Equality Directive, the Employment Equality Directive, too, permits legitimate exceptions to the equal treatment principle: “(23) *In very limited circumstances, a difference of treatment may be justified where a characteristic related to religion or belief, disability, age or sexual orientation constitutes a genuine and determining occupational requirement,*

when the objective is legitimate and the requirement is proportionate. Such circumstances should be included in the information provided by the Member States to the Commission”.

Delays in implementing Equality Directives

The delays in the introduction of the Equality Directives into national legislation of Member States represent matters for which the European Commission can react by opening infringement proceedings against Member States who do not respect Union decisions. In this situation a first step is sending formal requests. This was the case in June 2007 when the Commission stated that it had formally requested Czech Republic, Estonia, Greece, Spain, France, Ireland, Italy, Latvia, Poland, Portugal, Slovenia, Slovakia, Sweden and United Kingdom to complete the implementation of the Racial Equality Directive¹. Member States that were thus requested to comply had not met the deadline for implementation of the Directives, which was 19 July (for the Racial Equality Directive) and 2 December 2003 (for the Employment Equality Directive) for EU15, while for the 10 new Member States which joined the Union in 2004, the term was extended to 1 May 2004, Romania and Bulgaria having a separate deadline: 1 January 2007. Since there were countries that did not implement the Equality Directives according to Union demands, they received formal requests to do so under the form of a reasoned opinion, the states having a term of two months for taking the necessary measures.

The next step is taking the case to the European Court of Justice in Luxembourg if the State concerned does not act so as to complete the transposition successfully. The Court’s decision can even materialize into a fine or penalty on the State in question. However, the European Commission reacted

to the States that have taken the necessary measures to implement the Racial Equality Directive into their legislation, by announcing it has closed the infringement proceedings against Malta, Spain and Slovakia² – on 20 November 2009 –, against Finland and Estonia – on 29 October 2009 –, while, at the same time, it has send reasoned opinions to Germany and the Netherlands to take actions against lack of legal measures in the same field³.

In search for an explanation

Alongside with studying the anti-discrimination legislation adopted in Member States, there are other options to search for proof standing for the States' commitment to the respect and guarantee of human rights. In this sense, the existence and functioning of a system of sanctions, at national level, that would effectively discourage any act of discrimination, can be regarded as a step in each of the States' fight against racism and discrimination.

At this point we find necessary to present the view of the European Fundamental Rights Agency (FRA), as expressed in some of its studies and reports. In March 2007 the FRA took over the mandate of the former European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia. The mandate of the new Agency expanded to encompass the monitoring of the respect of human rights within the European Union and offering guidance in the same field⁴ to Member States and the Union when implementing legislation. In 2008 the European Fundamental Rights Agency reported that the United Kingdom was, by far, the Member State with the highest number of sanctions applied to discriminatory actions for the period between 2006-2007, distantly followed by Bulgaria, Ireland, France, Italy, Hungary, Romania, Finland and Sweden⁵. In its *Annual Report* released in 2008, the Fundamental Rights Agency argues that

one possible explanation for the absence or low number of sanctions could be the absence or lack of appropriate powers of an equality body⁶. The Equality Directives provide for the establishment in each Member State of an equality body that would act, among others, in the field of offering support to victims of discrimination. Moreover, the Fundamental Rights Agency offers another possible explanation to this small number of complaints in some Member States by arguing that it is due to the lack of public information on the rights of victims of discrimination.

This small number can also be explained in a great extent through some Member States' failures to implement the specific anti-discrimination directives⁷, as well as through the absence of specialized and competent organisms. Thus, victims of discrimination cannot make an official complaint due to the fact that there are no special public bodies that register or record complaints⁸. In other words, as regards the cases of discrimination taken to court within the European Union territory, their number is influenced by the fact that, on the one hand, not all states have implemented the anti-discrimination legislation, and, on the other hand, the states have not created victims' assistance mechanisms.

Lack of rights' awareness or disbelief?

A series of surveys demanded by the FRA (*EU-MIDIS – Minorities and Discrimination Survey*) shows that the number of cases of discrimination is greater than the official complaints, since there is a greater number of cases of discrimination which remain hidden, an overwhelming number of respondents having acknowledged their being discriminated against within the 12 month-period before the questionnaire being applied⁹. The numbers are alarming with respondents claiming that discrimination

appears mostly in employment and believing that efforts of reporting discrimination are useless since they feel no action will be triggered, appreciating discrimination as normal and frequent and/or lacking information on where to report an act of discrimination¹⁰. Consequently, from the findings the FRA claims that reasons for not reporting discrimination vary from disbelief that anything should change with reporting to lack of awareness¹¹ on why or where to report, from fear of follow-ups to accepting discrimination as a normal, ordinary thing, part of the daily life¹². Also, as regards Muslims, it appears that ethnicity is the major source for discriminatory acts.

By studying the number of cases of discrimination that have reached national courts, one could undoubtedly jump to the conclusion that their number is relatively small¹³. In fact, this relatively small number of cases of racial and ethnic discrimination taken to court might be caused by the fact that there are numerous cases of unreported racist crime. The rationale is that taking legal measures requires much more energy and financial resources than other measures, in a lesser extent official, such as negotiations, solving conflicts etc. Or it may be argued that there are really few cases of discrimination, a situation less likely to appear though.

As regards the creation (as required by the EU Equality Directives) of national monitoring organisms of acts of discrimination and assistance offered to victims of discrimination, these organisms can be centred around offering comparable, sure and efficient data and information on racism and xenophobia and studying these phenomena by highlighting the general trends, causes and consequences of their manifestation. However, the mandate of such national organisms cannot stop here, since migrant workers, ethnic groups and other possible victims of racism and discrimination require

more than the mere study of the general trends and aspects, requiring even the analysis of individual cases. Migrant workers need to be protected against unequal treatment both through a sound and coherent economic and social policy and through the existence of organizations whose mandate possesses the legal capacity of representation or the function of assisting the persons who constitute targets for discrimination. Consequently, alongside with highlighting the need to raise awareness on the rights of victims of discrimination and the importance of reporting racist crime, we believe that a national equality body can and should also offer assistance to victims of discrimination in taking those cases to court.

Effects of migrants' portrayal in the media on security within the Union

Until recently, one may have noticed a growing demand for immigrant workers as they represented a cheaper and skilled labour force for the developed host countries and were capable and willing to accept most unwanted jobs. However, this fact has only in part reduced the discriminatory attitudes we have talked about. The severance of economic recession in Member States has led to their being viewed as an economic threat to the population of the host country. Consequently, this has resulted in a recurrence in the discriminatory rhetoric which increasingly affects the employment perspectives and work conditions for the representatives of minority groups and for migrant workers.

A significant part of the public opinion of the Member States' population considers that migrant workers coming from ethnic minorities, especially the Roma, financially support their families through begging and theft. These beliefs are fuelled by the negative portrayal of migrants by the racist-wing populism and extremism¹⁴. And once one creates a not-necessarily real or proven

connection between migrants, asylum seekers and ethnic or religious minorities and the groups employed in illicit activities, one can be certain of the appearance of negative stereotypes¹⁵ which can degenerate in the escalation of acts of racist crime against those targeted groups.

Conclusions

All in all, the studies on discrimination published by the European Fundamental Rights Agency show that the number of incidents reported does not necessarily reflect the true image of the frequency of discriminatory acts. Thus, one recognizes the need of establishing efficient mechanisms to report and record discrimination and racist crime, as well as a coherent mandate and clearly stipulated powers for national equality bodies. It has become necessary to raise awareness on the existence and purpose of complaints mechanisms and on the rights of victims of discrimination.

In the light of the delays and other challenges with the implementation of the anti-discrimination directives, the European Parliament has requested the adoption of a more comprehensive directive regarding the fight against any form of discrimination based on sex, racial or ethnic origin, religion or beliefs, handicap, age or sexual orientation. The European MPs have also requested for finding solutions against all problems linked to the implementation of anti-discrimination legislation, introducing sanctions for infringements and supplying assistance for victims of discrimination. As a result the European Commission presented a Proposal for a Council Framework Decision on Combating Racism and Xenophobia (COM(2001) 664 final) which was adopted by the Council seven years later, on 28 November 2008.

Notes

¹ European Fundamental Rights Agency (FRA), *Annual Report*, Vienna, 2008

² <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/09/1783&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

³ <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=ro&catId=89&newsId=626&furtherNews=yes>

⁴ In order to learn more on the scope and activities of the FRA, please visit the official website www.fra.europa.eu

⁵ For more information regarding the existence, number or absence of sanctions for discriminatory actions and attitudes, please visit FRA, *op. cit.*, 2008. Moreover, the report also mentions the states in which no records were found of sanctions applied to discrimination.

⁶ FRA's *Annual Report* on the Agency's activities in 2006 and 2007 also lists the countries in which no such equality body existed at the moment the report was written – the Czech Republic, Luxembourg and Spain are mentioned in this sense.

⁷ *Council Directive 2000/43/CE*, of 29 June 2000, regarding the implementation of equal treatment principle among persons, no matter their racial and ethnic origin, and *Council Directive 2000/78/CE*, of 27 November 2000, for the creation of a general framework in favour of the equal treatment regarding employment and work conditions.

⁸ Haleh Chahrokh, Wolfgang Klug, Veronika Bilger, *Migrants, Minorities and legislation: Documenting legal measures and remedies against discrimination in 15 Member States of the European Union*, Report submitted by the International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), 2004, pp. 102-106.

⁹ In order to see the findings of the survey as regards the percentage of unreported racist crime by type (assault and threat, or serious harassment), see European Union Agency for Fundamental Rights, *EU-MIDIS at a glance: Introduction to the FRA's EU-wide discrimination survey*, Elanders Hungary Kft., Budapest, 2009, p. 11.

¹⁰ For the accurate findings on reasons for not reporting discrimination on ethnic groups of respondents, please see FRA, *EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey*.

Main Results Report (Conference Edition), 2009, pp. 55-56, available at: http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/eumidis_mainreport_conference-edition_en_.pdf

¹¹ For percentage of awareness of complaints mechanisms among the Roma see European Union Agency for Fundamental Rights, EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey. Data in Focus Report 1: The Roma, Elanders Hungary Kft., Budapest, 2009, p. 7.

¹² For a presentation of the main results of the survey see European Union Agency for Fundamental Rights, EU-MIDIS at a glance: *Introduction to the FRA's EU-wide discrimination survey*, Elanders Hungary Kft., Budapest, 2009.

¹³ Haleh Chahrokh, Wolfgang Klug, Veronika Bilger, *op. cit.*, pp. 107-115.

¹⁴ In this sense, please see the study made by the European Research Centre on Migration and Ethnic Relations (Ercomer), on behalf of the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, Vienna, (EUMC): Jessika ter Wal (ed.), *Racism and cultural diversity in the mass media. An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995-2000*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2004.

¹⁵ Constantin, Daniela, Diana Preda, Valentina Vasile, Luminița Nicolescu, *The migration phenomenon from the perspective of Romania's accession to the European Union*, Bucharest, European Institute in Romania, 2004, pp. 10-11.

Terorismul, ca teorie și practică

Radu RIZA

Abstract: *The term terrorism is a cold one that says quite a lot since the very beginning. But reflecting on this phenomenon in constant evolution, different views and implications can come off . A large scale X-ray shows the angle from which it is seen, depending on multiple factors. Thus, it appears that depending on the route caused by globalization, those who carry out these activities against humanity are reorganizing to be able to achieve so-called "goals".*

Keywords: *terrorism, theory, doctrine, diversity.*

Conceptualmente vorbind, terorismul vine de la teroare care înseamnă frică, groază, represiune brutală cu scopul de a-i reduce la tăcere pe cei nemulțumiți și a înăbuși orice rezistență. El înseamnă – conform *Micii enciclopedii de politologie*¹ – dominația brutală care inspiră spaimă, groază (asemănător regimului fascist) și cuprinde ansamblul actelor de violență produse de un grup sau de un regim reacționar.

Deci, acțiunea teroriștilor se bazează pe teroare care înseamnă totodată groază, spaimă, frică provocată intenționat prin amenințări sau alte mijloace de intimidare sau de timorare. Sau cum stigmatizează fenomenul terorist Xavier Raufer, drept „norma celui slab îndreptată împotriva celui puternic sau atacul viespei împotriva elefantului” (cf. Jean Servier, *Terorismul*, Institutul European, 2002, p. 6).

Dacă traducem terorismul, pornind de la semnificațiile teoriei, înțelegem în mișcarea, materializarea ei descoperim că avem de a face nu doar cu un terorism ce

prezumă existența actului de violență, forță fizică, ci și un act psihic, intelectual, verbal etc. De aici și concluzia lui Edward Behr care în a sa *America de care ne temem*, vorbește de un terorism intelectual ca formă de maladivitate socială ce s-ar traduce astăzi prin conformism, stupiditate, gândire superficială, stereotipică etc.

De asemenea, Magda Ferchedan Muntean ș.a. în *Terorismul. Culegere de studii*, Editura Omega, 2001² ne oferă importante elemente ce definesc terorismul religios, care după cum sublinia Bruce Hoffman a cunoscut o adevărată explozie după 1968, când nu s-a întâlnit nici un astfel de act până în zilele noastre când se întâlnesc impresionante acte de acest gen. Mai mult, conform aceleiași surse, aproape un sfert din grupările teroriste active la nivel mondial sunt motivate predominant de probleme religioase aflate la rândul lor în strânsă legătură cu cele politice. Astfel încât, în ultimele decenii mișcările extremist-religioase au cunoscut o proliferare extraordinară, ele fiind răspunzătoare de mai mult de ju-

mătate din cele 64319 de incidente înregistrate între 1970 și 1995.

Evoluția terorismului religios a avut loc, în zilele noastre ca urmare a exacerbării conflictelor etnico-religioase și de apropiere a noului mileniu. Pentru că teroriștii simt nevoia de a-și păstra identitatea religioasă și consideră acest moment istoric ca o oportunitate de a-și configura fundamental viitorul.

Prima utilizare a cuvântului terorist datează din perioada Revoluției Franceze, știut fiind faptul că regimul terorii dintre 1793-1794 a fost adoptat ca metodă de stabilire a ordinii în perioada de tulburări anarhice și de revolte de după 1789, când regimul terorii a reprezentat un instrument de guvernare a proaspătului stat revoluționar. El avea drept scop consolidarea puterii noului guvern prin descurajarea contrarevoluțiilor, a elementelor subversive și a tuturor disidenților considerați de noul regim „dușmani al poporului”.

Ironia a făcut ca terorismul, în accepțiunea lui inițială să fie asociat cu idealuri de virtute și democrație. Revoluționarul Maximilian Robespierre era convins că virtutea decurgea din guvernarea populară în timp de pace, dar că în timpul revoluției ea trebuie îmbinată cu teroarea ca o condiție pentru triumful democrației. El făcea apel la virtute, fără de care teroarea este un rău, și la teroare, fără de care virtutea este neputincioasă, și proclama: „Teroarea înseamnă dreptate; ea este promptă, severă și inflexibilă, prin urmare ea derivă din virtute”³.

La un an după dispariția lui Robespierre termenul de terorism devine cunoscut în limba engleză prin Edward Burke, care concluziona că o mie de câini ai iadului numiți teroriști s-au năpustit asupra poporului.

Terorismul ca teorie și practică se reconfigurează după Revoluția Franceză în condițiile formării unui adânc sentiment

antimonarhic în restul Europei, unde unele popoare deveniseră conștiente de necesitatea punerii sub semnul întrebării a suveranității față de niște conducători politici a căror autoritate izvora din „dreptul divin de a conduce”, și nu din nevoia creării unor structuri democratice. Din acest moment își fac apariția noțiunile de statalitate, cetățenie, naționalism pe fundalul climatului creat de revoluția industrială care va aduce cu sine noi ideologii, noi doctrine „universaliste” precum comunismul sau marxismul, la rândul lor determinate de precaritatea condiției umane în condițiile ascensiunii capitalismului, care se dovedește a fi la începuturile sale deosebit de dur. Astfel s-au creat circumstanțele noii ere a terorismului în care conceptul a dobândit o mare parte din conotațiile revoluționare și antistatale contemporane. Fondatorul se pare că a fost un extremist republican italian – Carlo Pisacane, un susținător al federalismului și mutualismului, el fiind cunoscut până astăzi mai ales pentru teoria „propagandei prin fapte”. Pentru că, spunea el „Ideile rezultă din fapte și nu invers. Astfel, oamenii nu se vor elibera prin educație, ci se vor educa dacă sunt liberi”. Iar violența, spunea Pisacane este necesară nu doar pentru a atrage atenția asupra unei cauze, ci pentru a informa, a educa, și în final, a strânge masele în jurul revoluției. Obiectivul didactic al violenței nu poate fi înlocuit eficient de pamflete, afișe sau adunări populare⁴.

Prima organizație care a aplicat ideile lui Pisacane a fost Narodnaia Volia (Voința populară sau Libertatea populară) care cuprindea un grup de constituționaliști ruși opozanți înverșunați ai țarismului în perioada lui 1878. Principiul lor de acțiune era „propaganda prin fapte”, care însemna alegerea ca țintă persoanele considerate întru chiparea statului autocrat și opresiv. De numele acestei organizații teroriste se leagă asasinarea la 1 martie 1881 a țarului

Alexandru al II-lea, iar în 1883 ia sfârșit, toți cei implicați în asasinatul amintit fiind prinși și spânzurați.

La scurt timp de la asasinarea țarului, la Londra a fost convocată „o conferință anarhistă” care aproba asasinatul și promova tiranicidul ca metodă de realizare a schimbărilor revoluționare. Pentru a coordona la nivel mondial activitățile anarhiste participanții au hotărât să înființeze „Internaționala anarhistă” sau „Internaționala neagră”. Astfel că anarhiștii au fost principalii responsabili ai unui lung șir de asasinate ale unor șefi de stat între 1878-1920.

Terorismul se reorganizează în perioada primului război mondial, un teren fertil fiind Iugoslavia, unde tinerii sârbi bosniaci se organizează în „Tinerii Bosniaci” – organizație teroristă din interiorul căreia făcea parte prezumtivul asasin, Gavriilo Princip, al Arhiducelui Franz Ferdinand, la 28 iunie 1914, dată devenită momentul culminant al izbucnirii primului război mondial.

Privind asupra evoluției doctrinei terorismului și a practicilor ce decurg din aceasta observăm o schimbare importantă după primul război mondial. Astfel încât până în anii '30 sensul termenului „terorist” nu se mai referea la mișcări revoluționare și la violență antiguvernamentală, ci descria mai degrabă practici de reprimare în masă folosite de state totalitare și conducătorii lor dictatoriali împotriva propriilor lor cetățeni. Aceasta era consecința instaurării fascismului în Italia, a nazismului în Germania și stalinismului în URSS – respectiv a regimurilor lui Mussolini, Hitler și Stalin care au instaurat un sistem de guvernare bazat pe frică și coerciție. Goering, numit ministru de interne, în 1933, nu se sfia să declare deschis că „misiunea mea este doar de a distruge și a extermina, nimic mai mult... Eu mă voi folosi de stat și de poliție doar în cazuri de forță majoră, dragii mei comuniști... luptă până la moarte, până ce vă prind gâtleurile în laț, o voi purta cu

ajutorul celor de lângă mine, al Cămășilor cafenii”⁵.

Doctrina și practica terorii se schimbă în aceeași perioadă diferențiat însă în Rusia, spre deosebire de Germania. Dictatorul rus a transformat, asemănător lui Hitler, partidul politic pe care-l conducea într-un instrument aservit direct intereselor personale, iar aparatul de stat al poliției și securitatea în organe de represiune și coercițiune.

Ce-i drept există totuși deosebiri între fasciști și naziști care apăruseră din mișcări anarhiste din propriile lor țări care aveau drept scop dobândirea puterii și menținerea autorității pe de o parte, și Partidul Comunist din URSS care avea deja o poziție consolidată. Purificările lui Stalin, spre deosebire de cele ale Revoluției Franceze nu aveau loc în momente de criză, revoluție sau război, ci într-un climat relativ calm într-o Rusie oarecum prosperă. Aici purificările lui Stalin au fost ca o conspirație de acaparare a întregii puteri prin acțiune teroristă, cu rezultate imediate: moartea, exilul, întemnițarea sau trimiterea în lagăre de muncă forțată a milioane de oameni.

Sensul și doctrina terorismului a recăpătat conotațiile revoluționare după cel de-al doilea război mondial. În acea perioadă era folosit mai ales în legătură cu revoltele violente derulate apoi de diverse grupări interne naționaliste/anticolonialiste care au apărut în Asia, Africa și Orientul Mijlociu la sfârșitul anilor '40 și începutul anilor '50 ca o adversitate față de dominația europeană.

Datorită unor astfel de mișcări naționaliste multe țări între care Kenya, Israelul, Algeria și Ciprul își câștigă independența ca fruct al utilizării terorismului împotriva puterilor coloniale.

De aceea și concluzia unor doctrinari că astfel de mișcări anticoloniale ar trebui socotite nu teroriste ci „luptătoare pentru libertate”. „Diferența între revoluționar și terorist – spunea Yasser Arafat – constă în

motivele pentru care luptă fiecare dintre ei. Nu poate fi numit terorist cel care luptă pentru o cauză dreaptă și luptă pentru libertatea și eliberarea țării împotriva invadatorilor coloniilor și colonialiștilor⁵.

La sfârșitul anilor '60 și '70, terorismul continua să fie considerat în context revoluționar. Dar în aceeași vreme își fac apariția diverse grupări de extremiști de stânga proveniți din organizații radicale studențești și din mișcări marxist-leninistemoaiste din Europa Occidentală, America Latină și SUA, care se opuneau intervenției americane în Vietnam. Astfel că la începutul anilor '80, terorismul a devenit un termen-metodă de stabilizare a Occidentului. El devine asociat cu un război mascat prin care state mai slabe își propuneau să înfrunte rivali mai mari și mai puternici fără să riște represalii.

La începutul anilor '90 sensul termenului terorism a fost îmbogățit cu două noi noțiuni: „narcoterorismul” și „fenomenul zonei gri”. Primul reînvia teoriile conspirației teroriste orchestrate de Moscova, adăugându-i ingredientul traficului de droguri, utilizat de anumite guverne și organizații teroriste, identificate cu regimurile marxist-leniniste ale URSS, Cubei, Bulgariei și Nicaragua. Altfel spus, „narcoterorismul” reprezenta o ultimă manifestare a conspirației comuniste de subminare a societății occidentale.

„Fenomenul zonei gri” desemnează amenințările împotriva stabilității statelor-națiune și ale unor organizații nonguvernamentale. Ea descrie violențe care afectează largi regiuni sau zone urbane, unde controlul a trecut de la guverne legitime la puteri noi, pe jumătate politice, pe jumătate criminale. Astfel că în cele din urmă terorismul a încetat să fie un fenomen individual de violență la nivel subnațional, devenind componentă a conflictului nonstatat.

În cele ce vă vom prezenta în continuare vrem să evidențiem care este

suportul teoretic, doctrinar al unuia din flagelurile epocii contemporane și anume terorismul care în ultimele decenii a devenit una din problemele globale prin amploarea și formele sale de manifestare.

În contextul preocupărilor pentru a demonstra că din ansamblul diversității tipurilor și formelor de terorism care și materializează concepția despre câștigarea a unei anumite supremații, a unor poziții strategice, prin intermediul celor peste 50 de organizații teroriste, răspândite diferențiat în lumea arabă, Europa, Asia, America și Africa, terorismul politic, prin conținutul doctrinei și faptelor sale de violență politică reprezintă un prim pas în înțelegerea cauzelor profunde ale terorismului. Iar în acest scop vă vom prezenta o parte din concluziile desprinse din lucrarea „Terorismul. Culegere de studii”, autori Magda Ferchedan Muntean ș.a., apărută la Editura Omega, București, 2001 – unde se demonstrează că terorismul nu este în final decât forma cea mai violentă a luptelor politice.

Note

¹ *** *Mică enciclopedie de politologie*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 461.

² Magda Ferchedan Muntean ș.a., *Terorismul. Culegere de studii*, București, Ed. Omega, 2001, p. 12.

³ *Ibidem*.

⁴ Cf. Magda Ferchedan Muntean ș.a., *op. cit.*, p. 14.

⁵ *Ibidem*, p. 22.

⁶ *Ibidem*, p. 24.

The Criticism of Romanian Social Security System's Reform: "Emperor's New Clothes" or Practical Measures?

Cezar AVRAM, Roxana RADU

Abstract: *This article explores recent debates about citizenship, social security rights and social provisions in Romania. It also discusses the concept of social exclusion which is used to determine the condition of those who have fallen outside the social insurance system. Romanian social security system is founded on the principle of solidarity which holds that all citizens face a series of social risks (unemployment, illness, ageing, death), that make them dependent on one another. The emergence of these social ills and the socio-economic conditions led to a major crisis of social security and citizenship in Romania: a crisis of coverage, of legitimacy and of participation. Recent policy debates suggest that the difficulties faced by the Romanian welfare state are encouraging moves towards the British model of tax-based (rather than insurance-based) financing of social provisions. Discussing this issue with economists and politicians, new reform measures had in view by the legislator are evidently regarded as equivalent to Hans Christian Andersen's "Emperor's new clothes".*

Keywords: *crisis, exclusion, pension, security, unemployment.*

The examination of the concept of solidarity is very important because it is at the core of Romanian social security system. According to the solidarity principle, all citizens face a series of social risks (unemployment, illness, ageing, death), that make them dependent on one another. The current structure of Romanian social provision – the insurance provision based on individual, earnings-related contributions and worker benefits – reflects the basic assumption of solidarity. It is universally assumed that social risks – illness, invalidity, unemployment – are randomly

distributed. High structural unemployment and socio-economic conditions of the last decade have set off the crisis tendencies intrinsic to Romanian social protection. The main effect of high structural unemployment consists of a large number of individuals without social insurance (a crisis of coverage). Unemployment, unfavorable labour market developments, pensions and social services expenditure have made it manifestly obvious that risks are not randomly distributed and have thus undermined the theoretical foundations of social security system (a crisis of legitimacy). Specialists have developed

the concept of social exclusion to capture the condition of those more or less permanently outside the labour market. Given the importance of participation to elections and of exercising citizenship rights, the large number of the excluded is not only a socio-economic problem, but also a political problem (a crisis of participation). Romanian social policy thus suffers from three crisis: a crisis of coverage, of legitimacy and of participation. These crisis are not merely the contingent result of slower economic growth; they are the direct result of the particular Romanian system of social security law.

Political citizenship was not generally enjoyed until 1990 when the communist order was abolished by the Revolution from December 1989. The debate, beginning in 1990, surrounding the “right to work”, stands at the origin of the social issue. For most Romanians, the fall of communism meant the rise of their hope for a better life in a new democratic society. Soon after the revolution from December 1989 these hopes turned pale in front of the more and more dramatic economic and social conditions. The key aspect of the transition to the capitalist regime was the efficiency of the economic reform.

Crossing the transitional period required the necessity of rethinking and redesigning a new economic and political system which had to be not only proper for market relations, but also take into consideration the problems that Romanian society confronts itself with: poverty, inflation, social exclusion, low economic growth, ageing tendency etc. Unfortunately, despite the 20 years passed since the Romanian revolution, many leaders and specialists from our society are still paying tribute to mentalities and working procedures formed in command economy, fact that, in the new conditions of market economy, leads undoubtedly to non-performance. Romanian society, finding itself in a never-ending transition after

December 1989, still has difficulties in understanding the fact that the time when quantity had the precedence before quality and the right to work was replaced by the obligation to work is over. Changing mentalities is a very difficult problem but it is the only method of improving agricultural and industrial sector, tourism and rural development. A communist mentality or regret for Ceaușescu’s regime does not help the reform because it is initiated by the governants but it is applied and lived by the common people.

The reality of 1990-2010 period was even more tragic than the initial expectations in the field of social security and the social expenses were much more higher than the anticipations¹. Due to a complex of factors, the civil society knew a process of social polarization, being subdivided in two classes: the newly enriched class and the inferior class (the poor, the unemployed, Roma people, orphans, old people). The consequence of economic problems that Romanians confronted themselves with in the transition period was the decrease of the budgetary financial support for social security expenses².

It was not until the political consolidation of the new-born democracy that social rights occupied a central position in Romanian political discourse. The Romanian welfare state, although it was named “the minimalist welfare state”³, is largely based on the principle of solidarity. Solidarity is a principle of direct relevance to social security, and for all socio-economic fields, as underlying economic and social rights such as right to social security and the right to information and consultation of employees, the right to negotiate contracts / collective agreements and to initiate collective action (including the right to strike), right of access to employment placement and protection against unfair dismissal etc⁴. Principle of social solidarity means that

people assume mutual obligations which enjoy rights in exchange for the prevention, restriction or elimination of social risks under the law. Social solidarity works as long as each participant in public social insurance system fulfils its obligation to contribute a certain time to form a pool from which will then cover losses sustained by insured persons from the production of certain risks (to achieve standard age for retirement, temporary incapacity, disability, maternity, death etc.) that prevent them from providing an activity required in standard workplace settings⁵.

In specialized French literature, there are identified at least two variants of solidarity: national solidarity and occupational solidarity. National solidarity means "solidarity across all social and professional groups and involves a tax-financed, non-means-tested system of social protection offering flat-rate benefits"⁶. Occupational solidarity involves "solidarity within a given professional group and it proposes a system of social security funded through insurance contributions and offering earnings-related benefits"⁷. Occupational solidarity is present in those schemes founded on insurance: social insurance (pensions, unemployment allowances and other rights of social insurance) and health insurance.

In Romania, as well as in all the transitional economies, the actual pension scheme confronts itself with a series of major problems such as: unfavorable labour market developments; non-compliance in contribution collection; ageing; high contribution rates; low average benefit levels and particularly low replacement rates for higher-income groups (high degree of redistribution); not enough scope for supplementary pension provisions; crisis of confidence in the present pension arrangements.

The process of reforming the Romanian system of public pensions had the aim to replace the structure of a centralized eco-

nomy with a structure based on a market economy. Law 3/1977 was replaced by Law 19/2000 regarding the public system of pensions and other rights of social insurance. The new law introduced a series of modifications such as: the anticipated pension, the partial anticipated pension, the increasing standard retirement age (60 years for women and 65 years for men) and the due period necessary for obtaining the invalidity pension, survivors' pensions for men. Law 249/2004 also introduced the occupational pensions in Romania. The public system is compulsory for any person who performs an activity on the basis of an individual labour contract and is directed by the National House of Pensions and Other Rights of Social Insurance (which is a tripartite institution). Some occupational groups refused to join the general system, seeking to preserve older insurance arrangements and, as a result, there is today a second substantial category of insured workers or free practitioners outside the general system. These schemes were established with the specific aim of counteracting socio-economic risks and the choice of the insurance principle reflected a pursuit occupational solidarity as the principal policy aim. The insurance principle has three aspects: the system is designed to ensure workers; benefits are earnings-related and they are paid to workers and their families on the basis of the contribution paid. The insurance principle was further promoted through the introduction of Law 76/2002 concerning unemployment insurance system (this scheme had existed after 1991). The main exception of this principle is the child allowance scheme which pays universal benefits to all mothers for every new-born child up to the forth child and to all families with children until the child is 18 years old. Other exceptions are the family allowances which are regulated by the Government Emergency Ordinance 105/2003 on additional

family allowance and family allowance for single parent support. This ordinance upheld the principle of selectivity, namely the granting of family benefits based on net monthly income per family member and the number of children, but has broadened the scope of beneficiaries, including families with one child, taking into account that in Romania, more than half of families with children have one child. Adopting this solution has the advantage that provides protection to a large number of poor families with one child. In the literature⁸, universal scheme is considered more costly than the selective one, taking into account allocations expenditures. Experience has shown however that the selection of those who have low incomes is extremely difficult and very expensive if taken into account, on the one hand, the administrative expenses, on the other hand, losses incurred in tax evasion, the developing of undeclared work and improper access to benefits. From the experience of Western Europe split that social systems based on the principle of resources verification costs actually double aid spending. For Romania, the administrative costs involved in verifying income are exacerbated by the large number of potential beneficiaries, the number of families who need financial aid to raising children being very high⁹. The purpose of granting family allowances is to support families with children, in order that family's living standards do not deteriorate drastically after the children's birth¹⁰. They have primarily a function of social protection and material support to families with children. During time they have acquired a demographic function: function to boost birth rates, but in practice has proved that their role is minor in this area¹¹.

Romanian public pensions system operates almost exclusively on a pay-as-you-go basis: the revenues collected from general taxation and earmarked contributions from the working generation are immediately used to finance

the pensions and other benefits of the currently retired generation. But if in 1989 the ratio of retirees to employees was 1:3, in present is almost 1:1 and the number of unemployed is ascendant. In consequence, changes in the number of retirees relative to the number of employed persons have an immediate effect on the financial situation of this pension scheme. A very direct way in which the ratio of retirees to employees is altered arises from changes in the demographic structure and the ageing of population. A substantial increase in the proportion of elderly people has a considerable impact on the share of public pension expenditure in national resources; this development will become even more important in the future as the ageing trend is accentuated. Two are the causes of this ageing tendency: low fertility rate and increased life expectancy. Even if fertility rate returns to higher levels in the immediate future (fact that is hard to believe), the ageing of the baby-boom generation (known as "decreștii") will be dominant for decades. These two phenomena will substantially or even dramatically decrease the number of active persons per retiree in the decades to come.

The capacity of pension system to prevent poverty and exclusion in the old age depends of pension's quantum and distribution. Pensions' present level and especially their distribution are mainly determined by the characteristics of the old Romanian system of pensions, still applied in the present times, with certain adaptations imposed by the modification of wages and pensions' quantum because of inflation phenomenon. These characteristics led to extremely low levels of pensions in comparison with subsistence income and to a small area of pensions' distribution¹². That's the reason for which it appeared the necessity to appeal to systems of supplementary pensions, privately administrated. The private sector is historically important in countries which

rely on basic flat-rate provisions from the state, and also has a strong tradition in countries where earnings-related pensions are low or restricted by ceilings, and where coverage is not universal for all those who are employed. However, this trend is now widespread and includes countries where public provisions have been paramount.

This general tendency to redistribute the responsibility for old age income provision between public and private suppliers raised many questions. On the one hand, a first central group of questions concerns the ability to reduce effectively the burden of future generation in face of demographic changes when responsibility is redistributed between the various forms of retirement provisions. On the other hand, a second group of questions regards the form this alternative distribution of responsibility should take. In most European countries, responsibility is currently spread across a combination of public schemes, occupational provisions and personal retirement savings. This three-pronged approach is considered by many analysts and policy-makers as an appropriate combination, providing flexibility and sharing of risk between generations.

Another possible solution to ageing problem is a reduction of the number of beneficiaries, fact that can be most effectively achieved if the average retirement age is increased. Such a reversal in the evolution of the average retirement age and labour force participation of elderly people appears necessary as a response to increasing life expectancy and as a mean to reduce expenditures. Many European countries have been reluctant to announce and put into practice such a policy option, on the one hand, because of the high unemployment, on the other hand, because of the people's reaction. For example, in Romania, the social request is flatly favorable to anticipated retirement, this option being taken in spite of any other option, either re-

qualification or unemployment¹³. However, such a change in any case needs to be announced well in advance, with a lead-time of 15 years or more. This was the solution adopted by Romanian legislator who increased the average retirement age from 57 to 60 years for women, respectively 62 to 65 years for men, age which was meant to be reached in 13 years from the moment of coming into force of Law 19/2000 concerning the public system of pensions and other social insurance rights. If the labour market for the elderly has not improved in the meantime, the policy could always be postponed. It appears that postponement, or even cancellation of this measure would probably do less harm to the individual than would a sudden introduction. But equalizing the retirement standard age for men and women, as an application of the equal treatment regarding the retirement age, is the subject of intense disputes in the civil society.

The permanent slowing of economic growth since 1990 caused a series of crisis inherent to the Romanian system of welfare. High unemployment led to a growing percentage of the long-term unemployed, particularly people near the retirement age and young people who never enter the labour market at all, without adequate insurance coverage. As these individuals naturally do not contribute to social insurance budget, they have no access to social insurance rights, especially health insurance rights. Although other social measures (notably the minimum income benefit) have been enacted for such individuals, the fact that such a large category falls outside the social insurance system is itself evidence of the difficulties facing it.

As a consequence of mass unemployment, Romanian society has witnessed a growing phenomenon of social exclusion: the emergence of identifiable groups of individuals, of which a large number are Roma people,

rural population and the poorly educated, who find themselves discriminated and marginalised from the Romanian labour market. Those born into these disadvantaged groups are unlikely to live them so that the cycle of educational failure, poverty, exclusion and unemployment repeats itself. In the circumstances of the economic crisis, not even the educated middle and upper classes can be confident enough that their chances of finding themselves permanently unemployed are markedly lower than those of the poorly educated children of Roma ethnics or peasant families.

These socio-economic developments have led to a new sociological phenomenon: social exclusion. The concept of exclusion is difficult to define precisely because it was borrowed from the French – “*l'exclusion sociale*” or “*les oubliés de la croissance*” (those forgotten by economic growth)¹⁴. In French specialized literature, “*les exclus* are for the most part those whose unemployment and poverty has impeded their participation in the labour market and in a range of social forms (cultural events, politics, sports etc.) requiring more than subsistence income”: the aged, physically handicapped, immigrants, alcoholics, drugs addicts. Another meaning of this concept describes “a multiplicity of situations in which the individual is prevented from participating, even temporarily, in society”¹⁵. In the Romanian specialized literature the social exclusion is seen as a concept much more complex than poverty, “a situation in which the complete exercise of citizenship rights has failed”¹⁶. In 2002 the Romanian Parliament adopted Law 116/2002 concerning the prevention and fighting against social exclusion, according to which this notion means a peripheral social position of isolation of individuals and groups, with limited access to economical, political, educational and communicational resources of collectivity.

Social exclusion manifests itself through a lack of minimal living conditions.

The transformation of exclusion from a specialised theoretical concept to a social preoccupation took place in the last years' Romania due above all to the ever rising rate of unemployment. The excluded are for the most part those whose unemployment and poverty has impeded their participation in the labour market and in a range of social events or groups requiring more than subsistence income (cultural and social events, politics, sports etc.). The longer people stay in unemployment or poverty, the longer they are staying out from mainstream society, and the more likely they are to join the ranks of the excluded ones.

After December 1989, in Romania has appeared the necessity to change and re-think the social security system because of the transition from the planned economy to the market economy. The law of social security draws basically its rules from the Constitution, international conventions, certain principles of law and even European community law. More specifically under article 41 social insurance for working people has become the object of public concern. Moreover, article 47 stipulates that the state is bound to establish measures of economic development and social protection, able to ensure to the citizens a decent standard of living. Romanian citizens have the right to pensions, maternity allowances, medical assistance in the state's sanitary unities, unemployment allowances and other forms of public or private social insurance benefits stipulated by the law¹⁷.

As a rule, social insurance institutions have their own legal personality and exercise public authority in the form of legal entities of public law. There are, nevertheless, certain institutions serving social insurance purposes that have been created by private initiative or have been qualified by the legislator as belonging to the private

sphere of law. Financing of social insurance is provided in part on the basis of reciprocity (interdependence) between contributions and benefits, and in part on a social solidarity basis, aiming especially to provide a tolerable subsistence level.

The basic law in the field of the unemployed social protection is the Law 76/2002. This law stipulates also measures for preventing unemployment and for stimulating the employment of the work force. These measures have the purpose of creating new jobs and sustaining the persons searching for a job to become employees. Among these measures are: increasing the chances for the job seekers to be employed by professional reporting and counseling, work mediation and educational training; employers stimulation in order to hire unemployed workers and to create new jobs.

After 1989, the employment structure has altered, the Romanian society being dramatically structured into those participating in and those excluded from the labour market. One of the most dramatic changes has been in the growth of information and communications technology both as a new industry and as a business tool. Often, however, the new growth is not geographically well distributed to absorb redundant workers who, in any case, would need new skills, while the jobs it offers are frequently part-time or temporary, taken by women rather than men.

In practice there are great differences between the rates of unemployment inside groups depending on age, sex, ethnicity or work experience. For example, there are higher than average rates of unemployment among young, women and Roma people.

There is also a great mobility on the labour market and many Romanian citizens have left Romania in the last decade having in view the purpose of working abroad. The immigrations are in direct relation with the number of the employees and the

unemployed. This mobility was proved to be cyclical: there are many dismissals during recess (a large number was recorded in 2009) and many voluntary resignations during economic expansion.

Considering all these things, the unemployed social protection was defined in the Romanian literature as being “the ensemble of public measures taken by the society in order to protect its members against the economic and social negative effects determined by the loss or the substantial decrease of their activity because of the unemployment”¹⁸. But studies show that the so-called passive benefits cost state more than the active, individualized measures. Nevertheless, the government's effort is put into the support of schemes for the unemployed who encourages job seekers to (re)train, to look actively for work, to persist in job applications and to help to improve their professional capacity and make themselves more attractive to employers. Traditional employment services need to change themselves if they are to provide new types of assistance.

If growth itself does not provide a sufficiency of jobs, then members of Romanian government have to consider what they can do to support more labour-intensive work. Society has a significant demand for service jobs, notably in environmental improvement, child and elder care and social services. Since it is small and medium-sized enterprises that have the better record in job creation, it is worthwhile considering how to help them to prosper. A main task for the government is to encourage local initiatives, especially the rural ones, employment intensive growth, to help with training and extra cost motivating strategies and to help firms to overcome legal obstacles which face firms who wish to take on someone who has been unemployed for some time.

The foundation of social security scheme on the concept of solidarity and the in-

insurance principle are the source of much of Romanian welfare system's current difficulties. The impetuous efforts to reform social protection represents the widespread recognition that the Romanian state has shown itself incapable of responding to the social ills created by slow economic growth since 1990. Although there are naturally controversies over the future of Romanian social security, the striking element in the discussions is that recent policy changes reflect a subtle shift in favour of a system based to a greater degree on universal benefits financed out of general taxes and offering flat-rate benefits.

At social policy level, there are many initiatives reflecting this partial shift. Law 76/2002 concerning unemployment insurance system stipulates, in article 74, that all persons which benefit of unemployment allowance and find a job in a locality at no more than 50 km than the locality where they have their stabile domicile have the right to an insertion income equal to two minimum wages, paid from the unemployment insurance budget. If, while getting unemployment allowance, they find a job in another locality and, as consequence, change their domicile, they benefit of an installation income equal to seven minimum wages, paid also from the unemployment insurance budget¹⁹. This was a universal measure, financed from the unemployment insurance budget. The aim of this policy was to contribute to the prevention of social exclusion through the so-called insertion and the reintegration of the socially marginalized into society. Law 76/2002 also introduced training requirement as a condition of receiving unemployment benefits and a reflection of individual responsibility.

Law 116/2002 concerning the prevention and fighting against social exclusion grants all individuals between 16 and 25 years old, facing the risk of professional exclusion, a right to "social accompaniment" for the

purpose of facilitating their access to a job. This "social accompaniment" includes the right to professional counseling and mediation on the part of National Agency for Workforce Employment. For these young persons, the legislator proposes the solidarity contracts through which they are hired by employers on the basis of a labour contract and the state will take over 100% of their wages.

The reform of health care system advanced a little bit more difficult in Romania unlike in other post-communist countries of the Central and Eastern Europe. The national health care system remained behind from the point of view of its reformation also given to the large number of failures that can be corrected only by the implementation of new, flexible and efficient structures of financing medical services, by the application of a new management, at the level of the Minister of Public Health and at the level of the health units and local collectivities.

The reformation of the Romanian health care system wants: to assure the equality of chances with the accomplishment of the quality and surety of the medical act, respect of the population right to freely choose for that health care they consider adequate for their own health, the increase of social cohesion by reestablishing the principle of solidarity in the frame of health social securities and the reintroduction of the contribution to the health insurance of all people who have incomes, the consolidation of decisional decentralization, and for this purpose there will be created for the local authorities equal mechanisms for financing hospitals and taking of decisions for the care of the population state of health, promotion of a free market of medical services suppliers as well as those of medicines for human use as well as the approaching towards the health and democratic indicators of civilized countries.

In Romania, the Ministry of Public Health applies the strategy and the politics of the Government in the field of health insurance and responds for the accomplishment of the reform in the health system, organizes, coordinates, rules the activities necessary for people's health insurance, acts for the prevention and fights against the practices that damage health. It also monitors the amelioration of the state of health of the population and the accomplishment of a modern and efficient health care system, compatible with the health care systems of the European Union.

The process of decentralization in the health care system, as an integral part of the process of health reform has started with the adoption of Law 95/2006 and aims to effectively give equal access of citizens to basic health care and increase life quality. This large process of decentralization aims to urgent measures that will be put into practice on short term after the constitution, at the level of each development area, of flexible structures capable to closely and promptly catch the real health needs of the community's population.

The approaches of the Minister of Public Health aim to ameliorate the following real aspects: organization and financement of national health programs, introduction of the standardization system in the health domain, implementation of the quality management system and quality control of all the suppliers of paraclinical services, constitution of work groups who are responsible with the modification and completion of normative acts with incidence on the paraclinical services, encouragement of the competition between the suppliers of medical services concomitantly with the establishment of new quality criteria of paraclinical services that are compulsory for all the suppliers in the frame of the system of health social insurances.

The social impact of normative acts that regulate the institutional frame of this domain and the medical services (ex. Law of Hospitals, Law of Pharmacy, Law of Social Health Insurance, Law of Malpraxis, Law of Medication, Law concerning the national health programs etc.), should solve many of the problems appeared in the frame of the reform of health system, as the promotion of health is a complex social and political process, that no only uses direct actions of increasing skill and abilities of the individuals to ameliorate their state of health but also acts directly over the change of the social and economical environment to improve the impact on the public health. The plan also contains a further change from contribution-based financing to taxation in health care, with the ultimate aim of introducing a universal health insurance scheme based on flat-rate contributions and benefits. But only the idea of integral or partial payment and taxation in health care raises the strong opposition of Romanian citizens already very unsatisfied by the quality of medical services.

Recent debates between economists, politicians and civil society suggest that the difficulties faced by the Romanian welfare state are encouraging moves towards the British model of tax-based (rather than insurance-based) financing of social provisions. These predicted new reform measures had in view by the legislator are evidently regarded as equivalent to Hans Christian Andersen's "Emperor's new clothes". Their aim is to promote a universalist conception of social protection but their success is contested in the present circumstances of Romanian economy.

Notes

¹ Marian Preda, *Politica socială românească între sărăcie și globalizare*, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 114.

² *Ibidem*, p. 115; See also C. Zamfir, E. Zamfir, *Politici sociale: România în context european*, Editura Alternative, București, p. 26.

³ *Ibidem*, p. 29.

⁴ Roxana Cristina Radu, *Elemente de dreptul securității sociale*, Editura Aius, Craiova, 2009, p. 25.

⁵ *Ibidem*, p. 25-26.

⁶ Daniel Béland, Randall Hansen, *Reforming the French Welfare State: Solidarity, Social Exclusion and the Three Crisis of Citizenship*, in *West European Politics* no. 1/January 2000, vol. 23, p. 51.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Roxana Cristina Radu, *cited work*, p. 175.

⁹ Maria Molnar, *Poverty and Social Protection*, "România de Măine" Publishing House, București, 1999, p. 203-205.

¹⁰ C. Avram, Parmena Popescu, Roxana Radu, *Politici sociale*, Editura Alma, Craiova, 2006, vol. II, p. 98.

¹¹ Maria Molnar, *cited work*, p. 202.

¹² Maria Molnar, *cited work*, p. 187.

¹³ Smaranda Dobrescu, Mihai Șeitan, *Pensiile private*, Editura Juridică, București, 2005, p. 17.

¹⁴ Daniel Béland, Randall Hansen, *cited work*, p. 55.

¹⁵ J-B de Foucaud, Denis Piveteau, *Une société en quête de sens*, Editions Odile Jacob, Paris, 1995, p. 140.

¹⁶ Marian Preda, *cited work*, p. 98.

¹⁷ Article 47 paragraph 1 and 2 of the Romanian Constitution.

¹⁸ Sanda Ghimpu, Alexandru Țiclea, Constantin Tufan, *Dreptul securității sociale*, All Beck, București, 1998, p. 275.

¹⁹ Article 75 of Law 76/2002.

Autonomie decizională: percepții, valori, standarde. Studiu empiric în patru tipuri de organizații din sectorul public

Cătălina Maria GEORGESCU

Abstract: *The paper presents the results of a research aimed at establishing a model of analysis of public employees' perception on the decision-making autonomy in four types of public sector organizations. The starting point of our research was the theory we formulated and sought to validate which assumes that there are several factors capable of determining the manner in which public organizations' employees and management perceive the autonomy of the decision-making process in these organizations. The source of the data we employed is a study undergone by the Metro Media Transilvania research institute, commissioned by the Agency for Governmental Strategies. Following the selection of a set of 30 variables from the structure of the questionnaire we were able to launch the research hypothesis which assumes that we can associate several representations to the phenomenon of political influence over the decision-making process within Romanian public organizations: political control over decision-making process, political-based employment, allingment to European standards of administrative capacity, budgetary constraints, frequency of consultations in the decision-making process. Having these purposes in mind, we employed factor analysis, a statistical method that correlates the scores of the research variables in order to identify a pattern of analysis which reveals the factors that explain the variance of the research variables.*

Keywords: *public organization, decision-making process, model, factor analysis, variable.*

Nevoia de a crește calitatea și eficiența serviciilor publice a oferit impulsul pentru multiple cercetări asupra administrației publice. Cercetările asupra calității administrației au impus și conceperea de indicatori de performanță și indicatori agregați pentru măsurarea cali-

tății extinse a administrației publice, la bază stând principiile sistemelor administrative de calitate, precum și indicatori ai Băncii Mondiale: nivelul birocrăției, nivelul transparenței, nivelul eficacității, nivelul corupției, nivelul corectitudinii în administrarea justiției, nivelul independenței de in-

terferențe politice, cadrul legal și al reglementărilor, nivelul intensității reglementărilor¹.

Analizând structurile organizatorice și de management din administrația americană, Kramer (1984) afirmă că procesul de luare a deciziilor în administrație se plasează undeva la mijloc între două extreme: pe de o parte luarea deciziei conform teoriei rațional comprehensive și, pe de altă parte, luarea deciziei strict pe „criterii politice” (ceea ce formează fundamentul “teoriei incrementale”). Prima abordare centrată pe teoria rațional-comprehensivă evidențiază analiza politicilor și evaluarea sistematică a programelor². Varianta a analizei științifice și a modului de soluționare a problemelor în domeniul științific³, modelul rațional comprehensiv presupune luarea deciziei în manieră logică, prin stabilirea scopurilor, cântărirea atentă a fiecărui element al „ecuației”, printr-o analiză minuțioasă a alternativelor în termeni de riscuri și beneficii, și, în final, alegerea celei mai bune soluții⁴. În sens contrar, abordarea bazată pe teoria incrementală pornește de la asumția că administratorii iau decizii fiind “ghidați” de suportul politic pe care îl primesc⁵. Putem interpreta această abordare ca fiind un alt tip de alegere rațională, optica schimbându-se în funcție de interesele specifice ale factorilor de decizie.

Abordarea rațional-comprehensivă a fost prezentată, printre alții, și de McNamara, Charles Lindblom⁶, Herbert Simon – care a impus conceptul de “raționalitate limitată” –, Alan Altshuler și Norman Thomas, David H. Rosenbloom⁷.

David H. Rosenbloom (1993) prezintă această abordare bazată pe teoria rațional-comprehensivă în contextul abordării manageriale și adaugă abordarea politică (bazată pe teoria incrementală) și abordarea legală a procesului decizional⁸. Diferențele dintre aceste patru modele constau în gradul de diversitate a alternativelor decizionale pe care decidenții trebuie să le analizeze, rolul

ierarhiei și constrângerile în alegerea obiectivelor, specializarea, formalizarea, interesele urmărite de decidenți (creșterea eficienței și eficacității, satisfacerea unor interese particulare – politice – sau ale cetățenilor), abilitățile decidenților, rolul consultărilor și al consensului, legislația⁹.

Factori determinanți ai evoluției relației dintre politicieni și administratori: o recenzie a literaturii

O echipă de cercetători elvețieni David Giaque, Fabien Resenterra și Michaël Siggen (2009) au realizat o cercetare asupra evoluției relației dintre politicieni și înalții funcționari publici din trei cantoane din Elveția. Studiul celor trei cercetători¹⁰ se bazează pe validarea relației de determinare dintre 4 variabile independente (explicative) – stil de guvernământ, atitudinea ministrului, presiunea asupra rezultatelor financiare și intervenționismul ministrului – și două variabile dependente (de explicat) – elaborarea strategică a politicilor publice și implementarea politicilor publice –, analiză efectuată prin intermediul metodei regresiei multiple¹¹, metodă statistică ce poate prezice cu precizie valoarea unei variabile dependente folosind valorile unei variabile independente. Această metodă se bazează pe evidențierea unei corelații între o variabilă dependentă și una sau mai multe variabile independente. Valorile coeficientului de corelație pot varia între +1 și -1, cu cât valoarea coeficientului se apropie de aceste extreme, cu atât relația este mai intensă. Invers, cu cât valoarea coeficientului se apropie de 0, cu atât relația dintre variabile este mai slabă.

Cele două modele, însă, nu au obținut rezultatele așteptate de cercetători pentru a explica varianța celor două variabile dependente (valorile celor doi coeficienți de determinare r^2 sunt de 0,052, respectiv 0,089). Autorii concluzionează astfel că modelele propuse sunt foarte nesatisfăcătoare.

toare¹². Mai mult, nici după efectuarea testului T al lui Student, cei trei autori nu obțin rezultatele așteptate, aceștia concluzionând astfel că cele patru variabile independente nu influențează deloc evoluția relației dintre miniștri și înalții funcționari publici din cele trei cantoane elvețiene, pronunțându-se asupra existenței unei relații de complementaritate între politicieni și administratori mai degrabă decât de separație clară a sarcinilor¹³.

Kutsal Yesilkagit și Sandra van Thiel (2008) testează aspecte precum influența politică și autonomia birocratică în organizațiile publice din Olanda¹⁴. Analiza celor doi autori se concentrează pe evaluarea comparativă a celor patru tipuri de organizații din sectorul public din Olanda grupate astfel conform statutului legal al acestora: agenții contractuale, instituții administrative independente, entități legale cu sarcini statutare și fundații guvernamentale, în termeni de autonomie formală (legală) și autonomie percepută (de facto). Măsurile folosite de autori se bazează în măsurarea autonomiei și influenței politice pe două dimensiuni ale conceptului de autonomie – a politicilor și financiară (alte astfel de dimensiuni pe care autorii le mai atașează conceptului de autonomie sunt structurală, de personal și legală)¹⁵.

Într-o altă cercetare Donald E. Klingner, John Nalbandian și Barbara S. Romzek (2001) abordează procesele de luare a deciziilor în manieră comparativă în domeniile politic, administrativ și al pieței¹⁶. Autorii formulează în partea de final sugestii cu privire la implicațiile cercetării procesului de luare a deciziilor în politică și în administrație și a procesului de privatizare a unor servicii publice și afirmă imperativul de a cerceta impactul retoricii politice americane dominante asupra reformei serviciilor publice de asigurări prin privatizare și a rolului managerilor publici în procesul de reformă

adăugând un nou element în ecuația procesului de luare a deciziei – piața¹⁷.

Chris Ansell și Alison Gash (2007) au realizat o cercetare pentru construirea unui “model de contingență” care să explice procesul de luare a deciziilor în organizațiilor publice prin participarea tuturor stakeholder-ilor și folosirea consensului. Pentru a construi acest model cei doi autori au făcut apel la variabilele *existența conflictului sau cooperării, existența stimulentei pentru participare, dezechilibre în alocarea resurselor, leadership și design instituțional*¹⁸. Existența conflictelor, „logica discordiei” în relațiile dintre politicieni și administratorii publici a fost testată de Kasper M. Hansen și Niels Ejersbo¹⁹ (2002).

Într-o cercetare, Kaifeng Yang și Sanjay K. Pandey (2009) au testat impactul a doi factori, *suportul politic* din partea oficialilor aleși, așa cum este acesta perceput de către managerii publici, factor văzut ca aparținând mediului înconjurător în managementul public, și *implementarea reformelor orientate spre rezultate*, asupra atitudinilor și comportamentului angajaților publici. Cei doi autori realizează un model prin care să explice cu ajutorul variabilei independente *percepțiile manageriale asupra suportului politic* variațiile variabilelor ce țin de *implementarea reformelor orientate spre rezultate, structura organizațională și comunicarea internă*. Modelul celor doi cercetători a obținut rezultate favorabile în privința demonstrării relației de asociere directă dintre variabila *reforme extensive orientate înspre rezultate* cu variabilele *claritatea scopurilor, compatibilitatea comunicării și structurile flexibile*. Autorii au mai demonstrat faptul că variabila *angajament normativ față de organizație* este corelată direct cu variabila *claritatea scopurilor* și indirect cu variabila *structură birocratică*²⁰.

Cercetare asupra impunerii unui model de analiză a percepției funcționarilor publici asupra autonomiei procesului de luare a deciziei în organizațiile din sectorul public. Studiu empiric în patru tipuri de organizații din sectorul public

Proiectarea și metodologia cercetării

Această lucrare are drept obiectiv principal prezentarea rezultatelor cercetării pe care am realizat-o cu scopul de a construi un model de analiză a percepției funcționarilor publici a influenței factorului politic asupra procesului de luare a deciziilor în organizațiile din cadrul sectorului public. În acest scop am folosit **analiza factorială** care prezintă avantajul de a ușura analiza rezultatelor unui chestionar prin identificarea unor factori care *oferă explicații asupra modelului format de răspunsurile subiecților la întrebări cu răspunsuri precodificate*²¹. Rezultatul este obținerea unui număr mai mic de variabile care au în compoziție mai multe variabile din economia chestionarului, cu alte cuvinte, am reușit restrângerea numărului de variabile cu care am ales să lucrăm și construirea unor factori capabili să explice varianța răspunsurilor oferite de respondenți. Acest rezultat este făcut posibil de analiza factorială prin identificarea variabilelor reprezentate în chestionar care măsoară aceleași probleme²².

Punctul de plecare al acestei cercetări îl reprezintă o **teorie** pe care o propunem spre validare care afirmă că **există mai mulți factori care determină modul în care angajații și managementul organizațiilor publice percep autonomia procesului de luare a deciziilor în aceste organizații**.

Întrebările cercetării

În ceea ce privește percepțiile funcționarilor publici, următoarele aspecte ne-au captat interesul:

- percepțiile funcționarilor publici asupra factorilor care influențează recrutarea și selecția în instituțiile administrației publice,
- percepțiile asupra leadership-ului instituțiilor administrației publice,
- percepțiile asupra performanței funcționarilor publici români,
- percepțiile asupra politizării administrației publice românești, cu alte cuvinte evaluarea acestui aspect din interiorul sistemului,
- percepțiile asupra abilității oficialilor politici aleși sau numiți de a influența deciziile funcționarilor publici,
- percepțiile asupra corupției din serviciile publice,
- percepțiile asupra alinierii practicilor din instituțiile administrației publice la standardele UE.

Întrebarea centrală la care trebuie să răspundă cercetarea este: *Cum este percepută influența politică asupra deciziilor funcționarilor publici cu funcții de conducere și de execuție din organizațiile publice?* În consecință, am considerat util să ne ghidăm în demersul nostru de cercetare pe următorul set de întrebări:

Q1: Care sunt factorii considerați capabili să influențeze procesele de recrutare și selecție a personalului în serviciile publice?

Q2: Cum este perceput leadership-ul instituțiilor administrației publice de către funcționarii publici din funcțiile de execuție și de conducere?

Q3: Care este percepția asupra performanței funcționarilor publici români?

Q4: Cum este perceput fenomenul politizării administrației publice românești?

Q5: Care este percepția administratorilor asupra abilității politicienilor de a influența deciziile funcționarilor publici?

Q6: Care este percepția generală în rândul funcționarilor publici asupra alocării de resurse umane în organizațiile din domeniul public?

Q7: Cum este percepută corupția din serviciile publice din interior?

Q8: Cum este perceput procesul de aliniere a practicilor din instituțiile administrației publice la standardele Uniunii Europene?

Sursa datelor

Sursa datelor folosite în această cercetare o constituie un studiu realizat de Metro Media Transilvania din mai 2007 pentru Agenția pentru Strategii Guvernamentale, *Birocrația publică din România*.

Motivul pentru care ne-am oprit asupra datelor oferite de acest studiu este acela că ne oferă date prețioase, o analiză detaliată și la scară largă (un eșantion de 1105 respondenți, atât funcționari publici, cât și personal contractual, reprezentativ la nivel național – eșantionul a cuprins 116 localități, inclusiv cele 6 sectoare ale capitalei, răspândite în toate cele 41 de județe și municipiul București, cu o marjă maximă de eroare admisă de +/-3%) a practicilor, valorilor și percepțiilor funcționarilor publici din instituțiile publice din România, date la care nu am fi avut acces fără mandatul și stimulentele (caracterul oficial) reprezentate de delegarea de către Agenția pentru Strategii Guvernamentale. Pentru a înțelege complexitatea străngerii acestui volum enorm de date vom mai adăuga faptul că toate cele 1105 chestionare au fost aplicate personal respondenților de către operatorii de anchetă în incinta instituției unde lucrează respectivul angajat public, în decursul perioadei 17 aprilie – 19 mai 2007.

Conform metodologiei studiului, eșantionul este “probabilist, stadial, cu strati-

ficare în primul stadiu, în funcție de (1) tipul instituției (administrație publică locală, servicii deconcentrate, administrație publică centrală), (2) tipul localității de reședință (4 tipuri de localități urbane și 3 tipuri de localități rurale), și (3) aria culturală (18 arii culturale, conform schemei Sandu de eșantionare), și este reprezentativ la nivel național” (p. 3). Mai mult, „selecția subiecților s-a făcut pe baza unor cote, la nivelul tipurilor de instituții, cote privind structura pe sexe, calitatea funcționarului (funcționar public, personal contractual), poziția în cadrul instituției (funcție de conducere, funcție de execuție)” (p. 3). De asemenea, în metodologie se mai afirmă faptul că eșantionul “a fost validat conform datelor oferite de INSSE și de Agenția Națională a Funcționarilor Publici” (p. 3).

Menționăm că atât chestionarul institutului Metro Media Transilvania, cât și baza de date conținând răspunsurile respondenților și raportul cercetării conținând statisticile descriptive se pot descărca cu ușurință de pe pagina web a Agenției pentru Strategii Guvernamentale, secțiunea *Studii și cercetări*²⁵.

Întrebările din chestionar sunt distribuite în ordine logică și cronologică pentru a acoperi următoarele domenii: aspecte generale – satisfacții și percepția evoluției de către funcționarii publici, identificarea punctelor tari și a punctelor slabe ale administrației publice, administrația publică în raport cu UE, statusul profesional al respondenților, aspecte privind mobilitatea profesională, structura relațională și decizională, aspecte privind notorietatea UE și evaluarea practicilor administrative, date socio-demografice.

Variabilele cercetării și lansarea ipotezelor de lucru

Studiul pe care l-am întreprins pentru construirea modelului de analiză a percepțiilor funcționarilor publici a procesului de

luare a deciziilor în cadrul organizațiilor din sectorul public va conține 1105 cazuri – corespunzătoare celor 1105 respondenți care au fost de acord să răspundă la întrebările chestionarului aplicat de institutul de cercetări Metro Media Tansilvania. Pentru a ne atinge scopurile, din totalul de câteva sute de variabile pe care chestionarul respectiv le conține, am selectat 30 pe care le vom prezenta în rândurile care urmează:

- *Influența politică*²⁴ asupra deciziilor administrative este o variabilă care măsoară percepția funcționarilor publici asupra capacității politicienilor de a-i determina pe angajații publici să acționeze dincolo de atribuțiile acestora relementate prin lege.
- Cinci variabile care măsoară percepția funcționarilor publici asupra importanței calificărilor și experienței candidaților la angajare și a influenței altor factori în procesul de decizie asupra selecției candidaților: *estimarea angajărilor pe sistem meritormiu, variabila angajare-nepotism* (măsoară percepția funcționarilor publici asupra influenței în procesul de selecție a candidaților a faptului de a avea rude printre angajații instituției), *influența apartenenței la un partid politic la angajare* (măsoară percepția funcționarilor publici chestionați asupra posibilității ca un candidat să fie avantajat la angajare datorită faptului de a fi membru de partid), *angajare-atenții* (măsoară percepția funcționarilor publici asupra posibilității de a cumpăra procesul de selecție a candidaților) și variabila *influența cunoașterii personale a superiorului ierarhic* (măsoară percepția funcționarilor publici asupra corectitudinii procesului de selecție în organizațiile publice).
- Două variabile care măsoară *frecvența consultărilor* asupra deciziilor din administrație.
- Două variabile care măsoară aspecte ale leadership-ului din administrație – *pregătire profesională*²⁵ a leadership-ului din administrația publică și *angajare în sistem meritormiu a leadership-ului din administrația publică*.
- Două variabile care măsoară percepția asupra calificărilor, competențelor funcționarilor publici – *pregătire profesională a funcționarilor publici și angajare în sistem meritormiu a funcționarilor publici*²⁶.
- Două variabile – *aprecierea finanțării de la bugetul de stat și evoluția finanțării administrației publice* – pot fi incorporate dimensiunii “autonomie financiară” măsurată de Kutsal Yesilkagit și Sandra van Thiel în 2008²⁷.
- Două variabile care măsoară percepțiile funcționarilor publici asupra *gradului de politizare a administrației publice*²⁸.
- Două variabile care măsoară percepția angajaților din administrație asupra *posibilității de a contribui cu opinii în luarea deciziilor de către superiorii ierarhici*.
- Trei variabile *conformarea gradului de autonomie/nivelului descentralizării, la standardele europene, conformarea finanțării administrației publice la standardele europene, și conformarea gradului de stabilitate legislativă la standardele europene* măsoară percepția funcționarilor publici asupra alinierii capacității administrative²⁹ românești la standardele cerute de UE.
- Două variabile care măsoară percepția funcționarilor publici români asupra *gradului de independență în luarea deciziilor administrative*.
- Două variabile care măsoară percepția asupra evoluției autonomiei, descentralizării³⁰ și stabilității legislative.
- Trei variabile măsoară nivelul de cooperare, colaborare și conflict în cadrul

ierarhiei³¹ și descriu *natura relațiilor ierarhice*.

- Variabila *categorie funcție publică* măsoară proporția de funcționari publici dintre respondenți care ocupă funcții publice de conducere și de execuție³².
- Variabila *tipul organizației publice* măsoară proporția de funcționari dintre cei cărora li s-a aplicat chestionarul care sunt angajați ai administrației publice, centrale, locale, servicii publice deconcentrate, consilii și primării

(o cercetare care a surprins diferențele dintre percepțiile angajaților publici luând în calcul, printre multe altele, și criteriul tipul instituției este cea întreprinsă de Kutsal Yesilkagit și Sandra van Thiel în 2008).

Tabelul 1 prezintă variabilele operaționalizate și întrebările corespunzătoare din chestionar, precum și modul în care au fost precodificate răspunsurile.

Tabelul 1. Variabilele cercetării și întrebările corespunzătoare din chestionar

Operaționalizare	Întrebarea corespunzătoare din chestionar*
Influența politică asupra deciziilor (INFLUENȚA POLITICIENILOR ASUPRA DECIZIILOR)	<i>După părerea Dvs. oamenii politici alesi sau numiți la conducerea unei instituții pot influența sau nu deciziile funcționarilor publici, pentru a-i face pe aceștia să încalce legea? (Da, în foarte mare măsură ... Nu, deloc).</i>
Estimarea gradului de politizare a administrației (DISCREȚIE POLITICĂ)	<i>După părerea Dvs. administrația publică din România este sau nu politizată? (Da, în foarte mare măsură ... Nu, deloc).</i>
Influența calificărilor și experienței la angajare (ANGAJARE-SISTEM MERITORIU)	<i>După părerea Dvs. cât de importante sunt competența profesională, calificarea și experiența atunci când se fac angajări în instituțiile administrației publice? (Foarte important ... Foarte puțin/ deloc important)</i>
Funcționarea nepotismului la angajare (ANGAJARE-NEPOTISM)	<i>După părerea Dvs. cât de important este faptul că ai cunoștințe, prieteni, rude printre angajații instituției atunci când se fac angajări în instituțiile administrației publice? (Foarte important ... Foarte puțin/ deloc important)</i>
Influența apartenenței la un partid politic la angajare (ANGAJARE-MEMBRU PARTID POLITIC)	<i>După părerea Dvs. cât de important este faptul că faci parte dintr-un partid politic atunci când se fac angajări în instituțiile administrației publice? (Foarte important ... Foarte puțin/ deloc important)</i>
Cumpărarea procesului de selecție a candidaților (ANGAJARE-ATENȚII)	<i>După părerea Dvs. cât de importante sunt cadourile sau banii oferți anumitor angajați ai instituției cu funcții de decizie în selecția angajaților atunci când se fac angajări în instituțiile administrației publice? (Foarte important ... Foarte puțin/ deloc important)</i>
Influența cunoașterii personale a angajatorului (ANGAJARE-CUNOSCUȚI SUPERIOR)	<i>După părerea Dvs. cât de important este faptul că îl cunoști personal pe viitorul șef atunci când se fac angajări în instituțiile administrației publice? (Foarte important ... Foarte puțin/ deloc important).</i>
Frecvența consultărilor decizii (FRECVENȚA CONSULTĂRIILOR 1)	<i>Cât de des sunteți consultat în privința deciziilor care se iau în instituția dvs.? (Foarte des ... Foarte rar/deloc).</i>
Frecvența consultărilor decizii (FRECVENȚA CONSULTĂRIILOR 2)	<i>Când ați fost consultat ultima dată de către superiorul Dvs. ierarhic în privința unei probleme apărute în instituția dvs.? (În ultima săptămână ...Nu sunt consultat).</i>

Pregătire profesională a leadership-ului din administrația publică (PROFESIONALISM LEADERSHIP)	<i>Cum ați aprecia că sunt cei mai mulți dintre conducătorii instituțiilor din administrația publică pe o scală de la 1 la 5 unde 1 înseamnă pregătiți profesional, iar 5 înseamnă nepregătiți profesional?</i>
Angajare în sistem meritoriu a leadership-ului din administrația publică (SISTEM MERITORIU LA ANGAJARE LEADERSHIP)	<i>Cum ați aprecia că sunt cei mai mulți dintre conducătorii instituțiilor din administrația publică pe o scală de la 1 la 5 unde 1 înseamnă angajați pe criterii de competență, iar 5 înseamnă angajați pe criterii politice?</i>
Pregătire profesională a funcționarilor publici (PROFESIONALISM FUNCȚIONARI)	<i>Cum ați aprecia că sunt cei mai mulți dintre funcționarii publici români pe o scală de la 1 la 5 unde 1 înseamnă pregătiți profesional, iar 5 înseamnă nepregătiți profesional?</i>
Angajare în sistem meritoriu a funcționarilor publici (SISTEM MERITORIU LA ANGAJARE FUNCȚIONARI)	<i>Cum ați aprecia că sunt cei mai mulți dintre funcționarii publici români pe o scală de la 1 la 5 unde 1 înseamnă angajați pe criterii de competență, iar 5 înseamnă angajați pe criterii politice?</i>
Aprecieria finanțării de la bugetul de stat (APRECIERE FINANȚARE BUGET)	<i>În ce măsură sunteți sau nu de acord cu afirmația conform căreia administrația publică este suficient finanțată de la bugetul de stat? (Acord total ... Dezacord total)</i>
Evoluția finanțării administrației publice (EVOLUȚIE FINANȚARE ADMINISTRAȚIE)	<i>În toată perioada în care ați lucrat ca funcționar public, a(u) crescut, a(u) rămas la fel sau s-a(u) redus...Finanțarea administrației publice?</i>
Evaluarea gradului de politicizare a administrației publice (EVALUARE POLITIZARE)	<i>În ce măsură sunteți sau nu de acord cu afirmația conform căreia politicizarea administrației politice este mai redusă în comparație cu alte domenii? (Acord total ... Dezacord total)</i>
Aprecieria alinierii gradului de independență în luarea deciziilor la standardele europene (CONFORMARE INDEPENDENȚĂ DECIZII UE)	<i>În privința gradului de independență în luarea deciziilor, lucrurile sunt sau nu la nivelul standardelor europene? (Da, e la nivelul cerințelor UE ... Nu, nu e la nivelul cerințelor UE).</i>
Aprecieria posibilității de a contribui cu opinii în luarea deciziilor de către superiorii ierarhici în raport cu standardele europene (CONFORMARE CONSULTAREA OPINIEI UE)	<i>În privința posibilității de a contribui cu opinii în luarea deciziilor de către superiorii ierarhici, lucrurile sunt sau nu la nivelul standardelor europene? (Da, sunt la nivelul cerințelor UE ... Nu, nu sunt la nivelul cerințelor UE).</i>
Conformarea gradului de autonomie, nivelului descentralizării la standardele europene (CONFORMARE AUTONOMIE/ DESCENTRALIZARE UE)	<i>În privința gradului de autonomie, nivelului descentralizării, lucrurile sunt sau nu la nivelul standardelor europene? (Da, sunt la nivelul cerințelor UE ... Nu, nu sunt la nivelul cerințelor UE).</i>
Conformarea finanțării administrației publice la standardele europene (CONFORMARE FINANȚARE UE)	<i>În privința finanțării administrației publice, lucrurile sunt sau nu la nivelul standardelor europene? (Da, sunt la nivelul cerințelor UE ... Nu, nu sunt a nivelul cerințelor UE)</i>
Conformarea gradului de stabilitate legislativă la standardele europene	<i>18 În privința stabilității legislative, lucrurile sunt sau nu la nivelul standardelor europene? (Da, sunt la nivelul cerințelor UE ... Nu, nu sunt la nivelul cerințelor UE).</i>

(CONFORMARE STABILITATE LEGISLATIVĂ UE)	
CONFLICT	<i>În toată perioada în care ați lucrat în instituții publice, ați avut sau nu vreun conflict cu vreuna din acele instituții? (Da ...Nu).</i>
Estimarea evoluției gradului de independență în luarea deciziilor administrative (EVOLUȚIE INDEPENDENȚĂ DECIZIONALĂ)	<i>În toată perioada în care ați lucrat ca funcționar public, a(u) crescut, a(u) rămas la fel sau s-a(u) redus...Gradul de independență în luarea de deciziilor?</i>
Estimarea evoluției posibilității exprimării opiniei către superiorii ierarhici în procesul decizional (CONSULTARE OPINIE ÎN LUAREA DECIZIEI)	<i>În toată perioada în care ați lucrat ca funcționar public, a(u) crescut, a(u) rămas la fel sau s-a(u) redus...Posibilitatea de a contribui cu opinii în luarea deciziilor de către superiorii ierarhici?</i>
Aprecierea evoluției autonomiei/descentralizării (EVOLUȚIE AUTONOMIE/ DESCENTRALIZARE)	<i>În toată perioada în care ați lucrat ca funcționar public, a(u) crescut, a(u) rămas la fel sau s-a(u) redus...Autonomia, nivelul descentralizării?</i>
Aprecierea evoluției gradului de stabilitate legislativă (EVOLUȚIE STABILITATE LEGISLATIVĂ)	<i>În toată perioada în care ați lucrat ca funcționar public, a(u) crescut, a(u) rămas la fel sau s-a(u) redus...Stabilitatea legislativă?</i>
Natura relațiilor ierarhice cu superiorii (NATURA RELAȚIILOR IERARHICE 1)	<i>Cum ați caracteriza relația cu superiorul Dvs. ierarhic? (Este mai degrabă o relație bazată pe colaborare și cooperare .... Este mai degrabă o relație de indiferență, ne ignorăm).</i>
Natura relațiilor ierarhice cu colegii (NATURA RELAȚIILOR IERARHICE 2)	<i>Cum ați caracteriza relația Dvs. cu colegii? (Este mai degrabă o relație bazată pe colaborare și cooperare .... Este mai degrabă o relație de indiferență, ne ignorăm).</i>
Categorie funcție publică – de conducere/execuție (CATEGORIE FUNCȚIE PUBLICĂ)	<i>În ce categorie de funcționar public vă încadrați? (1 = de conducere; 2 = de execuție).</i>
Tipul organizației publice (TIPUL INSTITUȚIEI)	<i>Instituția Dvs. face parte din...? (1 = administrația publică centrală, 2 = administrația publică locală, 3 = servicii publice deconcentrate și 4 = consilii și primării).</i>

*Ancheta al cărei instrument este chestionarul la care facem referire a fost realizată de către Institutul de cercetări Metro Media Transilvania, studiul fiind comandat de către Agenția pentru Strategii Guvernamentale. Chestionarul, baza de date cu răspunsurile respondenților anonimi, precum și raportul care conține statisticile descriptive pot fi descărcate de pe pagina web a Agenției pentru Strategii Guvernamentale, secțiunea *Studii și cercetări* (<http://www.publicinfo.ro/pagini/sondaje-de-opinie.php> și http://www.publicinfo.ro/library/sc/s_bp.pdf).

În urma motivării selecției celor 30 de variabile pe care am operat-o în rândul celor câteva sute de variabile pe care le conține chestionarul Institutului de cercetări Metro Media Transilvania putem trece la lansarea ipotezei centrale a cercetării:

Ipoteza cercetării: La nivelul administrației publice din România fenomenului *influența politicului asupra deciziilor* i se asociază mai multe reprezentări:

- controlul politicului asupra deciziilor din administrație (fenomen la care ne

vom referi în continuare în termeni de *discreție politică*);

- angajări/promovări pe criterii politice;
- evaluarea capacității administrative de către UE;
- constrângerile bugetare;
- ignorarea consultării în luarea deciziilor de către superiorii ierarhici etc.

Analiza factorială

Metoda de lucru pe care am ales să o aplicăm este **analiza factorială**, motivul fiind că aceasta ne permite să construim un

model de analiză a răspunsurilor la întrebările din chestionar. Corelând scorurile obținute la întrebările corespunzătoare variabilelor pe care le-am construit, vom ajunge la identificarea unui pattern care să ne redea factorii care explică varianța variabilelor noastre.

Tabelul 2 înfățișează matricea de corelație a celor 30 de variabile cu care am ales să lucrăm. Complexitatea acestei matrice nu ne permite încă să ne pronunțăm asupra grupurilor de variabile puternic corelate.

Tabelul 2. Matricea corelației variabilelor*

Variabile	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	
Consultare opinie în luarea deciziei	1,00	,639	,364	,380	,157	,190	,121	,092	,085	,119	,101	,063	,161	,038	,057	,056	,053	-,012	,079	,067	,030	,089	,052	,032	,179	,138	,150	,083	,155	,080	,035
Evoluție independență decizională	,639	1,00	,376	,434	,206	,224	,308	,101	,119	,384	,023	,065	,023	,030	,180	,145	,110	,080	,045	,038	,043	,048	,006	,198	,183	,108	,064	,139	,076	,054	
Evoluție finanțare administrație	,364	,376	1,00	,544	,219	,259	,308	,347	,265	,561	,109	,151	,028	,053	,120	,087	,089	,053	,043	,048	,041	,051	,041	,086	,077	,054	,012	,148	,073	,083	
Evoluție stabilitate legislativă	,380	,434	,544	1,00	,252	,272	,303	,303	,250	,526	,058	,064	-,036	,031	,117	,094	,114	,069	,025	,033	,018	,024	,017	,062	,067	,040	,061	,146	,065	,055	
Conformare independență decizii UE	,157	,206	,219	,252	1,00	,755	,522	,463	,484	,241	,052	,107	,067	,114	,030	,091	,034	,060	-,010	,083	,114	,114	,083	,105	,092	,039	,060	,033	,017	,067	
Conformare consultarea opiniei în luarea deciziei UE	,190	,224	,259	,226	,755	1,00	,561	,468	,481	,266	,056	,154	,062	,127	,054	,090	,041	,086	-,020	,096	,109	,119	,108	,081	,099	,055	,037	,055	,031	,058	
Conformare autonomie/ Descentralizare UE	,121	,152	,308	,272	,522	,561	1,00	,675	,663	,380	,067	,212	,105	,198	,031	,047	,037	,052	-,040	,140	,160	,135	,139	,082	,100	,052	,035	,053	,022	,072	
Conformare finanțare UE	,092	,101	,347	,303	,463	,468	,675	1,00	,654	,310	,163	,179	,061	,161	,038	,057	,059	,066	-,018	,102	,135	,108	,135	,080	,086	,057	,070	,054	,031	,094	
Conformare stabilitate legislativă UE	,085	,119	,265	,250	,484	,481	,663	,654	1,00	,249	,088	,195	,078	,167	,043	,056	,053	-,012	,079	,067	,080	,092	,083	,056	,010	,049	,086	,023	,067		

Natura relațiilor ierarhice 1	,150	,108	,054	,040	,039	,055	,052	,057	,010	,093	,035	,077	,076	,028	,159	,173	,127	,153	,136	,047	,061	,031	,024	,412	,376	1,00	,165	,246	,065	,020	
Conflict	,083	,064	,012	,061	,060	,037	,035	,070	,049	,017	,093	,075	,068	,045	,067	,073	,101	,114	,077	,004	,009	,025	,001	,123	,092	,165	1,00	,226	,002	,032	
Natura relațiilor ierarhice 2	,155	,139	,148	,146	,033	,055	,053	,054	,086	,170	,047	,096	,078	,034	,198	,198	,193	,178	,143	,075	,062	,052	,073	,158	,116	,246	,226	1,00	,049	,013	,023
Categorie funcție publică	,080	,076	,073	,065	,017	,031	,022	,031	,023	,115	,019	,012	,015	,023	,016	,012	,013	,021	,028	,027	,030	,017	,040	,226	,116	,065	,002	,049	1,00	,023	
Tipul instituției	,035	,054	,083	,055	,067	,058	,072	,094	,067	,048	,047	,052	,085	,017	,050	,052	,009	,056	,016	,011	,002	,041	,006	,012	,030	,020	,032	,013	,023	1,00	

*Am notat în tabel valorile corelațiilor dintre cele 30 de variabile folosite în cercetare. Din rațiuni de lipsă de spațiu capătul tabelului nu mai conține numele variabilei, acesta fiind înlocuit de cifra corespunzătoare variabilelor din plan vertical.

Interpretarea rezultatelor

Ne-am propus să realizăm o analiză a matricei de corelației și o analiză factorială exploratorie de extracție a componentelor principale, urmate de o rotație *varimax*. Metoda de extragere o reprezintă așadar analiza componentelor principale – Principal

Components Analysis. Următorul tabel ilustrează faptul că au fost extrași 9 factori referitori la componentele principale (pe care i-am și hașurat în tabelul 3) care vor fi analizați în continuare pentru că au coeficient *eigen-value* mai mare decât 1,00.

Tabelul 3. Varianța totală explicată

Factor	Valorile inițiale ale factorilor Eigen-valori			Suma pătratelor coeficienților de saturație			Suma pătratelor coeficienților de saturație roțiți		
	Total	% din Varianță	% Cumulat	Total	% din Varianță	% Cumulat	Total	% din Varianță	% Cumulat
1	5,010	16,700	16,700	5,010	16,700	16,700	3,390	11,299	11,299
2	3,025	10,083	26,784	3,025	10,083	26,784	3,168	10,560	21,858
3	2,952	9,841	36,625	2,952	9,841	36,625	2,869	9,563	31,421
4	1,992	6,639	43,264	1,992	6,639	43,264	2,814	9,379	40,800
5	1,828	6,094	49,358	1,828	6,094	49,358	2,038	6,793	47,594
6	1,464	4,880	54,238	1,464	4,880	54,238	1,634	5,445	53,039
7	1,240	4,133	58,371	1,240	4,133	58,371	1,348	4,493	57,532
8	1,089	3,631	62,002	1,089	3,631	62,002	1,295	4,317	61,849
9	1,020	3,400	65,402	1,020	3,400	65,402	1,066	3,554	65,402
10	,936	3,119	68,521						
11	,893	2,976	71,497						
12	,846	2,822	74,319						
13	,755	2,517	76,836						
14	,654	2,178	79,015						

15	,638	2,125	81,140				
16	,615	2,050	83,190				
17	,564	1,879	85,069				
18	,526	1,754	86,823				
19	,478	1,593	88,416				
20	,443	1,477	89,893				
21	,392	1,307	91,200				
22	,378	1,259	92,459				
23	,346	1,153	93,612				
24	,344	1,145	94,758				
25	,307	1,023	95,780				
26	,293	,977	96,757				
27	,289	,964	97,721				
28	,245	,818	98,538				
29	,229	,763	99,302				
30	,209	,698	100,000				

Metoda de extracție folosită este Analiza Componentelor Principale.

Factorii obținuți și încărcătura lor statistică sunt reprezentați în tabelul 4. Pentru a ordona variabilele le identificăm în fiecare coloană din tabelul următor pe cele cu ponderea cea mai mare. În primul factor conformarea gradului de autonomie/ descentralizare la standardele impuse de UE are cea mai mare pondere (0,810), urmată de conformarea gradului de independență a deciziei la standardele europene (0,795), de conformarea importanței consultării opiniei în luarea deciziei la standardele europene (0,795), de conformarea gradului de stabilitate legislativă la standardele europene (0,787) și de conformarea finanțării administrației (0,766). În cel de-al doilea factor, cea mai mare pondere o are angajarea pe criteriu de cunoaștere prealabilă a angajatorului (0,883), angajarea pe criteriul apartenenței la un partid politic (0,855), angajarea favorizată de „atenții” (0,854), persistență nepotismului la angajare (0,843) și angajarea în sistem meritoriu (cu numai 0,348). În cel de-al treilea factor cea mai

mare pondere o are evoluția independenței decizionale (0,757), urmată de evoluția consultării opiniei în luarea deciziei (0,756), evoluția stabilității legislative (0,726), evoluția gradului de autonomie/descentralizare (0,711) și evoluția finanțării administrației (0,703). Variabila sistem meritoriu la angajare a leadership-ului ocupă primul loc în ierarhia celui de-al patrulea factor (0,853) și este urmată de variabilele sistem meritoriu la angajarea funcționarilor (0,819), percepția profesionalismului funcționarilor (0,816) și al leadership-ului (0,801). Cel de-al cinci-lea factor este saturat de 3 variabile care măsoară frecvența consultărilor 1 (0,851), frecvența consultărilor 2 (0,831) și natura relațiilor ierarhice 1 (0,607). Al șaselea factor este saturat de variabilele care măsoară fenomene precum discreția politică (0,814) și influența politicienilor asupra deciziilor (0,790). Al șaptelea factor reunește tot două variabile conflict (0,739) și natura relațiilor ierarhice 2 (0,599). Următorul factor are în componența sa alte două variabile:

apreciere finanțare buget (0,814) și evaluarea politizării din organizațiile publice românești (0,603), iar ultimul factor poate fi saturat de variabila tipul instituției

(0,698) și categoria de funcționari publici (0,567) (aceste rezultate sunt prezentate în tabelul 4 Rotirea matricei factorilor).

Tabelul 4. Rotirea matricei factorilor

Variabile	Factori								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Conformare autonomie/descentralizare UE	,810	,088	,161	,013	,021	,121	-,026	,098	,078
Conformare independență deciziei UE	,795	,054	,140	,016	,078	-,013	-,029	-,133	-,119
Conformare consultare opinie UE	,795	,064	,168	,034	,075	,005	,011	-,104	-,123
Conformare stabilitate legislativă UE	,787	,015	,087	,020	-,009	,084	,029	,133	,093
Conformare finanțare administrație	,766	,062	,132	,035	,001	,047	,008	,224	,159
Angajare-cunoștințe superior	,077	,883	-,002	,026	,011	,048	-,006	,029	-,005
Angajare-membru partid politic	,075	,855	,036	-,012	,031	,113	,014	,003	-,022
Angajare-atenții	,077	,854	,020	,035	,003	,047	,013	-,014	,040
Angajare-nepotism	,052	,843	,017	,074	,002	,085	-,002	,061	,006
Angajare-sistem meritoriu	-,095	,348	,057	,104	,068	-,185	,344	,114	-,086
Evoluție independență decizională	,061	,018	,757	,075	,172	-,010	,071	-,144	-,122
Evoluție consultare opinie în luarea deciziei	,019	,051	,756	-,002	,167	-,063	,131	-,149	-,115
Evoluție stabilitate legislativă	,216	-,018	,726	,076	-,064	-,036	,030	,080	,100
Evoluție autonomie/descentralizare	,228	,050	,711	,053	,032	,126	-,019	,155	,138
Evoluție finanțare administrație	,229	,006	,703	,063	-,043	,025	-,012	,216	,146
Sistem meritoriu la angajare leadership	,013	,073	,051	,853	,019	,016	,075	,038	,048
Sistem meritoriu la angajare funcționari	,050	,001	,066	,819	,107	,006	,042	-,047	-,094
Profesionalism funcționari	-,031	,057	,121	,816	,047	,092	,045	,064	-,091
Profesionalism leadership	,075	,022	-,013	,801	,056	-,135	,113	-,052	,107
Frecvența consultărilor 1	,055	,013	,091	,071	,851	,043	,051	,014	,081
Frecvența consultărilor 2	,075	,032	,067	,048	,831	-,006	-,003	,082	-,037
Natura relațiilor ierarhice 1	,013	,029	,036	,117	,607	,024	,356	,002	-,001
Discreție politică	,032	,031	-,010	-,013	,073	,814	,101	,023	-,102
Influența politicianilor asupra deciziilor	,139	,183	,014	,011	-,017	,790	,003	-,015	,073
Conflict	,061	-,042	-,018	,027	,076	,068	,739	,037	,024
Natura relațiilor ierarhice 2	-,009	,040	,184	,195	,116	,101	,599	,040	,071
Aprecieri finanțare buget	,058	,014	,022	,018	,065	-,131	,067	,814	,025
Evaluare politizare	,140	,137	,088	-,040	,048	,381	,071	,603	-,172
Tipul instituției	,101	,035	,024	-,056	-,115	-,145	,247	-,067	,698
Categorie funcție publică	-,054	-,052	,117	,030	,333	,123	-,254	-,005	,576

Metoda de extracție este Analiza Componentelor Principale.

Metoda de rotație este Varimax cu normalizare Kaiser.

În acest capitol am efectuat o **analiză factorială** pe componente principale pe baza corelațiilor dintre cele 30 de variabile selectate (vezi Tabelul 1). Programul a extras inițial 9 factori după criteriul valorilor proprii (factorii care au coeficienți *eigen-value* mai mari sau egali cu 1,00 – am reprezentat aceste rezultate în Tabelul 3). Rotirea ortogonală a factorilor după metoda *Varimax* a determinat structura factorială reprezentată în Tabelul 4, în care sunt reprezentate variabilele care intră în componența celor 9 factori (am subliniat

respectivele variabile pentru o vizualizare mai facilă).

În total, cei 9 factori explică 65,333% din varianța totală a celor 30 de variabile selectate. Am căutat și stabilit semnificația celor 9 factori în funcție de variabilele care intră în componența acestora. Semnificația factorilor poate fi clar observată după rotirea matricei factorilor (tabelul 4). Primul factor care reprezintă 11,229% din variație este **alinieră și conformarea la standardele europene în materie de autonomie decizională și stabilitate le-**

gislativă, cel de-al doilea care reprezintă 10,560% din variație este **influențarea procesului de luare a deciziei în selecția viitorilor angajați**, cel de-al treilea, însumând 9,563% din variație este **evoluția stabilității legislative și a gradului de independență în luarea deciziei în instituțiile publice**, cel de-al patrulea ce explică 9,379% din variație este **percepția asupra calităților, cunoștințelor și abilităților funcționarilor publici de conducere și de execuție**, cel de-al cincilea este **frecvența consultărilor și structura relațiilor ierarhice** și explică 6,793% din variație, cel de-al șaselea **evaluarea**

influenței politicienilor asupra discreției administrative și autonomiei decizionale și explică 5,445% din variație, cel de-al șaptelea, reprezentând 4,493% din variație este **natura relațiilor ierarhice și instituționale**, cel de-al optulea reprezentând 4,317% din variație este **evaluarea nivelului finanțării instituției de la bugetul de stat și al fenomenului politizării**, iar cel de-al nouălea factor, cu procent de explicare de 3,554%, este **încadrarea pe instituții și funcții publice**.

Tabelul 5 prezintă cei 9 factori ordonați după procentul de variație pe care o explică.

Tabelul 5. Ierarhizarea și interpretarea factorilor determinanți

	Factor	% din varianță*
1	<i>Alinierea și conformarea la standardele europene în materie de autonomie decizională și stabilitate legislativă</i>	11,229
2	<i>Influențarea procesului de luare a deciziei în selecția viitorilor angajați</i>	10,560
3	<i>Evoluția stabilității legislative și a gradului de independență în luarea deciziei în instituții publice</i>	9,563
4	<i>Percepția asupra calităților, cunoștințelor și abilităților funcționarilor publici de conducere și de execuție</i>	9,379
5	<i>Frecvența consultărilor și structura relațiilor ierarhice</i>	6,793
6	<i>Influența politicienilor asupra discreției administrative și autonomiei decizionale</i>	5,445
7	<i>Natura relațiilor ierarhice și instituționale</i>	4,493
8	<i>Evaluarea nivelului finanțării instituției de la bugetul de stat și al fenomenului politizării</i>	4,317
9	<i>Încadrare pe instituții și funcții publice</i>	3,554

*Valoarea procentului variației pentru fiecare dintre factorii roțiți ortogonal este dată în tabelul ce reprezintă explicarea variației totale în cadrul coloanei care indică procentul din varianță la secțiunea „Suma pătratelor coeficienților de saturație roțiți”.

Cei 9 factori pe care i-am identificat ((1) *alinierea și conformarea la standardele europene în materie de autonomie decizională și stabilitate legislativă*, (2) *influențarea procesului de luare a deciziei în selecția viitorilor angajați*, (3) *evoluția stabilității legislative și a gradului de independență în luarea deciziei în instituții*

publice, (4) *percepția asupra calităților, cunoștințelor și abilităților funcționarilor publici de conducere și de execuție*, (5) *frecvența consultărilor și structura relațiilor ierarhice*, (6) *influența politicienilor asupra discreției administrative și autonomiei decizionale*, (7) *natura relațiilor ierarhice și instituționale*, (8) *evaluarea nivelului finan-*

țării instituției de la bugetul de stat și al fenomenului politicizării, și (9) încadrarea pe instituții și funcții publice) explică în proporție de 65,333% varianța celor 30 de variabile selectate și conturează o posibilă structură a percepțiilor asupra influențelor politicului ce afectează deciziile din administrația publică.

Astfel, putem accepta ipoteza de lucru a cercetării care presupunea că există un set de factori care afectează percepția angajaților asupra procesului de luare a deciziilor în administrație și care pot contura un posibil profil al autonomiei decizionale a administrației publice românești.

Limite ale studiului

Studiul ridică și o serie de întrebări legate de faptul că ne-am propus să măsurăm percepția funcționarilor publici asupra unei caracteristici – autonomia procesului de luare a deciziilor în organizațiile publice –, care poate fi extrem de instabilă. În consecință, un astfel de studiu care are la bază datele dintr-o anchetă precum cea pe care am folosit-o și care redă percepția angajaților publici într-un anumit moment (aprilie-mai 2007) nu poate reprezenta decât o secțiune transversală a respectivelor percepții³³.

Note

¹ Richard Boyle, *Comparing Public Administrations. An assessment of the quality and efficiency of public administration in Ireland compared with selected European and OECD countries*, CPMR Research Report 7, Institute of Public Administration, Dublin, 2007, pp. 2-3.

² Fred A. Kramer, *Dynamics of public bureaucracy: an introduction to public management*, Cambridge, Mass: Winthrop, cop. 1981, pp. 233-234.

³ *Ibidem*, p. 234.

⁴ Armenia Androniceanu, *Noutăți în managementul public*, ediția a 3-a, București: Editura Universitară, 2008, pp. 148-151.

⁵ Fred A. Kramer, *op.cit.*, p. 244.

⁶ *Ibidem*, p. 234.

⁷ Armenia Androniceanu, *op.cit.*, pp. 145 și 148-149.

⁸ David H. Rosenbloom, Deborah D. Goldman, *Public administration: understanding management, politics and law in the public sector*, New York: McGraw-Hill, 1993, pp. 320-349.

⁹ Armenia Androniceanu facilitează înțelegerea celor patru abordări. Pentru o prezentare detaliată recomandăm Armenia Androniceanu, *op.cit.*, pp. 145-155.

¹⁰ David Giauque, Fabien Resenterra și Michaël Siggen, "La relation entre les acteurs politiques et les gestionnaires publics: complémentarité ou séparation? Le constat dans trois cantons suisses", *Télescope*, hiver 2009, pp. 103-117.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 113.

¹³ *Ibidem*, p. 114.

¹⁴ Kutsal Yesilkagit și Sandra van Thiel, "Political Influence and Bureaucratic Autonomy", *Public Organizations Review*, 2008, Nr. 8, pp.137-153.

¹⁵ *Ibidem*, p. 143.

¹⁶ Donald E. Klingner, John Nalbandian și Barbara S. Romzek, "Politics, Administration, and Markets: Conflicting Expectations and Accountability", *The American Review of Public Administration*, Nr. 32/2002, Sage Publication, sursa: <http://web.ku.edu/~nalband/research/markets.pdf>.

¹⁷ *Ibidem*, p. 32.

¹⁸ Chris Ansell, Alison Gash, "Colaborative Governance in Theory and Practice", *Journal of Public Administration Research and Theory*, Oxford University Press, Nr. 18/2007, pp. 543-571.

¹⁹ Kasper M. Hansen și Niels Ejersbo, "The Relationship between Politicians and Administrators – A Logic of Disharmony", *Public Administration*, Vol. 80, Nr. 4, 2002, pp. 733-750.

²⁰ Kaifeng Yang, Sanjay K. Pandley, "How Do Perceived Political Environment and Administrative Reform Affect Employee Commitment?", *Journal of Public Administration Research and Theory*, 2009, vol. 19, nr. 2, pp. 335-360.

²¹ Dennis Howitt, Duncan Cramer, *Introducere în SPSS pentru psihologie: versiunile SPSS 10, 11, 12 și 13*, trad. Andrei Popescu și Cristina Popa, București, Polirom, 2006, p. 191.

²² *Ibidem*.

²³ Sursa: <http://www.publicinfo.ro/pagini/sondaje-de-opinie.php>.

²⁴ Pentru o cercetare asupra influenței politice și a impactului structurilor instituționale asupra procesului de luare a deciziei în administrație recomandăm celor interesați lucrarea Carolyn Bourdeaux, „Politics versus Professionalism: The Effect of Institutional Structure on Democratic Decision Making in a Contested Policy Arena”, *Journal of Public Administration Research and Theory*, Oxford University Press, Nr. 18, 2007, pp. 349-373.

²⁵ Pentru o analiză care pune profesionalismul administratorilor pe plan principal în comunicarea dintre administratori și politicieni, recomandăm lucrarea lui Joseph M. Tonon, “The Costs of Speaking Truth to Power: How Professionalism Facilitates Credible Communication”, *Journal of Public Administration Research and Theory*, Oxford University Press, Nr. 18/2007, pp. 275-295.

²⁶ Pentru o cercetare asupra percepțiilor managerilor publici legate de aspirații, motivații, experiență consultați Mary K. Feeney, “Sector Perceptions among State-Level Public Managers”, *Journal of Public Administration Research and Theory*, Oxford University Press, Nr. 18/2007, pp. 465-494.

²⁷ În Kutsal Yesilkagit, Sandra van Thiel, *op. cit.*, pp. 137-153.

²⁸ Pentru detalii cu privire la politizare și patronajul din cadrul administrației publice și reforma administrației publice vezi United Nations Development Programme, Public Administration Reform, p. 12, sursa: <http://www.undp.org/governance/public.htm>. și Luc Rouban, “La politisation en France ou la privatisation de l’Etat”, Telescope, Hiver 2009, pp. 52-64.

²⁹ Pentru detalii și justificarea necesității conformării capacității administrative a unui stat membru la standardele Uniunii Europene și motivarea demersului Uniunii de a evalua îndeplinirea acestui aspect, recomandăm celor interesați lucrările autorilor Jacques Fournier, *Administrative Reform in the Commission Opinions Concerning the Accession of the Central and Eastern European Countries to the European Union și Governance and European Integration – Reliable Public Administration și Jacques Ziller, EU Integration and Civil Service Reform, în Preparing public administrations for the European administrative space, SIGMA Papers, Nr. 23, 1998, Christoph Demmke,*

Thomas Henökl, Timo Moilanen (European Institute for Public Administration), *What Are Public Services Good At? Success of Public Services in the Field of Human Resource Management, A Study Commissioned by the Slovenian EU Presidency – Report to the 50th Meeting of the Directors-General of Public Services of the Member States of the European Union, 2008, Agency for Public Management, Principles of Good Administration in the Member States of the European Union, Stockholm, 2005, Tony Verheijen, The European Union and Public Administration Development in Central and Eastern Europe, în Rndall Baker (ed.), Transitions from authoritarianism: the role of the bureaucracy, Greenwood Publishing Group, 2002.*

³⁰ O analiză detaliată a tipurilor de descentralizare este făcută de Christopher Pollitt, Johnston Birchall, Keith Putman, *Decentralising public service management*, Houndmills: Macmillan Press, 1998, p. 7.

³¹ „Natura relațiilor ierarhice” este o sintagmă folosită de Poul Erik Mouritzen și James H. Svava, în lucrarea *Leadership at the apex: politicians and administrators in Western local governments*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2002, p. 25, pentru a se referi la subordonarea administratorilor locali de către politicienii locali. Pentru structura relațiilor în cadrul ierarhiei recomandăm cercetarea făcută de Kenneth J. Meier și John Bohte, *Span of Control and Public Organizations: Implementing Luther Gulick’s Research Design*, pentru a pune la încercare teoriile formulate de Luther Gulick în eseul acestuia devenit clasic din 1937 “Notes on the Theory of Organization” în care argumentează asupra faptului că factorul “anvegura controlului” [“span of control”] (termen ce combină diversificarea funcției, timpul și spațiul) determină structura relațiilor ierarhice în cadrul organizației.

³² Vezi și Marius Profiroiou, Alina Profiroiou, “Cadru general privind evoluția funcției publice din România”, *Administrație și Management Public*, Nr. 6/2006, pp. 42-46.

³³ Recomandăm, în acest sens, explicațiile oferite de Kutsal Yesilkagit și Sandra van Thiel, *op. cit.*, p. 142.

Mitul supradimensionării legislative

Mihai GHIȚULESCU

Abstract: *This study approaches the proposal to reduce the size of the Romanian Parliament from several perspectives: (i) of the public opinion, (ii) of the political actors, (iii) of the political scientists (paying a special attention to the „cube-root law”) and (iv) in comparison with the other EU Member States. The conclusion is that the issue has more to do with the political and electoral practice rather than with the state reform. Although the oversize and the necessity of the reduction seem so obvious, I try to prove that they are actually part of a complex, well conceived and hardly efficient political myth.*

Keywords: *assembly size, reduction, public opinion, „cube-root law”, population, seats.*

Campania pentru prezidențialele din 2009 a adus în atenția publică două teme înrudite dar care, totuși, trebuie tratate separat: (1) trecerea la un parlament unicameral; (2) reducerea numărului de parlamentari la maximum 300. Nu voi încerca să discut aici exhaustiv intențiile, modalitățile și rezultatele instrumentării lor politice. Doresc să delimitez cele două chestiuni și să o rețin spre analiză pe cea din urmă. Evident, o separație strictă este imposibilă așa că, vorbind despre numărul de parlamentari, voi atinge, inevitabil, și dilema biunicameralism, acordându-i însă numai atenția strict necesară în anumite puncte ale discuției.

Chiar dacă intensitatea dezbaterilor a scăzut considerabil după referendum/turul I, problema nu trebuie lăsată să cadă în uitare. Probabil, în curând, va fi inițiată procedura pentru revizuirea constituției. Dar chiar dacă acest lucru nu se va întâmpla, chestiunea *reducerii numărului de parla-*

mentari merită discutată din cel puțin două motive: (1) *dimensiunea legislativului* privește însăși esența democrației și, prin urmare, abordarea ei pripită poate fi periculoasă; (2) ceea ce s-a întâmplat în toamna anului 2009 reprezintă o lecție de “manipulare a ideilor” și de “manipulare a oamenilor prin idei” (să numim asta “marketing politic”?), din care au multe de învățat atât “profesioniștii”, cât și alegătorii de rând.

Fără a avea pretenția de a epuiza subiectul, intenționez o abordare din mai multe perspective: (i) a opiniei publice; (ii) a actorilor politici; (iii) a politologilor; (iv) prin comparație cu dimensiunile legislative din alte țări. Nu voi încerca o separare strictă a celor patru – de altfel, nici nu cred că este posibilă – și nu le voi acorda atenție egală. Primele două au fost – și, cu siguranță, vor mai fi – abordările predilecte în mass-media, chiar dacă, de regulă, discuțiile se mențin la un nivel ge-

neral, impresionist și nesistematic. Nu voi merge prea departe în aceste direcții, mulțumindu-mă să punctez doar anumite fapte, deja cunoscute. În schimb, voi insista asupra ultimelor două abordări, care circumscriu, de altfel, problema în sine a *dimensiunii legislative*.

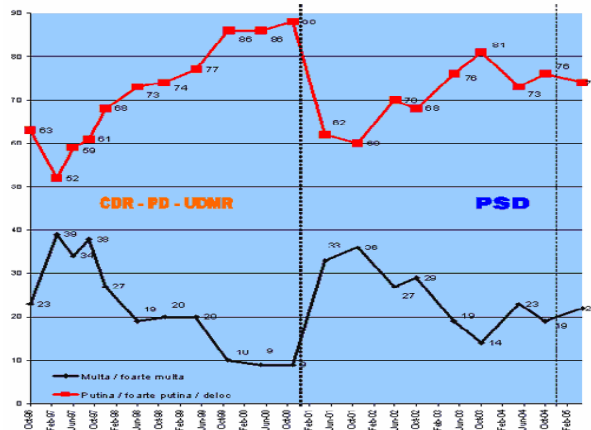
Nu mă interesează decât în subsidiar cât de reală este problema *supradimensionării* – și, pe cale de consecință, cât de urgentă e rezolvarea ei. Sunt tentat să analizez, mai degrabă, *modul în care ea a ajuns să pară atât de evident adevărată*¹. Altfel spus, nu vreau să dovedesc cu orice preț că numărul de parlamentari trebuie – și, în acest caz, cu/la cât – sau nu trebuie redus, ci doar că nu e atât de clar că trebuie, pe cât s-ar putea deduce din consensul creat.

...Ad populum

Un prim fapt observabil chiar din debaterile de campanie și confirmat de rezultatele referendumului: deși ambele propuneri au avut, așa cum era de așteptat, o susținere populară masivă, *reducerea numărului de parlamentari* a reușit să strângă mai multe voturi decât oricine/orice în România după 1989². Pe lângă faptul că a

avut cu peste 100.000 de voturi valabil exprimate mai mult decât *trecerea la unicameralism* (8.740.825 față de 8.665.422), a obținut și mult mai multe voturi favorabile (7.765.573 față de 6.740.213, respectiv 88,84% față de 77,78% din totalul voturilor valabil exprimate)³. Rolul de “pioleți” pentru candidatul care le-a lansat a fost evident (acesta având numai 32,44% în primul tur). Îndrăznesc chiar să speculez că unii susținători ai reducerii s-au abținut sau au votat împotriva doar ca semn de ostilitate față de inițiator. Nu asta contează însă în discuția de față.

Cum s-a ajuns la acest consens? Punctul 0 îl reprezintă, cu siguranță, deja tradiționala (de la tele-proto-parlamentul numit CPUN încoace) lipsă de încredere a românilor în instituțiile statului, în general, și în parlament, în special. Voi lua de bun acest fapt – numeroasele sondaje de opinie (chiar dacă datele nu concordă întotdeauna) din ultimii douăzeci de ani stau mărturie – cauzele sale trebuind să facă obiectul unei discuții separate, cu siguranță mult mai îndelungată/extinsă/complexă. Pentru simplitate, preiau mai jos un grafic dintr-o analiză a Institutului Pro din anul 2005.

Figura 1. Evoluția încrederii în parlament 1996-2005 (Sursa: Institutul Pro, „Democrația prin referendum sau riscul eludării parlamentarismului” (20 septembrie 2005), <http://www.institutulpro.ro/analize/domenii/reforme.php?luna=092005>).

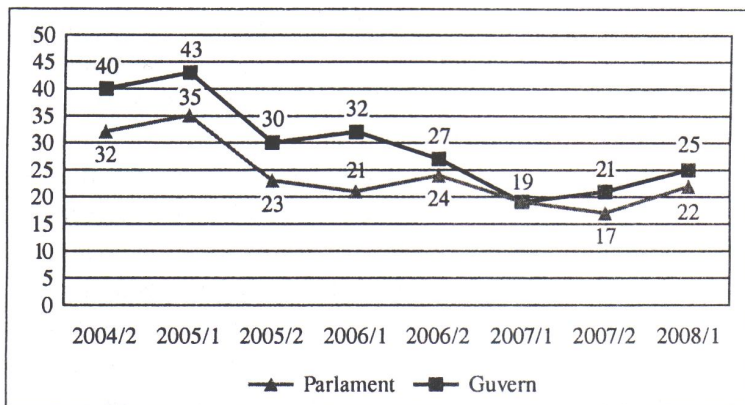
Pe acest fond de încredere scăzută și-a început mandatul actualul președinte. Momentul 2004 este unul special, prin raportare la întreaga perioadă – și, privind retrospectiv, cu atât mai favorabil președintelui –, pentru că înregistrează o creștere foarte redusă a încrederii în parlament, față de perioadele imediat post-electorale anterioare.

În acest context, nu a mai fost nevoie decât de „atacuri de întreținere” a neîncrederii. Întocmirea unui inventar al acțiunilor prezidențiale în acest sens ar fi o întreprindere delicată și anevoioasă, dar extrem de utilă, mai ales pe termen mediu și lung⁴. Per ansamblu, cred că totul s-ar putea rezuma astfel: (1) decredibilizarea instituției parlamentului prin atacarea membrilor săi (cel mai relevant fiind cazul celor 322) și a deficiențelor funcționale – ceea ce a permis, într-o oarecare măsură, respingerea inevitabilelor acuzații de comportament nedemocratic; (2) relativa neutralizare a adversarilor politici prin folosirea de locuri comune și specularea imposibilității acestora de a avea reacții ferme și coerente de respingere. „Președintele-jucător” a stabilit, în cea mai mare parte, agenda dezbaterilor politice din timpul primului său mandat, prin aducerea în prim-plan a unor teme „eterne”, latente sau marginale (drumul a fost deschis de tema corupției, pe care a fost centrată campania pentru prezidențialele din 2004), față de al căror potențial, aproape toți ceilalți politicieni și/sau consultanți au fost sceptici. În plus, pentru fiecare dintre temele aduse în dezbateri exista, în fond, o singură atitudine posibilă: corupția, comunismul, votul pe listă nu puteau fi decât condamnate; reformele, de orice gen, nu puteau fi decât susținute. Președintele a reușit să își aroge – într-un mod destul de credibil, judecând după rezultate – un rol și

un discurs care, până atunci, fuseseră asumate, în forme asemănătoare, de mai toată lumea. În felul acesta, el și-a privat adversarii de posibilitatea de a-l „contra” pe subiect, i-a obligat să-și îndrepte atenția spre detalii, aspecte marginale, subiecte colaterale și chiar chestiuni personale. Nu ar fi exclus ca, la o analiză atentă, să constatăm că acțiunile de opoziție, au lucrat, de fapt, chiar în favoarea președintelui.

Pentru discuția noastră, să reținem că, pe o scenă politică plină de *critici* ai parlamentului, a apărut *Criticul*. El nu a făcut decât să reia – pe un ton mai apăsător, la un volum mai ridicat și profitând de vizibilitatea și autoritatea conferite de calitatea de președinte – ceea ce în opinia publică românească era deja un loc comun: parlamentul e costisitor, ineficient și chiar... lipsit de legitimitate. Practic, un astfel de discurs era extrem de greu de combătut. De aceea, nu au existat decât reacții de genul: „e populist”, „are apucături autoritariste”, „el vorbește?”, „un președinte nu are voie să vorbească așa!” etc., etc. Problema de fond a rămas nediscuțată.

Ar fi hazardat să afirmăm că lipsa de încredere în parlament de-a lungul ultimilor 5 ani ar fi rezultatul manevrelor prezidențiale. Cu siguranță însă, acestea au contribuit cel puțin la menținerea situației deja existente și dacă nu chiar la agravarea ei. Figura 2 este elocventă în acest sens, chiar dacă datele nu coincid cu cele din Figura 1. Trebuie remarcat că, deși pentru anii 2004 și 2005, diferențele dintre cele două grafice sunt destul de mari (32% față de 19%, respectiv 35% față de 22%), ambele înregistrează aceeași creștere post-electorală redusă (3%). Oricum, interesează nu atât datele în sine, cât evoluțiile.

Figura 2. Evoluția încrederii în Guvern și Parlament (toamna 2004 – primăvara 2008) (Sursa: Gheorghe Teodorescu (coord.), *Alegeri 2008*, vol. I *Campanii, lideri și sondaje*, Iași, Ed. Polirom, 2009, p. 83).

Mai mult, *Eurobarometrul 70*, realizat în toamna anului 2008, indică o scădere cu 3% a încrederii în Parlament, ajungând la 19%⁵.

Pe acest fond de neîncredere, ideea reducerii numărului de parlamentari a venit cum nu se poate mai firesc. De altfel, opinia că „sunt prea mulți” exista de mult, dar mai degrabă în stare latentă, nemanifestându-se decât rar, izolat, fără forță și, prin urmare, fără impact public prea mare. Propunerea din 2009 nu a reprezentat o idee nouă, ci doar exprimarea a ceea ce până atunci era considerat de la sine înțeles. Nou a fost doar numărul de 300, ales ca plafon pentru totalul de parlamentari. Ca o paranteză, să mai notăm că renunțarea la bicameralism a mai fost pusă pe tapet, chiar în primul an de mandat al președintelui, asocierea cu reducerea numărului de parlamentari fiind, de asemenea, subînțeleasă.

Deși era evident că propunerile prezidențiale vor obține un sprijin masiv din partea populației, în ceea ce privește reducerea numărului de parlamentari poate surprinde diferența dintre procente ce cetățenilor care au votat „Nu” (mai puțin de 12%) și gradul de încredere în parlament relevat de *Eurobarometrul* mai sus menționat (19%). Putem aprecia, deci, că reducerea a fost

susținută inclusiv de o parte dintre cei care nu se exprimaseră negativ anterior.

Un oarecare acord asupra chestiunii a existat și în rândul politicianilor, fie ei „prezidențiali” sau „antiprezidențiali”. Deși s-au făcut auzite multe critici virulente, nimeni nu a îndrăznit să conteste reducerea – unicameralismul, în schimb, a fost, adeseori, respins pe diverse motive/pretexte (tradiția românească, modele străine, presupusul deficit democratic provocat etc.). Obiecțiile, trebuie să recunoaștem, nu au privit atât tema în sine, cât anumite aspecte particulare (procedura de realizare, nivelul reducerii⁶, asocierea cu unicameralismul) sau chiar conexe (exploatarea electorală a temei de către inițiator, valoarea juridică a referendumului, organizarea acestuia în ziua alegerilor prezidențiale).

Principalele argumente în susținerea reducerii țin de (1) lentoarea și dificultatea și (2) costurile ridicate ale actualului proces legislativ. Acestora li se adaugă și un argument bazat pe invocarea autorității⁷, în cazul de față, a opiniei specialiștilor în științe politice. Deși mai puțin vizibil decât celelalte două, el este important pentru că (1) asigură „acoperirea intelectuală” a întregului demers, (2) poate servi drept plasă de siguranță în cazul în care „argumentele prag-

matice” ar fi respinse și (3) reprezintă unica justificare a reducerii la 300.

...Ad verecundiam

Să începem prin a ne aminti că intenția actualului președinte de a opera modificări în ceea ce privește „regimul politic și constituțional din România” a fost evidentă încă de la începutul primului său mandat, chiar dacă, o vreme, ele au fost exprimate doar în forme foarte generale, parcă „de încălzire” sau „de tatonare”, corespunzând, în fond, aceluși „consens asupra necesității schimbării” existent în societatea românească postcomunistă⁸. Un pas concret în această direcție l-a reprezentat constituirea, în mai 2008, a Comisiei Prezidențiale de Analiză a Regimului Politic și Constituțional din România, cu scopul de a elabora, până la sfârșitul anului, un „document care să identifice limitele politice și constituționale ale regimului de guvernare și să sugereze cadrul dezbaterii privind revizuirea Constituției și reorganizarea instituțională a statului”⁹. Raportul acestei Comisii, având subtitlul *Pentru consolidarea statului de drept*, este produs academic serios, aflat „sub semnul moderației și al libertății”¹⁰, care identifică și discută situația politică actuală a României și posibilele opțiuni pentru viitor. Cum era firesc, în text sunt abordate numeroase aspecte legate de organizarea și funcționarea instituției legislative, dar ideea reducerii numărului de parlamentari nu apare decât o dată, în lista de argumente în favoarea (există și o listă de argumente împotriva) „soluției unicamerale”, la rândul ei doar una dintre soluțiile „care se pot imagina” pentru reorganizarea Parlamentului (alături de „individualizarea Senatului” prin stabilirea unui mod diferit de recrutare ori prin instituirea unui „bicameralism inegalitar și asimetric”). În plus, chestiunea este privită strict pragmatic, „din unghiul de vedere al costurilor”¹¹.

Prin urmare, putem aprecia că promovarea unicameralismului/reducerii își găsește

o oarecare susținere în *Raport*. Intransigența cu care a fost susținută însă, nu. Deși i-au fost avansate mai multe variante, cu avantaje și dezavantaje, președintele a rămas la aceea pentru care optase public încă din 2005. Oricum, temeiul intelectual era ușor de găsit într-o idee¹² foarte populară, în ultimii ani, în rândul politologilor români și anume „regula” sau „legea” rădăcinii cubice, potrivit căreia „mărimea legislativelor tinde să fie egală cu aproape rădăcina cubică a populației”. Din start, trebuie spus că susținerea acestei „reguli” nu înseamnă susținerea automată a acțiunilor prezidențiale. Dimpotrivă, au existat chiar cazuri de opoziție vădită. Dar, poate tocmai de aceea, argumentul de autoritate este mai puternic...

Fără a avea pretenția unui *literature review* sistematic, voi aminti câteva dintre cele mai vizibile contribuții românești în această direcție. Încă din 2005, profesorul Cristian Preda vorbea de „o supradimensionare legislativă inutilă” și de un Parlament „departe de a respecta «regula rădăcinii cubice»”, întrucât totalul deputaților (332, dintre care 18 reprezentanți ai minorităților etnice) ar fi corespuns unei populații de 36 de milioane (dar de circa 31,5 milioane, dacă îi excludem pe cei 18, n. M.G.). României, la o populație de 21,7 milioane, se presupunea că totalul „optim” ar fi de 282 de deputați¹³. Ideea avea să fie reluată întocmai în alte două lucrări, în 2008 și 2009¹⁴. În 2007, profesorul Daniel Barbu observa la rândul său, pe baza aceleiași „reguli”, că „optimal” ar fi de 280 și propunea reducerii numărului de deputați la 283, iar a celui de senatori la 83¹⁵. În 2009, precizând că „nu se poate vorbi „de o lege universală în acest sens”, Alexandru Radu ne amintește că „în literatura de specialitate se consideră că o aproximare rezonabilă a acestei relații (dintre populație și dimensiunea legislativului – n. M.G.) este dată de regula rădăcinii cubice”¹⁶.

În acest moment, numărul de 300 capătă sens: optimul calculat ca rădăcină cubică a populației plus 18 reprezentanți ai minorităților etnice.

„Regula rădăcinii cubice” („cubic root rule”), așa cum e amintită mai sus, a fost formulată de Rein Taagepera și Matthew Soberg Shugart în cartea *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems* (New Haven and London, Yale University Press, 1989). În peisajul academic românesc, nimeni nu pare să fi văzut această lucrare. Nu discut în detaliu cauzele și pre-

cizez că, chiar în condițiile de azi, și mie mi-a fost imposibil să intru în posesia unui exemplar, electronic sau tipărit. Referințele se fac, de regulă (cazul profesorilor Preda, Radu ș.a.), atunci când se fac, la o lucrare intermediară, tradusă în română: Arend Lijphart, *Patterns of Democracy.../Modele ale democrației...*¹⁷. Este vorba, așadar, de o informație „la mâna a doua” și, pentru a evita să ajungă „la mâna a treia”, voi cita mai jos, integral, paragraful în care Lijphart face referire la „regula” despre care discutăm.

„[...] Tendința generală este ca țările populate să aibă legislative mari, ca țările cu populație mică să aibă legislative mici, iar mărimea legislativelor *tinde* [s. M.G.] să fie egală cu *aproape* [s. M.G.] rădăcina cubică a populației. Alegerile pluralitare întotdeauna au tendința de a fi disproporționale, dar această tendință este întărită atunci când numărul de membri ai legislativului se situează sub rădăcina cubică a populației (Taagepera și Shugart, 1989, pp. 156-167)⁶. Barbados este un caz relevant: pe baza populației de 266 000 locuitori (vezi tabelul 4.3.), parlamentul său «*ar trebui*» [s.M.G., ghilimelele apar, în cazul autorului] să aibă 64 în loc de 28 de membri. La fel, Trinidad ar trebui să aibă o *cameră inferioară* [s. M.G.] cu 109 în loc de 36 de membri, iar Bahamas, Botswana, Jamaica și Mauritius se situează de asemenea sub numărul prezis de *legea* [s. M.G.] rădăcinii cubice – așadar e de așteptat, toți ceilalți factori fiind egali, ca aici să se înregistreze o disproporționalitate înaltă a rezultatelor electorale. Dimensiunea mică a legislativului nu este o caracteristică a tuturor sistemelor pluralitare: de exemplu, Camera Comunelor britanică este ceva mai mare decât *prezice* [s. M.G.] legea rădăcinii cubice. [...]

6. La alegerile din circumscripțiile pluralitare uninominale și în sistemele bipartidiste, legea cubică prevede că dacă voturile primite de către cele două partide se află într-un raport a : b, locurile pe care le vor avea se vor afla în următorul raport: $a^3 : b^3$. Totuși, exponentul 3 se aplică numai când dimensiunea corpului legislativ este în acord cu legea rădăcinii cubice, iar exponentul crește – și de aceea disproporționalitatea crește – pe măsură ce dimensiunea legislativului scade și/sau populația crește (Taagepera și Shugart, 1989, pp. 158-167).”

Arend Lijphart, *Modele ale democrației*, p. 151

Figura 3. Extras din Arend Lijphart, *Modele ale democrației*

Cam aceasta este tot ce știm (noi, cu voia dumneavoastră, *politologii români*) sau măcar tot ce putem cita, despre „legea”/ „regula” rădăcinii cubice. Este, evident, hazardat să susținem o reformă politică, de orice fel, doar pe baza unei idei aflate dintr-un paragraf de carte, chiar aparținând unei personalități de primă mână în cercetările

politice, cum este Arend Lijphart. Ca o paranteză, să observăm că, în lipsa oricăror detalii explicative, citarea lui Lijphart are, din nou, un efect de argument bazat pe autoritate.

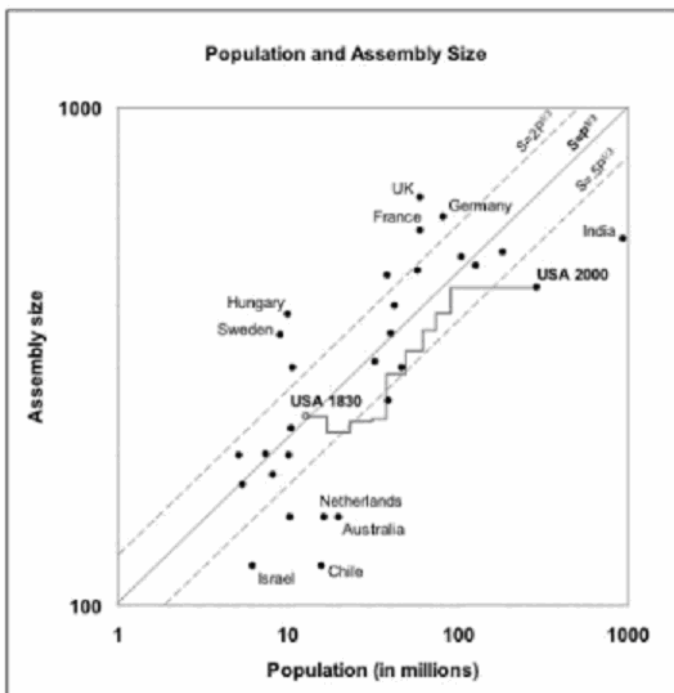
Și, dacă tot avem un text atât de scurt, să încercăm să extragem din el maximum de informație. În primul rând, din referin-

țele la camera inferioară a statului Barbados și la Camera Comunelor se deduce că „legea” se aplică numai camerelor inferioare și parlamentelor unicamerale, fapt asupra căruia există un consens al autorilor. În al doilea rând, din cuvintele subliniate („tinde”, „aproape”, „prezice”), precum și din ghilimelele puse de Arend Lijphart la verbul „a trebui”, apar destul de clar relativitatea „legii” și caracterul său mai degrabă explicativ și destul de vag predictiv, decât prescriptiv.

...Ex comparatio

Consultarea sursei primare ar fi fost, probabil, lămuritoare. În lipsa acesteia, tot ce am putut face a fost să arunc o privire pe blogul personal al profesorului Matthew Sobert Shugart. Referirile la „lege” sunt destul de sumare, neaducând un plus de

informație față de lucrarea lui Lijphart – se constată doar că, la cele 386 de locuri ale sale, „Ungaria este actualmente una dintre puținele democrații cu un parlament supra-dimensionat, prin raportare la legea rădăcinii cubice”, Camera Reprezentanților a SUA este subdimensionată, iar pentru România, chiar și 300 ar fi prea mult, raportat la aceeași „lege”¹⁸. Sugestiv este însă graficul întocmit de profesorul Shugart pentru a ilustra relația dintre dimensiunile populațiilor și cele ale instituțiilor legislative. Potrivit acestuia, preluat mai jos (Figura 4), cazurile de „supradimensionare” pot fi puțin numeroase, dar în nici un caz nu sunt marginale. Situația deasupra liniei a unor țări precum Franța, Germania, Suedia, Ungaria este, evident, o dovadă în acest sens.

Figura 4. Populații și dimensiuni ale legislativelor (Sursa: <http://fruitsandvotes.com/?p=51>)

Un pas înainte îl reprezintă cercetarea raporturilor dintre populație și dimensiunea legislativului pentru toate țările Uniunii Europene. Întrucât „legea” nu poate și nu

trebuie să fie absolutizată, singura modalitate de a evalua nivelul supradimensionării Camerei Deputaților din România este prin comparație. Pentru aceasta, am

colectat date privind populația și numărul de parlamentari pentru cele 27 state ale UE și am calculat, pentru fiecare în parte, numărul „optim” conform „legii”, precum

și populația corespunzătoare numărului actual de membri, după caz, ai parlamentului unicameral sau ai camerei inferioare, conform aceleiași legi.

Tabelul 1. Populații și dimensiuni legislative în UE

Nr. crt.	Țara	Populație*	Nr. de parlamentari**	Nr. „optim” de membri ai camerei inferioare/parlamentului	Populație „optimă” pentru nr. actual
1.	Germania	81.757.600	622+69 = 691	434	240.641.848
2.	Franța	64.709.500	577+343 = 920	401	192.100.033
3.	Regatul Unit	62.041.700	646+724 = 1370	396	269.586.136
4.	Italia	60.397.400	630+315 = 945	392	253.636.137
5.	Spania	46.087.200	350+263 = 613	359	42.875.000
6.	Polonia	38.163.900	460+100 = 560	337	97.336.000
7.	România	21.466.200	334+137 = 471	278	37.259.704
8.	Olanda	16.576.800	150+75 = 225	255	3.375.000
9.	Grecia	11.306.200	300	224	27.000.000
10.	Belgia	10.827.500	150+71 = 221	221	3.375.000
11.	Republica Cehă	10.512.400	200+81 = 281	219	8.000.000
12.	Ungaria	10.013.600	386	216	57.512.456
13.	Portugalia	10.636.900	230	220	12.167.000
14.	Suedia	9.347.900	349	211	42.508.549
15.	Austria	8.372.900	183+62 = 245	203	6.128.487
16.	Bulgaria	7.576.800	240	196	13.824.000
17.	Finlanda	5.350.500	200	175	8.000.000
18.	Danemarca	5.547.100	179	177	5.735.339
19.	Slovenia	5.424.100	150	176	3.375.000
20.	Irlanda	4.450.900	166+60 = 226	164	4.574.296
21.	Lituania	3.329.200	141	149	2.803.221
22.	Letonia	2.249.000	100	131	1.000.000
23.	Slovenia	2.054.100	90+40 = 120	127	729.000
24.	Estonia	1.340.300	101	110	1.030.101
25.	Cipru	801.900	59	93	205.379
26.	Luxemburg	502.200	60	79	216.000
27.	Malta	416.300	69	75	328.509

* Date (estimate pentru ianuarie 2010) preluate din http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_the_European_Union.

** Numărul membrilor parlamentului unicameral sau numărul membrilor camerei superioare + numărul membrilor camerei inferioare. Date preluate din <http://en.wikipedia.org>.

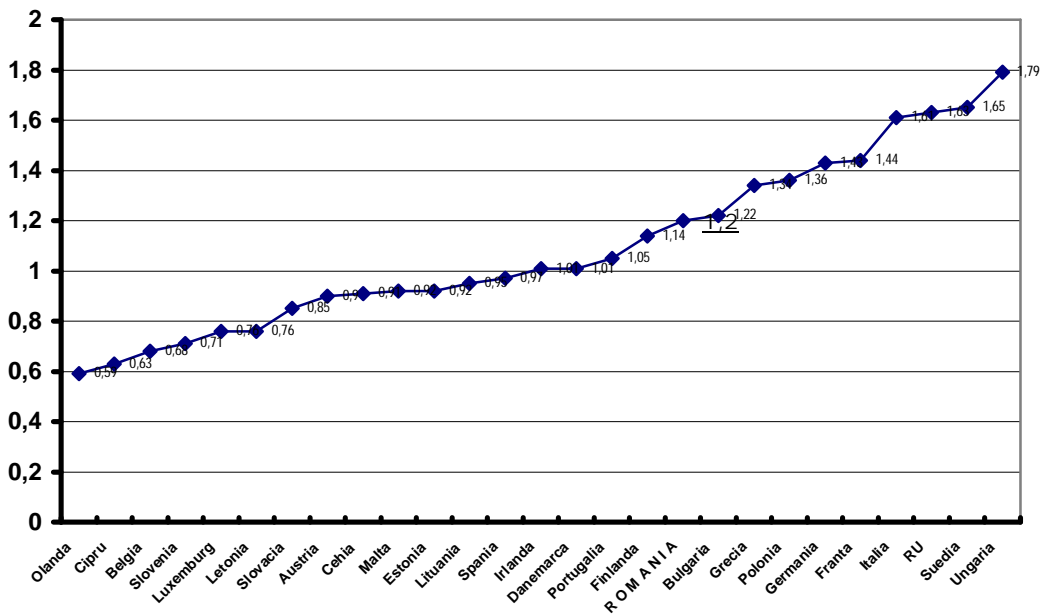
Din Tabelul 1 se observă că 14¹⁹ din cele 27 de state au un parlament supra-dimensionat. Dintre acestea, cinci au populație mai numeroasă decât România (e vorba, de fapt, de toate țările mai mari, cu excepția Spaniei, cu o ușoară subdimensionare). Două din 14 (Danemarca și Irlanda) se situează foarte aproape de „optim”, putând fi considerate cazuri ideale. Singura concluzie care se desprinde este că România

este nu numai departe de a fi un caz izolat, dar chiar se înscrie în tendința generală pentru țările cu populație numeroasă. Pentru a obține o imagine de ansamblu mai clară, propun calcularea unui *indice al dimensionării legislative* (I_d), ca raport între numărul actual (n_a) de parlamentari/ membri ai camerei inferioare și numărul „optim” (n_o), obținut prin extragerea rădăcinii cubice a populației ($I_d = n_a / n_o$).

Tabelul 2. Indici ai dimensionării legislative

Nr. crt.	Țara	I _d
1.	Ungaria	1,79
2.	Suedia	1,65
3.	Regatul Unit	1,63
4.	Italia	1,61
5.	Franta	1,44
6.	Germania	1,43
7.	Polonia	1,36
8.	Grecia	1,34
9.	Bulgaria	1,22
10.	România	1,20
11.	Finlanda	1,14

12.	Portugalia	1,05
13.	Danemarca	1,01
14.	Irlanda	1,01
15.	Spania	0,97
16.	Lituania	0,95
17.	Estonia	0,92
18.	Malta	0,92
19.	Republica Cehă	0,91
20.	Austria	0,90
21.	Slovacia	0,85
22.	Letonia	0,76
23.	Luxemburg	0,76
24.	Slovenia	0,71
25.	Belgia	0,68
26.	Cipru	0,63
27.	Olanda	0,59

Figura 5. Indici ai dimensionării legislative

Din Tabelul 2 și din Figura 5 reiese destul de clar „tendința” (dat fiind faptul că raporturile sunt aproape egal împărțite de o parte și de alta a valorii 1) către rădăcina cubică, dar, la fel de clar, se vede că este, practic, imposibil de atins. Pe această constatare empirică a „plasării în centru”, a apropierii de medie, a valorii corespunzătoare rădăcinii cubice pare a consta forța „legii”²⁰. Lăsând deoparte Danemarca și

Irlanda, aflate momentan foarte aproape de „optim” (căci raportul dintre populații și mandate e greu de menținut constant), toate celelalte prezintă „abateri” mai mari sau mai mici, de la sub 0,1 (Portugalia, Lituania, Estonia, Malta, Cehia) până la mai mult de 0,5 (Italia, Marea Britanie, Suedia, Ungaria). Douăsprezece țări au parlamente/camere supradimensionate, iar treisprezece, subdimensionate. România se situează printre

țările cele mai puțin supradimensionate (pe locul 10 din 12, având în spate Finlanda – cu care s-ar situa la egalitate dacă s-ar scădea cei 18 reprezentanți ai minorităților – și Portugalia) și pe locul 12 ca abatere (pozitivă și negativă). Reducerea numărului de parlamentari la 300, ar aduce România la un $I_d = 1,08$ (foarte aproape de medie – 1,09, acum; 1,085, în eventualitatea reducerii), adică pe locul 11 ca supradimensionare și tot 11 general. Fără îndoială, saltul este mai mult decât spectaculos.

O altă direcție de analiză din perspectivă comparativă o reprezintă normele de reprezentare, adică numărul de cetățeni corespunzător fiecărui mandat parlamentar (obținut, evident, prin împărțirea totalului populației la numărul actual de parlamentari). Datele din Tabelul 3 pot diferi în oarecare măsură de cele prezentate de alți analiști și/sau politicieni, dar, cu siguranță conduc spre aceleași concluzii.

Tabelul 3. Norme de reprezentare

Nr. crt.	Țara	Populație	Nr. de parlamentari/ membri ai camerei inferioare	Norma de reprezentare
1.	Germania	81.757.600	622	131.443
2.	Franta	64.709.500	577	112.148
3.	Regatul Unit	62.041.700	646	96.040
4.	Italia	60.397.400	630	95.869
5.	Spania	46.087.200	350	131.678
6.	Polonia	38.163.900	460	82.965
7.	România	21.466.200	334 (300)	64.270 (71.554)
8.	Olanda	16.576.800	150	110.512
9.	Grecia	11.306.200	300	37.687
10.	Belgia	10.827.500	150	72.183
11.	Republica Cehă	10.512.400	200	52.562
12.	Ungaria	10.013.600	386	25.942
13.	Portugalia	10.636.900	230	46.247
14.	Suedia	9.347.900	349	26.785
15.	Austria	8.372.900	183	45.754
16.	Bulgaria	7.576.800	240	31.570
17.	Finlanda	5.350.500	200	26.753
18.	Danemarca	5.547.100	179	30.989
19.	Slovenia	5.424.100	150	36.161
20.	Irlanda	4.450.900	166	26.813
21.	Lituania	3.329.200	141	23.611
22.	Letonia	2.249.000	100	22.490
23.	Slovenia	2.054.100	90	22.823
24.	Estonia	1.340.300	101	13.270
25.	Cipru	801.900	59	13.592
26.	Luxemburg	502.200	60	8.370
27.	Malta	416.300	69	6.033

România se situează pe locul șapte ca (i) număr de locuitori, (ii) număr de membri ai camerei inferioare, dintre țările cu parlament bicameral, și pe locul nouă ca (i) număr de membri ai camerei inferioare,

dacă includem și parlamentele unicamerale (ii) normă de reprezentare. Norma medie pentru cele 27 de state este 51.650, România situându-se pe locul al treilea ca distanță față de aceasta (după Cehia și

Portugalia). Să mai notăm că toate țările cu populație mai numeroasă au norme de reprezentare mai ridicate, iar dintre cele mai puțin populate, numai Belgia și Olanda. Reducerea numărului de parlamentari la 300 nu ar face decât să ridice norma la peste 71.000, fără a modifica semnificativ ierarhiile.

...Ergo

Concluziile privesc pe de o parte problema în sine a reducerii la maximum 300 a numărului de parlamentari, iar pe de alta, instrumentarea politico-electorală a acestei teme. Pentru a fi cât mai clar voi formula astfel:

1. Necesitatea reducerii numărului de parlamentari este, în mentalul colectiv, o consecință a lipsei cronice de încredere în instituția parlamentului. Principala justificare este de ordin pragmatic. Există tendința de a vedea în reducerea numerică soluția pentru toate probleme de funcționare ale legislativului românesc actual. Evident, nu are cum să fie așa. E necesară o discuție mult mai amplă care nu își are locul aici.
2. Asocierea reducerii cu unicameralismul nu este, nici pe de departe, unica soluție posibilă, așa cum au încercat să inducă susținătorii. În fapt, reducerea putea privi fie doar camera inferioară, fie pe amândouă, cu sau fără introducerea unor elemente de asimetrie și/sau incongruență.
3. Justificarea intelectuală a reducerii, în ansamblu, și a numărului de 300, în particular, rezidă în așa-numita „lege/regulă a rădăcinii cubice”, care constată/prezice tendința țărilor de a avea parlamente (camere inferioare) de dimensiuni aproximativ egale cu rădăcina cubică a populației. Din tabelele și figurile de mai sus, se poate observa, eventual, tendința, dar în nici un caz nu se poate desprinde necesitatea re-

ducerii numărului de parlamentari până la exact rădăcina cubică a populației. Pentru plasticitate, voi face comparația cu temperatura medie multianuală, atât de des amintită în buletinele meteo: problema cu ea este că nu e aproape niciodată atinsă, temperaturile reale fiind mereu ori mai ridicate ori mai scăzute. În plus, cantonarea dimensiunii legislativului pe rădăcina cubică ar însemna ajustarea ei permanentă în funcție de populație.

4. Judecând după „lege”, România are o cameră inferioară ușor supradimensionată. Privind în comparație cu toate celelalte țări europene, nu vedem nimic deosebit la cazul românesc. Chiar dacă ar fi să luăm prea în serios „legea” și să încercăm să „remediem” situația, acest lucru s-ar putea face cu mult mai puțină agitație și consum de resurse de orice fel. Poate că nu e mult zgomot pentru nimic, dar, oricum, e pentru puțin. Ajunși în acest punct, să remarcăm că supradimensionarea poate fi exprimată diferit, în funcție de poziționarea teoretică/politică a vorbitorului: (1) o cameră corespunzătoare unei populații de 37 de milioane (eventual, unei populații de aproape două ori mai mare) și (2) o cameră cu (doar) 20% mai mare decât „optimul”.
5. Reducerea la 300 nu va pune România într-o situație mult mai bună, nici măcar prin prisma „legii”, pentru că se situează în continuare – date fiind mandatele reținute pentru grupurile minoritare – peste „optim”²¹. În plus, totalul de parlamentari va trebui ajustat în permanență pentru a nu se ajunge, în foarte scurt timp, la situația de la care s-a pornit. Interesantă este dorința de stabili un plafon („maximum 300”), adică premisa că populația României nu poate decât scădea.

6. Oricât de paradoxal ar părea, am putea vorbi, cel puțin în cazul reducerii, de o *subdimensionare* legislativă. Aceasta pentru că numărul 300 e ales ținând cont de rădăcina cubică a populației din țară. După experiența din 2008, ne putem aștepta însă ca în noul total să fie incluși și reprezentanți ai diasporei. Numărul lor va fi cu siguranță mai mic decât rădăcina cubică a numărului lor, iar participarea la vot va fi, probabil, slabă. E suficient însă pentru a da peste cap calculul inițial.
7. Reducerea dimensiunii legislativului atrage o creștere a disproporționalității – este un fapt cvasi-unanim recunoscut. Or, tocmai aceasta este una din principalele probleme pe care o reformă legislativă ar trebui să le rezolve²².
8. Cred că avem suficiente date pentru a afirma că reducerea numărului de parlamentari este relevantă nu atât din perspectiva reformei statului, cât din aceea a utilizării sale politice. Mecanismele sunt destul de complicate. În primul rând e vorba de o dublă utilizare a argumentului *ad populum*, adică justificarea adevărului prin opinia unui număr mare de oameni (chiar dacă nu există nici o garanție pentru justetea acesteia)²³: (i) într-o primă fază, cineva a profitat de opinia publică ostilă parlamentului pentru a suprapune un referendum primului tur al alegerilor prezidențiale; (ii) același cineva profită de rezultatele referendumului pentru a iniția procedurile de revizuire a constituției. În al doilea rând, s-a folosit un argument *ad verecundiam* (bazat pe autoritate) – adică s-a folosit ca probă presupusa competență a unor intelectuali – care s-a dovedit a fi sofistic pentru că nu au fost respectate o serie de condiții care să asigure corectitudinea argumentării²⁴: (i) autoritatea nu a fost interpretată corect, informațiile fiind preluate la mâna a doua; (ii) e greu de apreciat în ce măsură intelectualii români citați dispun de o competență specifică în domeniu; (iii) nu există nici o probă directă. În sfârșit, există posibilitatea ca frecvența, intensitatea, intensitatea și cvasi-unanimitatea cu care politicienii au susținut reducerea să fi funcționat și ca argument *ad nauseam* pentru marea masă a votanșilor.
9. Multe, mărunte și diverse fărâme de adevăr au fost asamblate într-un mit contemporan, căruia nimeni nu mai îndrăznește să îi pună la îndoială veridicitatea. Nemulțumirea populației, funcționarea evident defectuoasă a parlamentului și o teorie politică simplificată și preluată necritic au avut nevoie numai de o mână de maestru politic. Astfel, cu toții am ajuns să credem că parlamentul României este prea mare – deși nu cunoaștem vreun sistem de măsurare – și, prin urmare, trebuie redus – deși nu prea știm cum, la cât și ce presupune reducerea.

Note

¹ Am parafrazat formularea lui Ernest Gellner referitoare la apartenența națională (Ernest Gellner, *Națiuni și naționalism*, trad. Robert Adam, București, Ed. Antet, 1997, p. 17).

² Rezultatul a fost depășit numai de cel al referendumului constituțional din 2003, desfășurat pe parcursul a două zile. Pentru detalii, vezi *Hotărârea Curții Constituționale nr. 3 din 22 octombrie 2003 pentru confirmarea rezultatului referendumului național din 18-19 octombrie 2003 privind Legea de revizuire a Constituției României* (<http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=341>).

³ Rezultatele referendumului sunt disponibile pe site-ul BEC (<http://www.bec2009p.ro/rezultate-Turul%20I.html>).

⁴ Sunt de amintit două solide, chiar dacă parțiale, “istorii ale timpului prezent”: Bogdan Teodorescu, Dan Sultănescu (coord.), *Epoca Băsescu. Integrarea și dezintegrarea României*, București, Ed. Proiect, 2007; Gheorghe Teodorescu (coord.), *Alegeri 2008*, vol. I *Campanii, lideri*

și sondaje, vol. II *Continuitate și schimbare*, Iași, Ed. Polirom, 2009.

⁵ *Eurobarometru 70. Opinia publică în Uniunea Europeană. Toamna 2008. Raport final România*, p. 7, 32 (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb70/eb70_ro_nat.pdf).

⁶ Să amintim doar că, chiar în octombrie 2009, PNL (în opoziție) a depus un proiect de modificare a legii electorale, care prevedea reducerea numărului de parlamentari la 316 (217 deputați + 99 de senatori) (<http://www.mediafax.ro/politic/pnl-vrea-reducerea-numarului-de-parlamentari-la-316-5025652>).

⁷ Fără a pretinde că ne aflăm în fața unui caz singular în rândul politicianilor de asemenea nivel (să ne gândim numai la cazul președinților francezi!), trebuie să remarcăm preferința actualului președinte pentru *argumentum ad verecundiam*. Cea mai clară dovadă în acest sens o reprezintă numeroasele „comisii prezidențiale” (pentru condamnarea comunismului, pentru reformarea regimului politic, a sistemului sanitar, a sistemului de învățământ etc.), formate din experți în varii domenii, a căror sarcină este să găsească un alibi „științific” unor acțiuni pur politice.

⁸ Se poate vedea, în acest sens, chiar *Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, la ceremonia de depunere a jurământului în fața Camerelor Reunite ale Parlamentului României (Palatul Parlamentului, 21 decembrie 2004)* (http://www.presidency.ro/pdf/date/5866_ro.pdf).

⁹ Art. 1 al *Deciziei privind înființarea Comisiei Prezidențiale de Analiză a Regimului Politic și Constituțional din România* (<http://cparpc.presidency.ro>).

¹⁰ Formula este folosită de profesorul Aurelian Crăișu, unul dintre președinții onorifici ai Comisiei, în prefața *Raportului* (http://cparpc.presidency.ro/upload/Raport_CPAPCR.pdf).

¹¹ *Raportul...*, pp. 43-44. Urmărind „direcțiile instituționale” amintite, se poate observa relativ ușor că sensul pe care autorii *Raportului* îl dau termenilor „inegalitar” și „asimetric” nu coincide, fără însă a diferi radical, cu/de cel întâlnit la Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, trad. C. Constantinescu, Iași, Ed. Polirom, 2000, pp. 192-194. Detaliile ar excede cadrul discuției noastre. E suficient să notăm că *Raportul* nu preia întocmai ideile din lucrarea mai sus amintită (inclusă, de altfel, în foarte

vasta bibliografie a documentului: http://cparpc.presidency.ro/upload/bibliografie_raport.pdf), care, după cum se va vedea, joacă un rol-cheie în argumentarea intelectuală a reducerii.

¹² Folosesc cuvântul *idee* în sens generic. Nu am competența necesară și nici nu consider că este esențial pentru subiectul abordat să intrăm în discuții epistemologice în jurul conceptelor de *teorie* și *lege științifică*.

¹³ Cristian Preda, *Partide și alegeri în România postcomunistă: 1989-2004*, București, Ed. Nemira, 2005, p. 31 și anexa „Dimensiunile legislative postcomuniste”, p. 126.

¹⁴ Cristian Preda, Sorina Soare, *Regimul, partidele și sistemul politic în România*, București, Ed. Nemira, 2008, p. 96 și Cristian Preda, „The Romanian Political System: After the Parliamentary Elections of November 30, 2008”, în *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, nr. 1/2009 (consultat pe blogul autorului: <http://cristianpreda.ro/wp-content/uploads/2009/04/partide.pdf>).

¹⁵ Daniel Barbu, „Cum să votăm?”, în *Ziarul Financiar*, 26.02.2007 (<http://www.zf.ro/opinii/daniel-barbu-cum-sa-votam-3043259/>).

¹⁶ Alexandru Radu, „Modelul parlamentar românesc”, în *Sfera politicii*, nr. 140, anul XVII, 2009 (<http://www.sferapoliticii.ro/sfera/140/art03-radu.html>).

¹⁷ V. *supra*, nota 10.

¹⁸ „Electoral reform and assembly-size reduction in Hungary?”, „Reapportionment—a better way?” și „Romania presidential election, referendum”, în <http://fruitsandvotes.com>.

¹⁹ Și, de asemenea, 13 – fără a coincide – au parlament bicameral.

²⁰ Acest argument poate fi găsit explicit în cazul unei teorii mai noi, asemănătoare, care propune stabilirea numărului de parlamentari ca rădăcină cubică a dublului populației active: „Dimensiunea adunărilor din foarte puține țări este mai mare decât dublul dimensiunii proiectate de această ecuație și dimensiunea adunărilor din doar câteva țări e mai mică decât jumătatea valorii proiectate. Putem deci considera ecuația drept un indiciu practic pentru a calcula dimensiunea potrivită a adunării unei țări, atunci când populația activă a țării poate fi stabilită” („Taille du parlement”, <http://aceproject.org/main/francais/es/esc03.htm>).

²¹ Fapt observat de însuși profesorul Matthew S. Shugart, pe blogul personal (<http://fruitsandvotes.com/?p=3596>)

²² V. Cristian Preda, *Partide și alegeri...*, pp. 32-35.

²³ Constantin Sălăvastru, „Patologia discursului jurnalistic: sofismele”, în *Argumentum: Caietele*

Seminarului de Logică discursivă, Teoria argumentării și Retică, Nr. 1, 2002/2003, Editura Fundației Academice AXIS, Iași, octombrie 2002, p. 66 (<http://www.ler.is.edu.ro/site/philosophy/ConstantinSALAVASTRU.pdf>).

²⁴ *Ibidem*, p. 63.

Le personnalisme spirituel européen de la revendication à l'intégration dans la modernité politique roumaine

Anca Parmena OLIMID

Abstract: *Without pretending to bring final conclusions, the present article tries to identify the main talking points of the Romanian modern politics and the research in the field of Church-state relations. A noteworthy approach is taken with the analysis of the incitements and threats against the religious dialogue after the Council Vatican I. In this perspective, the article analyzes the transformations of the European spiritual environment through a parallel between the religious practices in Eastern and Western Europe. A special place is devoted to the analysis of the efficiency of the current institutional system of dialogue. Moreover, the principles of this "New Christian Dialogue" are rigorously highlighted.*

Keywords: *church, dialogue, society, christianism, unity.*

Au cours des deux derniers siècles, la dialogue interreligieux a pris des formes très diverses. Historiquement, l'unité spirituelle contemporaine d'orthodoxes et catholiques a manifesté l'importance de la découverte de nouvelles valeurs. Il s'agit notamment des aspects qui caractérisent la société moderne de la deuxième moitié du XIXème siècle et le début du XXème siècle. L'article initie à cette occasion un examen naturel de contribution à la recherche sur les débuts de l'*œcuménisme moderne* qui particularise la spiritualité roumaine par une reconstruction des démarches nationales et territoriales, mais surtout culturelles et religieuses. Dans un siècle inspiré par la Révolution française, le changement structurel de la société roumaine moderne génère une nouvelle conception sur l'Etat et l'Eglise,

et en conséquence l'évolution des relations entre l'autorité publique et les institutions confessionnelles.

L'article présente le dialogue interreligieux orthodoxe-catholique sous un angle systémique, fonctionnel et structurel. L'idée centrale de l'article est celle du rapport entre l'autorité et la nature humaine dans la période moderne, résultant de la nécessité d'action de la doctrine autoritaire catholique. L'article propose comme *hypothèse de recherche* pour le dialogue interreligieux actuel un nouvel scénario: l'analyse des rapports entre Rome et Byzance en partant des nécessités du Byzance dans l'époque moderne. Fondement de l'unité chrétienne, l'Eglise Catholique, dans l'esprit de la tradition héritée de Rome, condamnait le modernisme et la réaction de la Papauté exprimait l'esprit

de la théologie dominante du fin du XIXème siècle et notamment: l'opposition envers toute mesure qui dissociait la société de religion. Ce dernier aspect négligeait ce qui est particulièrement religieux et surtout la foi avec toutes ses conséquences sur l'existence et le comportement des chrétiens. Par conséquent, pour éviter toute tentative théologique ou politique de stéréotyper la position de chaque église, l'article cherche de délimiter très exactement les normes historiques et légales d'organisation de ces deux dans la Roumanie moderne.

Les objectifs assignés du cet article sont d'analyser les problématiques fondamentales soulevées par le dialogue interreligieux dans la Roumanie moderne (1859-1918). Ainsi, l'article attire l'attention sur trois objectifs qui définissent le processus de la constitution de la société roumaine de la fin du XIXème siècle et du début du XXème siècle: *le dialogue institutionnel, le dialogue social et le dialogue formel*: **1. en première partie**, l'article analyse l'évolution des composantes structurelles et fonctionnelles des deux églises, la liberté religieuse et le régime des cultes, notamment le régime juridique de la séparation de l'Eglise de l'Etat; **2. en deuxième partie**, l'article oriente la recherche sur les aspects de l'émancipation culturelle, nationale et sociale. *Le dialogue social ou le dialogue de l'expérience* commune est exprimé par la mise en oeuvre d'initiatives régionales des communautés orthodoxes et catholiques. En ce sens, la Roumanie moderne est un espace géographique et historique commun pour les orthodoxes et les catholiques qui a élargit le vécu convivial de ces deux communautés chrétiennes, réelle carrefour des traditions spirituelles; **3. en troisième partie**, l'article met en évidence l'échange des thèmes, des discours et des courants théologiques engagés à répondre au grand défi du pluralisme religieux dans la société moderne roumaine.

Pour commencer, il convient de rappeler que de 1859 à 1918, la situation du dialogue interreligieux orthodoxe-catholique s'est développée autour de quatre fils directeurs distincts:

I. La recherche de la théologie de l'unité orthodoxe-catholique

Le dialogue institutionnel entre l'Eglise Orthodoxe et l'Eglise Catholique est un processus qui impose une ecclesiologie avec un grand nombre d'éléments communs que les autres ecclesiologies, mais aussi avec des aspects et défis qui doivent être expliqués et dépassés comme la primauté papale, l'infaillibilité papale et la proclamation du Conseil Vatican II de la primauté de l'Eglise Catholique.

L'article envisage le dialogue interreligieux orthodoxe-catholique sur les fondements traditionnels de l'unité de l'église: la Scripture, la Tradition, l'Hierarchie et la Dogme. Si on fait abstraction du Magistère de l'Eglise Catholique, on observe que la visions théologiques orthodoxes et catholiques ne diffèrent pas essentiellement: la dogme est une suivie naturelle de la Sainte Scripture et de la Tradition. Tant l'Eglise Orthodoxe que l'Eglise Catholique ont les mêmes principes en ce qui concerne la Révélation.

La dogme est basée sur la Révélation transmise par l'Eglise. Par conséquent, l'autorité des textes dans lesquels se sont exprimées les dogmes (les décisions des sept synodes œcuméniques envisagent l'infaillibilité de l'ensemble de l'Eglise et elles ont un caractère normatif). C'est ici que la littérature de spécialité établit la ligne de différence entre la tradition orthodoxe et celle catholique, car l'Eglise Catholique met l'accent notamment sur le Magistère. Dans ce processus, la théologie catholique a renforcé l'autorité du Pape menaçant de rompre l'équilibre épiscopal qui, dans la vision de l'Eglise orthodoxe, représentait l'élément fondamental pour l'Eglise.

II. Le Vatican et l'architecture politique européenne. Les orientations confessionnelles dans la politique du Saint Siège envers les Eglises d'Orient

Le chrétien de la fin du XIXème siècle et le début du XXème siècle ne croyait plus en Dieu, il avait rompu toute relation traditionnelle en devenant lui-même la mesure de toutes les choses, le centre du nouveau univers moral. Dans cette dynamique du sujet religieux, le divorce de la relation personnelle de l'individu avec la Divinité mérite un intérêt particulier, car la conséquence de cette orientation est la crise spirituelle de la modernité, du désir de découvrir la liberté spirituelle.

Les prétentions de l'homme moderne ont créé une culture postulée sur l'illusion de la substitution du Dieu et qui cherche de détruire la communauté spirituelle traditionnelle. Ici on rencontre la résistance du catholicisme qui oppose à la liberté spirituelle son autorité externe. Jusqu'en 1870 (Conseil Vatican I), le développement du *système ultramontaniste* (système ecclésial fondé sur l'autorité papale qui cherchait une nouvelle justification pour motiver sa suprématie) a conduit à la reconquête des anciennes positions dominantes perdues en Europe.

Un événement particulier qui regarde directement les orthodoxes qui se trouvaient sous la domination de l'Empire Ottomane a eu lieu au milieu du XIXème siècle et plus précisément, le rapprochement des rapports d'amitié entre la Sublime Porte Ottomane et le Vatican, c'est à dire entre le pape et le sultan.

Le programme pontifical sans précédent dans l'histoire de la papauté apportait de nouvelles espoirs pour les catholiques et amenait les orthodoxes vers l'*union avec Rome*. Le 6 Janvier 1848, par l'encyclique *Ad Orientalis*, Pape Pie IX promettait aux

orthodoxes que, sans changer leurs habitudes et pratiques du culte, leur situation s'améliora et ils disposeront des mêmes droits que les catholiques. Une nouvelle tentative d'attirer les orthodoxes dans un synode œcuménique a lieu à l'occasion du Conseil Vatican I, par la lettre *Arcano divinae providentiae consilio* du Pape Pie IX. La lettre adopte la position intransigente des milieux catholiques condamnant le modernisme et toute mesure qui séparait l'être humaine de l'axe divin.

Ce libéralisme, initialement manifesté dans le domaine politique a progressivement inclut tous les domaines de la vie humaine. L'effet de cette séparation entre l'être humaine et l'axe divine est la nouvelle société humaine caractérisée par un complexe d'individualités diverses où chacun devient étranger à soi même et aux autres et ce que est but pour les uns, pour les autres peut devenir moyen. Dans cet esprit s'inscrit la bulle papale *Aeternis Patris* (4 Août 1879) qui proclamait l'attachement profond du catholicisme à l'idée de la symbiose entre l'église et la société.

La condamnation de la laïcité est soutenue par la doctrine tomiste normative qui purifait dans la conception de l'encyclique la raison par la foi. A la fin du XIXème siècle, Léon XIII identifie l'idée d'une doctrine sociale de l'église qui ne représentait "a troisième voix" entre le capitalisme libéral et le collectivisme marxiste mais surtout une possible alternative, moins radicale, ayant le but d'interpréter les réalités et de diriger le comportement des catholiques vers l'unité des chrétiens.

Le 20 Juin 1894, Léon XIII adresse un appel unionist par l'encyclique *Praeclara gratulationis* qui appelait les orthodoxes d'accepter l'union avec le Saint Siège et de reconnaître l'autorité du Pape comme chef suprême d'une seule église.

Le 30 Novembre 1894, le même Pape cherchait d'éliminer tout doute orthodoxe

concernant l'observation et la pratique des privilèges et la tradition sous l'influence latine.

Le 24 Décembre 1894, Pape Léon XIII proclame l'encyclique *Christi Nomen* concernant la propagation de la foi parmi des Eglises de l'Est. Le texte de l'encyclique offrait comme solution une nouvelle position de l'église catholique dans l'architecture institutionnelle d'une seule église, en effet une architecture adressée à toutes les nations pour l'unité de la foi chrétienne. Par la concentration du pouvoir spirituel, le Pape imposait une appartenance inconditionnée pour tous les chrétiens à l'édifice traditionnel de l'Eglise de Rome, parce que dans la conception du centralisme catholique moderne, il existait un seul accord, celui entre l'église locale et Rome, parce que le Pape est le seul qui symbolise, justifie et oriente la foi.

III. Les relations Etat-Eglise, fondement de la diplomatie ecclésiastique dans la Roumanie moderne

L'émergence des états-nations constitutionnels et démocratiques a été accompagnée par un conflit culturel et spirituel entre les concepts rigides du catholicisme et les forces anti-cléricales intransigantes de la fin du XIXème siècle. A travers le XIXème siècle, le principe moderne de la séparation de l'Etat de l'Eglise n'ont pas connu en Roumanie des formes agressives. Le modèle spirituel roumain, avec son esprit de tolérance et de liberté religieuse, reformule la dichotomie majoritaire-minoritaire sous la forme tradition-progrès. La frontière temporelle que l'Eglise Orthodoxe Roumaine établit par rapport au passé est corrélative au passage à une plus pertinente compréhension de la juridiction spirituelle des temps modernes face au rôle plus engageant de l'Eglise Catholique et la constitution de l'ultramontanisme. Ainsi, la Constitution Roumaine de 1866 assurait

à l'Eglise Orthodoxe Roumaine la position d'église dominante de l'Etat Roumain, car sa doctrine concernant les rapports avec l'état excluait tout conflit provoqué par l'Eglise. En ce sens, l'article 21 de la Constitution de 1866 garantissait la liberté de conscience et la liberté des autres cultes. Ces dispositions ont été complétés par les articles 43 et 44 du Traité de Berlin (1878) qui garantissait la liberté et la pratique extérieure de tous les cultes. Il est important de tenir compte que le 12 Juin 1881, le Saint Synode de l'Eglise Orthodoxe Roumaine adopte le «*Règlement des relations ecclésiastiques du clère orthodoxe roumaine avec les chrétiens d'autres rites et les non-chrétiens qui vivent dans la Roumanie*». Si l'on examine la ligne générale de cet acte on distingue deux aspects fondamentales: 1. la défense de l'identité religieuse des autres cultes et 2. les premiers pas vers l'autodéterminisme des autres cultes dénomés *minoritaires*.

IV. La politique et les relations interreligieuses dans la Roumanie moderne

Dans une vision de synthèse, les événements politiques internes nous imposent d'énumérer au moins, quelques faits historiques en relations avec l'évolutions des relations orthodoxes-catholiques: 1866 – abdication de Alexandru Ioan Cuza; 1866-1869 – discussions à l'égard des rapports entre un prince et puis un roi, Charles de Hohenzollern Sigmaringen, provenant de l'ancienne famille allemande catholique et les dispositions de la Constitution de 1866 qui obligeait le respect par la dynastie régnante de l'Eglise orthodoxe comme Eglise Nationale; 1870 - initiative de Mgr. Paoli, Vicaire patriarcal de Bucarest, de tenter un possible dialogue de réconciliation de Charles avec l'Eglise Catholique après l'interdiction de reconnaître son mariage avec une épouse non-catholique;

1881 – proposition du *Premier Traité entre le Saint-Siège et la Roumanie relativement à l'organisation et l'hierarchie de l'Eglise Catholique*, fondement des traités pour le Concordat conclu en 1927 et ratifié en 1929; 1883 – la constitution de l'hierarchie catholique en Roumanie par Léon XIII; 1885 – la proclamation de l'autocéphalie de l'Eglise Orthodoxe Roumaine; 1883 – position officielle du Saint Synode de l'Eglise Orthodoxe Roumaine sur la constitution de l'Archiepiscopie Romaine-Catholique à Bucarest. Même s'il n'y avait pas un modèle universel, le processus d'implémentation d'un système institutionnel par l'Eglise Catholique finira par l'établissement de l'hierarchie catholique.

Ainsi, chaque église locale devait fonctionner sur l'ensemble de l'Eglise universelle, même si le processus n'est pas unique et les critères et les résultats sont différents. Par la lettre apostolique *Praecipuum munus* Léon XIII justifiait sa décision par l'obligation morale de promouvoir la religion chrétienne au niveau du monde entier sur *le modèle permanent pour l'église catholique*. Le article initié au début de années 1880 concentrait deux tendances majeures: 1. le centralisme sociale orienté vers l'extérieur et 2. la proclamation de la primauté de la vie intérieure fondée sur les idées religieuses.

L'évolution actuelle du dialogue interreligieux orthodoxe-catholique vers l'Unité

Au cours des derniers décénies, la reconciliation orthodoxe-catholique a mobilisé beaucoup d'énergies permettant de découvrir plus de rapprochements doctrinaux que d'incompatibilités pratiques.

Les deux réunions principales entre le Pape Jean Paul II et le Patriarche Téocliste qui ont eu lieu à Bucarest et Vatican en 1999 et 2002 ont exprimé le destin commun historique (l'expérience commune de la per-

sécution communiste) en marquant l'efficacité de l'œcuménisme moderne. A ces deux occasions Jean-Paul II et Patriarche Teoctist ont béni plus de 500.000 chrétiens orthodoxes et catholiques qui scandaient le même mot: «Unité».

Aux côtés de ces réalisations récentes, la coopération pratique de l'Eglise Catholique et de l'Eglise Orthodoxe suscite actuellement une recherche théologique particulière. On peut affirmer que 2007 a été une année riche en événements pour les relations institutionnelles entre les catholiques et les orthodoxes.

La Xème Session de la Commission mixte internationale pour le dialogue théologique entre l'Eglise Orthodoxe et l'Eglise Catholique a eu lieu le 8-15 Octobre 2005 au Centre Romain-Catholique de Ravenne. Les deux délégations ont adopté un plan pour l'unité chrétienne sur le thème du Primat de l'Episcop de Rome.

Sur le plan méthodologique trois étapes successives de rencontres seront la voie-maîtrise vers l'unité: le primat papal dans le premier millénium (2009); le primat papal dans le deuxième millénium (2011) et les discussions sur le primat papal dans une perspective théologique (2013). Le 30 Janvier 2009, les participants à la Réunion de la Commission Mixte Internationale pour le Dialogue Théologique entre l'Eglise Catholique et les Eglises Orientales Orthodoxes ont approfondi la recherche d'un accord sur la base de la communion visible, non seulement extérieure, mais réelle comme un authentique espoir dans un monde marquée par l'expérience du conflit.

Les Déclarations, propositions, recommandations, rapports et documents finaux adoptés lors de ces dernières réunions ont souligné la nécessité de favoriser la dimension théologique commune. A cet égard, particulièrement après les événements de 11 Septembre 2001, par le programme interreligieux UNESCO la compréhension des réalités so-

ciales, historiques et culturelles est devenu le principal facteur de connaissance mutuelle des toutes les religions.

Enfin, le article réaffirme que le dialogue interreligieux doit être appréhendé comme un facteur de cohésion sociale afin d'éliminer les anciens stéréotypes et les méfiances. En conclusion, l'article encourage une conception unitaire d'analyse du dialogue orthodoxe-catholique, en respectant la fonction identitaire de chaque église. En cette direction, un fait reste incontestable: les rapprochements et les divergences théologiques doivent être approfondés dans l'unité de l'Église universale comme deux formes vivantes de la même tradition apostolique.

"Această lucrare a fost finanțată din contractul POSDRU/89/1.5/S/61968, proiect strategic ID 61968 (2009), cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013"

"This work was supported by the strategic grant POSDRU/89/1.5/S/61968, Project ID 61968 (2009), co-financed by the European Social Fund within the Sectorial Operational Program Human Resources Development 2007-2013"

Bibliographie

1. BEL V., *Unitatea Bisericii în teologia contemporană (L'unité de l'église dans la théologie contemporaine)*, Cluj, Limes, 2003.
2. BOILEAU D. A., *Principles of Catholic Social Teaching (Principes de la Pensée Catholique Sociale)*, Milwaukee, Presses Universitaire de Markette, 1998.
3. CLARK C., KAISER W., *Culture Wars : Secular-Catholic Conflict in Nineteenth-Century Europe (Les Guerres de la Culture : le Séculaire Conflit Catholique au XIXème siècle)*, Presses universitaires de Cambridge, 2003.
4. DUMITRIU-SNAGOV I., *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne 1850-1866*, Roma, Universita Gregoriana Editrice, 1982.
5. DUMITRIU-SNAGOV I., *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne 1866-1914*, Roma, Universita Gregoriana Editrice, 1989.
6. HILAIRE Y.-M., *Les catholiques et la vie religieuse en Europe (1890-1914)* en „Anuario de Historia de la Iglesia”, vol. XI, Universidad de Navarra, Navarra, 2002.
7. YANNARAS C., *Ortodoxie și Occident (Orthodoxie et Occident)*, Bucarest, Editure Bizantine, 1995.

Implicațiile religioase ale procesului de globalizare

Veronica ION

Abstract: *This paper focuses on the relationship between globalization and religion and the impact of one another in a time where the two can no longer be seen as separate entities. Moreover, the paper proposes to present the challenges globalization rises for the mission of religion and clarify the effects of globalization, both positive and negative, upon religious believes system and practices.*

Keywords: *globalization, religion, conflict, secularization.*

De la începutul anilor 90, noțiunea de globalizare a început să fie folosită pentru a descrie un proces socio-economic și cultural complex, ale cărui principale caracteristici sunt: desființarea barierele în fața fluxurilor internaționale de bunuri, servicii, capital, bani și informații, răspândirea globală a instituțiilor și practicilor democratice, precum și răspândirea unor modele economice, financiare și tehnologice.

Conform Societății pentru Studiul Științific al Religiei, specificul globalizării lumii contemporane se identifică din ce în ce mai mult cu activitatea comună, ca o consecință a intercondiționării la nivel global a numeroaselor aspecte ale vieții (războaiele, comerțul, cultura).

Deși nu există o definiție universală a globalizării, în general ea este privită ca „procesul prin care viața dinăuntru diferitelor societăți este afectată într-o măsură crescândă de influențele internaționale datorate unei multitudini de factori, de la legăturile politice și comerciale la muzică, stiluri vestimentare și mass-media comune.”¹

Fenomenul globalizării a început să se contureze ca o nouă ordine mondială, declanșând transformări sociale, politice și economice profunde, odată cu căderea comunismului în Europa de Est și sfârșitul Războiului Rece. S-a trecut de la interdicția circulației bunurilor religioase la ridicarea tuturor restricțiilor impuse de regimul comunist asupra acestora, de la un ateism științific la instituirea unui învățământ religios și formarea unei religiozități individuale.

În lucrarea „Clash of Civilizations” Samuel Huntington subliniază importanța perioadei respective prin formarea caracterului multipolar al lumii și regruparea în alianțe regionale bazate pe convingeri religioase, progresele înregistrate de globalizare urmând să fie și ele sever constrânse de barierele politico-religioase. Astfel, acesta a fost momentul care a marcat renașterea sistemelor religioase (în special a religiilor conservatoare precum Islamul, Budismul, Shinto în Japonia, Sikhism în India) și difuzarea rapidă a acestora în întreaga lume.

În analiza raportului dintre religie și globalizare, James Kurth folosește pentru a

evidenția rolul religiei în procesul de globalizare trei perspective: modernă, post-modernă și pre-modernă.

Perspectiva modernă este cea care înglobează părerile intelectualilor și academicienilor, având în centru termenul de „secularizare”. Odată cu iluminismul, moderniștii au lansat ideea conform căreia toate religiile supuse procesului de secularizare vor avea același cadru de gândire și trăire religioasă. Prin urmare, secularizarea va afecta din ce în ce mai puțin elitele societății, orientându-se către acele persoane marginalizate geografic, economic și etnic. Aceste clase sociale periferice vor alcătui comunități religioase, așa-numite „fosile ale societății”, care vor intra în conflict atât între ele cât și cu grupurile seculare ale acesteia. Dar cum conflictele sunt temporale și fără fundament, vor dispărea treptat în cadrul procesului de secularizare accelerat și accentuat la rândul său de cel de globalizare. Revitalizări religioase au fost observate în cazul revoluției islamice din Iran, reînvierea hinduismului în India, războaiele dintre romano-catolici și protestanți în țări precum Irlanda de Nord, Yugoslavia, Sri Lanka și Kashmir.

Perspectiva iluministă consideră statul liberal-democrat capabil să satisfacă necesitățile materiale ale oamenilor și, în același timp, să respecte aspirațiile, demnitatea și drepturile individuale ale cetățenilor. De aceea, mișcările împotriva comunismului și autoritarismului precum cele conduse de biserica roman-catolică împotriva regimului comunist din Polonia, America Latină și Philipine, opoziția budistă împotriva regimului totalitar din China și Vietnam, au fost susținute în speranța că vor fi recâștigate valorile iluministe. În cele din urmă, organizațiile și mișcările iluministe vor dispărea odată ce și-au atins scopul.

Reprezentanții curentului modernist se opun fundamentalismului religios, cel reprezentat de evangheliștii creștini din America

(Majoritatea Morală, a cărei lider este Jerry Falwell, atacurile reverendului Michael Bray îndreptate împotriva clericilor și a stafului acestora, atacurile teroriste ale lui Robert Rudolph îndreptate împotriva simbolurilor imoralității sexuale, bomba ce a explodat la jocurile olimpice din Atlanta în 1996) sau din fostele țări comuniste precum China și Vietnam, dar și cel al musulmanilor din Iran și Egipt.

Perspectiva post-modernă respinge tradiția religioasă, cea care „este invocată și acceptată, dar nu pentru a fi luată ca reper valoric, ci mai ales pentru a fi ironizată, caricaturizată, minimalizată, adaptată la forme, expresii și structuri care sunt, de fapt, netradiționale, antitradiționale.”² Se instaurează o atitudine de negare a doctrinele cu valoare universală și se înclină spre acele versiuni ale anumitor religii orientale, în special budism și hinduism, precum și spre cele referitoare la neo-păgânism.

Mișcarea „New Age” este considerată exprimarea spirituală postmodernistă ideală, ce are drept scop construirea unei noi ere a umanității, dominată de armonia universală. Fiind considerat de origine divină, fiecare individ este chemat să-și construiască propriul drum spiritual, făcând apel la orice tradiție mistică sau religioasă și la ajutor exterior (ghizi, îngeri, guru).

Perspectiva pre-modernă respinge religiile tradiționale, valorile iluministe privind raționalismul, empirismul și știința, precum și structurile capitaliste, birocratice și liberale. Susținerea acestei mișcări a venit din partea comunităților religioase organizate, a celor care erau dispuși să se sacrifice pentru dezvoltarea acestei mișcări, precum Biserica Romano-Catolică.

Caracterul complex și contradictoriu al conceptului de globalizare generează interpretări nu numai diferite, dar chiar controversate, trecând cu ușurință de la optimism la pesimism. De aceea, la nivel mondial, globalizarea este deseori prezentată ca

o amenințare la adresa valorilor culturale și religioase, devenind un factor de polarizare în cadrul identităților și practicilor religioase.

Mulți teoreticieni ai globalizării consideră că cel mai mare pericol este „dezumanizarea unora dintre cei pe care valul ei îi înghite pur și simplu. Omul mondial sau globalizat, riscă să devină omul atomizat care trăiește numai pentru producție și consum, golit de cultură, politică, sens, conștiință și religie.”³ În această perioadă, societatea, după cum susține Marcel Gauchet, „se articulează deliberând asupra ei înseși fără a se referi la ceea ce o transcende.” Aceasta idee este susținută și de instituțiile religioase actuale. Preotul Ioan Bizău, în articolul „Conștiința religioasă și provocările modernității” afirmă că lumea globală tinde să modeleze și să imprime o conștiință religioasă a unor oameni fără inimă, așa-numiții intelectuali puri, care „gândesc fără nici o cenzură autentică de conștiință și fără să mai simtă cu inima, având capacitatea de a teoretiza echidistant absolut orice aberație și stupidenie, dacă își văd textele tipărite sau mediatizate audio-video, dacă li se face publicitate și dacă ideologia la modă le gădilă cât de cât orgoliile mărunte.”

În raportul „Economic and Political Weekly” (27 martie 2004), globalizarea este descrisă ca prima revoluție mondială, care trebuie confruntată de individ, independent de voința sau opțiunea sa. Revoluțiile sunt cele care perturbă tradițiile și obiceiurile unui popor, fiind o amenințare constantă pentru siguranța, securitatea și identitatea oamenilor. Diversitatea religioasă este văzută ca o amenințare la adresa valorilor religioase și a nivelului de religiozitate al religiilor tradiționale.

În cazul României, se constată un evasi-monopol religios, datorită faptului că cea mai mare parte a populației sunt creștini-ortodocși, ceea ce situează România printre cele mai religioase țări din Europa atât din

punct de vedere al credinței, cât și al practicii religioase.

Relația dintre politică și religie ridică multe întrebări. Globalizarea folosește religia în promovarea problemelor politice, în timp ce politica o utilizează ca un instrument în îndeplinirea obiectivelor sale. În contextul social-politic din ultimii ani, s-a produs o separație clară între puterea politică și opinia religioasă. Cu toate că legitimitatea religiei nu mai este validată de politic, iar statul adoptă o atitudine de neutralitate față de credințele religioase, religia rămâne un factor esențial al stabilității și cooperării. Ponderea civilizațională și capacitatea de consolidare a solidarității regionale obligă politicul să între în dialog cu credințele care au dat alcătuirea unei societăți, indiferent de sensul deciziilor sale ulterioare.

La conferința „Globalization, Conflict & the Experience of Localities” din Italia (iunie 2007), s-a argumentat că, globalizarea, ascunde și eclipsează forma luată de către imperialism, în actualul sistem capitalist, cel care urmărește organizarea economică a producției și a societății.

Globalizarea economică ce apare ca un rezultat al eliminării barierelor din calea liberei circulații a mărfurilor și a banilor, urmărește accelerarea concurenței, creșterea eficienței economice și crearea de noi locuri de muncă. Totuși, susțin cei din revista „Economic and Political Weekly”, supunerea indivizilor față de circulația liberă a bunurilor depinde de capacitatea conducătorii politici de a-i convinge pe indivizi că interesele lor reprezintă și interesele națiunii, dar și de abilitatea lor de a dezvolta piața liberă.

Odată cu dezvoltarea societății, a apărut ca necesară instaurarea unei forme globale de gândire și trăire, datorită nevoii constante a omului de a se informa și de a controla mediul înconjurător. Globalizarea economiei mondiale face imperativ ca

această aspirație să fie realizată printr-o cooperare internațională mai intensă, marcând o transformare permanentă în efort de tehnologie, schimbare deja evidentă în multe domenii, datorită extinderii monopolului asupra superiorității tehnologice.

Deși aceste dezvoltări tehnologice au contribuit la progresul instituțional și economico-social, ele au devenit o unealtă folosită cu abilitate și, adesea, cu brutalitate de anumiți conducători politici în încercarea de a obține legitimarea publică a unor acțiuni. Astfel, în numele unei credințe religioase, grupările fundamentaliste au declanșat războaie împotriva națiunilor „corupte” pentru menținerea cu orice preț a unității religioase și etno-culturale și impunerea regulilor, legilor și obiceiurilor acestora.

Grupurile teroriste islamice desfășoară cele mai cunoscute mișcări extremiste, care au pornit războiul sfânt – Jihadul – cu scopul de a regenera lumea prin transformarea adevăratei religii, a Islamului, într-o putere mondială. Acestea organizează și desfășoară ample acțiuni împotriva Israelului și a Statelor Unite ale Americii, țări pe care fundamentalismul islamic le consideră răspunzătoare pentru situația statelor arabe.⁴

În atacurile lor, teroriștii folosesc o gamă diversă de instrumente, de la cele mai rudimentare până la cele mai avansate: cuțitul, bombele de ultimă tehnologie, mașini capcană, mecanisme explozive ucigașe ce pot lua diferite forme, trenuri, avioane, bulevarde, săli, stadioane, scrisori, becuri, televizoare, radiouri, a căror declanșare putându-se realiza de la distanță.

Pentru realizarea acestor atacuri, teroristul trebuie să posede cunoștințe tehnice privind funcționarea „armelor” folosite. În acest sens sunt relevante atacurile asupra Statelor Unite ale Americii de la 11 septembrie 2001, cât și cele din Madrid din 11 martie 2004. Pentru evitarea unor atacuri teroriste, tot mai multe aeroporturi au instalat, în timp, diverse detectoare de ex-

plozivi folosind: vizualizarea cu raze X, vapori de substanță explozivă și tehnica nucleară.

Scăderea influenței sociale a religiei este marcată și prin apariția fenomenului de secularizare, un „rezultat firesc al procesului de modernizare și specializare funcțională, produse pe fondul unui nivel crescut de dezvoltare economică.”⁵ Prin aceasta, societatea se înstrăinează de religie, care trecând în sfera privată a experienței și își pierde rolul de factor social dominant. În acest context, viața socială, politică și economică a societății capătă independență față de influențele religioase, iar orice încercare de impunere a unor norme religioase este înțeleasă drept o încălcare a libertății și dă naștere la motive de nemulțumire și în cele din urmă la conflict.

Cercetătorii au demonstrat că există o strânsă interdependență între nivelul de dezvoltare economică a unei societăți și gradul de secularizare. Societățile sărace, care trăiesc în vremuri de vulnerabilitate economică și socială, au un grad crescut de religiozitate, în timp ce societățile cu un nivel de bunăstare ridicat, exclud credințele și practicile religioase, înclinând spre formarea unui cadru de viață și de gândire autonom față de orice constrângere doctrinar-teologică.

Din numeroasele definiții ale globalizării se poate observa faptul că, pe lângă multitudinea consecințelor negative, se accentuează și o serie de aspecte pozitive: tendință constantă de regăsire a unității, dezvoltarea drepturilor omului, libera circulație a bunurilor, informațiilor și persoanelor, creșterea concurenței la nivel global. Acestea se regăsesc în toate domeniile existenței, inclusiv în cel al vieții religioase.

Fenomenul migrației reprezintă o consecință a globalizării, cu un impact puternic asupra religiei. El este unul dintre factorii cei mai importanți care contribuie la diversitatea mișcărilor religioase. De

exemplu, în Statele Unite ale Americii, o parte din mișcările religioase s-au intensificat începând cu 1965, datorită modificării legislației în privința emigrării. Sociologul Stephen Klineberg de la Universitatea Rice afirmă că, legea emigrării din Statele Unite ale Americii, la începutul anilor 1960, promova rasismul. Ea susținea că „europenii de Nord sunt o subspecie superioară a rasei albe. Nordicii erau considerați a fi superiori celor din Alpi, care la rândul lor erau superiori celor din zona Mediteraneană și toți aceștia superiori evreilor și asiaticilor.” Prin semnarea „actului de emigrare și naturalizare” de către președintele Lyndon Johnson, li s-a acordat o șansă egală tuturor, indiferent din ce parte a lumii proveneau. Totodată, noile congregații alcătuite din emigranți, servesc și ca mijloc de asimilare, dezvoltare multiculturală și ca o modalitate de stabilire a comunității într-un loc necunoscut.

Piața liberă a bunurilor religioase, conform adepților teoriei cererii și ofertei, stimulează diversificarea ofertei și specializărilor instituțiilor religioase. Prin urmare „fiecare poate să găsească ceea ce corespunde motivațiilor sale spirituale și ajunge să se afilieze unei religii.”⁶ Pluralitatea bunurilor religioase este strâns legată de nivelul ridicat al religiozității, în timp ce o reducere a acestora și o neidentificare cu cele rămase ar produce o scădere a trăirilor spirituale și a comportamentului religios al unei națiuni.

Comparațiile privind nivelul religiozității în Europa și Statele Unite ale Americii au ajuns la concluzia că, declinul religiei în Europa nu se datorează dezvoltării economice, modernizării și acaparării bunurilor religioase. „Explicația diferenței între cele două cazuri rezidă în faptul că în timp ce piața americană a bunurilor religioase este liberă, în Europa religiile tradiționale dețin monopolul.”⁷

Globalizarea aduce cu sine un proces de inovație tehnologică, mai ales în domeniul informării și comunicării. Robert White, președintele Academiei Naționale de Inginerie (NAE) susține că vastele rețele de comunicare și centrele de cercetare facilitează fluxul de informații despre evoluțiile tehnologice, creând un impact dincolo de granițele țării din care provine descoperirea. Prin urmare, dezvoltarea tehnologică a avut ca rezultat formarea unui nou context digital, care a impus tehnologiile ultraperformante de transmisiuni și rețele de comunicații capabile să transporte la viteze mari, cantități mari de informație. În acest context, pentru a supraviețui, religia s-a adaptat, folosindu-se de mijloacele de comunicare în masă pentru a-și răspândi credința și a-și menține controlul asupra membrilor săi. Un exemplu concludent este povestea difuzată de CNN despre evreul american care s-a rugat la zidul plângerii prin intermediul unui telefon mobil

Informațiile cu conținut religios s-au răspândit prin creșterea materialelor religioase în format electronic, prin intermediul siteurilor, blogurilor, forumurilor, dar și a canalelor de televiziune și a posturilor de radio dedicate practicii și învățării religioase. Tocmai accesul crescut al populației la informații a creat premisele unei revitalizări religioase.

Lester Kurtz în cartea sa „Gods in the Global Village” susține că viața religioasă are de înfruntat două mari provocări. Prima este reprezentată de apariția la nivel global a unei culturi științifice-tehnologice, care se află în strânsă legătură cu imaginea științifică a lumii. Prin urmare, s-a schimbat perspectiva referitoare la rolul religiei în lume, accentuând latura spirituală a sfârșitului vieții fizice și modul cum se concentrează pe „bunăstarea” spirituală a indivizilor. Astfel, s-a observat un proces de secularizare a vieții publice, cel care susține o apropiere mai mare a omului de

viața sufletească și de problemele legate de viața de apoi.

Cea de-a doua problemă se referă la pluralismul religios și rolul său în constituirea războaielor culturale. Diversitatea credințelor religioase conduce și la o diversitate de opinii privind familia, educația, arta, legea și politica. Totuși, „a coexista într-un spațiu ale cărui reguli sunt general acceptate înseamnă pentru orice religie a integra în propria conștiință faptul că nu este singură, înseamnă a asuma memoria tensiunilor, conflictelor, dar și a întâlnirilor, înseamnă a ierta și a cere iertare și mai ales a exprima disponibilitatea de a face parte dintr-o cultură comună. Pentru aceasta, calea cea mai proprie și mai urgentă este educația religioasă.”⁸

Fenomenul globalizării cuprinde totalitatea domeniilor existenței, de la știință, ideologie și religie, până la cel cultural, social și politico-economic. La nivel global, ultimii ani au stat sub semnul unor transformări profunde ale vieții religioase, ea devenind din ce în ce mai importantă și omniprezentă atât în viața personală, cât și în cea publică.

La Adunarea Consiliului Mondial al Bisericilor de la Harare (1998), globalizarea este surprinsă într-o ipostază ambivalentă, cea care universalizează și particularizează în același timp. Fie că favorizează formarea identităților naționale sau comunitare, fie individualismul și pluralismul, a fost recunoscută ca o provocare pentru a găsi noi cai de implicare a Bisericii în societate.

Note

¹ Allan G. Johnson, *Dicționarul Blacwell de sociologie*, Editura Humanitas, București, p.173

² Pr. dr. Daniel Enea, *Postmodernismul nu-L neagă pe Dumnezeu, Îl ironizează*, (18 dec.2009), Ziarul Lumina, www.ziarulumina.ro

³ Pr. conf. dr. Ioan Bizău, *Conștiința religioasă și provocările modernității*, în „Tinerete, ideal, Biserică”, Editura Agaton, Făgăraș 2002, p.86

⁴ A se vedea pe larg: Dipl. Drd. Sorin Ovidiu Anghel, *Terorismul religios*, <http://sorinoviduianghel.blogspot.com>

⁵ Mălina Voicu, *Religiozitate și revitalizare religioasă în perioada de tranziție*, în Bogdan Voicu, Mălina Voicu (coord.), *Valori ale românilor 1993-2006. O perspectivă sociologică*, Editura Institutul European, Iași, p.152

⁶ *Ibidem*, p.154

⁷ *Ibidem*, p.156

⁸ Bogdan Tataru-Cazaban, *Europa și pluralitatea religiilor. Pentru o cultură comună*, Revista 22, www.revista22.ro

Raportul stat-societate-religie-drept în configurarea unei istoriografii a dialogului interconfesional în context european

Anca Parmena OLIMID

Abstract: *Without pretending to bring solutions, the present article tries to identify the main talking points of the relation between state, society and religion, assuming the hypothesis that recognizes the unique character of the Romanian history beginning with the 19th century. Moreover, the orientation of the work towards a broader context of scientific analysis allows the possibility of the avoidance of a political, historical and not least religious determinism focused on the years 1945 and 1989: the end of the Second World War and the collapse of the communist regime. In this situation, the article allows for a detailed exposition of the Romanian and foreign literature of the main events in history of Orthodox, Greek-Catholic Church and Catholic Church that marked the dynamics of the modern and contemporary Romania. As to the structural dimension of the religious and political system, most of the analysis converge towards the acceptance of the following components: the situation of the Greek-Catholic Church in Transylvania, the religious freedoms and legislative invariables of the interreligious dialogue in Romania, the transformations of the European spiritual environment thorough a parallel between the religious practices at the beginning of the 20th and 21st centuries.*

Keywords: *state, society, church, legislation, religious pluralism.*

Înainte de 1989, multe lucrări de istorie a bisericii ortodoxe române, ca și cele ce vizau aspecte instituționale ale evoluției bisericii catolice, au abordat dialogul interreligios într-o manieră dogmatică, prezentând *unitația* și demersul istoric al greco-catolicilor de pe poziții unilaterale, alte lucrări își polarizează atenția pe prozelitism, iar o altă categorie, poate cea mai însemnată, neglijează un aspect esențial și anume, prezentarea într-o manieră obiectivă

a aproape trei sute de ani din Istoria Transilvaniei.

La 18 iulie 1948, statul român a denunțat Concordatul care limitase suveranitatea și legase pe românii uniți de Papa. Tot atunci, Biserica Greco-Catolică a fost desființată prin decret. Sfântul Sinod al Bisericii noastre a oferit episcopilor uniți scaune colegiale și frățești, dar le-au refuzat. În ziua de 21 octombrie 1948, reprezentanții Bisericii Greco-Catolice au fost pri-

miți de către Patriarhul Justinian care le-a mulțumit pentru că după 250 de ani au păstrat legea strămoșească: ritualul bisericesc ortodox, liturgia, posturile, calendarul, cântarea în strană și în toată tradiția ortodoxă românească, încât doar supunerea față de Papă fiind lucrul care îi separa pe credincioșii ortodocși și cei greco-catolici².

După începuturile unei literaturi bisericești române în secolul al XVI-lea și al XVI-lea, ce provine în mare parte din încercările de a protestantiza pe românii din Transilvania, servicii înseminate au fost aduse în mai multe ramuri ale teologiei de românii uniți din Transilvania și Ungaria și clerul ortodox ce se va cultiva în institutele pedagogice în unul dintre cele trei eparhii³. Spre deosebire de clerul ortodox, clerul unit își va desăvârși pregătirea în seminarul de la Blaj. Numai accesul unui număr mare de tineri români în școlile de la Blaj a permis alegerea celor cu vocație intelectuală și numai excelențele instituției catolice, deschise celor mulți, au putut desăvârși formația unor tineri intelectuali⁴. Formarea acestei *intelighenții* va conduce la formarea unei conștiințe și ideologii naționale fundamentate și la apariția unei clase foarte activă și capabilă să-și argumenteze și să își susțină revendicările.

Spre deosebire de literatura teologică din Țara Românească și Moldova, cea din Transilvania va cunoaște o dezvoltare cu totul diferită. Mișcarea de emancipare a românilor ardeleni aducea în primul rând probleme de ordin național și social, revendicările formulate pe Câmpia Libertății de la Blaj nefiind satisfăcute de către monarhia habsburgică⁵.

Trebuie să precizăm că poporul român a rămas statornic în credința lor ortodoxă, chiar dacă preotul lor se considera unit cu Roma, din dorința de a beneficia de drepturile clerului catolic⁶; acest lucru fiind mărturisit de învățatul protopopol unit Petru Maior în *Istoria Bisericii românilor*, Buda,

1813, p. 140, care recunoștea că datorită greutăților materiale prin care treceau, "*preoții români numai numele cel de neunit și cu această puțință schimbare scapă de vechile greutăți și se împătășesc cădintelor (adică drepturi) celor ce le au neamurile cele primire în Ardeal, ținându-și legea grecească mai dinainte întregă și ne-schimbată, întocmai cum o țin toți uniții români din Ardeal*".

În contextul grelelor încercări la care au fost supuși românii din Transilvania de către absolutismul austriac, biserica se va dovedi a fi aici singura conducătoare a poporului român aflat sub stăpânire: "*Vom arăta acuma că și afirmarea despre supunerea noastră cândva la biserica Romei n'are temei...în afară de orce legătură politică sau bisericească cu capitala imperiului Roman*"⁷. Era și firesc în aceste condiții ca toate strădaniile ierarhilor și preoților să se îndrepte spre aceste probleme și apoi spre cele teologice, iar lucrările apărute la jumătatea secolului al XIX-lea să puncteze unele aspecte legate de istoria Bisericii Ortodoxe Răsăritene.

Biserica Greco-catolică se va afirma în acest deceniu ca un promotor al învățământului primar în limba română, continuând activitatea desfășurată de către Gheorghe Șincai în urmă cu o jumătate de secol. Un rol deosebit în mobilizarea românilor din Țara Silvaniei⁸ la lupta împotriva dualismului austro-ungar l-a avut vicarul Alimpiu Barbuloviciu personalitate marcantă a mișcării naționale din Transilvania, având legături cu: Ilie Măcelariu, Ioan Micu Moldovanu, George Barițiu, George Pop de Băsești⁹.

Vicarul Demetriu Coroianu (1850-1873), rector al Seminarului Teologic din Gherla se va bucura de aprecierea unanimă a clerului diecezan și a tineretului studios de la seminar, devenind unul dintre cei mai populari canonici, ducând mai departe opera

începută de Alexandru Șterca Șuluțiu pe tărâm cultural și confesional¹⁰.

Perioada 1853-1854 reprezintă și pentru Biserica Greco-Catolică o perioadă de grele încercări, pentru că românii abia scăpați de centralismul pestan maghiarizator vor cădea sub incidența despotismului vienez germanizator, deservit de un regim polițienesc și birocratic¹¹.

Cu toate inconsecvențele de care au dat dovadă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, clerul greco-catolic din Țara Silvaniei a fost preocupat de emenciparea preoțimii pe plan social și cultural, o dată cu împrumutarea bisericilor și a clerului român, în general, iar Vicariatul a contribuit la dezvoltarea schimbului de publicații cu Brașovul, Blajul, Sibiu, Viena și Pesta.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea teologii români – fie ortodocși, fie uniți – au fost preocupați de probleme de istorie, lingvistică, pedagogie și într-o măsură mai redusă de problemele teologice. Astfel, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Sibiu devine cel mai important centru teologic ortodox¹². La aceasta a contribuit marele mitropolit Andrei Șaguna, prin operele sale istorico-canonice, dar și prin cele scrise de el la îndemnul său. Între aceste lucrări amintim *Istoria Bisericii Ortodoxe Răsăritene* (2 vol., 1860). Încă de la începutul activității sale episcopale, Andrei Șaguna a fost animat de dorința de a reînființa mitropolia română ortodoxă din Alba-Iulia, nu numai din Transilvania și Ungaria, ci din toată monarhia¹³. În cursul păstoririi lui Andrei Șaguna (1864-1873), au revenit la Ortodoxie mai multe parohii unite din toată Transilvania, deși aproape în toate cazurile autoritățile de stat au încercat să le împiedice, fapt menționat de Șaguna în memoriile sale¹⁴.

Istoriografia noastră mai veche a continuat să culegă o bogată informație cu privire la uniune, o parte adoptând atitudinea critică a lui Densușianu¹⁵ și Popovici,

iar alții urmând pe istoricul iezuit N. Nilles care a publicat un întreg material privitor la acest important episod istoric în: *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terries coronae S. Stephani*, vol. I, Oeniponte, 1885¹⁶. Marea parte a documentelor redactate de către Nilles sunt strânse în colecțiile iezuților Hevenessy și Kaprini, precum și în arhivele bisericilor catolice.

Lucrările lui Nicolae Popea (1826-1908), profesor, apoi consilier și vicar arhiepiscop, iar din 1889 episcop al Caransebeșului trebuie remarcate, de asemenea: *Mitropolia Ortodoxă a Transilvaniei* (1870), *Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei Șaguna* (1879), *Memorialul arhiepiscopului Andrei Șaguna* (1889). Aceste lucrări provoacă o puternică trezire a gândirii ortodoxe, o conștientizare a mesajului și a slujirii Ortodoxiei.

Un moment important pentru istoriografia relațiilor între Biserica Ortodoxă și Biserica greco-catolică îl reprezintă consecințele proclamării autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române la 3 decembrie 1864¹⁷, însă formal recunoscută de o autoritate din afară abia pe 25 aprilie 1885. Pentru înțelegerea mai precisă a acestor evenimente, trebuie precizat faptul că în Transilvania, Biserica Ortodoxă Română avea aceeași situație de independență sau de autocefalie pe care au avut-o Bisericile surori din Țara Românească și Moldova¹⁸. Aceste evenimente sunt prezentate pe larg de literatura teologică.

Alături de Nicolae Popea îi vom regăsi pe colegii săi, Zaharia Boiu, tot membru al Academiei Române care, la rândul său, scrie câteva lucrări de istorie: *Mitropolia românilor ortodocși din Transilvania* (1900) și Vasile Mangra, viitorul mitropolit al Ardealului cu lucrările *Ierarhia Bisericii române din Transilvania și Ungaria* (1908) și *Contribuții la istoria Bisericii române* (1917). Tot în Banat, lucrările de la sfârșitul secolului al XIX-lea puntează unele aspecte esențiale ale evoluției relațiilor in-

stituționale între biserica ortodoxă și cea catolică, dar din păcate se opresc asupra problemelor istorice și filologice, spre a da răspunsurile necesare celor care contestau continuitatea românilor pe aceste meleaguri.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea au mai activate dr. Ioan Crișan (1853-1893), dr. Daniil Popovici Barcianu (1847-1903), care au realizat mai multe manuale didactice, dr. Simion Popescu (1847-1920), dr. Ioan Stoica (1865-1937), cu unele lucrări de teologie, dr. Petru Șpan (1860-1911).

În 1901, protopopul de Lugoj, dr. Gheorghe Popovici face referiri cu privire la acest aspect în lucrarea *Unirea românilor din Transilvania cu Biserica catolică sub împăratul Leopold* (1901)¹⁹. Pentru a pune în valoare unitatea vie a Ortodoxiei, am distins succint, în primul rând fundamentele teologice care îi sunt proprii, pentru a arăta apoi modul în care aceeași realitate structurează Biserica²⁰.

De altfel, multe lucrări analizează, în secolul al XIX-lea, rolul important al Bisericii Greco-Catolice în sprijinul culturii române pentru a-și regăsi rădăcinile latine (Școala Ardeleană), iar în timpul Conciliului II Vatican, biserica greco-catolică a încercat rolul unei Biserici-punte, iar teologii săi au făcut să fie auzită, în modul cel mai autentic, vocea Orientului²¹.

Documentele care provin de la diecezele greco-catolice, ca și cele care au o origine protopopială și parohială își polarizează atenția asupra relațiilor între biserică, administrația locală, școlile confesionale și fruntașii politici naționali ai vremii, precum și asupra modalităților prin care comunitățile românești participă la acțiunile inițiate și patronate de cler, pentru salvagardarea drepturilor naționale²².

În Biserica unită, lucrările de teologie se datorează mai ales profesorilor de la seminarul din Blaj. Astfel, Timotei Cipariu (1805-1887) a scris numeroase lucrări istorice și lingvistice: *Acte și fragmente latine*

și românești pentru istoria Bisericii române (1855), *Arhivul pentru filologie și istorie* (1867-1870), încât a fost ales printre membrii Societății Academice Române, devenind vicepreședinte și apoi președinte al Astei.

Elemente importante despre noua realitate confesională din Transilvania sunt aduse Ioan Micu Moldovan numit și Moldovănuț (1833-1915), profesor la seminar și la gimnaziu, vicar al Mitropoliei Unite, membru al Academei Române și președinte al Astei care a desfășurat o activitate prodigioasă în domeniul istoriei bisericii și a relațiilor între cele două biserici creștine, biserica ortodoxă și biserica catolică, pe teritoriul României: *Acte sinodale ale Bisericii Unite* (2 vol. 1869-1872), Ioan Ardeleanu (*Istoria diezei române greco-catolice a Oradei*), protopopul Elie Dăianu din Cluj care a tradus *Supplexul* din 1791 în românește (1901) și a scris biografiile unor oameni de seamă din biserica greco-catolică, membru al Academiei Române.

Au existat și atitudinile critice ale unor scriitori uniți: Al. Grama și Aug. Bunea: *Cestui din dreptul și istoria bisericii românești unite. Studiu apologetic din incidentul invectivelor Gazetei Transilvaniei și a d-lui N. Densușianu asupra mitropolitului Vancea și a Bisericii unite*, Blaj, vol. I-II. Același accent critic, vehement este abordat și completat de George Popoviciu: *Uniunea românilor din Transilvania cu Biserica romano-catolică sub împăratul Leopold I*, Lugoj, 1901.

Raporturile preoțimii greco-catolice cu celelate categorii sociale din Țara Silvaniei se vor schimba, în fața organelor locale, a instituțiilor și a societăților naționale sau în contactele cu autoritățile de la Viena și Budapesta, cu preoții reformați, romano-catolici, ortodocși, iar preotul greco-catolic nu mai apărea în postura *supusului umil al imperiului*, el reprezenta o națiune, ce-și cerea și apăra drepturile de pe o poziție egală cu semenii săi maghiari, germani și

evrei²³. Noile raporturi între preoți și enoriași, segmentarea verticală a societății, dominarea comunității de legăturile tradiționale²⁴ și viața preoțimii greco-catolice din Transilvania sunt prezentate în lucrările *Amintiri* (1880-1930), Cluj, 1930, de Elena Pop Hossu-Longin.

În 1989, supraviețuind timp de patruzeci de ani cenzurii, Biserica Greco-Catolică reintră în legalitate o dată cu căderea comunismului, iar cei care și-au îndreptat atenția asupra evoluției relațiilor dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Greco-Catolică întâlnesc un nou început, o Biserică care nu și-a ratat niciodată misiunea apostolică, forța morală și spirituală ce se regăsește în ținuta clerului și a episcopilor săi în anii comunismului²⁵.

Pentru a prezenta o imagine de ansamblu asupra relațiilor dintre catolicism și ortodoxism m-am oprit asupra lucrărilor: Nicolae Bocșan, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat în secolul al XIX-lea*, Reșița, 1997; Doru Radosav, *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (sec. XVII-XX)*, Cluj-Napoca, 1997; Nicolae Bocșan, *Națiune și confesiune în secolul al XIX-lea, Cazul Mitropoliei române*, în volumul Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdean, Ioan Aurel Pop, *Etnie și Confesiune în Transilvania, secolele XIII-XIX*, Oradea, 1994, p. 157-168²⁶.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, dar mai ales la începutul secolului XX, guvernul și presa maghiară au început lupta pentru crearea unor episcopii pe seama credincoșilor Greco-catolici români și ruteni – prezentați de oficialitatea de stat drept maghiari – din regiunile respective²⁷.

Multe aspecte ale problematicei de față au fost surprinse de presa vremii. Spre exemplu, la sfârșitul secolului al XIX-lea, Alimpiu Babuloviciu în articolul său *Răspuns salutar*, apărut în *Anuarul Societății pentru fond de teatru român* insista asupra faptului că cele peste 390 de suflete românești, de confesiune Greco-catolică din Zalău nu aveau o biserică proprie, aparținând de

parohia din Ortelec²⁸. Spre deosebire de presa bisericească din Țara Românească și Moldova-care avea un pronunțat caracter bisericesc-teologic- presa din Transilvania avea un pronunțat caracter politico-confesional: *Gazeta Transilvaniei* (1838-1944), editată la Brașov de George Barițiu, *Organul luminării*, tipărit la Blaj de Timotei Cipariu, în 1848. Câtă vreme nu se abăteau de la frazeologia liturgică, revoluționarii de la 1848 din spațiul românesc erau asigurați că masele îi urmează și îi înțeleg²⁹.

La începutul secolului nostru, la Institutul teologic-pedagogic sibian și-au desfășurat activitatea: Dr. Nicolae Bălan, *Biserica neamului și drepturile ei*, București, Editura Profile Publishing, 2002, afirma: “*îndelungata și rodnică arhipăstorire a marelui mitropolit Nicolae Bălan a marcat perioada de vădit progres în istoria Mitropoliei Ardealului în cursul căreia cadrul creat de înaintași a fost umplut cu conținut nou de viața bisericească deosebit de activă [..]. E remarcabilă activitatea teologică desfășurată în această perioadă*”³⁰ ale dr. Ioan Lupaș, dr. Silviu Dragomir, dr. Pavel Roșca, dr. Romulus Căndea, de la care au rămas mai multe lucrări teologice, istorice și pedagogice, publicate în paginile *Revistei Teologice*³¹.

Marele mitropolit Andrei Șaguna a pus bazele *Telegrafului Român*, care de la 3 ianuarie 1853, apare neîntrerupt până astăzi. Pe 25 decembrie 1855, vicarul Demetriu Coroianu publică o circulară către toți preoții din tracturile protopopești Crasna și Valcău, îndemnându-i să-și procure foaia bisericească de la Viena, care publica nu numai știri legate de biserică, ci și articole dogmatice și morale, predici și concluziile sinoadelor ecleziastice. O bună perioadă de timp, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, această publicație putea fi găsită în toate parohiile din Țara Silvaniei³².

La Arad, în anii 1869 și 1871-1872, își face apariția *Speranța*, foaie literară-bise-

ricească, organul Societății de lectură a teologilor români din Arad, cu concursul unor profesori și cu ajutorul material al unor oameni de bine³³. A doua foaie oficială ortodoxă - după *Telegraful Român* - a fost *Lumina*, foaie bisericească, școlară, literară, un organ oficial al eparhiei ortodoxe arădene, a cărei apariție a fost hotărâtă în Sinodul Eparhiei Aradului din 1872, sub redacția consilierului referent școlar George Popa, urmat de profesorul Vasile Goldiș, viitorul episcop de Arad, apoi de Vincențiu Mangra. Trei ani mai târziu, din cauza dificultăților materiale, *Lumina* și-a sîstat apariția.

În octombrie 1874 apare la București primul număr al revistei *Biserica Ortodoxă Română*. Pe atunci publicația se dorea a fi doar un jurnal, al cărui regulament a fost votat de Sfântul Sinod în ședința sa din 6 nov. 1873 și aprobat de conducerea de stat la 27 mai 1874³⁴. Nu poate fi neglijat noul rol pe care l-a avut revista *Biserica Ortodoxă Română* la ridicarea nivelului cultural și teologic al clerului roman, la fortificarea conștiinței naționale. Multe dintre evenimentele politico-sociale majore din țară și străinătate, relațiile dintre Biserică și Stat, relațiile interconfesionale s-au regăsit în paginile revistei: Gh. I. Moiescu, *Prof.Dr. Iacob Lazăr, Biserica dominantă și egala îndreptățire a cultelor* (Arad, 1936) / An LIV (1936), 11-12 (nov.-dec.), p. 776-777 / (Recenzie), N. Buzea, *Creștinismul social* / An XLIII (1925), 8 aug., p.457-465; an XLIV (1926), 3 martie, p.116-121, M. Nic. Popescu, *Pr. Const. Nazarie, Deosebiri de credință dintre Biserica Ortodoxă și celelalte confesiuni ceștine* (Iași, 1914) / An XXXVIII (1914), nr. 6, P.617-618 / (Recenzie), Gh. Verșescu, *Religia creștină*, An XLVI (1928), nr. 6, P. 528-532, Grigorie Botoșăneanu, *Biserica Ortodoxă Română și celelalte confesiuni și secte* / An XLVII (1929), nr. 7-8, p.575-593.

În deceniul al șaptelea în literatura clerului își vor face apariția publicațiile cu ca-

racter politic. Alături de *Gazeta Transilvaniei*, o foarte mare căutare au avut-o *Observatorul*, publicație tipărită la Sibiu și *Federațiunea* de la Budapesta. Aceste publicații au fost distribuite în rândul preoțimii din Transilvania datorită strădaniilor lui George Pop de Băsești, Ioan Nichita, Alimpiu Barbuloviciu, Andrei Cosma, fiind aduse din numeroasele lor călătorii la Sibiu, Blaj, Cluj.

Alături de *Studii Teologice, Ortodoxia, Glasul Bisericii, Revista Teologică*³⁵, *Mitropolia Ardealului*, revista *Biserica Ortodoxă Română* constituie depozitarul gândirii teologice românești, puntea de legătură cu celelate biserici și culte din țară și străinătate.

Biserica greco-catolică a avut mai multe periodice bisericești până în 1918, dar cu o existență mai scurtă decât cea a celor ortodoxe. De remarcat este faptul că, spre deosebire de publicațiile ortodoxe, cele greco-catolice puneau pe primul plan problemele bisericești³⁶. Astfel, la inițiativa preotului dr. Grigorie Silași, vicerectorul Seminarului Sf. Barbara din Viena, a apărut *Sionul românesc*. Deși redactorul acestei reviste era greco-catolic, în paginile publicației nu vor apărea polemici confesionale, ci dimpotrivă, vom identifica unele articole scrise de preoți ortodocși.

Câțiva ani mai târziu, activitatea publicistică a clerului Greco-catolic este dinamizată de apariția altor publicații: *Amvonul* care va apărea, din păcate sporadic în 1868, 1871, 1881, *Foaia bisericească*, organ de cultură religioasă a clerului și a poporului, apărută sub redacția dr. Alexandru Grama, căreia i-a luat locul *Foaia bisericească și școlară*, organ al provinciei greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș, cu apariție bilunară, înlocuită la rândul ei, în 1891 de *Unirea, foaie bisericească-politică*, cu apariție săptămânală. O altă publicație cu caracter teologic a apărut și în eparhia greco-catolică de Baia-Mare și Șișești:

Revista catolică (1885-1891), redactată de Vasile Lucaciu.

Toate aceste publicații redactate de slujitori ai Bisericii – ortodoxe sau greco-catolice- au îndeplinit un însemnat rol în procesul de culturalizare a maselor și în consolidare a conștiinței românești, pregătind marele eveniment de la 1 decembrie 1918³⁷.

Fără a ignora luptele și reziduurile istoriei, am încercat să evidențiem această evoluție *din interior* dar și *din exterior*, apelând la surse și documente din afara granițelor. Reconstituirea evoluției catolicismului, prin intermediul documentelor istorice, în cadrul unor lucrări monografice, a vieții confesional-spirituale, cuprinzând cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului următor vin în întâmpinarea unor necesități istoriografice resimțite de Biserica Ortodoxă, cu atât mai mult, cu cât demersurile de depistare, selecție și publicare a materialului documentar a adus unele aspecte semnificative privind evoluția istorică a dialogului inter-religios.

Este interesant, că pe plan european, la jumătatea secolului al XIX-lea, asistăm la constituirea unei noi literaturi teologice tocmai prin fuziunea dintre discursul liturgic și cel științific, prin combinarea autorității tradiționale a logos-ului creștin cu logos-ul ezitant al științei în expansiune³⁸. Există unele lucrări care ajută la elucidarea unor aspecte legate de evoluția celor patru confesiuni: protestantă, calvină, luterană și unitariană, care sub principii autohtoni izbucniseră să înlăture aproape cu desăvârșire pe catolici din arena politică³⁹.

Într-o manieră generală totuși, fenomenul *uniatismului* a fost perceput de ortodocși ca o agresiune, o înșelăciune și tăgăduire a specificității Bisericii lor, iar alții s-au grăbit să afirme că Biserica Ortodoxă este o varietate specială a Romano-Catolicismului sau mai degrabă un compromis între Romano-Catolicism și Biserica de Vest (și care nu

trebuie neapărat confundată cu Biserica Romano-Catolică).

În această perspectivă se înscrie și lucrarea lui Sergiu Bulgakov, *The Orthodox Church*, Londra, 1935, o excelentă expunere a erorilor comise în evaluarea unor asemenea opinii. Pentru Bulgakov, spiritul critic al Occidentului, primit fără pregătire și fără discernământ ar fi putut ruina credința ortodoxă, dacă nu ar fi existat puterea de adaptare a Bisericii Ortodoxe și rolul său activ în rezolvarea unor probleme moderne, politici și sociale și religioase⁴⁰.

În această lucrare, Bulgakov prezintă aspecte legate de evoluția Bisericii Ortodoxe și de implicații rupturii dintre Ortodoxism și Catholicism. Cu toate acestea, ruptura dintre Ortodoxism și Catholicism (ruptură care a făcut ca Reforma să fie inevitabilă), nu înseamnă, în esență, formarea a două Biserici ci, pentru a relua o remarcă a lui Bulgakov, *o fisură în trunchiul unic*, care a continuat totuși să producă de o parte și de alta roadele sfințeniei⁴¹. Cu alte cuvinte, ortodoxia nu-i invită pe ceilalți creștini să devină orientali, ea îi cheamă să-și împărtășească certitudinile și experiențele într-un efort de regăsire deplină a rădăcinilor Bisericii indivizibile⁴².

O altă lucrare a lui James Maccaffrey, *History of the Catholic Church in the Ninetenth Century* (1789-1908) Vol. I, Dublin, M.H.Gill and Son, 1910 subliniază un aspect complementar și anume faptul că evoluția catolicismului în secolul al XIX-lea este marcată în Estul Europei de aceleași principii ale imperialismului religios, în timp ce relația tradițională între Stat și Biserică este slăbită de neputința de a rezista în fața tendințelor de secularizare⁴³. Această regretabilă și nefericită conjunctură care va alătura Biserica catolică și absolutismul religios trăda bunele tradiții ale Catholicismului⁴⁴. Aceeași idee este studiată și de Walter J. Burghardt și S.G. și F. Lynch, în lucrarea *The idea of Catholicism*.

*An introduction to the thought and Worship of the Church*⁴⁵, Hilaire Belloc, în *The Catholic Church and History*, New York, 1908.

De fapt, Bisericile ortodoxe primesc cu smerenie *Unitatea* (care este un nume Dumnezeuiesc, deci un fel de prezență dumnezeiască); de aceea, spre deosebire de Roma, ele au putut participa la formarea unei mișcări ecumenice, în spiritul enciclicii prin care, începând cu 1920, patriarhul Constantinopolului invita Bisericile lui Hristos să se cunoască și să slujească împreună⁴⁶.

Această relație între ortodoxism și modernitate este tratată de Karl Adam, în *The Spirit of Catholicism*, A. Battadier, Paris, 1933. Karl Adam este unul dintre cei mai cunoscuți teologi ai istoriei catolicismului. O perioadă îndelungată, Adam a fost interesat de unirea celor două Biserici. Această idee se va dezvolta ca temă centrală și a lucrării: *The spirit of Catholicism* și *One and Holy*. Prima lucrare este, cu certitudine cea mai cunoscută. Publicată inițial în Germania în 1924, lucrarea explică de-a lungul celor 13 capitole conceptele fundamentale ale catolicismului atât catolicilor cât și necatolicilor, făcându-și simțită prezența în cadrul societății de la începutul secolului al XX-lea. Cartea a fost tradusă în 11 limbi și de la publicarea sa pentru prima dată a fost editată de încă 10 ori. *The spirit of Catholicism* a fost scrisă cu o caldă, calmă și clară considerație față de Biserica catolică și istoria sa, pornind de la simpla întrebare: *Ce este catolicismul și cum s-a manifestat de-a lungul secolelor?* (*What is Catholicism?*; autorul își atenționează cititorii că ar fi o greșeală să ignore diferențele dintre Catolicismul ideal și cel actual, supus unui proces de înnoire și exigențelor istoriei sociale.

Karl Adam și-a atins scopul, acela de a oferi celor care studiază posibilitatea unei reînțineri la o singură Biserică, unul dintre cele mai simbolice puncte de plecare prin

Introducerea (Introductory) lucrării sale. Ideea esențială a lucrării lui Adam este aceea a unui *conflict modern* între autoritatea și natura umană ca rezultat al necesității de manifestare a doctrinei autoritare catolice. Aceeași idee se degajă și dintr-o altă lucrare *The Catholic Church in action* scrisă de Michael Williams și apărută în 1934 la New York, Editura The Macmillan Company (capitolul XI-Serviciul Diplomatic al Bisericii, capitolul XII-Ierarhia, capitolul XV-Bisericile Răsăritene, capitolul XVII-Educația Catolică), F. Adenez, în *The Greek and the Eastern Churches*, New York, 1928.

Trecerea la biserica greco-catolică nu s-a făcut ușor în pofida unor neînsemnate deosebiri în săvârșirea slujbelor religioase, iar autoritățile austriece nu acordau drepturile promise prin Diploma Unirii, stările privilegiate, în frunte cu nobilimea maghiară considerând neîntemeiate cererile românilor⁴⁷.

Dialogul la acest nivel dintre Ortodoxism și Catolicism s-a lovit de această incertitudine mai bine de un secol, iar partea ortodoxă a pus în discuție spinoasa problemă a *Uniației*. Multe aspecte ale implicațiilor relațiilor dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Catolică sunt analizate de Pierre Dumont, *Qu'est ce que l'Orthodoxie?: vues catholiques*, Bruxelles, Editions Universitaires, 1944, D. Attwater, *The Christian Churches of the East*, Vol. I: *Churches in communion with Rome*, Milwaukee, 1948, Vol. II: *Churches not in communion with Rome*, Milwaukee, 1947-48 și Michel Riquet, *L'idolatrie des nationalisms absolus*, Paris, La Documentation Française, 1957.

Ernst Benz, în *The Eastern Orthodox Church. Its Thought and Life*, New York, Garden City, 1963 (capitolele IV-Constitution and Law of the Orthodox Church, Capitolul VII-Missionary Work and the Spread of the Orthodox Church, Capitolul VIII-Orthodox Culture, Capitolul IX-Ethical Ideas of Orthodoxy, Capitolul XX-The Political Idea of Orthodoxy, Capitolul XI-Rome,

Byzantium, Moscow, Capitolul XIII-Orthodoxy within the Universal Church Today și Capitolul XIV-Greatness and Weakness of Orthodoxy) punctează diferențele structurale care separă Biserica Romano-Catolică și Biserica Răsăriteană și care pornesc de la viziunea antagonică față de relația Biserică-Stat. Acesta este rezultatul unei viziuni unilaterale a Vestului, deci a Bisericii Romano-Catolice. Ipoteza de lucru a lui Benz propune un nou scenariu: analizarea relațiilor dintre Roma și Bizanț pornind de la necesitățile Orientului. Un astfel de scenariu este dezvoltat de André Philip în *Le Chrétien, la société et l'Etat. Le rôle du Chrétien; rendre temoignage*, Paris, Beauchesne, 1963 unde analizează implicațiile politice ale Bisericii Ortodoxe și relațiile dintre Roma, Moscova și Bizanț (capitolul X și capitolul XI)⁴⁸.

Dialogul politic Roma-Bizanț schițat de André Philip este suportul unor numeroase lucrări apărute în anii '60 și anii '90, și anume John Meyendorff, *Orthodoxie et catholicité*, Paris, Editions du Seuil, 1965, Wilhelm de Vries, *Orthodoxie et Catholicisme*, Tournai, Desclée de Brouwer, 1967, Paul Evdokimov, *Ortodoxia*, Barcelona, Peninsula, 1968, A. Prost, *Education, société et politiques*, Paris, Seuil, 1992, Michael A. Fahey, *Orthodox and Catholic Sister Churches: East is west and West is East*, Milwaukee, Marquette University Press, 1996, Lucian Groșanu, *Le dimensione trinitaria dell' eucaristia e l'unità della Chiesa nel dialogo teologico cattolico-ortodosso*, Roma, Pontificium Athenaeum Sanctae Crucis, 1996, John Meyendorff, *Catholicity and the Church*, New York, St. Vladimir's Seminary, 1980, *L'Enseignement supérieur catholique en Europe-Catholic Higher Education*, Paris, Fédération Internationales des Universités Catholiques, 1991, Javier Garrido Goitia, *El cristianismo roto: genesis y evolucion de las grandes Iglesias*, Bilbao, Universidad de Deusto, 1996, Yves-Marie Hilaire, *Histoire de la papauté. 2000 ans*

de missions et de tribulations, Paris, Tallandier, 1996, Pierre Colin, *L'audace et le soupçon. La crise du modernisme dans le catholicisme français, 1893-1914*, Paris, 1997, Etienne Fouilloux, *Une Eglise en quête de liberté. La pensée catholique française entre modernisme et Vatican II*, Paris, Desclée de Brouwer, 1998, L. Levan-Lemesle, *Industrialisation et société 1880-1970*, Paris, Ellipses, 1998, Michel Feuillet, *Vocabulaire du christianisme*, Paris, Que sais-je?, 2000, Yannis Spiteris, *Eclesiologia ortodoxa: temas confrontados entre Oriente y Occidente*, Salamanca, Secretariado Trinitario, 2004, Haight, Roger, *Christian community in history*, New York, Continuum, 2004.

După revoluția din decembrie 1989, Biserica Ortodoxă Română a simțit nevoia să-și reafirme și să-și reformuleze poziția în relațiile cu celelalte culte din țară, în condițiile libertății religioase, hotărând prin Sfântul Sinod, la 3-4 ianuarie 1990, *continuarea și dezvoltarea relațiilor ecumenești frățești cu celelalte culte religioase din România*. Tot în aceeași privință se inscrie și Decretul nr. 9/1989 al Consiliului Frontului Salvării Naționale prin care a fost aduă la existență fosta Biserică Greco-Catolică și s-a impus necesitatea creării unei comisii centrale de dialog la nivelul Patriarhiei Române care să discute cu o comisie similară din partea Bisericii Catolice Orientale de rit Bizantin.

În contextul grelelor încercări la care au fost supuși românii din Transilvania de către absolutismul austriac, biserica se va dovedi a fi aici singura conducătoare a popoului român aflat sub stăpânire. Era și firesc în aceste condiții ca toate strădaniile ierarhilor și preoților să se îndrepte spre aceste probleme și apoi spre cele teologice, iar lucrările apărute la jumătatea secolului al XIX-lea să puncteze unele aspecte legate istoria Bisericii Ortodoxe Răsăritene.

Biserica Greco-catolică se va afirma în acest deceniu ca un promotor al învățământului primar în limba română. Cu

toate inconsecvențele de care au dat dovadă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, clerul greco-catolic din Țara Silvaniei a fost preocupat de emenciparea preoțimii pe plan social și cultural, o dată cu împrăștierea bisericilor și a clerului român în general, iar Vicariatul a contribuit la dezvoltarea schimbului de publicații cu Brașovul, Blajul, Sibiu, Viena și Pesta.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea teologii români – fie ortodocși, fie uniți – au fost preocupați de probleme de istorie, lingvistică, pedagogie și într-o măsură mai redusă de problemele teologice. Mai mult, La 12 aprilie 1964, Patriarhul ecumenic Atenagora I al Constantinopolului, adresându-se cardinalului Augustin Beia, numește *Ortodoxia și Catholicismul* Bisericii Surorientului pe care și-l însușește *decretul despre ecumenism*⁴⁹. La fel și Papa Paul al VI-lea, în *Bula Ano ineunte*, din 25 iulie 1967: Domnul ne-a dat să ne redescoperim ca două Biserici, în ciuda ostacolelor care au fost ridicate atunci între noi⁵⁰.

"Această lucrare a fost finanțată din contractul POSDRU/89/1.5/S/61968, proiect strategic ID 61968 (2009), cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013"

"This work was supported by the strategic grant POSDRU/89/1.5/S/61968, Project ID 61968 (2009), co-financed by the European Social Fund within the Sectorial Operational Program Human Resources Development 2007-2013"

Note

¹ Petru Ciuhandu, *Biserica Ortodoxă și biserica Greco-Catolică în fața neamului*, Beiuș, Editura Buna Vestire, 1994, p. 52.

² *Ibidem*.

³ Evsevie Popoviciu, *Istoria Bisericească* (traducere de Athanasie, Episcopul Râmnicului Nouului Severin și Gherasim, Episcopul Eparhiei Argeșului), Vol. II, de la anul 1054-1900,

București, Tipografia Cărților Bisericești, 1901, p. 476.

⁴ Maria Someșan, *Începuturile Bisericii Române Unite cu Roma*, București, Editura ALL, 1999, p. 167.

⁵ ***, *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, București, 1861, pp. 29-34.

⁶ Mircea Păcurariu, *Pagini din Istoria Bisericii Românești*, Cluj-Napoca, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului, 1991, p. 35.

⁷ ***, *Sfânta Episcopie a Eparhiei Râmnicului Severin în trecut și acum*, București, Tipografia Guttenberg, Joseph Gobl, 1906, p. LXXII.

⁸ *Țara Silvaniei sau Sălajul istoric* este locul unde și-au desfășurat activitatea unul dintre cele mai importante vicariate greco-catolice din Ardeal, deseori ignorat, deși a jucat un rol important în mișcarea națională a românilor din Nord-Vestul Transilvaniei, între revoluția de la 1848 și mișcarea memorandistă de la sfârșitul secolului al XIX-lea

⁹ V. Teșă, *Aspecte din viața și activitatea patriotului sălăjan Alimpiu Barbuloviciu în „A.M. Porolissensis”*, VII, Zalău, 1983, p. 593.

¹⁰ Elemente importante despre activitatea sa pe tărâm confesional cuprind lucrările lui Dumitru Suci: *Alexandru Șterca Șuluțiu în mișcarea națională românească*, în Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol din Iași, XXV/2, 1988, pp. 50-75; Nicolae Edroiu, *Preocupările istorice ale lui Alexandru Șterca Șuluțiu (1794-1867)* în ***, *Stat și societate, interferări istorice*, Cluj-Napoca, 1982, pp. 328-342; ***, *Alexandru Șterca-Șuluțiu, Istoria, Istoria Horii și a poporului românesc din Munții Apuseni*, București, 1995 (Ediție, Studiu introductiv și note de Nicolae Edroiu)".

¹¹ ***, *Transilvania, 1878-1879*, anul XI, nr. 16, pp. 238-239.

¹² Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 3, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, p. 291.

¹³ Evsevie Popoviciu, *Istoria Bisericească* (traducere de Athanasie, Episcopul Râmnicului Nouului Severin și Gherasim, Episcopul Eparhiei Argeșului), Vol. II, de la anul 1054-1900, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1901, p. 472.

¹⁴ Mircea Păcurariu, *Pagini din Istoria Bisericii Românești*, Cluj-Napoca, Editura Arhiepiscopiei

Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului, 1991, p. 46.

¹⁵ Nicolae Densușianu a cercetat, în general, actele și documentele ce se regăsesc în colecțiile Hevenessey (Analele Academiei Române, seria II, 1879-1880, București, 1881). În special, s-a ocupat de actul de la 7 octombrie 1698, în studiul: *Independența bisericească a mitropoliei române de la Alba Iulia*, Brașov, 1893.

¹⁶ Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei. Documente apocrife privitoare la începuturile unirii cu catolicismul roman (1697-1701)*, Cluj, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului, 1990, p. 5.

¹⁷ Mircea Păcurariu, *Câteva considerații privind vechimea "Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române"*, studiu reprodus din volumul Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987 (p.139-155), în ***, *Autocefalie, Patriarhie, Slujire Sfântă*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1995, pp. 67-82.

¹⁸ *Ibidem*, p. 67.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Olivier Clement, *Biserica Ortodoxă*, București, Editura Universitas, 2000, p. 7.

²¹ *Ibidem*, p. 26.

²² S. Retegan, *Sate și școli din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1867-1875)*, Cluj-Napoca, 1994, pp.12-27.

²³ Ioan Ciocian, *Biserica și societatea românească din Transilvania: Vicariatul Silvaniei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Arad, Vasile Goldiș University Press, 2000, p. 97.

²⁴ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 61 din 20VII, 1863, p. 240.

²⁵ Maria Someșan, *Începuturile Bisericii Române Unite cu Roma*, București, All, 1999, p. 7.

²⁶ Ioan Ciocian, *op. cit.*, P. 13

²⁷ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p.221

²⁸ *Apud* I. Ciocian, *op. cit.*, p.106.

²⁹ Sorin Antohi, *Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, Iași, Editura POLIROM, 1999, p. 99.

³⁰ *Aniversarea Centenarului reînființării Mitropoliei Ardealului*, în Mitropolia Ardealului, revistă oficială a Arhiepiscopiei Sibiului și a Episcopiiilor Clujului și Oradei, Anul X, Nr. 1-3, ianuarie-martie 1965, p. 211.

³¹ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 292.

³² Ioan Ciocian, *op. cit.*, p.148.

³³ *Ibidem*, p. 295.

³⁴ Alexandru Stănculescu-Bârda, *Bibliografia Revistei Biserica Ortodoxă Română (1874-1994)*, Vol. I, Bârda, Editura Cuget Românesc, 2000, p. 6.

³⁵ Publicație apărută în ianuarie 1907 la inițiativa profesorului Nicolae Bălan, viitorul mitropolit al Ardealului.

³⁶ Explicația se regăsește în faptul că Gazeta Transilvaniei a fost redactată de cărturari greco-catolici, deci în paginile acestei publicații vom regăsi articole cu privire la problemele, naționale, culturale și confesionale.

³⁷ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 299.

³⁸ *Ibidem*, p. 99.

³⁹ Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei. Documente apocrife privitoare la începuturile unirii cu catolicismul roman (1697-1701)*, Cluj, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului, 1990, p. 3.

⁴⁰ Srgiu Bulgakov, *The Orthodox Church*, Londra, Century Press, 1925, p. 4.

⁴¹ Olivier Clement, *op. cit.*, p. 148.

⁴² *Ibidem*, p. 149.

⁴³ James Maccaffrey, *History of the Catholic Church in the Ninetenth Century (1789-1908)* Vol. I, Dublin, M.H.Gill and Son, 1910, p. 7.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Walter J. Burghardt, F. Lynch, *The idea of Catholicism. An introduction to the thought and Workship of the Church*, New York Meridian Books, 1963, p.7.

⁴⁶ *Apud* Olivier Clement, *op. cit.*, p. 149.

⁴⁷ Ioan Ciocian, *op. cit.*, p. 38.

⁴⁸ Ernst Benz, *The Eastern Orthodox Church. Its Thought and Life*, Anchor Book, New York, Garden City, 1963, p. 3.

⁴⁹ Petru Ciuhandu, *Biserica Ortodoxă și biserica Greco-Catolică în fața neamului*, Beiuș, Editura Buna Vestire, 1994, p. 58.

⁵⁰ *Ibidem*.

Condițiile esențiale pentru validitatea actului juridic civil în tradiția și perspectiva sistemelor de drept europene

Irina Olivia POPESCU

Abstract: *Europe is dominated by two different legal systems: the continental legal system and the common-law legal system. The continental legal system inspired by roman codifications has as main characteristic the reunion of regulations in a single codification that assures the general framework of legal institutions, applicable to citizens. In this system judges must follow the regulations which constitute the primary source of law. The common-law system reunites three independent systems, which function in parallel: common-law, equity and statute-law. Common-law is the oldest source of law in British Law and remains the main part of this legal system. The exponent of the common-law system in Europe is Great Britain. The European legal systems have to be analyzed from the perspective of a potential European Contract Code. The essential elements of a contract are regulated differently in the two legal systems as we will observe in the present analyze.*

Keywords: *validity of a contract, continental law, common-law, new Romanian Civil code, European Code of Contracts.*

Introducere în studiul sistemelor europene de drept.

Sistemele de drept european, sistemul continental și sistemul *common-law*, trebuie analizate din perspectiva apartenenței lor la marea familie a Uniunii Europene.

Sistemul juridic continental, inspirat de dreptul roman are drept caracteristică principală reunirea reglementărilor într-o codificare care asigură principiile generale ale instituțiilor de drept, aplicabile cetățenilor și pe care judecătorul trebuie să le urmeze,

constituind totodată și principala sursă de drept.

În dreptul comparat, în mod tradițional sunt recunoscute mai multe grupuri diferite care, împreună alcătuiesc dreptul continental: grupul de influență romană reunește Franța, Belgia, Luxemburg, Italia, Spania, România, etc.; grupul Germanic în care se regăsesc sistemul de drept german, austriac, elvețian, etc.; grupul scandinav ce reunește Danemarca, Finlanda, Norvegia, Suedia, etc. Fundamentul sistemului *common-law*, care reunește Marea Britanie și Statele Unite ale Americii, este reprezentat de precedentul

judiciar, un mecanism care reunește reguli formaliste și tehnicizate, accesibile mai degrabă inițiatorilor.

Originalitatea *common-law*-ului este reprezentată de reunirea a trei sisteme independente și care funcționează paralel, a căror reglementare a relațiilor sociale, diferă uneori fundamental, și anume: *common-law*, *equity* și *statute-law*. *Common-law*-ul, cel mai vechi izvor al dreptului englez, rămâne cea mai importantă parte a acestui sistem juridic. Termenul provine din *commune ley* – legea comună și reflectă opera de unificare a unor cutume locale prin intermediul unui drept comun pentru întregul regat. Exponentul sistemului de drept *common-law* în Europa este Marea Britanie.

Având în vedere faptul că, în sistemul de drept britanic nu există un cod civil, dreptul contractelor în insulă s-a dezvoltat ca urmare a dreptului jurisprudențial. În sistemul continental, dreptul contractelor, teoria obligațiilor și drepturile reale formează principala parte a Dreptului Civil, reglementată în mare parte de Codul civil al fiecărui stat. Structura dreptului englez al contractelor are la bază analiza jurisprudenței realizată de către doctrinari. Ca atare, dreptul englez se fundamentează pe o analiză a problemelor juridice, fiind astfel total diferit de abordarea dreptului continental, al cărui punct de plecare este reprezentat de Codul lui Napoleon. Consecința principală a faptului că nu există un Cod civil englez conduce la necesitatea determinării exacte a fiecărei clauze a actului juridic, convențiile fiind astfel mult mai voluminoase decât cele reglementate de dreptul continental.

Utilitatea analizei comparative a celor două sisteme de drept europene, este relevantă din perspectiva faptului că deși rezultatul final poate fi același, metodele utilizate de cele două sisteme sunt fundamental diferite.

Sistemele juridice europene trebuie analizate din perspectiva apartenenței lor la

marea familie a Uniunii Europene și a posibilității reunirii lor într-o codificare unitară. Crearea unui Cod European al Contractelor se înscrie în această linie, tocmai în încercarea de a descoperi modalitatea de fluidizare a relațiilor sociale între Statele Membre.

Condițiile esențiale ale actului juridic civil în dreptul continental.

Tradițional, în sistemul continental, condițiile esențiale ale actului juridic civil sunt edictate de Codul civil. Deși reglementarea este în legătură directă cu materia contractelor, ele au fost extinse, impunându-se și actelor juridice unilaterale, cuprinzând astfel toate actele juridice. Dreptul continental solicită îndeplinirea unor anumite condiții pentru ca un act juridic civil să fie la adăpost de orice critică. În cazul în care una dintre aceste condiții lipsește, convenția va fi afectată de o instabilitate incompatibilă cu securitatea circuitului civil. Astfel, într-o perioadă de timp expres determinată, care diferă ca interval în sistemele de drept care alcătuiesc dreptul continental, poate fi invocată nulitatea actului juridic. Există însă posibilitatea, în principal în cazul normelor care ocrotesc interese particulare, ca acte juridice anulabile să nu fie niciodată criticate în cazul în care expiră intervalul de timp în interiorul căruia poate fi invocată nulitatea. Chiar și în această situație, incertitudinea care planează asupra existenței convenției nu poate fi tolerată. În consecință, trebuie acordată o atenție deosebită condițiilor esențiale ale actului juridic civil, atenție ce trebuie să corespundă unei diligențe normale. În majoritatea legislațiilor europene din cadrul sistemului continental, condițiile esențiale ale actului juridic civil sunt reprezentate de: capacitatea de a contracta, consimțământul valabil al părții care se obligă, un obiect determinat și o cauză licită¹. Și în sistemul național, condițiile esențiale pentru validitatea unei con-

venții sunt aceleași². Forma, nu este percepută ca o condiție generală de validitate a actului juridic, dominantă fiind autonomia de voință și principiul consensualismului.

Reglementarea condițiilor esențiale ale actului juridic este asemănătoare în sistemul juridice care compun dreptul continental.

În dreptul civil francez, art. 1108 din **Codul civil francez** enumeră patru condiții ca fiind esențiale pentru validitatea unei convenții și anume: consimțământul părții care se obligă, capacitatea de a contracta, un obiect determinat și o cauză licită.

În conformitate cu art. 1325 din **Codul civil italian**, validitatea unui act juridic este condiționată de îndeplinirea următoarelor cerințe: acordul părților, cauza, obiectul și forma, atunci când este cerută de lege sub sancțiunea nulității.

Codul civil german, reglementează materia condițiilor esențiale ale actului juridic în secțiuni diferite. Potrivit Secțiunii 104 din Codul civil german, sunt incapabile de a contracta persoana care nu a împlinit vârsta de 18 ani și persoana care se află într-o stare de tulburare psihică care împiedică exercițiul liber al voinței. Secțiunile 114 și 115 tratează problema consimțământului și condițiilor pe care acesta trebuie să le îndeplinească pentru a fi valabil. Secțiunea 316 tratează cauza convenției.

Potrivit art. 948 din **Codul civil român**, condițiile esențiale pentru validitatea unei convenții sunt: 1. capacitatea de a contracta; 2. consimțământul valabil al părții ce se obligă; 3. un obiect determinat; 4. o cauză licită. Proiectul Noului Cod civil³ promovează concepția monistă, încercare ce se înscrie în tendința modernă a sistemelor juridice din familia romano-germanică⁴.

Proiectul Noului Cod civil român, adaugă o condiție suplimentară la cele menționate și anume forma actului, în măsura în care legea o cere. Condițiile actului juridic civil sunt componentele din care

acesta este alcătuit, componente care, fie trebuie, fie pot să intre în structura acestui act.

Codul civil român, prevede în art. 948 că: „Condițiile esențiale pentru validitatea unei convenții sunt: 1. capacitatea de a contracta; 2. consimțământul valabil al părții ce se obligă; 3. un obiect determinat; 4. o cauză licită”. În funcție de *aspectele la care se referă*, condițiile actului juridic civil se clasifică în condiții *de fond* (cunoscute și sub denumirea de condiții intrinseci) și condiții *de formă* (numite și condiții extrinseci).

Condițiile de fond sunt condițiile care se referă la conținutul actului și sunt, de regulă, cele prevăzute în art. 948 C.civ. (capacitate de a contracta, consimțământ, obiect, cauză).

La rândul lor, condițiile de formă pot să privească: manifestarea de voință atunci când aceasta este cerută *ad validitatem*; concretizarea manifestării de voință în instrumente de probă; forma cerută pentru opozabilitate față de terți. Legiuitorul francez tratează în mod identic problema condițiilor esențiale de validitate a unei convenții, stipulând în cuprinsul art. 1108, faptul că acestea sunt: consimțământul părții care se obligă, capacitatea de a contracta, un obiect cert, o cauză licită a obligației⁵.

Proiectul noului Cod civil român, adaugă la categoria condițiilor esențiale pentru validitatea unei convenții și forma, ca o condiție suplimentară de validitate, atunci când legea o cere⁶.

Capacitatea de a încheia acte juridice civile este o condiție de fond, esențială, de validitate și generală a actului juridic civil care exprimă aptitudinea subiectului de drept civil de a deveni titular de drepturi subiective civile și obligații civile pe calea încheierii actelor juridice civile. În această materie regula o constituie capacitatea de a încheia acte juridice civile iar excepția este incapacitatea. Principiul este consacrat de dispoziții legale, precum: art. 6 alin. 1 din

Decretul nr. 31/1954⁷ sau art. 949 C.civ.⁸. Potrivit art. 950 C.civ. sunt necapabili de a contracta minorii și interzișii.

Prin consimțământ se înțelege acea condiție de fond, esențială și generală a actului juridic civil care constă în hotărârea de a încheia un act juridic civil manifestată în exterior. Din punct de vedere terminologic, termenul „consimțământ”⁹ poate avea două înțelesuri diferite. Într-un prim sens, prin consimțământ se înțelege manifestarea unilaterală de voință, adică voința exteriorizată a autorului actului juridic unilateral sau a uneia dintre părțile actului juridic bilateral ori multilateral¹⁰. În al doilea sens, consimțământul desemnează acordul de voință al părților la încheierea actelor multilaterale sau bilaterale, în conformitate cu art. 969 alin. (2) C.civ.. Consimțământul este rezultatul a două sau mai multe voințe care se întâlnesc¹¹.

Pentru a fi valabil, consimțământul trebuie să îndeplinească cumulativ următoarele condiții: să emane de la o persoană cu discernământ; să fie exteriorizat; să fie exprimat cu intenția de a produce efecte juridice; să nu fie alterat de vreun viciu de consimțământ.

Obiectul actului juridic civil reprezintă conduita părților stabilită prin acel act juridic, respectiv acțiunile sau inacțiunile la care sunt îndreptățite ori de care sunt ținute părțile. În reglementarea oferită de Proiectul Codului civil¹², „obiectul contractului îl reprezintă operațiunea juridică convenită de părți, astfel cum reiese din ansamblul drepturilor și obligațiilor izvorâte din acesta”. Dispozițiile din Codul civil român reglementează cerințele pe care trebuie să le întrunească obiectul actului juridic civil în art. 948 pct. 3 și respectiv art. 963-965. Condițiile de valabilitate a obiectului actului juridic civil se împart în *condiții generale* și *condiții speciale*, cerute numai pentru anumite acte juridice civile. Sunt condiții generale de valabilitate a obiectului actului juridic civil: 1.

să existe; 2. să fie în circuitul civil; 3. să fie determinat ori determinabil; 4. să fie posibil; 5. să fie licit și moral. Sunt condiții speciale de valabilitate a obiectului actului juridic civil: 1. cel ce se obligă trebuie să fie titularul dreptului subiectiv civil; 2. obiectul să constea în faptul personal al debitorului; 3. să existe autorizația cerută de lege.

Referitor la condițiile obiectului, Proiectul Codului civil stipulează¹³ că: „Obligația trebuie să aibă un obiect posibil și determinat sau, cel puțin, determinabil”. Ulterior, se arată că: „În lipsa unei prevederi legale contrare, contractele pot purta și asupra bunurilor viitoare”. Cauza sau scopul actului juridic este o condiție de fond, esențială, de validitate și generală a actului juridic civil care constă în *obiectivul urmărit de părți* la încheierea acestuia. Art. 966 C.civ. dispune că „obligația fără cauză sau fondată pe o cauză falsă sau nelicită nu poate avea niciun efect”.

În viziunea Proiectului Codului civil¹⁴: „cauza este scopul urmărit de cel care se obligă; obligația fără cauză ori întemeiată pe o cauză contrară legii, ordinii publice sau bunelor moravuri nu poate produce efecte. (2) Cauza este prezumată ilicită atunci când contractul este încheiat pentru a se eluda aplicarea unei prevederi legale imperative. (3) Cauza ilicită trebuie să fie comună, iar în lipsă, nu poate atrage nulitatea contractului decât dacă cealaltă parte contractantă a cunoscut-o sau, după împrejurări, trebuia s-o cunoască. (4) Contractul este valabil chiar dacă nu prevede expres cauza obligațiilor. (5) Existența unei cauze valabile se prezumă până la proba contrară”. În literatura de specialitate se consideră că în structura cauzei actului juridic intră două elemente interdependente: scopul imediat și scopul mediat. Scopul imediat este un *element abstract, obiectiv și invariabil al cauzei în aceeași categorie de acte juridice*. Scopul mediat (*causa remota*), numit și scopul actului juridic civil, reprezintă

acel element al cauzei care constă în *motivul (mobilul) determinant pentru încheierea unui act juridic* și se referă la însușirile unei prestații sau la calitățile unei persoane. El este *elementul concret, subiectiv și variabil* (al cauzei) de la o categorie de acte la alta și, chiar în cadrul aceleiași categorii, de la un act juridic la altul. Valabilitatea cauzei actului juridic civil este condiționată de îndeplinirea, cumulativă a următoarelor condiții: să existe, să fie reală, să fie licită și morală. Condiția potrivit căreia cauza trebuie să existe este impusă de art. 966 C.civ.: „obligația fără cauză (...) nu poate avea niciun efect”. Cauza trebuie să fie reală, această condiție fiind expres consacrată de art. 966 C.civ. care dispune că obligația „fondată pe o cauză falsă” nu poate avea niciun efect juridic. Necesitatea îndeplinirii acestei condiții potrivit căreia cauza trebuie să fie licită și morală, este stabilită de art. 966 C.civ. și art. 968 C.civ.¹⁵. Forma reprezintă acea condiție a actului juridic, generală, extrinsecă, și, după caz, esențială sau neesențială, care se referă la modalitatea de exteriorizare a voinței făcute cu intenția de a produce efecte juridice.

Noțiunea de formă a actului juridic, desemnează trei cerințe de formă: a) forma cerută pentru valabilitatea actului juridic (forma *ad validitatem* sau *ad solemnitatem*); b) forma cerută pentru proba operației juridice (forma cerută *ad probationem*); c) forma cerută pentru opozabilitatea actului juridic față de terți.

Prin forma cerută pentru valabilitatea actului juridic civil se înțelege acea condiție de validitate, esențială și specială, care constă în necesitatea îndeplinirii formalităților impuse de lege. Forma cerută pentru valabilitatea actului juridic civil reprezintă o excepție de la principiul consensualismului.

Forma *ad validitatem* se justifică la nivelul mai multor rațiuni: a) atenționarea părților asupra importanței actului juridic

civil încheiat; b) asigurarea libertății consimțământului părților; c) exercitarea unui control al societății prin organele competente ale statului asupra actelor juridice civile care prezintă un interes general.

Forma cerută *ad validitatem* prezintă următoarele caractere: a) este un element *constitutiv* al actului juridic, lipsa lui atrăgând nulitatea absolută a actului juridic civil; b) presupune *manifestarea expresă a voinței*, pentru că este incompatibilă cu manifestarea tacită a voinței vreuncea dintre părți; c) este, *exclusivă*, în sensul că pentru un act juridic civil, părțile nu au de ales între mai multe forme, ci sunt obligate să adopte numai forma prevăzută de lege pentru acel act.

Forma *ad validitatem* solicită respectarea următoarelor condiții: a) *întregul conținut* al actului trebuie să îmbrace forma cerută pentru valabilitatea sa; b) actul juridic *aflat în interdependență* cu un act solemn trebuie să îmbrace și el forma solemnă; c) actul juridic care determină *ineficiența* unui act juridic solemn trebuie să îmbrace și el forma solemnă.

Formarea valabilă a actului juridic în sistemul *common-law*.

Pentru a fi valabil încheiat, un contract trebuie să îndeplinească următoarele condiții: a. existența unei oferte¹⁶ și a unei acceptări¹⁷; b. existența unei contraprestații; c. intenția de a crea efecte juridice; d. respectarea formei impuse de lege, în anumite cazuri; e. Relativitatea efectelor contractului; f. absența viciilor de consimțământ; g. capacitatea părților contractante. Absența formalismului sistemului *common-law*. În sistemul de drept britanic nu există nici o regulă potrivit căreia, pentru a fi valabilă, o convenție trebuie să îmbrace forma scrisă. Absența formalismului sistemului *common-law* se relevă în faptul că, în sistemul de drept britanic nu există nici o regulă potrivit căreia, pentru a fi valabilă, o convenție trebuie să îmbrace forma scrisă.

Mai mult decât atât, convenția este considerată ca fiind valabil încheiată, în momentul în care *s-a format acordul de voință al părților în privința tuturor punctelor materiale, chiar dacă formalitățile precise nu au fost încă îndeplinite*¹⁸.

În ceea ce privește aplicabilitatea regulii de drept roman *qui tacit consentire videtur*, atât sistemul continental cât și cel *common-law*¹⁹ abordează aceeași metodă, în sensul că tăcerea nu valorează consimțământ.

Deosebirea fundamentală între sistemul *common-law* și sistemul continental se relevă pe planul scopului contractului. Astfel, dacă în sistemul continental, cele mai multe convenții sunt sinalagmatice, în sistemul de drept britanic, convențiile sunt în mod obligatoriu sinalagmatice. În lipsa unei contraprestații, nu poate exista o convenție. Această regulă este aplicabilă în cazul în care promisiunea nu este cuprinsă într-un act semnat de partea care se obligă și realizat în prezența martorilor – așa numitul *deed*. Înțelegerea acestei teorii numită *theory of consideration* este în interdependență cu materia donației. Funcția sa principală constă în faptul că permite celui care a promis o donație, să revină asupra acesteia, în cazul în care nu a respectat forma scrisă prevăzută pentru validitatea sa. Astfel, în timp ce contractul unilateral nu poate exista decât dacă o parte face o promisiune celeilalte părți în schimbul unei prestații îndeplinite de aceasta din urmă, contractul bilateral, în sistemul *common law*, presupune existența unui schimb de promisiuni intervenite în același timp, între aceleași părți, care devin atât ofertant cât și destinatar. La acest nivel intervine deosebirea fundamentală între sistemul anglo-saxon și sistemul romano-germanic. Dacă în cazul primului, prin contractul sinalagmatic operează un schimb de promisiuni, în cazul celui de-al doilea sistem, schimbul reciproc de promisiuni

între părți echivalează doar cu un ante-contract²⁰.

Actualitatea autonomiei de voință în sistemul de drept anglo-saxon și în sistemul de drept romano-germanic.

Manifestarea consimțământului este dominată de *principiul consensualismului*, care, la rândul lui, reprezintă aici o aplicare a principiului general al libertății actelor juridice civile. Regula de drept potrivit căreia simpla manifestare de voință este nu numai necesară, ci și suficientă pentru ca actul juridic să ia naștere în mod valabil domină sistemul de drept continental. Așa cum am văzut, codificările naționale ale statelor din sfera sistemului continental, nu cuprind reglementări privind aplicabilitatea generală a formei actului juridic. Ca atare, voința juridică este producătoare de efecte, indiferent de modalitatea de exteriorizare, fiind guvernată de principiul libertății alegerii formei de exteriorizare. Astăzi, deși principiul consensualismului rămâne în continuare regula, legea impune, pentru anumite acte juridice civile forma solemnă pentru a preveni fraudarea intereselor contractanților și terților dar și pentru a asigura stabilitatea și siguranța circuitului civil.

Teoria autonomiei de voință, apropiată în mare măsură, sistemul continental de sistemul *common-law*. Astfel, în sistemul de drept britanic nu există nici o regulă potrivit căreia, pentru a fi valabilă, o convenție trebuie să îmbrace forma scrisă.

Totodată, în dreptul contemporan, ca unul dintre exponentele sistemului continental, principiul libertății actelor juridice civile este consacrat de dispozițiile art. 969 alin. (1) C.civ. român, potrivit cărora „convențiile legal făcute au putere de lege între părțile contractante”, precum și de cele ale art. 5 C.civ., conform cărora „nu se poate deroga prin convenții sau dispoziții particulare de la legile care interesează ordinea

publică și bunele moravuri”. Din interpretarea *per a contrario* a acestor reglementări reiese în mod evident faptul că părțile pot încheia între ele orice convenții cu putere de lege, atâta timp cât se respectă legea și bunele moravuri. Principiul menționat poate fi exprimat prin următoarele afirmații: subiectele de drept civil sunt libere să încheie sau nu orice acte juridice, cu respectarea legii și a bunelor moravuri; în cazul în care încheie un act juridic civil, subiectele de drept civil sunt libere să dea acestuia conținutul dorit de ele; părțile pot, prin acordul lor, să modifice ori să pună capăt actului juridic civil pe care l-au încheiat. Fundamentul acestui principiu constă în recunoașterea de către lege a puterii generatoare de efecte juridice a voinței subiecților de drept. Limitele principiului libertății actelor juridice sunt: a) ordinea publică; b) normele imperative; c) bunele moravuri.

Note

¹ P. Voirin, G. Goubeaux, *Droit civil*, Tome 1, ed. 31, LGDJ, Paris, 2007, p. 355; P. Delebecque, F.-J. Pansier, *Droit des obligations*, ed. 4, Litec, Paris, 2006, p. 31;

² G. Boroi, *Drept civil. Partea generală. Persoanele*, Ed. Hamangiu, București, 2008, p. 202-203; V. V. Popa, *Drept civil. Partea generală. Persoanele*, ed. 2, Ed. C. H. Beck, București, 2006, p. 82; I. Dogaru, *Drept civil român*, Tratat. Vol. I, Ed. Europa, Craiova, 1999, p. 200.

³ Publicat în Monitorul Oficial al României nr. 511 din 24 iulie 2009.

⁴ Această tradiție a fost inaugurată de Elveția la 1908 și 1912 și consacrată de legiuitorul italian la 1942 și de cel olandez la 1980.

⁵ Potrivit art. 1108 din Codul civil francez: „Quatre conditions sont essentielles pour la validité d’une convention: le consentement de la partie qui s’oblige; sa capacité de contracter; un objet certain qui forme la matier de l’engagement; une cause licite dans l’obligation”.

⁶ Proiectul noului Cod civil român stipulează în cuprinsul art. 1179 următoarele: „(1) Condițiile esențiale pentru validitatea unui contract sunt: 1. Capacitatea de a contracta, 2. Consimțământul

valabil al părților, 3. Un obiect determinat, posibil și licit, 4. O cauză valabilă a obligației. (2) În măsura în care legea prevede o anumită formă a contractului, aceasta trebuie respectată sub sancțiunea prevăzută de dispozițiile legale aplicabile”.

⁷ Potrivit textului de lege menționat „Nimeni nu poate fi îngrădit în capacitatea de folosință și nici lipsit în tot sau în parte de capacitatea de exercițiu, decât în cazurile și în condițiile stabilite de lege”.

⁸ Potrivit textului de lege menționat poate contracta *orice persoană care nu este declarată necapabilă de lege*.

⁹ *Consensus, sentire cum alino*.

¹⁰ Această idee este consacrată și de art. 953 C.civ..

¹¹ *Consentire est in unam eademque sententiam concurrere*.

¹² Art. 1225 din noul Cod civil român.

¹³ Art. 1226 din noul Cod civil român.

¹⁴ Art. 1235-1239 din noul Cod civil român.

¹⁵ Potrivit textului de lege menționat, „Cauza este nelicită când este prohibită de legi, când este contrarie bunelor moravuri și ordinii publice”.

¹⁶ A se vedea cazul Gibson v Manchester City Council și cazul Pharmaceutical Society of Great Britain v Boots [1953] 1 QB 401.

¹⁷ A se vedea cazul Hyde v Wrench [1840] 3 Beau 334 și cazul Tinn v Hoffman [1873].

¹⁸ Curtea de Apel [1978] 2 All ER 583.

¹⁹ A se vedea cazul Felthouse v Bindley [1862]

²⁰ A se vedea în acest sens J. A. Jolowicz, *Droit anglais*, Ed. Dalloz, Paris, 1992, p. 125-130.

Considerente interpretative ale noțiunilor de „copil”, „minor” și „tânăr” în legislația românească și dreptul la protecție a acestor categorii

Gheorghe COSTACHE

Abstract: *Committing a crime entails bringing to justice those guilty of that or done so. But application of sanctions and, in particular, custodial sentences to persons who have committed crimes be subject to the conditions required by law including those relating to age of the offender. Age to which a penalty for committing a crime, is still for many specialists as a controversial issue, especially under current conditions they are being adopted a new Criminal Code provisions, but taking into account the laws of European Union too.*

Keywords: *child, minor, young man, punishment, accountability.*

Sistemul juridic românesc a stabilit prin legi speciale un cadru de norme care reglementează întreaga activitate ce se desfășoară într-un stat democratic.

În acest sens, prin legea fundamentală în general, dar printr-un sistem de coduri și legi speciale, a reglementat fiecare domeniu al vieții sociale, stabilind regulile pe baza cărora se poate dezvolta și afirma un popor cu toate valorile sale materiale și spirituale.

Toate aceste norme au fost rodul unei experiențe de sute de ani a tradițiilor și obiceiurilor poporului român, dar și norme preluate din experiența altor popoare cu un trecut mai dezvoltat decât al nostru.

Norme stabilite au rolul de a reglementa și a dirija comportamentul uman în concordanță cu dorințele și aspirațiile majorității, dorințe manifestate în planuri și programe de dezvoltare armonioase și durabile,

pentru un viitor mai bun pentru întreaga societate.

Intrarea recentă a României în categoria statelor europene dezvoltate din punct de vedere economic prin aderarea la structurile Uniunii Europene, a făcut ca sistemul legislativ românesc să cunoască noi transformări, menite să fie în acord cu prevederile sistemului legislativ european.

Deviza Uniunii Europene „unitate în diversitate”, face însă posibil ca o bună parte din sistemul nostru legislativ să rămână original, adaptat la specificul țării noastre.

Chiar dacă suntem într-o uniune, aceasta nu presupune automat că și sistemele legislative să se unească, să fie identice ori să fie unice în toate domeniile de reglementare.

De altfel, în procesul de aderare la Uniunea Europeană s-au făcut eforturi pentru „armonizarea” sistemului legislativ românesc la cel european și nu la o unitate de legi specifice

Uniunii Europene care să fie obligatoriu aplicate și în România.

Cu toate acestea, cele mai multe legi au fost amendate, modificate sau înlocuite cu altele, sau au apărut legi noi care nu erau suficient de clare în reglementarea domeniului la care se refereau.

Mai mult, în negocierile de aderare a României la structurile Uniunii Europene, s-au stabilit termene de înlocuire a legilor vechi cu altele noi, care să fie în concordanță cu sistemul legislativ general european din anumite domenii, elaborarea și adoptarea unora necesitând parcurgerea mai multor etape sau mai întâi a presupus asigurarea bazei materiale și logisticii necesare pentru a se putea transpune în practică.

Adoptarea unei legi fără a ține cont de realitățile concrete din țară nu ar face decât să înrăutățească și mai mult situația existentă și în loc să asigure un cadru de normalitate ar crea o stare de incertitudine și confuzie generalizată.

În general sistemul legislativ așa cum am arătat mai sus normalizează relațiile ce se nasc și se dezvoltă într-un anumit domeniu, prevăzând și modalități în care cei care cu rea intenție nu se conformează mării majorității a populației sunt determinați să accepte normele respective.

Această modalitate prin care un individ este „forțat” să se încadreze în normele de conduită generală, se regăsesc în ceea ce se numește răspundere, fie ea de natură contravențională, penală, civilă sau de altă natură.

Cu toate că este de mai multe feluri, răspunderea, indiferent de ce fel ar fi, are la rândul ei niște limite atât în ce privește cuantumul sau felul răspunderii, dar mai ales ce categorii de persoane pot fi trași la răspundere și în ce fel.

Pentru că la răspundere nu poate fi trasă decât o persoană, fie ea persoană fizică sau persoană juridică, în cele ce urmează vom încerca să emitem anumite

ipoteze referitoare la tragerea la răspundere a unei categorii speciale de persoane și anume: răspunderea copilului.

Întrebarea firească ce se pune de la început este următoarea: poate să răspundă juridic un copil?

Pentru a putea răspunde la această întrebare trebuie mai întâi să clarificăm un lucru esențial și anume cum este definit copilul și care sunt termenii în care se poate discuta de această categorie de persoane.

Din Dicționarul explicativ al limbii române¹ rezultă următoarea definiție dată pentru copil: 1. „Băiat sau fată în primii ani ai vieții (până la adolescență)”, iar la punctul 2, se menționează: „Tânăr adolescent”.

În conținutul definirii nu este trecută vârsta până la care o persoană este copil, ci se menționează doar faptul că se referă la un băiat sau o fată până la adolescență.

Fiind făcută această trimitere, normal este să mergem să căutăm termenul de adolescent din aceiași lucrare.

Termenul respectiv este definit² astfel: „persoană care este la vârsta adolescenței”.

Așa după cum ușor se poate observa, cea mai autorizată instituție românească în explicarea tuturor termenilor și cuvintelor folosite în limba română nu reușește să clarifice un lucru esențial din punct de vedere juridic: care este vârsta până la care o persoană poate fi considerată copil, aspect ce nu reiese nici din derivatele cuvintelor de bază (adolescentin, copilăresc, etc.).

Nu de puține ori termenul „copil” este asociat cu cel de „minor”, motiv pentru care vom încerca să găsim răspuns la întrebarea anterioară la acest termen.

În același Dicționar explicativ al limbii române nu se face nicio referire clară la limita de vârstă până la care o persoană este considerată a fi copil. Ba mai mult nici până la ce vârstă este minor, specificându-se numai că minor este acea persoană „care nu a împlinit încă vârsta la care își poate exercita toate drepturile”.

În art. 99, Titlul V din Codul penal, se stabilesc limitele răspunderii penale, astfel:

„Minorul care nu a împlinit vârsta de 14 ani nu răspunde penal.

Minorul care are vârsta între 14 și 16 ani răspunde penal, numai dacă se dovedește că a săvârșit fapta cu discernământ.

Minorul care a împlinit vârsta de 16 ani răspunde penal”.

Proiectul noului Cod penal, coboară vârsta răspunderii penale până la 13 ani, aceasta fiind inspirată din legislațiile altor state membre ale Uniunii Europene unde vârsta răspunderii penale ajunge în unele state chiar și sub vârsta de 12 ani.

Pe de altă parte, în art.133(1) din Codul familiei, se stipulează că: „Minorul care a împlinit vârsta de paisprezece ani încheie actele juridice cu încuviințarea prealabilă a tutorelui...”.

În Codul civil se fac referiri la drepturile dobândite de copil chiar din momentul concepției dar și după nașterea sa, fără a specifica în vreun fel vârsta până la care se poate considera o persoană că poate fi considerată ca fiind copil.

Aspectul referitor la vârsta până la care o persoană poate fi considerată ca fiind copil, a fost abordată de un alt autor, într-o altă manieră de explicare a termenului de „minoritate”³, precizând următoarele: „Problemele referitoare la minoritate sunt cuprinse în art.138-153 Codul penal de la 1936. Codul este inspirat din Codul transilvănean și din doctrina penală modernă. Legea stabilește principii generale cu privire la această materie. Epoca minorității era împărțită în două perioade: perioada copilăriei, până la 14 ani împliniți, în care nu exista răspundere penală; perioada adolescenței, de la 14 la 19 ani, perioadă în care răspunderea penală operează numai dacă adolescentul a lucrat cu discernământ”.

În dreptul roman, găsim de asemeni o trimitere conform căreia după Codul lui

Justinian, copil ar fi acea persoană care nu a împlinit vârsta de 12 ani.

Din enunțurile de mai sus, nu se poate trage o concluzie pertinentă cu privire la problema supusă atenției în acest material, mai ales că nu am epuizat toate sursele și legile care fac trimiteri la cei doi termeni : „copil” și „minor”, ceea ce face să ne aflăm într-o confuzie totală.

Totuși, legiuitorul nostru, parcă „simțind” că există această neclaritate statuată într-o prevedere expresă sau într-un text de lege, încearcă să ne facă lumină și găsim sediul materiei, în Legea nr.272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului, cu modificările ulterioare.

Fiind o lege specială care se referă la „copil”, era normal și firesc să își definească categoriile de persoane pe care le protejează.

Din conținutul art.4, alin.1, lit.a, rezultă definiția termenului de copil și anume: „copil – persoană care nu a împlinit vârsta de 18 ani și nu a dobândit capacitatea deplină de exercițiu, în condițiile legii”.

Văzând și prevederile Codului penal privind limitele răspunderii penale, unde minorul răspunde penal de la vârsta de 14 ani dacă se constată că acționat cu discernământ și ținând cont de prevederile Legii 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului, cu modificările ulterioare, se poate concluziona că în conformitate cu legea noastră copilul răspunde penal.

În afară de noțiunile de „copil” și „minor”, utilizate în mod frecvent în legislația noastră, mai intervine un termen foarte des folosit, și anume acela de „tânăr”.

Pentru a putea avea o viziune clară și corectă și asupra acestui termen, este nevoie să vedem textul de lege care reglementează statutul acestei categorii de persoane⁴.

Din conținutul textului de lege rezultă că în această categorie de persoane intră: - „**cetățenii cu vârsta cuprinsă între 14 și**

35 de ani” (art.2, pct.2, lit.a din Legea 350/2006).

Din interpretarea și a acestui text de lege, constatăm că în intervalul de vârstă cuprins între 14-18 ani, o persoană poate avea „calitatea” de: copil, minor sau tânăr.

Am abordat acest subiect și dintr-o altă perspectivă mult mai importantă și care creează multe confuzii și nelămuriri într-o zonă în care se pune problema apărării dreptului la viață a persoanelor cuprinse în categoria de vârstă de până la 18 ani.

În acest context voi expune următoarea situație:

Legea 17/1996 privind regimul armelor de foc și al munițiilor este principalul și singurul act normativ ce reglementează folosirea armelor de foc letale de către personalul anume destinat să execute paza și apărarea anumitor obiective de interes stabilite prin lege, sau să execute misiuni de pază, escortă, supraveghere a anumitor categorii de persoane, în principal a celor private de libertate ca urmare a unei hotărâri de judecată.

În conformitate cu prevederile acestei Legi, în Cap.3, la art. 47 sunt trecute situațiile în care, persoanele care sunt dotate cu arme de foc pot face uz de armă, pentru îndeplinirea atribuțiilor de serviciu sau a misiunilor militare⁵, avându-se în vedere faptul că militarii respectivi sunt dotați în misiune cu armament cu muniție de război, deci armament letal care poate oricând provoca decesul persoanei împotriva căreia se folosește.

Cu toate că sunt stabilite aceste situații, totuși legiuitorul a avut în vedere și situațiile în care este bine să se evite folosirea armamentului⁶, în această categorie fiind incluși și *minorii*.

Mai mult, legiuitorul a stipulat în mod expres situațiile în care, indiferent de consecințe, uzul de armă este interzis⁷.

Așa după cum se observă din textul de lege citat în nota de subsol, *folosirea armamentului împotriva copiilor este interzis*.

Văzând și prevederile Legii 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului, cu modificările ulterioare, care stabilește că o persoană este copil până la vârsta de 18 ani, posesorul de armament care execută o misiune din cele prevăzute de Legea 17/1996, și fiind pus în situația de a folosi armamentul în condițiile legii, va face uz de armă asupra unei persoane ce are vârsta între 14 și 18 ani care a atacat obiectivul sau i-a pus viața în pericol?

Asemenea prevederi legislative creează nedumeriri și lasă loc de interpretări părtinitoare oricărei persoane în funcție de statutul pe care îl are la un moment dat (este în postura de a folosi armamentul sau este în postura de a cerceta modul în care s-a folosit armamentul).

În acest context, pentru o corectă și legală interpretare și aplicare a legii, ne pune în postura de a face câteva propuneri de lege ferenda pe care cei abilitați ar trebui să le ia în considerare:

- a) armonizarea Legii 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului, cu modificările ulterioare, cu privire la stabilirea vârstei până la care o persoană poate fi considerată copil, inspirându-se în acest sens atât din legislația europeană dar ținând cont și de tradițiile și obiceiurile poporului român;
- b) adoptarea unei legislații mai clare cu privire la condițiile în care se poate face uz de armă și asupra căror categorii de persoane;
- c) stabilirea cu claritate în lege a categoriilor de persoane și a condițiilor în care se impune evitarea sau interzicerea folosirii armamentului împotriva celor care încalcă prevederile legii.

Am considerat necesară abordarea unui asemenea subiect, având în vedere că

un segment important din populație își desfășoară activitatea în sectorul în care sunt dotați cu arme de foc, iar fenomenul infracțional cunoaște un trend ascendent, iar legislația existentă în prezent nu face decât să complice și mai mult lucrurile.

Notes

¹ *Dicționarul explicativ al limbii române*, editura Univers enciclopedic, București 1996, editat de Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan”, p.224

² Idem pag.14

³ Emil Derdișan, *Dicționar de termeni juridici uzuali*, Editura Proteus 2005, p. 274

⁴ Legea nr. 350 din 21.07.2006 cu modificările ulterioare

⁵ Art. 47: a) împotriva acelor care atacă militarii aflați în serviciul de gardă, pază, escortă, protecție, menținerea și restabilirea ordinii de drept, precum și împotriva celor care, prin actul săvârșit, prin surprindere, pun în pericol obiectivul păzit;

b) împotriva acelor care atacă persoanele investite cu exercițiul autorității publice sau cărora, potrivit legii, li se asigură protecție;

c) împotriva persoanelor care încearcă să pătrundă ori să iasă în mod ilegal în sau din unitățile, subunitățile militare ori din perimetrele sau zonele păzite – vizibil delimitate – stabilite prin consemn;

d) pentru imobilizarea infractorilor care, după săvârșirea unor infracțiuni, încearcă să fugă;

e) împotriva oricărui mijloc de transport folosit de persoanele prevăzute la lit. b) și c), precum și împotriva conducătorilor acestora care refuză să oprească la semnalele regulamentare ale organelor abilitate, existând indicii temeinice că au săvârșit o infracțiune ori că este iminentă săvârșirea unei infracțiuni;

f) pentru imobilizarea sau reținerea persoanelor cu privire la care sunt probe ori indicii temeinice că au săvârșit o infracțiune și care ripostează ori încearcă să riposteze cu arma ori cu alte obiecte care pot pune în pericol viața ori integritatea corporală a persoanei;

g) pentru a împiedica fuga de sub escortă sau evadarea celor aflați în stare legală de deținere;

h) împotriva grupurilor de persoane sau persoanelor izolate care încearcă să pătrundă fără drept în sediile sau în perimetrele autorităților și instituțiilor publice;

i) împotriva celor care atacă sau împiedică militarii să execute misiuni de luptă;

i) în executarea intervenției antiteroriste asupra obiectivelor atacate sau capturate de teroriști, în scopul reținerii sau anihilării acestora, eliberării ostacilor și restabilirii ordinii publice.

⁶ art. 52: Se va evita, pe cât posibil, uzul de armă împotriva minorilor, femeilor și bătrânilor.

⁷ Art.52, alin 2: Se interzice uzul de armă:

a) împotriva copiilor, femeilor vizibil gravide, cu excepția cazurilor în care înfăptuiesc un atac armat sau în grup, care pune în pericol viața sau integritatea corporală a unei persoane;

b) în situațiile în care s-ar primejdui viața altor persoane ori s-ar viola teritoriul, spațiul aerian sau apele naționale ale unui stat vecin.

Unificarea comunitară a dispozițiilor aplicabile în materia consimțământului actului juridic civil. Analiză comparativă a dreptului continental și a sistemului *common-law*

Irina Olivia POPESCU

Abstract: *The essential elements of a contract in the continental system of law are: the capacity to conclude a contract, the consent, the consideration and the object. As we will see, following the present analyse, there are important differences between these elements in what concerns the two different law systems that exist in the European Union: the continental system of law and the common-law system. This analyze aims to focus on the consent as an essential element of the contract and approaches the main similitudes and the most important differences between the abovementioned systems.*

Keywords: *contract, consent, vitiating factors, continental law, common-law.*

1. Evoluția concepțiilor privind consimțământul, ca element fundamental al actului juridic civil

1.1. Consimțământul în viziunea teoreticienilor dreptului roman

În viziunea teoreticienilor dreptului roman, contractul reprezintă o convenție sancționată de dreptul civil care dă naștere la obligații. Pentru a fi valabil încheiat, contractul trebuie să îndeplinească două categorii de condiții și anume condiții de formare și condiții de validitate. În categoria condițiilor de formare a contractului intră capacitatea, o prestație susceptibilă de a face obiectul unei convenții și consimțământul¹.

Consimțământul reprezintă manifestarea de voință a unei persoane în sensul pe care cealaltă parte îl dorea.

În materia condițiilor de valabilitate, trebuie menționat că un acord de voință trebuie să îndeplinească trei condiții² și anume: 1) dualitate, numai întâlnirea a două voințe constituind un consimțământ valabil; 2) concordanța, întâlnirea celor două voințe ale părților la un moment dat, chiar dacă acestea nu luau naștere simultan; 3) seriozitatea, consimțământul era valabil numai dacă era exprimat în mod serios, ci nu dacă era dat în glumă. Așa cum se poate observa, spre deosebire de dreptul contemporan care recunoaște capacitatea de a produce efecte juridice și voinței unice, în dreptul roman o voință unică rămâne ineficace, o simplă plicitațiune.

În ceea ce privește condiția potrivit căreia pentru a fi valabil încheiat un consimțământ trebuie dat cu intenția de a produce efecte juridice, se poate observa că seriozitatea consimțământului își are izvorul în scrierile teoreticienilor dreptului roman. În materia consimțământului, se reliefează concepția dualistă a eficacității depline sau respectiv a ineficacității totale, jurisconsultii romani distingând între existența consimțământului sau inexistența acestuia, fără a acorda importanță viciilor de consimțământ. Acest raționament are drept consecință evitarea situațiilor intermediare existente între validitatea deplină și ineficacitatea totală.

În viziunea dreptului roman, consimțământul nu trebuie să îmbrace o formă solemnă și nici nu trebuie să fie expres, putând fi și tacit, dacă constă în efectuarea unor acte din care rezultă în mod concret voința stipulantului³.

1.2. Vechiul drept francez și concepția despre consimțământ

Vechiul drept francez nu oferă o temelie solidă instituțiilor inexistenței și nulității, cercetările autorilor din această perioadă rezumându-se la reluarea principiilor dreptului roman. „Ezitățile vechiului drept francez între criteriul interesului protejat și distincția dintre *substantia* și *effectus* prefigurează opoziția dintre teoria clasică și teoria dreptului de critică de după codificare. Vechiul drept francez ar fi avut o concepție atât de simplă în materia nulităților dacă nu ar fi intervenit *lettres de rescision* pentru a complica lucrurile”⁴.

În perioada feudală, distincția dintre ineficacitatea radicală și anulabilitate a fost fundamentată pe teoria interesului protejat. Ca atare, actul care era contrar legii, cutumei sau bunelor moravuri era lovit de o ineficacitate radicală, care opera de plin drept și era imprescriptibilă spre deosebire de actul care era făcut prin dol, violență sau de către un minor, care era numai

anulabil⁵. Ca atare, în materia nevalabilității consimțământului putea opera atât nulitatea absolută cât și nulitatea relativă, în funcție de condiția neîndeplinită.

O sistematizare a teoriei nulității este încercată de D'Argentré și de Coquille, care fac distincție între nulitatea de ordine publică, ce se fundamentează pe un interes general și operează de drept și resciziune, care se întemeiază pe un interes particular și trebuie pronunțată în justiție⁶ putând fi invocată numai de către persoanele în interesul cărora a fost edictată norma.

Această distincție a fost ulterior preluată și de către J. Bouhier în lucrarea *Observations sur la Coutume du Duché de Bourgogne*, Dijon, 1757⁷.

Dunod de Charnage, în lucrarea *Traité de la prescription*, realizează o distincție superioară între cele două tipuri de nulități. Astfel, actul nul este un simplu fapt, care nu poate fi nici confirmat, nici autorizat și nu produce nici un efect și totodată orice persoană se poate prevala de un astfel de act, și chiar instanța din oficiu. Pe de altă parte, cealaltă categorie de acte nu este anulată în mod absolut, așa cum se întâmplă cu actele nule, ele putând fi declarate nule, numai la cererea persoanelor pe care legea a dorit să le favorizeze prin edictarea acestei norme. Totodată, aceste acte pot fi confirmate și ratificate⁸.

Secolul al XVII-lea aduce, în practică, conviețuirea a două tipuri de acțiuni, acțiunea în nulitate și acțiunea în resciziune. Prin prima acțiune erau atacate actele care nu îndeplineau condițiile cerute de ordonanțe și de cutume, de dreptul național, iar prin intermediul acțiunii în resciziune, erau sancționate contractele valabil încheiate din punctul de vedere al dreptului național, dar împotriva cărora dreptul roman admitea o *restitutio in integrum*, pentru apariția unui viciu de consimțământ precum dolul, eroarea, violența sau leziunea⁹. În ceea ce privește, persoanele care puteau

invoca nulitatea trebuie menționat faptul că, din punctul de vedere al vechiului drept francez, unele nulități puteau fi invocate de orice persoană interesată, și acestea erau cunoscute sub numele de nulități absolute sau nulități populare, iar altele puteau fi invocate numai de către anumite persoane și acestea formau categoria nulităților relative¹⁰.

Epoca modernă, așa cum am observat reprezintă „o recrudescență a civilizației clasice și deci și a dreptului roman, în timpul căreia, în bună parte, jurisconsulții discutau și cercetau vechile principii ale dreptului roman. Vedem așadar, că și de această dată nu poate fi vorba de o amplificare, o sistematizare a noțiunii de nulitate, totul reducându-se și acum la o cercetare și o reluare a vechilor principii ale dreptului roman, așa precum ele se cristalizaseră în anii secolelor V și VI după Christos”¹¹.

„Cu cât ne apropiem însă de timpurile Revoluției Franceze, principiile încep, încet, încet, să se cristalizeze în forme mai mult sau mai puțin adecvate nevoilor timpului, căutându-se, astfel, a se sustrage societatea de sub influența strâmtă și arhaică a dreptului roman; instituțiile dreptului încep să capete o culoare mai puțin prăfuită, mirajul dreptului roman începe să se clatine, viața juridică luând un aer mai independent...”¹².

În aceste condiții Domat și Pothier reușesc să sistematizeze instituția nulității, deschizând, prin demersul lor, drumul pentru teoria actelor inexistente, care va domina tot secolul al XIX – lea. Ca atare, pentru Pothier, absența, în fapt, dar și în drept, a unei condiții esențiale determină nulitatea radicală a acestui act, ceea ce însemnă că, dacă un contract a avut o cauză ilicită, cauza existând în fapt, contractul nu este nul, ci este numai anulabil. În doctrina franceză s-a susținut că teoria actelor

inexistente a avut ca punct de plecare această afirmație a lui Pothier¹³.

Pentru a argumenta această afirmație, Pothier considera că fiecare contract conține trei categorii de lucruri și anume: lucruri esențiale, lucruri naturale și lucruri accidentale. Lucrurile esențiale sunt cele care asigură existența contractului, în lipsa acestora contractul neputând lua ființă. Lucrurile naturale sunt cele care fac parte integrantă din contract cu toate că acestea nu sunt de esența contractului. Ultima categorie de lucruri, cele accidentale, reunește toate elementele care nu există într-un contract decât în virtutea unei clauze exprese¹⁴.

Mai mult decât atât, faptul că ideea de inexistență nu era străină de vechiul drept francez reiese și din cuprinsul unei lucrări¹⁵ care analizează cercetările făcute de Brissaud și Hatermann și în care se concluzionează astfel: „este evident în primul rând, deși autorul¹⁶ nu o spune, că inexistența era sancțiunea neobservării regulilor descrise de el ca, concretizând formalismul contractelor din epoca francă”.

2. Analiza consimțământului din perspectiva sistemului de drept continental

Consimțământul reprezintă acea condiție esențială, de fond a actului juridic civil, care constă în exteriorizarea hotărârii de a încheia un act juridic civil¹⁷. Pentru a fi valabil, consimțământul trebuie să îndeplinească în mod cumulativ următoarele condiții:

1. să provină de la o persoană cu discernământ;
  2. să fie exprimat cu intenția de a produce efecte juridice;
  3. să fie exteriorizat;
  4. să nu fie alterat de vreun viciu de consimțământ.
1. Consimțământul trebuie să emane de la o persoană cu discernământ. O asemenea cerință e impusă de necesitatea

ca subiectul de drept să aibă puterea de a aprecia efectele juridice care iau naștere ca urmare a manifestării sale de voință. Ca atare, o persoană cu capacitate deplină de exercițiu este prezumată că are discernământul necesar pentru a încheia un act juridic, în timp ce o persoană fără capacitate este prezumată că din cauza vârstei fragede nu are discernământ. În ceea ce privește minorul între 14 și 18 ani acesta are discernământul în formare.

2. Consimțământul trebuie exprimat cu intenția de a produce efecte juridice. Această cerință este impusă de necesitatea ca autorul să-și manifeste voință în sensul de a produce efecte juridice. Se consideră că lipsește intenția de a produce efecte juridice în următoarele situații: când manifestarea de voință a fost făcută în glumă, când aceasta a fost făcută din prietenie, curtoazie sau pură complezență, când manifestarea a fost făcută sub o condiție pur potestativă, sau cu o rezervă mintală, sau a fost prea vagă.
3. Consimțământul trebuie să fie exteriorizat. Principiul care guvernează exteriorizarea consimțământului este cel al consensualismului, potrivit căruia părțile sunt libere să aleagă forma de exteriorizare a voinței lor, simpla manifestare de voință fiind nu numai necesară ci și suficientă pentru ca un act juridic să fie valabil din punctul de vedere al formei sale.
4. Consimțământul nu trebuie să fie alterat de un viciu de consimțământ. O asemenea condiție e impusă de caracterul conștient al actului juridic civil. Sunt vicii de consimțământ: eroarea, dolul, violența și leziunea.

Un consimțământ care nu îndeplinește condițiile enunțate mai sus, trebuie considerat ca neavenit¹⁸.

Eroarea reprezintă falsa reprezentare a realității la încheierea unui act juridic civil. După consecințele pe care le produce, eroarea este de trei feluri: eroare – obstacol, eroare – viciu de consimțământ și eroare – indiferentă.

Eroarea – obstacol, distructivă de voință, distrugătoare, este cea mai gravă formă a erorii împiedicând formarea actului juridic¹⁹. În cazul erorii – obstacol, falsa reprezentare cade asupra naturii actului juridic ce se încheie (*error in negotium*), în sensul că o parte crede că încheie un anumit act juridic, în timp ce cealaltă parte consideră că încheie un alt act juridic (spre exemplu o parte crede că încheie un contract de locațiune, în timp ce cealaltă parte crede că încheie un contract de vânzare-cumpărare), fie asupra identității fizice a obiectului (*error in corpore*), spre exemplu o parte crede că vinde o bicicletă în timp ce cealaltă parte crede că a cumpărat o motocicletă. Ca atare, având în vedere faptul că eroarea – obstacol este distructivă de consimțământ, ceea ce echivalează cu lipsa consimțământului, un act juridic afectat de eroare – obstacol este inexistent deoarece lipsește consimțământul ca element esențial al oricărui act.

Dolul constă în totalitatea manoprelor frauduloase utilizate de o parte pentru a induce în eroare cealaltă parte, în lipsa acestor manopere partea nedorind a încheia actul juridic.

Violența reprezintă acel viciu de consimțământ care constă în amenințarea unei persoane cu un rău de natură să îi producă o temere ce o determină să încheie un act juridic pe care în lipsa acestei temeri nu l-ar fi încheiat²⁰.

După natura răului cu care se amenință, violența poate fi fizică sau morală. Violența fizică (*vis*) există atunci când amenințarea cu un rău privește integritatea fizică a unei persoane sau bunurile acesteia, în timp ce violența morală există atunci când

amenințarea cu un rău se referă la onoarea, cinstea ori sentimentele unei persoane. În ceea ce privește violența fizică trebuie menționat că ea constă în reducerea victimei la rolul de simplu instrument, la o simplă stare pasivă. Spre exemplu, o persoană este silită să semneze un act, în timp ce alte persoane îl țin și îi conduc mâna, pe hârtie, fără ca victima să poată opune rezistență. În acest caz este evident că „voința celui care semnează este inexistentă”²¹. Ca atare, violența fizică fiind distructivă echivalează cu lipsa consimțământului și astfel, actul juridic este inexistent, deoarece îi lipsește un element esențial. Există însă și opinii în sensul considerării unui act încheiat prin violență fizică ca fiind lovit de nulitate absolută²². Situația este asemănătoare și în cazul violenței morale.

Leziunea reprezintă disproporția vădită de valoare între contraprestații, la momentul încheierii actului juridic.

3. Sistemul de drept common-law și intenția de a produce efecte juridice

Pentru a fi valabil încheiat, un contract trebuie să îndeplinească următoarele condiții:

- a. existența unei oferte și respective a unei acceptări;
- b. existența unei contraprestații;
- c. intenția de a crea efecte juridice;
- d. respectarea formi impuse de lege, în anumite cazuri;
- e. relativitatea efectelor contractului;
- f. absența viciilor de consimțământ.

Din perspectiva prezentei analize prezintă interes condiția care privește intenția de a crea efecte juridice.

Dreptul Englez distinge între promisiuni unilaterale și acorduri, întocmai ca sistemul de drept continental, de vreme ce promisiunile pot proveni atât de la o singură persoană, cum este cazul promisiunilor unilaterale, cât și de la două părți, cum este cazul promisiunilor bilaterale, în timp ce acordurile de voință presupun prin

ipoteză existența manifestării de voință din partea a două părți. De asemenea, sistemul *common-law* deosebește între acordurile de voință executorii și cele care au caracter strict privat prin intermediul a două prezumții. Astfel, în materie comercială este prezumată intenția de a crea raporturi juridice²³. De la acest principiu există însă și excepții, în cazul în care părțile stipulează expres în mod contrar considerării ca fiind format acordul lor de voință²⁴.

La polul opus prezumției stabilite în materie comercială se situează prezumția în legătură cu aranjamentele interne și sociale în care nu există intenția de a crea efecte juridice. Această regulă a fost stabilită în cazul *Balfour v Balfour* [1919] 2 KB 571 în care părțile, care au fost soț și soție, în timpul căsătoriei au încheiat un acord prin care soțul s-a obligat să plătească soției o anumită sumă de bani, pe perioada cât acesta trăiește în străinătate. Instanța de judecată a refuzat să pună în aplicare acordul menționat.

În acest moment al analizei o atenție deosebită o necesită analizarea cazului *Snelling-v-John G Snelling Ltd* (1973), pentru a decide dacă prezumția menționată mai sus a fost răsturnată. Astfel, instanța de judecată constată că o intenția de a crea efecte juridice ar exista atunci când trei frați au intrat într-un acord privind gestionarea și funcționarea unei afaceri de familie. Cele două cazuri prezintă diferențe fundamentale, de vreme ce în prima situație este reliefată relația personală existentă între doi soți, în timp ce în cea de-a doua situație este prezentă o puternică componentă economică²⁵.

Note

¹ P. Van Wetter, *Les obligations en droit romain*, Tomul II, Imp. C. Annot-Braeckman, Paris, 1884, p. 47.

² C. Stoicescu, *Curs elementar de drept roman*, Ed. a II-a, Institutul de Arte Grafice Bucovina, București, 1927, p. 279-280.

³ În epoca romană, și tăcerea putea avea efecte juridice *qui tacet, cum loqui potuit et debuit, consentire videtur*.

⁴ S. Gaudet, *Inexistence, nullité et annulabilité du contrat: essai de synthèse*, McGill Law Journal, Montréal, 1995, p. 300 în <http://lawjournal.mcgill.ca/abs/vol40/2gaude.html>

⁵ *Ibidem*, p. 303.

⁶ V. V. Popa, *Drept civil. Partea generală. Persoanele*, ed. 2, Ed. C. H. Beck, București, 2006, p. 187.

⁷ „Autorii noștri disting două tipuri de nulități. Unele au ca principiu interesul public [...] asemenea nulități sunt numite absolute, putând fi invocate de toate persoanele, ele afectează actul în mod radical. astfel încât ne determină să-l privim ca nerealizat și neavenit. [...] Celelalte nulități sunt cele care au fost introduse în favoarea anumitor persoane. [...] Cum aceste nulități nu privesc decât interesul particularilor, ele sunt numite respective sau după unii, cauzative, pentru că nu pot să fie invocate decât de către cei în favoarea cărora au fost edictate”, S. Gaudet, *op. cit.*, p. 303.

⁸ S. Gaudet, *op. cit.*, p. 304.

⁹ V. V. Popa, *op. cit.*, p. 187.

¹⁰ *Ibidem*, p. 187.

¹¹ N. Em. Antonescu, *Nevaliditatea actelor juridice în dreptul civil, în materia nulităților*, Institutul de Arte Grafice România Nouă, București, 1927, p. 214.

¹² *Ibidem*.

¹³ S. Gaudet, *op. cit.*, p. 310-311.

¹⁴ D. Alexandresco, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine*, Tomul V, Ed. Tipografia Națională, București, 1900, p. 20.

¹⁵ J. Bonnet, *Supplément au Traité de Baudry-Lacantinerie*, III, Ed. Sirey, Paris, 1926, p. 94-104.

¹⁶ Brissaud, *Manual d'histoire du droit français*, 1904.

¹⁷ G. Boroi, *Drept civil. Partea generală. Persoanele*, Ed. Hamangiu, București, 2008, p. 207; V. V. Popa, *op. cit.*, p. 89; I. Dogaru, *Drept civil român*, Tratat. Vol. I, Ed. Europa, Craiova, 1999, p. 206-207.

¹⁸ C. Aubry, C. Rau, *Cours de droit civil français*, Tomul IV, Imprimerie et librairie

générale de jurisprudence Marchal et Billard, Paris, 1871, p. 289.

¹⁹ G. Boroi, *op. cit.*, p. 160; V. V. Popa, *op. cit.*, p. 103; I. Dogaru, *op. cit.*, p. 217.

²⁰ G. Boroi, *op. cit.*, p. 167; V. V. Popa, *op. cit.*, p. 117; I. Dogaru, *op. cit.*, p. 220;

²¹ V. V. Popa, *op. cit.*, p. 119.

²² *Ibidem*, p. 123.

²³ A se vedea Esso Petroleum Ltd-v- Comisia vamală și de Accize [1976].

²⁴ În cazul Rose și Frank Co-v-Compton și Bros Ltd (1925) se precizează în mod expres în contract că „acest acord nu este supus jurisdicției juridice în instanțele de judecată”.

²⁵ A se vedea și cazul Merritt-v-Merritt [1970].

Biserial correlation coefficient. Applicative program

Mihai Radu COSTESCU

Abstract *In practice, there are cases when we have to study the connection between a continuous variable and a discontinuous – dichotomous one. In these cases a biserial correlation coefficient is used. The prerequisite for the calculation of such a correlation coefficient is that the number of subjects n be greater or equal to 50. The next procedure describes the determination of this correlation coefficient.*

Keywords: *correlation, biserial, procedure.*

Considerând că variabila dihotomică poate lua valorile A și B , formula de calcul al coeficientului de corelație biserial este:

$$r = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{s} \cdot \frac{pq}{y}$$

unde:

$\bar{x}_1$ = media valorilor variabilei continue pentru subiecții care au caracteristica A a variabilei dihotomice;

$\bar{x}_2$ = media valorilor variabilei

continue pentru subiecții care au caracteristica B a variabilei dihotomice;

s = abaterea standard a variabilei continue pe întreg lotul de subiecți;

$\frac{pq}{y}$ = valoare care se ia dintr-un tabel special în funcție de p , sau de q .

procedure coef_corel_biserial(pq_y:real;var r:real);

```

type vect=array[1..50] of real;
var v,n1,n2:vect;
    n:integer;
    media1,media2,med_tot,s:real;
procedure citire(k:integer;var x:vect);
var i:integer;
begin
    for i:=1 to k do

```

```

        begin
            write('Varianta',i:3,' : ');
            readln(x[i]);
        end;
    end;
function media(k:integer;v,x:vect):real;
var nt,suma:real;
    i:integer;
begin
    suma:=0;
    nt:=0;
    for i:=1 to k do
        begin
            suma:= suma+v[i]*x[i];
            nt:=nt+x[i];
        end;
    media:=suma/nt;
end;
function media_total(k:integer;v,x,y:vect):real;
var nt,suma:real;
    i:integer;
begin
    suma:=0;
    nt:=0;
    for i:=1 to k do
        begin
            suma:= suma+v[i]*(x[i]+y[i]);
            nt:=nt+x[i]+y[i];
        end;
    media_total:=suma/nt;
end;
function ab_med_patrat(k:integer;med_total:real;v,x,y:vect):real;
var nt,suma:real;
    i:integer;
begin
    suma:=0;
    nt:=0;
    for i:=1 to k do
        begin
            suma:=suma+sqr(v[i]-med_total)*(x[i]+y[i]);
            nt:=nt+x[i]+y[i];
        end;
    ab_med_patrat:=sqr(suma/nt);
end;
begin {procedure coef_corel_biserial}
    write('Introduceti numarul de variante al variabilei continue n=');

```

```
readln(n);
writeln('Introduceti variantele variabilei continue');
citire(n,v);
writeln('Introduceti numerele corespunzatoare variantelor care poarta
      caracteristica A a variantei dihotomice');
citire(n,n1);
writeln('Introduceti numerele corespunzatoare variantelor care poarta
      caracteristica B a variantei dihotomice');
citire(n,n2);
write('Introduceti valoarea pq/y = ');
readln(pq_y);
media1:=media(n,v,n1);
media2:=media(n,v,n2);
med_tot:=media_total(n,v,n1,n2);
s:=ab_med_patrat(n,med_tot,v,n1,n2);
r:=(media1-media2)/s*pq_y;
writeln('Coeficientul de corelatie biserial r = ',r:6:4);
end;
```

Bibliografie

1. Costescu, Mihai-Radu, *Statistic Methods Applied in Social Sciences*, Liberty Press and Publishing House, Panciova, 2007

2. Costescu, Mihai-Radu, Costel, Ionașcu, *Electronic Information Processing*, Universitaria Press, Craiova, 2001

Jurnalistul român: deziderate și interpretări

Xenia NEGREA

Abstract: *In this article we have examined the items that set up a coherent portrait for the Romanian journalist. Launched in the process of recovery and synchronization with Western values and operating systems, the Romanian journalist was put in front of unprecedented qualitative and quantitative leaps. In nowadays, the Romanian journalist is trying to adopt the moral and professional values of the West media. But also, he must confront an ambiguous social representation and also he must confront the challenge that the new media are.*

Keywords: *journalism, post-communism, ethics, independence.*

Ne-am propus să facem o cercetare calitativă în câmpul deschis al presei asupra felului în care jurnalistul român se reprezintă și se înțelege pe sine. Dintre ideile generale desprinse se detașează în primul rând refuzul atât al unei reglementări cât și a unei autoreglementări. Sub pretextul/teamă pierderii libertății de expresie jurnaliștii cultivă și întrețin un câmp etic deschis, permisiv, atât în ceea ce privește profesionalizarea și statutul jurnalistului cât și calitatea obiectului acestei meserii, adică informația, cum am arătat în alte rânduri.

José-Manuel Nobre-Correia¹ își începe tranșant studiul spunând că jurnalismul este „art d’informer les autres”. Prin urmare, funcția fundamentală a presei este informarea. Nuanța „artistică” pe care cercetătorul o introduce plasează traficul informațional în câmpul imprezvizibil al negocierii. Informația/informarea a devenit vehicul și marcă pentru o întreagă etapă a civilizației

globale (ne referim la perioada de după al Doilea Război Mondial). În anii ’80, rolul social al jurnaliștilor și impactul civilizator al informației a culminat în ceea ce studiile numesc „the myth of the CNN effect”. După cum observau și Paul Moorcraft și Philip M. Taylor², mult timp presa internațională, mai ales presa euro-atlantică a trecut de la era dominată de „the myth of the CNN effect” la era „the era of the citizen journalist”.

Din această cauză, a apariției unei noi entități în sfera mass-media, este vorba despre *cetățeanul jurnalist*, dar și sub tirania relațiilor în timp real (numim aici cele mai relevante două coordonate ale jurnalismului contemporan), profilul jurnalistului este schimbat: „les équipes rédactionnelles ont peu à peu perdu une substantielle marge d’initiative et de latitude dans la collecte des faits et des opinions d’actualité”³. José-Manuel Nobre-Correia chiar declara pierdută bătălia pentru informație de către presă în favoarea *comunicării controlate* (de tip

publicitar, de tip PR etc.). Prin urmare, la nivel internațional, una dintre temele fundamentale de reflecție o reprezintă modificarea chiar a statutului jurnalistului. Acesta pare că pierde monopolul gestionării (de la culegere și până la selecție) informației.

Problema aceasta, a pierderii controlului asupra difuzării informației, începe să apară și în presa din România postdecembristă. După cum observa Cristian Tudor Popescu⁴: „Jurnalul se transformă într-un dispecer, care stă în șuvoiul de informații, selectându-le. Operațiile de investigare sunt făcute de public. Să ne gândim la cei care au dat prima știre legată de moartea lui Michael Jackson, un site fără credibilitate, obscur. Au trecut minute bune până să se confirme știrea”. Nuanța asupra căreia trebuie să insistăm este reprezentată de faptul că editorialul român teoretizează tot condiția jurnalistului occidental. În presa românească, după cum vom încerca să arătăm în cele ce urmează, urgențele autoreferențiale provin din alte zone de sens, de mult depășite în mediul internațional.

Pe fondul diferențierii între *a informa*, *a comunica* și *a anima* despre care vorbea Michel Mathien⁵ o reevaluare a statutului jurnalistului se impune atât la nivel internațional, cât și la nivel național. Ceea ce diferențiază cele două câmpuri de dezbateri este accentul pus pe diversele aspecte ale condiției jurnalistului în contemporaneitate. În timp ce în țările cu tradiție și cu școală jurnalistică dezbaterile se duc pe calitatea informării, pe delimitarea profesiei de jurnalist, pe rezistența/ adaptarea la noile realități tehnologice, în România dezbaterile sunt/ par încă fundamentale etice.

Dileme ale statutului jurnalistului relevante în presa din România

În România, dezbaterile privind statutul jurnalistului sunt, am zice, paradoxale. Pe de o parte, se admite în majoritate că este nevoie de crearea și implementarea

unui cod, a unui set de reguli, pe de altă parte se respinge atât reglementarea cât și autoreglementarea. Chiar și faptul, observat și de alți cercetători, că jurnaliștii sunt organizați în foarte multe asociații, conferințe etc. denotă nu doar absența unei minime solidarități, dar și imposibilitatea de a răspunde unui singur cod. Acomodarea mijloacelor și canalelor specifice mass-media tradiționale la noile entități paraprofesionale și la noile tehnologii reprezintă o temă accidentală, tangențială, și nu o preocupare urgentă și programatică.

O temă recurentă în dezbaterile care au în centru mass-media din România este statutul jurnalistului, chiar al instituției de presă, mize de negociere care dau sensuri autohtone „artei de a informa”, sintagmă sub care am inițiat acest studiu. Acest statut nu are o imagine coerentă nici la nivelul producătorilor, al jurnaliștilor înșiși, nici la nivelul receptorilor sau al altor parteneri sociali.

Jurnaliștii români par să accepte problema propriului statut. Cu toate acestea, în referirile la problemele interne ale presei, se mențin enunțurile generalizante, structurile verbale impersonale și se subliniază în repetate rânduri nevoia conservării independenței actului jurnalist, dar, în același timp, jurnalistul ca *free-lancer*, de pildă, este o entitate profesională încă în fază incipientă, chiar aproape necunoscută. Referirile la calitatea informațională, la problemele deontologice concrete și la interpretarea umorală a sintagmei „libertatea de exprimare” sunt sporadice, fără impact major și păstrate la un nivel de obiectiv general, ca pur deziderat teoretic. Pe acest fond, al înțelegerii propriilor valori și propriului profil, mass-media preiau mecanic și tensiunile și provocările „jurnalismului cetățenesc”, apărută în România doar în virtutea principiului globalizării. Nici mass-media, nici partenerii lor sociali nu au traversat etapa obținerii și evaluării efectelor informației la nivel macro-social.

Fără îndoială, comunicarea mediatică postdecembristă a suportat și suportă presiuni dinspre toate domeniile vieții publice. Prin urmare și firesc, una dintre preocupările majore ale presei a fost să-și argumenteze și să-și conserve relativa independență, fără a se defini categoric problemele de conținut ale acestei independențe.

În studiul de față, ne-am oprit asupra textelor de opinie care au ca subiect presa și ne-am focalizat pe textele a doi dintre cei mai vizibili lideri de opinie din presa românească postdecembristă, Ion Cristoiu și Cristian Tudor Popescu și, de asemenea, am inserat și opinia exprimată public în rubrica sa de către unul dintre principalii proprietari mass-media din România, Dinu Patriciu. Cei doi gazetari reprezintă și două dintre personalitățile care au imprimat o direcție de evoluție presei românești post-totalitare. Ion Cristoiu este cel de la care se revendică presa tabloidă, deși el însuși nu și recunoaște acest rol. Cristoiu⁶ definește presa liberă ca pe o instituție asupra căreia „nu se exercită presiune administrativă”. Editorialistul elimină dintre factorii de presiune directă asupra presei surse-cheie: „Alte presiuni – economică, morală, chiar criminală – nu țin de libertatea presei ca esență a sistemului democratic”.

O atenție deosebită construirii identității profesionale a jurnalistului și a poziționării presei în societate o acordă jurnalistul Cristian Tudor Popescu. Acesta a intrat în presă imediat după 1989, la cotidianul „Adevărul”. Apoi, în 2007, a creat cotidianul *quality* „Gândul”, unde publică în prezent editoriale. De asemenea, Cristian Tudor Popescu este votat cu consecvență de public drept jurnalistul cu cel mai înalt grad de credibilitate, iar în breaslă este recunoscut drept cel mai important reper profesional.

Jurnalistul a urmărit și a evocat cu consecvență evoluția profesiei de jurnalist după 1989. În 2009, însă, intervențiile sale pe această temă au fost mai numeroase și

mai substanțiale. În opinia acestuia, meseria de jurnalist trebuie să derive dintr-un fond etic și să se coordoneze după cele mai înalte repere morale contemporane⁷: „Jurnalismul e văzut ca o meserie deosebită, nobilă. Ziaristul are panache etic, e considerat un justițiar, o putere în stat, poate prima”. Editorialistul subliniază nevoia de racordare atât a jurnalistului, cât și a publicului la valorile occidentale. Presa trebuie să fie mijloc de informare, nu actor social investit cu un rol intervenționist sau decizional, partenerul său principal în acest proces fiind publicul: „A informa înseamnă a livra cetățeanului opinii ale unor comentatori, alături de informații corecte. Rolul presei este acela de a-i arăta cetățeanului cum stă. Decizia îi aparține cetățeanului. O exagerare întâlnită în ultimii ani este convingerea că «presa» este cea care face ordine, care «dă afară» un ministru, care «face ordine» în țară. Nu acesta este rolul presei! Ci să informeze complet și rapid publicul, pentru ca acesta să decidă în cunoștință de cauză”⁸. În aceeași direcție, merge și intervenția lui Dinu Patriciu, unul dintre proprietarii de presă din România. Acesta, ca și editorialistul Cristian Tudor Popescu, își afirmă opțiunea pentru presa de informație, pe principiul „content factory”, atât ca o modalitate de definire a identității profesionale, dar și ca o modalitate de supraviețuire a instituției de presă în competiția cu „jurnalismul cetățenesc” și cu noile media. Cu o altă ocazie, editorialistul sublinia puterea pe care o are presa în a monitoriza instituțiile Președinției, Guvernului etc.: „La întrebarea «Cine va mai fi Opoziția, dacă PSD plus PD-L fac împreună peste 70% în Parlament?» răspundeam acum două luni: presa, împreună cu societatea civilă, cu sindicatele și, în ultimă instanță, cu cetățenii care vor ieși în stradă. Până acum, așa a fost: presa română, cu toate bubele ei frumos colorate și groaznic mirositoare, care mă aduc uneori și pe mine la disperare, nu a lăsat totuși să treacă

netaxate gafele crunte ale noii puteri super-majoritare”⁹.

Dincolo de funcția de *highlighting*¹⁰ pe care o are și trebuie s-o aibă presa, Cristian Tudor Popescu aprofundează, pentru prima dată sistematic și aplicat, probleme majore de etică. Adoptând și cultivând la rândul său un limbaj trivial, editorialistul expune reversul noului curent al jurnalismului cetățenesc, noua deschidere imposibil de controlat pe care o oferă *new media*. Bună parte dintre jurnaliști își extind activitatea și în ceea ce se numește blogosferă, extindere care pare să funcționeze în afara oricărei reglementări: „Mă simt prost, adică mă simt jenat, mi-e rușine că mă numesc gazetar în România, stimați cretini ai netului. Și asta pentru că nu sunteți nici mai proști, nici mai lipsiți de caracter decât mulți, din ce în ce mai mulți, dintre colegii mei de breaslă – *gurnaliștii*. [...] Un cretineț, altfel jurnalist cu funcție, sloboade pe blog un puhoi de vulgarități noroioase, înjurături, insulte, obscenități, între care cele mai puțin fetide sunt fă! și hai sictir!, la adresa ministrului Turismului [...] Așa arată jurnalismul în care încă mai lucrez, la 19 ani după ce am crezut că intru într-o nobilă gildă, rudă de sânge cu scriitorii, cu literatura: condeieri schilozii ai prostiei oarbe laolaltă cu moralității de bordel, sub privirile scânteind de inteligență și cultură ale madmuzelelor de presă”¹¹.

În scopul creării unui cod deontologic unic, Centrul pentru Jurnalism Independent, Agenția de Monitorizare a presei și Centrul Român pentru Jurnalism de Investigație au realizat un proiect finanțat de World Learning, intitulat „Media ca serviciu public – program de advocacy pentru promovarea transparenței proprietății și surselor de finanțare ca și a responsabilității presei”. Una dintre etapele acestui proiect a fost un studiu în care s-a analizat în primul rând cantitativ, cu mijloace sociologice, felul în care presa este reflectată în presă. Studiul s-a desfășurat în pe-

rioada octombrie-decembrie 2006, iar una dintre finalități a fost elaborarea Codului Deontologic Unic.

Studiul a monitorizat mai ales referirile care au avut loc în presa elitistă, culturală: „Dilema”, „22”. Cercetările au relevat faptul că săptămânalele au criticat: „superficialitatea comentariilor unor analiști, elaborarea unor programe TV, practica preponderentă de a scoate în evidență senzaționalul și «mahalagismul», forma senzațională [sic!] care s-a aplicat relatărilor despre migrația românilor, falsificarea realității, felul cum se relatează despre romi, «relativa tăcere» a presei la promovarea unor legi «dubioase»”¹².

În aceeași perioadă, Revista „22” atrăgea atenția asupra crizei de identitate a mass-media, și, același timp, critica „dezinformarea, neprofesionalismul unor posturi TV «specializate în grosolăni»”. În același sens, „Dilema veche” (septembrie) continua tema acuzând „lamentabila lejeritate” de a scrie orice, programele TV, lipsa de responsabilitate socială a mass media, lipsa de reacție a mass media la „știri importante”. Tot în septembrie, Revista „22” pune în legătură problemele deontologice și profesionale ale jurnalismului cu absența unui program educațional la nivel național.

Studiul concluzionează: „Lipsa de profesionalism a presei s-a regăsit din plin în modul în care presa a reflectat tema deconspirării jurnaliștilor:

- subiectul a fost adeseori slab documentat, mulți jurnaliști au demonstrat că nu stăpânesc deloc subiectul; s-au făcut confuzii grave între dosarul de urmărit și dosarul de colaborator;
- s-au lansat acuzații fără probe, care au fost sancționate rapid de persoanele acuzate, dar și de alte ziare;
- nu au fost respectat norme deontologice elementare (citarea corectă a surselor, verificarea informațiilor, publicarea opiniei părții adverse)

Acest subiect a demonstrat cât de nepregătită este presa română pentru a trata exhaustiv, coerent și consistent un astfel de subiect, de major interes public. Obişnuiri cu abordările superficiale, senzaționaliste, minimale și care se opresc la relatarea faptelor evidente, jurnaliștii au ratat ocazia de a face pasul înainte (din punct de vedere profesional) și a transforma acest subiect în ceea ce ar trebui să fie: amorsa unei debateri publice de substanță, care să implice cât mai multe unghiuri, cât mai multe „voci” și cât mai multă expertiză (...). Prin lipsa de profesionalism a unora dintre ziaristii care au relatat despre subiect, chiar și rolul minimal de informare a fost periclitat, consumatorii de media primind adesea informații trunchiate, scose din context sau pur și simplu incorecte” (p. 48).

Revistele monitorizare în vederea studiului se adresează unui public elitist, aflat în consonanță cu ideile promovate de cele două publicații. În cotidiene, după cum am încercat să arătăm, discuția preia mai multe nuanțe și pune accentul și pe probleme de context.

La ora actuală, în România, nu există un dialog coerent între mediile elitiste și mediile deschise ale informației, după cum profilul și rolul mass-media reprezintă în continuare zone deschise interpretărilor abuzive.

Note

¹ Nobre-Correia, José-Manuel – „Journalisme: une certaine mort annoncée...”, în „Communication et langages”, 2006, Volume 147, Numéro 1, pp. 15-24, <http://www.persee.fr>

² Moorcraft, Paul, Taylor, Philip M. – „War watchdogs or lapdogs?” în „British Journalism Review” 2007; <http://bjr.sagepub.com/cgi/content/abstract/18/4/39>, pp. 39-40

³ Nobre-Correia, idem, p. 18.

⁴ „Gândul”, Miercuri, 12 August 2009, ora 21:22.

⁵ Mathien, Michel – „Le journalisme professionnel face aux mutations de l’information et de la communication: dérouté des valeurs ou réaction?”, „Quaderni”, 1998, Volume 37, Numéro 1, pp. 11 – 42, <http://www.persee.fr>

⁶ „Gândul”, Miercuri, 12 August 2009, ora 17:30.

⁷ „Gândul”, „De la seceră și ciocan la amoeba laptop”, 12 ianuarie 2010.

⁸ „Gândul”, Miercuri, 12 August 2009, ora 21:22.

⁹ „Presa – primul cobai”, în „Gândul”, 16 martie 2009

¹⁰ Paul Moorcraft și Philip M. Taylor în studiul lor, „War watchdogs or lapdogs?” identificau evidențierea problemelor drept rolul esențial al presei: „The media were *highlighting* (s.n., X.N.) dilemmas”

¹¹ „Cretineți și gurnaliști”, în „Gândul”, 11 martie 2009.

¹² „Dilema veche”, august, 2006.

The Comprehension of Announced and Written Tv News*

István KÓSA, Zoltán AMBRUS, Csilla ZSIGMOND

Abstract: *The authors of the study examined the comprehension of announced and written TV news in laboratory conditions. In the experiment there were presented 16 items of news structured in four categories. They were presented as announced and written news. We measured the efficiency of news comprehension with complex methods. The thirty – nine volunteers who took part in our experiment were divided into two groups: listeners of the announced news and viewers of the written news by chance. Our hypothesis, namely the better understanding and recollection of written news was not proved by the experiment. On the contrary, the understanding and recollection of announced news proved to be more efficient. These results are possibly due to the effect of the interference between the studio background and written news. It is likely that the verbal input meets the participants habits and practices concerning the media – use rather than the written input. The subjects' sex, age, residence, studies as quasi – independent variables do not have a statistically significant influence on news understanding. Between the level of empathy and the news understanding there proved to be no connection, which can be explained by the neutral content of the news and motivation of participants focused only on the cognitive information processing. We found out that there is a strong correlation between the level of verbal intelligence and the understanding of announced TV news. In the case of written TV news we found only a correlation as a tendency which suggests that news presentation in written form does not provide the necessary cognitive input for the subjects for an efficient information processing.*

Keywords: *news comprehension, comprehension performance, semantic memory, interference, information processing.*

Theoretical Background of the Research

The results of public opinion surveys have confirmed, despite the breakthrough of the Internet, a large portion of con-

*Translated by Tom Bako

temporary adults consider television to be the most important source of information (UCLA News, 2002).

Television viewers are generally of the opinion that the most important function of watching TV is to gain information about

social, economic, political events, and world affairs. Those who watch the news most often believe that they can access real knowledge and enrich their experiences concerning the world and mankind (Klein, 2003).

Thus, television may fulfill an important role by transmitting relevant information in a fast, parsimonious form for an immensely large audience. Despite the fact that news have a prominent role in everyday TV programming, which is followed by many millions of viewers, the question arises about how effectively they transmit information about the world.

In the last few decades of the past century, there has been research about, among other things, how radio news broadcasted at night and during daytime affected listeners, and to what extent the listeners could recall the content of the news item after one – time, as well as repeated, presentation. The results of research have corroborated the fact that the subjects of the research forgot a great portion of the transmitted information within a short period of its transmission and reception (Gunter, 1987).

According to other studies, the viewers could reconstruct and recall the easiest those news that could be related to a small number of highly generalized “uper-hemes.” These big news themes provide such socially transmitted strategies of news interpretation which are asserted within their respective interpretive communities (Jensen, 1988).

The studies usually show that people can recall news transmitted in written form (e.g., in a newspaper) better than the content of news they saw on TV (Dommermuth, 1974; Wilson, 1974).

Results of research show that in the process of news consumption, individuals can retain and process important information in a concise, summarizing form better, whereas they have more difficulties recalling details (Van Dijk, 1988).

Höijer (1989) distinguishes between difference “reception profiles“ in the case

of TV viewers, which show a close relation with previous knowledge relevant to the given news theme.

The cognitive effect of televised news can be analyzed more effectively within the framework – paradigm of cognitive information – processing, which provides terminological and methodological guidelines for research. The thorough knowledge of cognitive functions, and the application of the functional models of human understanding, comprehension performance, and memory, are indispensable for understanding the audience factors that influence the comprehension and processing of news transmitted through the media.

Gunter (1987) calls attention to the fact that oftentimes in studies about the cognitive effect of news, the terms “memory” and “comprehension”, which refer to different cognitive processes, are not clearly distinguished. For many a researcher of mass communication, the measurement of things stored in memory seems to be enough to analyze their comprehension.

The confusing, incorrect use of terminology and methods, or their lack of adequate specification, in studies of news comprehension explains the results of these studies in regard to the poor memorization and comprehension of news content.

Memory is a system that ensures the storage and recollection of information, in our case the processing and recollection of visual and acoustic sensations. The central component of most modern theories about memory is the dichotomy between short – term or primary, and long – term, or secondary, memory.

Subsequently, the structure of memory was extended by the identification of a new component, called short – term sensory memory, which, from a functional point of view, precedes short – term memory.

In the 1970s the structural model of memory was enriched with yet another

component, which researchers called "working memory." Similarly to short – term memory, the storage capacity of the working memory is limited. The working memory is where the combination and manipulation of information coming from both short – and long – term memories takes place. This functional component is especially important for studying the complex forms of human understanding and problem solving.

Long – term memory can be distinguished from other forms of memory primarily by the fact that its storage capacity is technically infinite, but also by its way of processing and storing pieces of information based on their meaning, structure, and abstract character.

As a system, long – term memory has two main components, namely episodic memory and semantic memory (Tulving, 1972).

These two forms of long – term memory mutually influence each other during information processing, a fact that has significant practical relevance for students of mass communication and especially for the study of the comprehension of TV news. The results of a study by Berry and Clifford ([1985] in Gunter, 1987) have confirmed the fact that elements in the semantic memory, as relevant background knowledge for the processing of unique news material, have a high degree of prognostic ability.

During our experiment, we have taken into consideration the psychological characteristics of both visual and auditive long – term memory. Since the visually (as headlines) and auditive (read aloud) presented news items in our experiment were of a linguistic nature, it is much more likely that it was the meaning, rather than the letter sequence or sonority, that was stored in the memories of the research subjects.

We also dealt with the fact that understanding is not a homogeneous, uniform cognitive activity, but rather a complex process manifested in multiple forms. Hence, comprehension

can be implicit or explicit based on the possibility of expression, or spontaneous (instantaneous) or discursive (taking some time) based on the mode of its actualization. We have taken into consideration the psychological characteristics and contributions toward ensuring the efficacy of comprehension and manifestation of differences of *empathic* comprehension (i.e., comprehension through empathizing with other individuals' psychic experiences), *contextual* comprehension (that is, the identification of the words' context in the comprehension of the text), and *social* comprehension (the realization of human behavioral tendencies and motives, and the meaning of interpersonal relations).

Our study of news comprehension was based on theoretical models and the results of research into processes of comprehension.

In the study of comprehension, three fundamental conceptions were identified, whose taking into consideration forms a useful foundation for contemporary studies.

Rather than the unidirectional, bottom – up flow of information, the *interactional* model of comprehension emphasizes top – down processes, and relates comprehension to general knowledge and understanding.

This interactional perspective deals with meaning and form in a unitary system. In this conception, we make use of knowledge – related components in the very first steps of information processing. The expectations of knowledge and context direct the cognitive process from the beginning, i.e. "we hear and see whatever we need to hear and see" (Pléh, 1998).

Thus we use all information at the same time, from the first phases, in the process of comprehension, which influence each other mutually and a "central processing unit" determines whether the interpretation thus formed is adequate.

According to the *modular* conception of comprehension, the individual components of comprehension function in a discrete,

autonomous manner, each having access to the "mental dictionary," and the flow of information is unidirectional (Forster, 1979; Fodor, 1983).

In this model, comprehension is a dual process: in the first phase, the primary input takes place, which is not influenced by knowledge and context, and implies processes such as access and parsing, whereas in the second phase, the text is interpreted and embedded into our system of knowledge, which is a process related to cognition and previous knowledge. The contextual effects are secondary; they do not influence sensation, but are significant in the process of interpretation.

The *connectionist* conception of comprehension is based on the principle of *parallel distributed processing* (PDP). In the description of McClelland (1988), the connectionist model is based on units (theoretical neurons) and their synapses; the different tasks are undertaken by different systems through parallel operations; the markings of activity are distributed automatically according to synaptic weights, which are not regulated by a separate central processing unit; comprehension unfolds in time under the circumstances of the effect, thus there are no separate grammatical and epistemological components; there is continuity between learning and comprehension; knowledge and information is represented by the pattern of synapses. This model is thus made up solely of elements (units) and their relations.

In the experimental study of news comprehension, we found the theoretical assertion that comprehension integrates three distinguishable subprocesses (verbal, sentential, and textual comprehension) to be important (Pisoni – Remez [2005] in Gósy 2005, 172).

Verbal identification is generally automatic and fast, similarly to sentential comprehension, while textual interpretation is a volitional and slow process, a cognitive activity that is contextually dependent and flexible.

From a methodological perspective, this means that the results of a given experiment may be interpreted from lexical, sentential, as well as cognitive points of view (Pléh, 1998).

Considering the fact that the study of news comprehension has not yet been given adequate attention in communication studies, it is studies regarding sentential comprehension that can serve as a basis for experimental research into news comprehension.

We have taken into consideration the scholarly assertion according to which, after receiving the information (in our case, the news item), the experimental subject shuts down those cognitive processes which are necessary for understanding individual words within a sentence, and the integration of various lexical meanings (the research of Beck and Carpenter, in Eysenck-Keane 1990).

In studying the effectiveness of news comprehension, we have integrated the psycholinguistic experimental finding that cognition has a propositional level, which means that the information we have understood, we can organize into expressions, and form propositional representations based on associative relations and forms the basis of the level of hermeneutics (Pléh [2003] in Gósy, 2005).

The immediate message of TV news creates a sense of actuality, and the viewer has very few opportunities for verification when it comes to the speed, sequence or repetition in the transmittal of the news items. It is in this sense that Wamsley and Pride (1972) talk about the relatively unavoidable nature of TV news, which means that the potential to gain information through watching TV news is higher relative to news transmitted through other media.

We considered the differences that are manifest in the cognitive process of information processing while reading or hearing, as well as watching, the news, to be important. Research shows that reading implies more cognitive effort than listening or watching.

From a cognitive point of view, watching TV is usually categorized as a passive experience.

The assertion, according to which written news can be retained and comprehended better than its audiovisual or televised version, may be explained by a number of things. First of all, in the case of news announced on TV, the effects produced by the live speech and the visual aspect may distract the viewer from the substantive content of the message, which decreases the efficiency of televised communication.

Nonverbal characteristics, e.g. the quality and mode of speech of the news anchor, play an important role in the presentation of television news programs. The perceived veritability of the TV news anchor is influenced to a great degree by his eye contact with the camera, his facial expression, and his outwardly appearance and attire. Furthermore, the impression of the viewer may also be influenced by the background behind the anchor.

On the other hand, the televised presentation of the same material may be more effective or persuasive than its written form, especially when the item presented is complex and unknown or unusual to the viewer. This, as a great number of researchers asserts, is explained by the idiosyncratic (verbal, visual) nature of televised presentation. According to others, information transmitted on the different channels may cause mutual interference.

There is also something to be said for the efficacy of TV news if we take into consideration the argument that people are more critical toward written material, which they perceive as less diverse compared to material presented audibly or audiovisually (Barrett & Sklar, 1980).

Results of research corroborate the fact that information – gathering through TV is not a consistent phenomenon whose results we can always predict precisely. Nonetheless, TV news can influence the opinions and

perceptions of the audience about the world around them.

Besides the idiosyncrasies of the cognitive processes of information processing, there is an entire series of *individual differences* regarding cognitive style and capabilities that are manifest.

In the study of the encoding, storage and retrieval of news when it comes to news comprehension, Grabe, Kamhawi and Yegiyan (accepted for publication)¹ showed that education may be the determining factor during the memorization of news. While individuals with a lower level of education could memorize TV news better than those published in newspapers or online, others of a higher level of education did worse at memorizing TV news, but had good results with the memorization of news published in newspapers and online.

At the same time, the different *motives* related to the use of media determined the different cognitive modes of information processing. For instance, the motive of information – gathering implies different cognitive activities than the motive that seeks entertainment.

Since watching TV – and, implicitly, watching the news – is usually not a motivated activity, the attention of the viewer is not concentrated and the input is often stuck at the level of short – term memory, which leads to the disappearance of the informational input, and hence its transmittal to the long – term memory is omitted (Kellermann, 1985).

In the process of news comprehension we must also take into consideration differences that regard the *cognitive capabilities* of information processing. Knowledge of the cognitive style and intellectual capabilities of TV viewers gives us useful information for determining the mode or style of the presentation of news material that targets certain segments of the audience.

Individuals with a higher level of *verbal intelligence* are faster and more effective in

processing the meaning of the information than those with a lower verbal IQ. At the same time, they can also distinguish between the items of the news material better and are not as vulnerable to the effects of interference between similar items. In other words, verbal intelligence correlates positively with cognitive information processing.

Other studies show that those individuals that are more active in terms of *organizing the information* in their memories are much better able to distinguish between the different items of the information and can counterbalance the effects of interference between news items.

The subjects capability for *empathy*, i.e. his ability to "put himself" in a particular situation, also plays a role in the operation of cognitive mechanisms, given that empathy makes it possible for the person to sense the content of the message globally. In the context of our experiment, we can articulate this as such: a higher level of empathy improves the efficacy of news comprehension because the experimental subject can empathize with the events and situations presented.

As it regards the *gender differences* in news comprehension, according to Goleman (1978) women do better at verbal tasks that involve listening, whereas men score higher at tasks that are visual in nature. Other researchers have not observed significant differences when it comes to the listening capabilities of men and women. There were, however, gender differences in various modes of reaction to different news content; thus, women are better at processing verbal content, while men excel in processing visual messages.

Experimental process and methodology

The basic condition of the experiment was the creation of the announced and written news items. Our news items were neutral – lacking connotation – in the sense that they ideally did not provoke an extreme emotional reaction in our test subjects, did not remind

the subjects of some anterior loss or grievance, and did not activate prejudices.). We structured the news material into four categories: politics, economy, culture and sports, and weather². In categorizing the news items, we used Rosengren's (1970) classification of international news.

In editing the word order of the individual sentences, we took into consideration the results of Pléh's (1998) psycholinguistic research. Furthermore, we kept in mind the assertion of the author that we have to deal with the particular cognitive system tailored to the type of the given language.

In forming the word order we also found it important to consider the assertion of Ryner and Pollatsek (in Eysenck-Keane, 1990) that a subject will focus on a critical word of a sentence longer if the word is not in the beginning of the sentence. Thus, the time of focus is shorter in the case of predictable words than in the case of the comprehension of relatively unexpected words.

In the case of announced news, we created a background typical of generic or average news programs, with a few monitors behind the news anchor, which provided a static background image, and the news were transmitted by a middle-aged man un-known to the experimental subjects.

Similarly, in the case of written news, it was important to create a sense of "reality," i.e. to recall the general practices of TV channels. Hence, there was a roundtable discussion of moderate volume in the background, while the news were presented as headlines on a ticker in the bottom of the screen. Certain Romanian headlines (e.g. Realitatea TV) are comparable in length to some announced news items, expressed in compound sentences.

To measure news comprehension, we created a complex datasheet, which provided information about the sociological background as well as the level of news comprehension of the subject. News comprehension was measured specifically through a multiple –

choice test based on the news items' content, as well as a test based on the association of key expressions contained in the news material.

The literature review strengthened our idea that it is also worth looking at the phenomenon of news comprehension in relation to verbal intelligence and empathic capability. Therefore, in the first phase of the experiment, after the general orientation, we found it important for the subjects to fill out two short tests, which were to measure the participants' verbal IQ and level of empathy.

The verbal intelligence of the experimental subjects was measured by questions of logic contained in the B – factor of the Cattell – type 16 – factor personality test. We did not impose any time constraints upon the participants for solving the problems (Cattell et al. 1980).

The subjects' capabilities for empathy, as cognitive roleplaying and the understanding of the other's state, were measured through the use of the empathy subscale of Eysenck's "Junior Impulsivity – Venturesomeness – Empathy" (JIVE) questionnaire, which contained 23 items (Eysenck-Easting-Pearson, 1984).

We subjected the test sheet, the technical equipment, and our ideas regarding the experimental process, to a preliminary experiment. The subjects of the preliminary experiment were volunteers who were college students. The actual experiment took place after readjusting for the errors found in the preliminary experiment³.

The recruitment of the volunteers was a serious challenge; we tried achieving this through newspaper and radio ads, fliers, and online advertising. Through using multiple channels of mobilization, we tried reaching the broadest possible range of potential applicants⁴.

The subjects were categorized into the two experimental groups (presented with announced and written news) based on the

order of their arrival, adhering to the conditions of random selection. Thus, a coin flip decided the group in which the first arrival would be classified, and the second arrival was put into the other group accordingly, and we used this method of selection consistently throughout the formation of the two groups. As a result of this, the announced news group had 19 volunteers, while the written news group contained 20 volunteers.

The general orientation took place in a room designated specifically for this purpose, where – in accordance with the scholarly literature – we tried to eliminate the characteristics of various expectations through a cover story; to reaffirm the idea that the success of the experiment was not just based on us, as well as that it was not individual achievement that was the focus of the experiment. Subsequently, members of both groups, in the order of their having finished orientation, and having been seated in different rooms in groups of five, listened to and watched the news items twice in a row.

The transmission of the news material took place in a "real – life" situation, although it must be noted that a disadvantage of this approach was the fact that the volunteers' attention was divided between the news headlines on the ticker and the roundtable discussion in the background, which perhaps negatively influenced news comprehension. In the next phase, also in separate rooms and according to the proper instructions, every participant filled out the news comprehension datasheet, and, before leaving, was given their gift package and told about the actual goals of the experiment.

The tests and datasheets were collected and subsequently processed with the help of SPSS software, the results of which are provided below.

Results of the experiment

We collected the results of the data-sheets and tests into an SSPS database. In the case of the items of the empathy test, the score (0-23) signified the level of development. The "raw" scores from the test measuring verbal IQ were transformed into standard scores, in accordance with the instructions of the test, thus gaining values ranging between 0-10, where the higher score represented a higher level of verbal intelligence, and conversely. We created two quasi-independent variables based on the data thus assembled, to whose effect on news comprehension will be discussed later.

Based on the datasheet, we worked with the following variables:

- independent variable: the type of news -- announced or written;
- quasi-independent sociological variables: sex, age, type of residence, level of education, and occupation;
- dependent variables: based on the questions related to news comprehension. On the one hand, we totalized the questions dealing with the association of key words within news items in a way in which every successful association was given a score of 1, while every unsuccessful association was worth a score of 0, so given the four news items in all of the four news categories, the maximum possible score was 16. On the other hand, we proceeded similarly with the multiple-choice test about the content of the news items; in this case, as well, the correct choice was worth 1, and the incorrect 0. On the cumulative scale of both variables of the measurement, the volunteers could each get a total of 32 points.

Thus, during the experimental process, we worked with quantitative values as our dependent variables, while our independent-variables consisted of both nominal and scale variables. To measure the relations between

the quantitative and qualitative variables, we considered the t-test to be the most accurate method, and to show a significant relationship between two quantitative variables we used the correlation coefficient.

According to our hypothesis, the content of the news is understood better in the case of written news, and our primary goal was the verification of this hypothesis.

General Characteristics of the Research Subjects

The 39 volunteers could be divided according to sociological variables as such:

Sex: 16 male (41%) and 23 female (59%)

Type of residence: 30 urban (76.9%) and 9 rural (23.1%)

Level of education: we used an open question to aim at finding out the highest degree that the subjects possessed, and, after subsequently coding the answers, we worked with three categories: 10th grade or lower – 4 volunteers (10.5%), high school graduate or senior – 19 volunteers (50%), college students or graduates – 15 volunteers (39.5%). One of our respondents did not reply to the question about the level of education.

Occupation: in the case of our open question regarding occupation, the answers were so varied that the respondents could not be divided into a few homogeneous categories. On the other hand, when we proposed more occupational categories, the comparison became impossible on the basis of the minimal number of cases. Therefore, we worked with the level of education during the evaluation of statistical relations. Nevertheless, to give a bigger picture, we list a few occupational categories that were selected the most: public official, intellectual worker of a private company, physical laborer of a private company, high school/college student, retired, housewife, etc.

Age: the average age of the applicants was 29 years; the age that occurred most frequently was 20. The youngest volunteer

was a 16 – year – old high school student, the oldest a 60 – year – old retiree. Two applicants did not indicate their age.

- Level of empathy: the average empathy value was 16.717 on a scale of 0-23, the mode was 19, the minimum 9, the maximum 23 (the highest achievable score). The level of dispersion indicated a relatively homogeneous group (3.64871).
- Level of verbal intelligence: taking into consideration the standard scores, it can be established that, on a scale of 0-10, the average score the volunteers achieved was 4.38, the value occurring most regularly (the mode) was 4. The answers fluctuated between the two extremes of the scale, reaching both the minimum and the maximum score. In terms of verbal IQ, the group can be characterized as somewhat more heterogeneous (the dispersion was 2.68147 – greater in scale value than the dispersion of the empathy test results).

It can be said of the volunteers in general that they were usually urban, having graduated from high school or college, mostly young people in their twenties – this is the most accurate general profile of the applicants to the advertisements for the socio-psychological experiment, published through the various media in the proximity of the town.

Group Characteristics of the Viewers of Written and Announced News

Using the process of random selection, 19 volunteers were listed in the announced news group, while 20 were selected to be part of the written news group. In order for the results of news comprehension of the two groups to be commensurable, group equivalency is essential. To establish this, a comparison of divisions based on the independent variables proves to be useful.

First of all, we compare the two groups based on sex, type of residence, and level of education.

Table 1. Group divisions based on some sociological variables

News	Gender	Frequency	Division (%)
Announced	Male	8	42.1
	Female	11	57.9
	Total	19	100
Written	Male	8	40
	Female	12	60
	Total	20	100

News	Residence	Frequency	Division (%)
Announced	Urban	14	73.7
	Rural	5	26.3
	Total	19	100
Written	Urban	16	80

	Rural	4	20
	Total	20	100

News	Education	Frequency	Division (%)
Announced	10th grade	2	10.5
	High school	10	52.6
	College	7	36.9
	Total	19	100.0
Written	10th grade	2	10.5
	High school	9	47.4
	College	8	42.1
	Total	19*	100

* One respondent did not declare their level of education.

Based on divisions among the categorical variables, we considered group equivalency to have been established. Next,

we observed divisions based on age in the case of the two groups.

Table 2. Group indicators according to age

Age/News	Average	Median	Mode	Dispersion	Minimum	Maximum	Total
Announced	28.94	26	19	12.518	16	60	19
Written	29.44	26	20	12.147	17	59	18*

* Two respondents did not provide an answer as to their age.

It can be seen that the process of random selection ensured the desired result in this case as well; the two groups are divided in similar ways based on age. The average age, the most frequent age, the median age, as well as the dispersion, are similar for the two groups, indicating group equivalency.

In order for the commensurability to be valid without restrictions, it is important to look at equivalency based on the psychological tests as well. Given that we are dealing with two quantitative variables, we compare the indicators that are easiest to grasp, similarly to the case of age differences.

Table 3. Psychological indicators

Empathy (scale: 0-23)/ News	Average	Median	Mode	Dispersion	Minimum	Maximum	Total
Announced	17.052	18	19	3.965	9	23	19

Written	16.40	15.5	12	3.393	12	21	20
----------------	-------	------	----	-------	----	----	----

Verbal intelligence (scale: 0 -10)/ News	Average	Median	Mode	Dispersion	Minimum	Maximum	Total
Announced	4.105	4	7	3.071	0	9	19
Written	4.650	4.5	5	2.307	0	10	20

A comparison of the psychological indicators in the two groups is also reassuring in terms of similarity, and although we noted some unimportant differences between the mode (reflecting the most frequent values), the bigger picture points to equivalency.

In conclusion, we can establish that we were able to adequately ensure group equivalency through the use of random selection, making the comparisons between the two groups valid.

Intergroup Relational Analysis of News Comprehension

Our working hypothesis was that the recollection and comprehension of written

news is more effective than that of announced news. However, the comparative results of the scores that measure the level of news comprehension in the two groups have falsified our hypothesis.

Firstly, we analyzed the cumulative scores of the datasheet's two subsections related to news comprehension – the successful association of key terms, as well as the selection of the correct answer. Since we were analyzing the relationship between a qualitative and a quantitative variable, we decided to apply the *t*-test.

Table 4. Relational analysis of the comprehension of announced and written news (*t*-test)

	Type of News	N	Average	Df	t	p
Total score	Announced	19	17.6316	37	1.961	0.057
	Written	20	13.2500			

It can be seen that the average score of the comprehension of announced news is 17.6316 (the maximum score being 32), and in the case of written news, the average score is 13.25. The question is whether the difference between the two average values is significant or random. To establish the level of statistical significance, we looked at the significance value of the *t*-test. The value of *t* is 1.961, the degrees of freedom *df*=37, and its significance *p*=0.057. Thus, we cannot establish with 95% probability that the recollection of announced news shows significantly

better results than the comprehension of written news, but we can speak of a strong tendency to this avail. Regarding the difference between dispersions, we cannot establish a significant difference (*F*=0.619, *p*=0.436).

For the purposes of a more accurate picture, we have also analyzed separately the results of the two different methods that measured news comprehension.

First, we compared the difference between the scores on the key terms associations test, based on the two types of news.

Table 5. Successful association of key terms, relative to the type of news (*t* – test)

	Type of News	N	Average	df	T	p
Key terms score	Announced	19	10.9474	37	1.266	p= 0.214
	Written	20	8.9500			

In the case of the comparison between the associations of key terms, while our hypothesis is falsified, its opposite is not corroborated even as a tendency. In the case of announced news, we saw an average of 10.94 successful associations of key terms, this value being 8.95 in the case of written news (out of a 16 – point maximum), i.e. somewhat lower, but the difference is not

significant ($t=1.266$, $df=37$, $p=0.214$). The difference between dispersions is insignificant as well ($p>0.05$).

Finally, we analyzed the results of the multiple-choice tests that measured the comprehension of the news content, based on the type of news. In this instance, we found a significant relationship between the two variables.

Table 6. Results of the multiple – choice tests relative to the type of news

	Type of News	N	Average	df	t	p
Multiple-choice score	Announced	19	6.6842	37	2.491	0.017
	Written	20	4.3000			

In selecting the correct answers, the respondents achieved an average of 6.684 points in the case of announced news (out of the 16 – point maximum), and the average in the case of written news was 4.3. This difference can be said to be significant with a 95% probability ($t=2.491$, $df=37$, $p=0.017$), i.e. there is a relationship between the two variables – their mode of transmission influences the efficacy of the recollection of news content.

It can be concluded that the method of news transmission has an effect on the comprehension of news, especially the comprehension of their deeper substance. In the case of announced news, the rate of comprehension/recollection is significantly higher than in the case of written news. When it comes to the recollection of key terms and expressions contained in the news, - this effect is weaker and less significant.

The recollection and comprehension of written news was probably less effective due

to the interference between the news headlines in the bottom in the screen and the roundtable discussion in the background, despite the fact that the discussion was not related to the content of the news items presented. In interpreting the results, we must necessarily take into consideration the phenomenon of interference, which slowed down and weakened the effectiveness of recollection.

Relational Analysis Within the Groups

We wanted to find out whether, within each group, the quasi-independent variables had any effect on news comprehension, and if so, to what extent. For this reason, we analyzed the variables individually, and we present the results of the relational analysis below.

Between the sex and level of news comprehension of the respondents we could not find a significant relationship in either group. In the case of announced news, women

scored an average of 17.45 (out of 32) during the measurement of news comprehension, while men scored 17.87, the relationship naturally being insignificant ($t=0.117$, $p=0.908$). In the case of written news, the average rate of comprehension among women was 11.91, and while men did somewhat better (an average of 15.25), this relationship is not significant either ($t=1.146$, $p=0.267$). Analyzing the results of the two different methods⁹ separately relative to sex, we have reached a similar conclusion, i.e. it can be statistically established that the comprehension of either announced or written news is not influenced by the sex of the experimental subjects.

- The type of residence of the respondents has no effect on news comprehension either, regardless of the type of news. Urban respondents scored an average of 16.71 in the case of announced news, while the average score of rural respondents was 20.2, but this difference was random ($p=0.389$). In the case of written news, the urban volunteers scored an average of 13.37, while the rural volunteers scored 12.75, but this difference cannot be attributed to the type of residence ($p=0.867$). Naturally, we did not find a relationship based on the type of residence in the case of the separate analysis of the two methods either.

- In terms of the level of education, the group of those with a high school diploma were compared to those with a college degree, given that in both experimental groups (announced and written news), there were two people with a 10th – grade education or less, the low number of elements making comparison impossible. Regarding the news comprehension of high school and college graduates, there was no significant difference in the case of either announced or written news (announced: $p=0.808$, written: $p=0.308$).

- The relationship between age and news comprehension – given that both variables

are quantitative – was analyzed using the Pearson – type correlation coefficient. The results show that age does not affect news comprehension, regardless of the type of news (announced: $r=-0.170$, $p=0.244$, written: $r=0.106$, $p=0.337$).

We had presupposed that empathy and verbal intelligence may also have an effect on the level of news comprehension; in fact, we had presupposed that in both cases, the relationship is positive: the better – developed a person's empathy and verbal intelligence, the better his or her news comprehension, given that through empathy a person may reach a deeper level of self-identification with the content of the news, and verbal intelligence may be helpful for recollection and comprehension.

First, we compared the results from the empathy test with the results of news comprehension, and given the quantitative nature of both variables, we considered their correlation. Contrary to our hypothesis, there was no significant correlation between the two variables in either cases (announced: $r=-0.212$, $p=0.192$, written: $r=-0.196$, $p=0.204$). Although a significant relationship could not be established, the results led us to conclude that the level of empathy affects news comprehension negatively (which may be deduced from the negative value of the correlation coefficient). This phenomenon must be approached carefully, of course, since we are only talking about a slight tendency.

We proceeded in a similar fashion for the analysis of the effect of verbal intelligence. The results partially confirmed, and partially falsified our initial hypothesis. In the announced news group, a significant relationship can be shown between verbal IQ and news comprehension. It can be affirmed with 99% probability that verbal intelligence positively affects the comprehension of announced news ($r=0.587$, $p=0.004$). In the case of written news – surprisingly for us – a strong relationship cannot be established,

and we can only talk about a weak positive tendency, to be considered with caution ($r=0.277$, $p=0.119$). When we examined the two methods of measuring news comprehension independently of each other, we got a more nuanced picture. Given the results of the analysis, the successful association of key terms is not dependent upon verbal intelligence ($r=0.195$, $p=0.207$), but in the case of the multiple – choice tests, the existence of a positive tendency is further corroborated ($r=0.306$, $p=0.095$). Perhaps this phenomenon could be considered in further studies, to better understand it.

Conclusions

1. The working hypothesis of the experiment, according to which the recollection and comprehension of written news is significantly more effective than that of announced news, was falsified. In fact, the comprehension and recollection of announced news was accomplished more effectively, close to the threshold of statistical significance. We can explain these unexpected results through the subjects' media – related habits on the one hand, and the technical quality of the presentation of written news, namely the interference between the pre-sented news items and the unrelated roundtable discussion in the background, on the other.
2. The mode of presentation of the news (announced or written) has an effect on deeper, substantive understanding. In the case of announced news, the selection of the correct answers on the multiple-choice test is significantly more effective than in the case of written news, which shows the more thorough cognitive processing of announced news. It is likely that the cognitive input of live speech is better suited for the cognitive style and information – processing strategies of the experimental subjects than the information transmitted as a headline on a ticker, which is not efficiently transferred from short – term to long – term memory. At the same time, we must also emphasize the fact that in a natural environment, e.g. watching TV at home, the comprehension of written news is facilitated by repetition, whereas during our experiment we only repeated the written news items once. Thus, the repeated input in the case of written news may ensure better, more effective comprehension than announced news.
3. There is no significant correlation between the sex of the subjects and their level of comprehension of either forms of news, an observation in conflict with academic literature, which asserts that women are better at solving verbal problems based on auditive input, while men are better at tasks of a visual nature. In our opinion, this can be explained by the fact that, in the case of TV news, no single sensory channel is used, and a number of interfering factors may prevent these differences from manifesting themselves.
4. The type of residence and level of education of the experimental subjects, as quasi-independent variables, have no significant effect on news comprehension. In both cases (written and announced news), the interests and habits related to media consumption of urban and rural subjects are equalized, which is also manifest in relatively similar levels of education (high school and college students/graduates).
5. The age of the experimental subjects does not significantly affect the comprehension of either written or announced news. This may be explained by the fact that the participants in the experiment were mostly young or middle-aged, for whom age is not a decisive factor for the efficacy of news comprehension. Signi-

- ificantly lower cognitive efficacy may generally only be observed in old age.
6. Contrary to our presuppositions, there is no significant correlation between the empathic capabilities and the level of news comprehension of the subjects in either case (written or announced news). In fact, a higher empathy score shows a negative correlational tendency with news comprehension, which leads us to conclude that, rather than a deeper, global sensation of the news content, in which empathy plays a more important role, the subjects focused on a more narrow cognitive processing of the news items. These unexpected results can be explained by the fact that the news items we presented were substantively "neutral," i.e. we endeavored to present events and situations that would not be geographically or socially threatening to the subjects. On the other hand – as the scholarly literature attests – the level of empathy with the news content is higher when the news is personally relevant or threatening to the viewer. Furthermore, it is likely that the artificial nature of the experimental sequence can explain this insignificant correlation, which may be related to the subjects' singular motivation for gathering information.
  7. In the case of announced news, there is a strong relationship between the level of verbal intelligence and the efficacy of news comprehension, that is, a higher level of verbal IQ positively influences the comprehension of announced news, which is in accordance with the results of other studies on the subject matter. In the case of written news, instead of a significant correlation, we may only speak of a weak positive tendency. This may be due to the fact that the cognitive input is not effective enough in the case of written news, which precludes proper information processing even with a higher verbal intelligence. It is likely that the circumstances of the presentation of written news, only having been repeated once in this case, was not enough for adequate comprehension, which was further complicated by the mutual interference between the news headlines and the roundtable discussion in the background.
  8. The association of key terms contained within the news items, as a test of comprehension, did not show a significant correlation with verbal intelligence, while in the case of the multiple-choice tests we have observed a positive correlational tendency. This may be explained by the fact that in the latter case, the subjects with a higher verbal IQ could counter-balance the interference between the forms of news more effectively during information processing.
  9. Besides an experimental approach of the scientific study of the topic and the statistical analysis and interpretation of the observed phenomena, our goal was also to contribute to the betterment of communication as a practical matter, and to help the creation and communication of TV news and news programs that are more effective and easier to process.
  10. In all, we judge our endeavor to study the problems of news comprehension to have been successful; we have found answers to some questions within this complex field, and we could formulate new questions that may perhaps be answered in a future study. We consider the fact of mutual interference as a psychological factor in news comprehension to be an important practical consideration. Some further useful and practical considerations from the results of our experiment could be related to the creation of a studio background that, in the case of announced news, focuses the attention of the viewer on the announced text.

Notes

¹ We would like to express our acknowledgement to Maria Elizabeth Grabe, Rasha Kamhawi, Narine Yegiyani for permitting us to make reference to their manuscript.

² We have formulated news similar to the following: "With EU funds and the 6,000 Euro contribution from the local government, construction of the town's swimming pool may proceed next month", "The opening ceremony of the contemporary paintings exhibition will take place in two weeks, in the town's Art Gallery", "The morning mist will likely rise around 11 a.m. in the mountain basins", "Given the changes in health care legislation, starting the second semester, 150 doctors would find themselves jobless".

³ Having considered the technical problems and difficulties that we encountered during the preliminary experiment, in the case of written news we modified the speed of transmission, the font, and the background color of the ticker.

⁴ We rewarded the participation of volunteers with a gift package worth 30 RON.

* One respondent did not declare their level of education.

* Two respondents did not provide an answer as to their age.

⁵ Association of key terms, as well as the multiple-choice tests.

Bibliography

Barrett, Marvin, & Sklar, Zachary. (1980). *The eye of the storm*. New York: Lippincott and Crowell;

Cattell, Raymond B., Eber, Herbert, & Tatsuoka, Maurice. (1980). *Handbook for the Sixteen Personality Factor Questionnaire* (16 PF). Institute for Personality and Ability Testing, Champaign IL.;

Dommermuth, William P. (1974). "How does the medium affect the message?", *Journalism Quarterly*, 51, 441-447.;

Eysenck, Michael W., & Keane, Mark T. (1990) *Cognitive Psychology*. Lawrence Erlbaum Associates Ltd., Hove, UK.;

Eysenck, S. B. G., Easting, G., & Pearson, P.R. (1984) Age Norms for Impulsiveness, Venturesomeness and Emphaty in Children. *Person and Indiv. Diff.*, 5, 315-321.;

Fodor, Jerry A. (1983). *The modularity of mind*. Cambridge: MIT Press.;

Forster, Kenneth I. (1979). "Levels of processing and the structure of the language processor". In W. E. Cooper and E. C. T. Walker (Eds.). In *Sentence processing: Psycholinguistic studies presented to Merrill Garrett*. Cambridge: MIT Press.;

Goleman, Daniel. (1978). "A taxonomy of meditation – specific altered states". *Journal of Altered States of Consciousness*, 4, 203-213.;

Gósy, Mária. (2005). *Pszicho – lingvisztika*. Budapest: Osiris Kiadó.;

Grabe, Marie E., Kamhawi, R., & N. Yegiyani (Accepted for publication in *Journal of Broadcasting & Electronic Media*) Informing Citizens: How People with Different Levels of Education Process Television, Newspaper and Web News.;

Gunter, Barrie. (1987). *Poor Reception: Misunderstanding and Forgetting Broadcast News*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.;

Höijer, Brigitta. (1989). "Television – Evoked Thoughts and Their Relation to Comprehension", *Communication Research*, 16, 179-203.;

Jensen, Klaus B. (1988). "News as Social Resource: A Qualitative Empirical Study of the Reception of Danish Television News". *European Journal of Communication*, 3, 275-301.;

Kellermann, Kathy (1985). "Memory processes in media effects". *Communication Research*, 12, 83 -31.;

Klein, Roger D. (2003). "Audience Reactions to Local TV News", *American Behavioral Scientist*, 46, 1661-1672.;

McClelland, James L. (1988). "Connectionist models and psychological evidence", *Journal of Memory and Language*, 27, 1071-1123.;

Pléh, Csaba. (1998). *A mondatmegértés a magyar nyelvben*. Budapest: Osiris Kiadó.;

Rosengren, Karl. E. (1970) International News: Intra and Extra Media Data. *Acta Sociologica* 13, 96-109.;

Tulving, Endel. (1972). "Episodic and semantic memory." In E. Tulving and W.

Donaldson (Eds.), *Organization and memory* (pp. 381-403). New York: Academic Press.;
UCLA News. (2002). "Study by UCLA Internet Project Shows E-mail Transformed Personal Communication After September 11 Attacks". <http://www.uclanews.ucla.edu>;
Van Dijk, Teun A. (1988). *News as Discourse*.

Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.;
Wamsley, Gary L. - Pride, Richard A. (1972). „TV network news: Re-thinking the iceberg problem” *Western Political Quarterly*, 25, 434-450.;
Wilson, Edward C. (1974). „The effect of medium on loss of information”. *Journalism Quarterly*, 51, 111-115.

Uniunea Europeană în oglinda presei

Daniela OSIAC

Abstract: *Starting from the idea that citizens' image of the European Union is the one mass-media created, the author proposes to accomplish a research of press articles related to the European Union, both in the international press and in the Romanian one (during both Romania's pre- and post-accession period).*

Keywords: *European Union, press, image, perception, public opinion.*

„Va veni o zi când toate națiunile continentului, fără a pierde calitățile lor distincte sau glorioasele lor individualități, vor fuziona într-o unitate superioară formând astfel fraternitatea europeană. Va veni o zi când nu vor mai exista alte câmpuri de bătălie decât cele ale piețelor deschise ideilor. Va veni o zi când gloanțele și bombele vor fi înlocuite de voturi”. (Victor Hugo)

După evenimentele din 1989, presa românească va cunoaște o explozie pe toate planurile, cauzată de „foamea” de senzational, ca și nevoia descătușată de a avea acces la informația diversă, necenzurată. Dar, începând cu anul 1991, urmează reculul, continuat de o perioadă de tranziție ce pare să nu aibă final, marcată de multiple transformări pentru ca presa românească să își găsească locul său în spațiul european, ajungând azi să îi fie chiar pus sub semnul alarmant al întrebării existența ca *bun de tipar*. Nu poate însă să fie contestat rolul și impactul pe care mass media, în general, îl are asupra opiniei publice. Televizorul, internetul, radioul sunt, alături de presa scrisă, motoarele călăuzitoare ale ideilor, opiniilor și cunoștințelor

marei mase a populației, privind diverse domenii.

În această perioadă, întreaga Românie a părut focalizată pe două target-uri: NATO și UE. S-a discutat mult pe aceste teme, însă ce s-a înțeles, cum s-au perceput acestea de către români este până la urma imaginea pe care mass media a creat-o mai mult sau mai puțin clar.

Este de remarcat faptul că la o cercetare atentă a articolelor apărute în presă referitoare la Uniunea Europeană – atât în perioada pre-aderării cât și în perioada post-aderării României la această structură –, sunt foarte puține cele care explică mecanismele de funcționare și conceptul acestei *înfrățiri* a statelor europene. Marea majoritate a articolelor fac referire la diverse decizii și evenimente relaționate de UE,

fără a oferi cetățeanului un CV a ceea ce reprezintă UE. Se vorbește despre necesitatea intrării României în UE, se realizează eventual scurte incursiuni în istoricul acesteia, argumentări locale, însă nu o imagine sau o analiză de ansamblu a tuturor implicărilor. Ideea generală desprinsă și transmisă românilor a fost aceea că aderarea la UE este ceva necesar, obligatoriu și avantajos. Nu este astfel de mirare că, la 1 ianuarie 2007 s-a sărbătorit cu un fast deosebit prima zi ca *europeni*.

Cine sau Ce este Uniunea Europeană*?

Dacă Europa ca atare există de secole, elementele care au unit-o, în absența regulilor și a instituțiilor, au fost, în trecut, insuficiente pentru a preveni tragedia celor două războaie mondiale. Dacă la început obiectivul esențial, imediat era acela al cooperării pașnice dintre statele europene, astăzi ambiția este diferită: construcția unei Europe care respectă libertatea și identitatea tuturor popoarelor ce o compun; numai prin unirea popoarelor sale, Europa își va putea controla destinul și dezvolta un rol pozitiv în lume.

Deviza Uniunii Europene „Unită în diversitate” a fost folosită pentru prima dată în 2000 și a fost pentru prima dată menționată oficial în Tratatul de instituire a unei Constituții pentru Europa, încheiat în 2004.

* Vezi, pe larg: Cezar Avram, *Construcția Europeană. Evoluție, instituții, programe*, Editura Universitaria, Craiova, 2003; Fontaine Pascal, *Construcția Europeană de la 1945 până în zilele noastre*, Institutul European, Iași, 1998; Gheorghe Pîrvu, *Guvernarea Uniunii Europene*, Editura Universitaria, Craiova, 2010; Adrian Năstase, *România și noua arhitectură mondială*, Editura Monitorul Oficial, București, 2000; *** *Tratatul Uniunii Europene*, Editura Lucretius, București, 1997; Nicolae Păun, *Istoria construcției europene*, Editura Fundația pentru Studii Europene, București, 1999.

Ideea de Uniune Europeană este mult mai veche și datează din 1814 când Saint-Simon propunea o construcție europeană având drept fundament alianța dintre Franța și Anglia, sugerând crearea unui „*mare Parlament*”. În anul 1848 Victor Hugo aduce în discuție ideea de „*Statele Unite ale Europei*”. În 1922 austriacul Richard Coudenhove-Kalergi, prin mai multe articole publicate, milita pentru crearea unei Uniuni Paneuropene după modelul SUA. Pentru a stimula acest proces, după un an, el a creat la Viena mișcarea „*Pan-europa*” care, mai târziu, va avea o mare influență asupra planului Marshall și consecințe importante pentru imaginea ulterioară a Europei. În anul 1926 în cadrul Congresului de la Viena, reprezentanții a 24 de state propuneau crearea unei „*Uniuni Europene*”.

În timpul celui de-al doilea război mondial, generalul De Gaulle declara într-un discurs ținut la Londra în noiembrie 1942 că „*Franța este dispusă în viitor să facă totul pentru Europa, împreună cu acei ale căror interese, preocupări pentru apărare și nevoi pentru dezvoltare se conjugă cu ale sale și se pot uni într-un mod practic și durabil*”¹. Dacă la început se vorbea de o anumită grupare a statelor europene, ulterior, în anii '50, găsim deja la el termenii de „*alianță*”, „*asociere*”, și „*uniune europeană*”.

La 19 septembrie 1946, Winston Churchill, primul-ministru al Marii Britanii, într-un discurs la Universitatea din Zürich, lansa ideea construirii „*Statelor Unite ale Europei*”, având ca punct de plecare reconcilierea franco-germană. De altfel, la Congresul Europei, desfășurat la Haga între 7 și 11 mai 1948, cu participarea a 800 de delegați din 19 țări se propunea crearea unei *Adunări Europene Constituante*. Ideea unei organizații continentale capabile să orienteze țările europene spre procesul de integrare comunitară, care vizează domeniul precum piața comună, moneda, coeziunea economică și socială, politica externă și securitate, se va materializa prin

inițiativele lui Altiero Spinelli și Jean Monnet.

Pentru popoarele din Uniunea Europeană, stabilitatea și democrația din Europa Centrală și de Est au dus deja la obținerea unor beneficii semnificative, nu numai pe planul securității, ci și al prosperității economice: dezvoltarea rapidă a comerțului a contribuit la crearea de oportunități pentru libera inițiativă, investiții, noi locuri de muncă și o creștere economică marcată în Europa Occidentală.

Extinderea spre Est a Uniunii Europene, fiind, în esență, un proces pozitiv, are și va avea efecte benefice pentru celelalte state care vor adera la Uniune în viitorul apropiat (Croatia, Turcia și chiar Ucraina). Un moment important, în evoluția UE îl constituie crearea la 1 ianuarie 1993, a Pieței Unice, prevăzută în Actul Unic European din 1987. În urma aplicării acestuia se adaugă cooperarea politică celei economice, UE devine piața cea mai unificată din lume, cu efecte benefice asupra performanțelor piețelor integrate și a sistemului de adoptare a deciziilor.

Uniunea monetară a fost desăvârșită în 2002, prin crearea zonei Euro, în cadrul căreia cele 12 state participante (Austria, Belgia, Finlanda, Franța, Germania, Grecia, Irlanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Portugalia și Spania) au pus în circulație moneda unică europeană.

În referendumurile din Franța și Olanda în mai și în iunie 2005, respingerea proiectului Constituției a stopat planurile de întărire a Uniunii prin crearea unor instituții proceduri și reguli mult mai coerente, dar a evidențiat rupturile existente în UE pe chestiuni precum politicile economice, sociale și ale comerțului extern.

Uniunea Europeană și presa internațională

Existența – deși scurtă la scară istorică – a Uniunii Europene, cuprinde, într-o epo-

că în care mass media a devenit un factor important în preluarea, prelucrarea și transmiterea de informații, o uriașă „arhivă” înglobatoare de articole ce îi sunt destinate. Pentru că spațiul teoretic al acestei lucrări nu permite – precum nici mijloacele de cercetare – accesul și utilizarea informațiilor în totalitatea lor, am decis folosirea unui exemplu, analizând imaginea UE în presa străină într-o perioadă limitată de timp. Am ales astfel ca moment *focus* extinderea Uniunii către Est cu un număr considerabil de state răsăritene.

„Le Figaro” scria la începutul anului 2003, la câteva zile de la preluarea președinției Uniunii de către Grecia, că scopul principal al „Europei” rămâne lărgirea la 25 de membri. De asemenea, se subliniază în text faptul că Grecia susține Bulgaria și România pentru aderarea lor în 2007, precum și candidatura Turciei și Croatiei la Uniunea Europeană². Cu toate acestea, fostul președinte Jacques Chirac vedea procesul de extindere al Uniunii ca pe un obiectiv secund, principalul scop al europenilor fiind acela de a elabora o Constituție.

Cea mai mare parte a presei franceze era extrem de optimistă în prag de lărgire. „Le Monde” titra cu un an înainte de extindere că „*lărgirea Uniunii Europene va avea un impact sigur asupra economiei Europei*”³. În plus, se preconiza că numeroase firme își vor transfera o parte a producției în țările Europei Centrale și de Est, lucru ce va duce la o creștere economică a Estului. Astfel, firma de cosmetică Avon ar produce începând din 2004 și în Polonia, iar companiile Philips și Boch, în Ungaria, potrivit cotidianului francez. După semnarea tratatelor de aderare cu cele 10 state, ceremonie desfășurată la Atena, la 16 aprilie 2003, a fost adoptată o rezoluție, în care optimismul iarăși prelua. „*Această lărgire reprezintă o dezvoltare a spiritului ce va fi pe viitor pe continentul nostru și va avansa interdependența politică și economică între*

*Uniunea Europeană și vecini*⁴ și „*cele 10 aduc un potențial extraordinar de forță și de dezvoltare pentru Uniune*”⁵.

Oare oamenii de rând, fie ei occidentali sau estici, erau la fel de convinși ca și guvernele lor, că lărgirea înseamnă numai „lapte și miere”, așa cum lasă să se înțeleagă declarațiile oficialilor? Sau chiar erau de acord cu politica de extindere, dacă este să luăm în calcul indiferența populației din țările Europei Centrale și de Est manifestată în momentul referendum-urilor sau a locuitorilor „nucleului comunitar”, indiferență manifestată prin absența masivă de la urne la alegerile europene? Sau poate că această indiferență era prezentă pentru că oamenii credeau că e absolut normal tot ceea ce se întâmplă, că sunt de acord cu acțiunile guvernelor lor și că nu mai e nevoie să-ți spună părerea. Și totuși dacă europenii de rând, oamenii de pe stradă au fost de acord cu lărgirea Uniunii Europene și chiar au crezut în ea, azi, mai au ei aceleași păreri?

Așa cum e lesne de înțeles, există și jurnale care nu apreciau lărgirea ca pe un succes major. „*Extinderea se dovedește un coșmar în ceea ce privește stabilirea unei politici externe unitare. Este foarte dificil să se ajungă la un consens între cele 25 de state. Iar dacă Uniunea se mai extinde o dată, problema consensului devine și mai sinuoasă*”⁶. Aceasta este o mică parte dintr-un articol publicat în „International Herald Tribune” din octombrie 2004, doar la câteva luni de la aderarea celor 10. Erău invidioși americani? Posibil. Dar dincolo de toate, se știe că Uniunea Europeană funcționează greoi din punct de vedere decizional, și asta datorită numărului mare de membri. Nici revista „Newsweek” nu este mai îngăduitoare față de extinderea Uniunii. Chiar la câteva zile de la momentul aderării era titrat în revistă că „*extinderea este o acțiune ambițioasă, dar care pune capăt existenței Europei așa cum a fost ea percepută până în prezent*”⁷. Problema care este pusă, este

și de această dată, cea instituțională, existând multe voci care susțineau că marea extindere spre Est este sinonimă cu sfârșitul Europei, iar data de 1 mai 2004 semnifică începutul acestui sfârșit.

Directorul fondului de investiții Veritas Klaudius Sobczyk era de părere că toate aceste evenimente țin în primul rând de mentalitate. „*Aderarea la Uniunea Europeană în mod cert creează probleme și este vorba și de psihologie*”⁸.

Așadar, după cum reiese din presă, țările Europei Centrale și de Est care au aderat la Uniunea Europeană la 1 mai 2004 erau mai dezvoltate din punct de vedere economic, dar se înregistra o mai mare instabilitate din punct de vedere politic.

Imaginea UE în presa din România

Și presa din România a fost concentrată în acea vreme tot pe impactul de ambele părți a aderării celor 10 state la Uniunea Europeană.

„Cotidianul” titra pe prima pagină la începutul lunii mai 2006: „*UE – mândră de Big Bang 2004*”. Declarațiile oficialilor europeni au fost pe măsură. Comisarul pentru Afaceri Monetare, Joaquin Almunia declara că „*proiectele economice optimiste făcute înainte de 1 mai 2004 s-au adeverit aproape în totalitate*”⁹. În raportul prezentat de Comisie, declarațiile erau și mai impresionante. „*Extinderea a acționat ca un catalizator pentru modernizarea și dinamizarea Uniunii Europene, ajutând economiile vechilor și noilor state membre să facă mai bine față rigorilor globalizării*”¹⁰. Presa din România susținea la doi ani de la aderarea celor 10, că extinderea Uniunii Europene a fost un succes economic. Astfel, se afirma că țările ECE au avut o rată de creștere economică precum „tigrilor asiatici”. În timp ce în cele 15 state ale UE, PIB-ul a înregistrat o creștere cu 1,4% pe an, în Estonia, PIB-ul a crescut cu 11,1%, în Letonia cu 10,5%, iar în Slovacia cu 7,6%.

Presa românească reproșa țărilor abia admise în structurile europene că se folosesc de noul statut pentru a plăti polițe vecinilor care așteptau să adere. Astfel, este relatată disputa dintre Slovenia și Croația pe problema unei zone de graniță, ce era motiv de ceartă din momentul destrămării Iugoslaviei, după cum se susține în „Evenimentul zilei”. Cele două state au fost la un pas de ruperea relațiilor diplomatice în 2004, conflictul fiind agravat de faptul că poliția croată a reținut 12 sloveni în această regiune, motiv de ceartă, iar Slovenia a amenințat că va bloca admiterea Croației în Uniunea Europeană¹¹. Disputa a fost soluționată în cele din urmă de către Uniune, care va trebui să aibă pe viitor „o politică externă unitară, astfel interesele individuale vor prevala”, după cum afirma Jiri Schneider, directorul politic din Ministerul de Externe ceh. Jurnalul de știri al Televiziunii Române explica la 21 noiembrie 2006 că s-a ajuns la această situație datorită faptului că țările fost comuniste „trec printr-o criză morală, iar medicamentul prescris este o injecție cu bani”¹². Pe lângă evenimentele din Ungaria, Cehia, de exemplu, nu avea la momentul noiembrie 2006 un guvern stabil de peste cinci luni de zile, iar în Polonia, criza politică afecta grav guvernarea, începând să se înfiripe ideea alegerilor anticipate.

România avea să mai aștepte încă 3 ani până să poată *visa european*. Un vis așteptat într-un glas timp de 17 ani (n.r. de la Revoluție). Libertatea deplină, democrația adevărată și probabil cel mai important, prosperitatea înfloritoare ca de vis erau motivațiile principale pentru care așteptau românii cu nerăbdare intrarea în rândul *europenilor*. Aceste speranțe erau alimentate de articolele și reportajele din mass media care, referitor la UE prezentau cu precădere doar articole relaționate cu aceste teme. Ministrul Finanțelor Publice, Mihai Tănăsescu, citat de Mediafax, declara în

iunie 2004 că „România va contribui anual, la bugetul Uniunii Europene, cu 800 de milioane de euro, în perioada 2007-2009, dar va fi un beneficiar net de fonduri comunitare, având intrări de circa două miliarde de euro pe an”¹³. Iar titlul sintetiza întreaga esență a articolului: „**Uniunea Europeană ne dă de două ori mai mulți bani decât ne cere**”. De asemenea, în „Adevărul” din 7 iunie 2004 apărea un articol care propaga aceeași idee: de la UE vin bani. Realizând o analiză a Agriculturii din țara noastră, articolul menționează că „*Sumele de bani pe care UE le va da țării noastre în perioada 2007-2009 se cifrează la aproape 4 miliarde euro*”¹⁴.

Lista unor astfel de articole este lungă, începând cu articolele confuze din prima parte a anilor '90, și terminând cu articole dorite a fi cât mai științifice privind UE. Bineînțeles că a existat și un revers, destul de puternic, o serie de articole care au încercat să ilustreze perioada grea din punct de vedere economic pe care România avea să o parcurgă după integrare, argumentul cel mai des folosit fiind – de altfel o practică începută din perioada pre aderării – alinierea prețurilor la standardele europene – uitând mai mult sau mai puțin detalierea privind (in)evoluția salariilor. „*De la 1 ianuarie 2007, data preconizată pentru aderarea României la Uniunea Europeană, asigurările RCA și Cartea Verde se vor uni, iar noua poliță va costa cu aproximativ 50-60% mai mult decât în anul precedent*”¹⁵.

În 1989, în zilele lui decembrie, mii de tineri, din toate colțurile țării au îndrăznit să viseze la un alt viitor. Alimentați de scântea apărută la Timișoara, întreaga țară a fost cuprinsă de o stare de spirit european-internațională ce avea să aducă posibilitatea schimbării, să reînvie o Românie liberă, independentă, democratică, Europeană... Și aceste vise, aceste speranțe, aceste năzuințe le-au adunat românii, cu mic cu mare în

trenul spre Europa... UE, acel areal dorit, urmărit, neînțeles de multe ori, dar care povăduit de mass media a înflăcărat discuțiile zilnice a milioane de români preț de 20 de ani.

Un Vis, o Imagine, o (altă?) Realitate.

Note

¹ D. Olaru, *Integrarea vest-europeană. Realități și controverse*, Editura Politică, București, 1988, p. 3.

² Pierre Prier, *La Grèce a la tête de l'Union Européenne pour six mois*, în „Le Figaro”, anul 59, nr. 18165, 2 ianuarie 2003, p. 5.

³ Alain-Beuve Méry, *Un jeu à somme positive entre l'Union Européenne et les pays candidates*, în „Le Monde”, anul 59, nr. 18103, 8 aprilie 2003, p. 2.

⁴ *Elargissement de l'Union: les Quinze entérinet*, în „Le Monde”, anul 59, nr. 18110, 16 aprilie 2003, p. 7.

⁵ *Le Parlement Européen approuve l'élargissement*, în „Le Monde-Economie”, anul 59, nr. 18107, 12 aprilie 2003, p. 10.

⁶ John Vinocor, *Politicus: French Suppress rage over EU Constitution*, în „International Herald Tribune” din 12 octombrie 2004, (ediția on-line http://www.iht.com/bin/challenge.php?URI=http://iht.nytimes.com/protected/articles/2004/10/12/politicus_ed3_0.php).

⁷ Sabina Nicolae, *Extinderea – sfârșitul Europei unite*, în „Evenimentul zilei”, anul XIII, nr. 3882, 27 aprilie 2004, p.5

⁸ „Jurnalul Realitatea Tv” din 28 septembrie 2006, orele 15:13 <http://www.realitatea.net/index.php?domeniu=6&stire=18549>

⁹ George G. Ripa, *UE - mândră de Big Bang 2004*, în „Cotidianul” 4 mai 2006, (ediția on-line <http://www.cotidianul.ro/index.php?id=5115&art=12289&cHash=365b42e6cd>).

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ J.P. „Noii europeni” își spală rufele la Bruxelles, în „Evenimentul zilei”, anul XIII, nr. 4019, 12 octombrie 2004, p. 3.

¹² „Jurnalul TVR” din 21 noiembrie 2006, http://www.tvr.ro/stiri-tvr/jurnal/rezultate_jurnal.php?id=17322&sir=polonia+la+momentul+aderarii+la+uniunea+europeana

¹³ Mediafax, luni 7 iunie 2004, ora 00:00, <http://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1609009-uniunea-europeana-doua-ori-mai-multi-bani-decat-cere.htm>

¹⁴ Elena Cristian, Raluca Bărbuneanu, *Negocierile cu UE pe capitolul „Agricultura”*, în „Adevărul”, 7 iunie 2004, <http://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1267060-negocierile-capitolul-agricultura.htm>

¹⁵ *Asigurarea auto obligatorie se va scumpi cu 60%*, în „Realitatea Românească”, 14 iunie 2004, <http://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1266200-asigurarea-auto-obligatorie-scumpi-60.htm>

Potențialul educațional al folclorului și modalități de valorificare

Manuela POPESCU VIERU

Abstract: *Dans cette étude, l'auteur vise à présenter le potentiel éducatif du folklore et comment son rétablissement. La culture traditionnelle tend à être remplacée par le consommateur, et pas seulement un enseignement adapté à la jeune génération, la croissance de son accent sur les valeurs nationales. In this study the author aims at presenting the educational potential of folklore and commenting on its re-establishment. Traditional culture tends to be replaced by the consumer so that it becomes not only an education adapted to the young generation, but also one witnesses the growth of its importance within national values.*

Keywords: *folcklore, tradition, education, culture, values.*

Datorită poziției sale geo-istorice, la răscruce de drumuri, poporul român – constata L. Blaga – a fost pus în situația de a nu-și putea afirma o cultură „majoră”, așa încât s-a retras într-un spațiu al său, în care a reușit să-și păstreze ființa proprie și să creeze o cultură „minoră”, populară, dar organic încheată¹.

Cultura și spiritualitatea românească au supraviețuit în decursul istoriei la cel puțin două puternice „zdruncinături”: epoca fanariotă și perioada comunistă.

În pragul secolului al XXI-lea, cultura tradițională românească s-a confruntat cu o a treia „zdruncinătură” din cauza globalizării și extinderii culturii de consum, iar „replicile” acestui cutremur sunt din ce în ce mai frecvente și mai puternice. Dacă în trecut poporul român a reușit să reziste „încercărilor” de dizolvare a specificului său, acest lucru s-a datorat inerției impuse

de tradiție. Astăzi tradiția nu mai are forța necesară să se împotrivescă influențelor no-cive, însă are potențialul să lupte, potențial ce trebuie valorificat.

Cultura de consum a luat amploare și tinde să înlocuiască, treptat, cultura tradițională. Cultura de consum este o caracteristică a lumii contemporane, ce provoacă mutații negative în structura valorică a conștiinței și a comportamentului oamenilor. Sub forma divertismentului industrializat, ea alterează personalitatea umană și gândirea critică, în special la vârste fragede, apărând ca o formă de manipulare, de stimulare a impulsurilor și a conduitelor antisociale². În societatea contemporană predomină mașinismul, spiritul mercantil și pragmatic, tranzaționarea valorilor morale, lipsa de ideal spiritual. Progresul civilizației, evoluția culminantă din ultima vreme a tehnologiei și tehnicii informatizate au determinat fasci-

nația pentru nou, pentru modern, în detrimentul tradiționalului. Cultura a devenit „un bun de consum supus modei”³. Avem de-a face cu un fenomen al ignoranței, al indiferenței față de valorile tradiționale. Limba română – „sufletul poporului” – se pare că nu mai e „la modă”, fiind adesea „mai la îndemână” limba de circulație internațională – engleza. Istoria neamului, geografia țării, literatura română sunt „depășite”, nu mai prezintă interes pentru marea majoritate a tinerilor, nu mai au nicio relevanță într-o societate care promovează drept model oamenii incuți, fără principii morale, dar bogați. O lectură atractivă o reprezintă astăzi biografia unor astfel de oameni, articolele ziarelor de scandal sau cărțile de tipul *Cum să devii miliardar*. Obiceiurile, tradițiile folclorice românești par învinse, cel puțin în mediul urban, în lupta cu sărbătorile occidentale cu caracter preponderent comercial, de tipul: *Thanksgiving Day, Valentine's Day, Halloween* etc. Constatările sunt sumbre. S-ar părea că civilizația și cultura se află într-un raport de inversă proporționalitate: odată cu progresul civilizației, cultura își pierde din importanță și din semnificații, sau cum prevedea cu amărăciune Eminescu încă din secolul al XIX-lea: *Și cum vii cu drum-de-fier / Toate cântecele pier*.

Fenomenul globalizării, un alt aspect al evoluției civilizației, este unul de actualitate și, în ciuda beneficiilor economice și politice multilaterale, ar putea avea efecte nedorite în ceea ce privește identitatea culturală și națională a fiecărui stat.

Amploarea culturii de consum și pericolul globalizării trag un semnal de alarmă: este momentul redescoperirii valorilor culturale naționale. Altfel riscăm „să treacă peste noi tăvălugul dizolvant și uniformizant al globalizării (...). Veacuri de credință, de sânge și de cântec ar fi șterse definitiv din memoria colectivă și din sufletul românesc, iar viitorul nostru ar fi incert”⁴. „Matricea identității naționale este cultura”⁵,

cultura națională, atât cea populară, cât și „oficială”, și trebuie redescoperită treptat și folosită ca armă împotriva uniformizării. Autoritățile, mai ales cele regionale, locale, încearcă în prezent să resusciteze tradițiile, obiceiurile și datinile străvechi sau sărbătorile populare legate de evenimente istorice, însă aceste încercări par anacronice, forțate și artificiale, cât timp s-au pierdut semnificațiile acelor tradiții.

Rezolvarea situației de criză în care se află cultura românească, atât în ceea ce privește răspândirea culturii de consum, cât și a atenuării efectelor globalizării, stă în revitalizarea tradițiilor, repopularizarea culturii folclorice, redescoperirea identității naționale, culturale. Înțelepciunea milenară a poporului ne învață de unde trebuie început demersul: „Pomul când e mic se îndreptează”. Așadar, școala este chemată să preia atribuțiile ce altădată îi reveneau comunității și familiei. În trecut, comunitățile mici, prin reprezentanți precum bătrânii, preoții, se îngrijeau de perpetuarea culturii populare, de educația morală a copiilor. Astăzi școala este responsabilă cu educarea copiilor în adevăratul sens al cuvântului, nu doar cu instruirea lor.

Învățătura și educația sunt, de cele mai multe ori, „pojghița supt care se desfășoară în liniște, pe încetul, firea cea adevărată”⁶. Educația din școala românească este mai mult o instruire, căci educația adevărată este, de fapt, „înărurirea exercitată asupra inimii aceluia pe care îi creștem”⁷. Doar o astfel de educație ar putea sparge „pojghița” sub care se ascunde firea unui om și ar putea s-o modeleze într-o formă rezistentă, pentru care trecerea timpului ar însemna sedimentarea unor noi și noi straturi din același material. Doar educarea în spiritul identității noastre culturale prin inculcarea valorilor perene ale neamului, cuprinse în folclor, ar putea produce ceea „înărurire asupra inimii” tinerilor, asigu-

rând supraviețuirea în timp și evoluția culturii românești.

Educația în secolul al XXI-lea ar trebui să urmărească familiarizarea cu valorile naționale, materiale și spirituale, renașterea, valorificarea, perpetuarea tradițiilor, utilizarea potențialului educativ al datinilor, obiceiurilor și literaturii populare, formarea conștiinței naționale, educarea civismului, a umanitarismului. Un obiectiv prioritar al educației, în contextul socio-cultural al României contemporane, ar trebui să fie trezirea respectului pentru tradiții – semn al statorniciei, al legăturii organice cu pământul strămoșesc – ce este una dintre principalele forme de manifestare a conștiinței de sine a poporului român. În folclor sunt cuprinse adevăratele valori reprezentative pentru cultura românească: cultural-etnografice, documentar-istorice, ritual-mitologice, literar-poetice. Prin cunoașterea și înțelegerea folclorului generațiile tinere vor descoperi rădăcinile istorice ale neamului, profilul psihologic, etic, religios al românului – o alternativă serioasă la modelul de comportament insinuat de mass-media.

Potențialul educativ al folclorului este imens, rămâne doar ca școala să știe să-l valorifice, căci odată atins obiectivul – redescoperirea identității naționale și culturale – lupta cu globalizarea e aproape câștigată. Respectul pentru trecut, pentru tradiții, patriotismul îi vor determina pe oameni să se gândească de două ori înainte să renunțe la identitatea lor. Astfel, raporturile dintre unitate / diversitate, globalizare / identitate, universal / specific vor fi reconsiderate, iar oamenii vor înțelege că globalizarea trebuie să se reducă la aspectul economic, politic, la civilizație, care este una singură, cu diferite grade de dezvoltare, pe când culturile sunt diferite⁸. Cultivarea specificului național și promovarea lui în circuitul de valori universale ale specificității este o condiție a supraviețuirii noastre ca națiune, la fel

cum diversitatea culturilor este o condiție a supraviețuirii și dezvoltării umanității.

„Poporul român (...) are o inteligență caldă, deschisă adevărului (...), mlădioasă” – spunea M. Eminescu într-un articol⁹ – e un popor „tânăr, cu instincte generoase”. Acești oameni, inteligenți, onești, generoși, erau mai ales oameni neștiutori de carte, însă formați într-o „lume” în care tradiția era legea supremă, iar învățăturile (etica, modelele de conduită, îndeletnicirile practice) erau transmise din generație în generație. Folclorul era singura „disciplină” ce se studia în acea „școală” a vieții și se pare că era suficient pentru formarea unor oameni în adevăratul sens al cuvântului.

Faptelor de folclor, comunitatea care le-a creat, le-a atribuit diverse rosturi: pentru poezia obiceiurilor, funcția putea fi de natură magică, ceremonială sau spectaculară, cu implicații practice; cântecul epic avea, în general, funcție formativă; legenda – funcție gnoseologică; snoava – funcție educativă; basmul fantastic era o evadare conștientă din real, cu căutarea unei zone de satisfacere a idealurilor, dar avea și funcții formative, estetice sau practice, de petrecere. Din basme, povești, snoave, balade, cântece cu mesaj social și vorbe de duh spuse de cei bătrâni, copiii aflau ce înseamnă bunătate, frumusețe, curaj, adevăr, dreptate, hărnicie, verticalitate, modestie, generozitate etc. sau reversul lor; modele de comportament și valori morale integrate într-un context atractiv și sugestiv pentru înțelegerea mesajului educativ. În afara însușirii principiilor de etică, a descoperirii unor modele de conduită, creațiile populare îi învățau pe copii ce înseamnă respectul și dragostea pentru patrie, pentru eroii neamului; îi învățau că patria e „mumă” și codrul le e „frate”; îi învățau să ducă o viață „cu frică de Dumnezeu” și respectând cu sfințenie tradiția.

Astăzi, bătrânii „purtători de tradiție” și de coduri morale străvechi sunt din ce în

ce mai greu de găsit, iar dacă sunt, nu reușesc să mai atragă atenția copiilor și tinerilor, captivați de mirajul internetului și al televiziunii. Așa că, școala rămâne principala sursă de propagare a culturii în rândul noilor generații, atât a culturii universale, cât, mai ales, a culturii naționale, inclusiv a celei populare.

Exigențele vieții contemporane, de a conferi activității instructiv-educative o eficiență sporită, au dus la intensificarea eforturilor de a asigura procesului de învățământ un caracter cât mai rațional, prin determinarea cât mai precisă a obiectivelor instruirii, prin organizarea conținuturilor în concordanță cu principalele caracteristici și tendințe ale societății contemporane. Școala poate și trebuie să folosească avantajele progresului tehnologic în sprijinul unei abordări atractive a actului instructiv-educativ; *modernul* (atât tehnologia didactică modernă, cât și mijloacele tehnice moderne) poate contribui la valorificarea *tradiționalului*. Astfel, conținuturile unor opere populare sau semnificațiile unor ceremonialuri, ritualuri, obiceiuri populare, ce în contextul societății contemporane pot părea greu de înțeles, anacronice, vor deveni accesibile copiilor și, totodată, atractive, prin contribuția tehnicii moderne, atât de fascinante pentru ei. Prezentările simbolice, schemele, desenele, imaginile animate sau statice, demonstrațiile, reconstituirile, materialele audio-video realizate cu ajutorul noilor tehnici pot fi mult mai sugestive, mai atractive decât tradiționalele planșe desenate sau decât diapozitivele și pot fi folosite cu mai mult succes în activități multi- sau interdisciplinare. La vremuri noi, mijloace și metode noi. Metodologia de instruire și educație se caracterizează și ea printr-o permanentă deschidere spre înnoire, inovație, tendință generată de specificul lumii contemporane în care trebuie să fie introduși actualii elevi – viitori cetățeni.

Reconsiderarea finalităților și conținuturilor învățământului este însoțită de reevaluarea și înnoirea metodelor folosite în practica instructiv-educativă. Există câteva tendințe ale modernizării metodologiei didactice, iar ele se referă la activizarea elevilor, la caracterul formativ și la cel euristic, la centrarea pe elev și pe relația directă a acestuia cu obiectele. Astfel, elevii sunt stimulați să participe efectiv la dobândirea de cunoștințe, priceperi și deprinderi. Aici intervine rolul metodelor de a dezvolta capacitatea elevului, nu doar de a reproduce cunoștințele, ci și de a opera cu ele în situații variate. Se urmărește și accentuarea caracterului formativ, prin dezvoltarea atitudinilor, comportamentelor, judecăților de valoare; cu alte cuvinte, cultivarea unui potențial individual capabil să răspundă cu succes la stimuli și provocări, interne sau externe.

Școala trebuie să țină pasul cu vremurile, să se deschidă spre nou, dar să nu uite că „în cultură nimic nu trebuie pierdut, totul trebuie transmis și reinnoit”¹⁰. Cu atât mai mult nu trebuie să se piardă nimic din cultura populară, cel mai autentic „produs” românesc pe „piața” valorilor universale. Perpetuarea culturii populare stă în capacitatea școlii de a trezi interesul, și apoi respectul tinerilor pentru valorile materiale și spirituale ale culturii tradiționale. Primul pas îl reprezintă valorificarea potențialului educativ al folclorului.

Eposul folcloric, atât de atractiv pentru cei mici, și nu numai pentru ei, prezintă multiple valențe educative, însă mesajele educaționale din operele populare sunt prea puțin studiate și relevate: „O poveste românească e totdeauna morală, încărcată de virtuți etice, capabile (...) să slujească unor scopuri didactice majore”¹¹. Basmul, povestea – sunt îndrăgite de cei mici pentru că lumea fabulosului nu cunoaște îngrădiri și nu lasă neîndeplinită nicio dorință, nicio aspirație, prezintă lumea dorită de pove-

titor sau de ascultător într-un mod ce pare natural. Lumea basmului e o lume dreaptă, în care nicio nelegiuire nu rămîne nepe-depsită, în care Binele triumfă întotdeauna. De multe ori, în basmele populare sunt cuprinse mai multe învățături decât într-o operă cultă: „E un gen vast, depășind cu mult romanul, fiind mitologie, etică, știință, observație morală”¹². Dintre multiplele valori educative curpinse în basmele și poveștile populare românești (dezvoltarea imaginației, a creativității, a spiritului critic, a gustului estetic, îmbogățirea vocabularului), cea mai importantă este contribuția majoră la dezvoltarea imaginarului arhetipal, bazat pe modele, compromis astăzi de către manipularea făcută de imaginarul ideologic al mass-mediei. Copilul descoperă modele de „om”, care evoluează de la copilul, când cuminte, când năzdrăvan, la tânărul frumos și curajos, la adultul muncitor și cinstit, până la bătrânul înțelept și sfătos.

Snoavele sunt expresia înțelepciunii practice a omului simplu, a modului în care judecă el viața și lumea înconjurătoare; o înțelepciune manifestată prin glumă și vorbă de duh. În snoavă, copiii descoperă reversul calităților eroilor din basm: prostie, lenevie, viclenie, urățenie – însușiri „taxate” de popor în aceste istorioare cu tâlc.

Balada populară, datorită unei poeticii tradiționale, păstrează cel mai bine evenimentele din trecutul eroic (nu doar baladele cu tematică din istorie), fără să devină o cronică istorică. Poeții anonimi au oglindit în creațiile lor viața și năzuințele poporului, lupta lui pentru dreptate și independență, dar în condițiile artei. Pe lângă evidentele valori formative și informative, baladele oferă posibilitatea de a cunoaște profilul psihologic, etic și religios al poporului.

Cântecele formulă, numărătorile recitative din folclorul copiilor, cu origini atât de vechi, și funcția primordială de descântec, pot fi și ele folosite în demersul didactic la vârsta potrivită, având caracter

instructiv-educativ: dezvoltă memoria, imaginația, atenția, corectează pronunția.

Proverbele și zicătorile exprimă, printr-o judecată încifrată în metafore, un adevăr ce poate fi aplicat în diferite situații de viață, având în primul rând funcție formativă. Ca și ghicitorile, ele declanșează în mintea copilului un întreg și complicat raționament inductiv, contribuind la dezvoltarea gândirii acestuia, într-un mod plăcut pentru el. Proverbele, zicătorile pot fi folosite în orice moment al lecției, la captarea atenției sau pentru relevarea valorilor morale dintr-un text (vezi anexa 3), pentru formularea concisă a unei concluzii (v. anexa 2). Un proverb poate fi sugestia pentru o compunere proprie a copilului, în care să exemplifice printr-o situație concretă adevărul universal-valabil exprimat de înțelepciunea populară.

Ghicitorile, atât de îndrăgite de către copii, pot fi folosite în captarea atenției la orice disciplină, dar pot fi și subiect de lecție, incluse în jocuri didactice interdisciplinare, contribuind la stimularea creativității, imaginației, la îmbogățirea reprezentărilor copilului (vezi planul de lecție pentru clasa I). Literatura enigmatică și sentențioasă reprezintă partea cea mai bine păstrată a literaturii populare, transmițând peste timp înțelepciunea și învățăturile poporului și trezind respect pentru oamenii simpli, pentru bătrâni.

În ultimul timp, din cauza constatării crizei de identitate culturală, națională observată în rândul tinerilor, unele școli au început valorificarea potențialului educativ al folclorului în discipline opționale. Este un început îmbucurător, însă pentru obținerea unor rezultate pe termen lung, folclorul trebuie considerat parte componentă a acelei „științe naționale”, cum o numea Eminescu, alături de limba și literatura română, istoria românilor și geografia României. Abordarea interdisciplinară oferă această posibilitate de a trata cu consecvență folclorul, incluzându-l în disciplinele obligatorii, relevând

legătura organică dintre aceste „vertebre ale naționalității”.

„Interdisciplinaritatea este o formă a cooperării între discipline diferite cu privire la o problematică a cărei complexitate nu poate fi surprinsă decât printr-o convergență și combinare prudentă a mai multor puncte de vedere”¹³. Istoria românilor este o disciplină care, cel puțin în clasele primare, nu poate fi înțeleasă fără aportul literaturii populare (mituri, balade, legende istorice, lirică socială – „arhive ale popoarelor”), care prezintă istoria așa cum au trăit-o și au simțit-o oamenii simpli, poporul, dar nici fără modul în care s-a reflectat în literatura cultă, în sufletul scriitorilor – „sinteza sufletească a unui popor la un moment dat”¹⁴, cum spunea Camil Petrescu. O astfel de abordare ar contribui la conturarea unei imagini complexe asupra istoriei, ar trezi sentimentul patriotismului. O modalitate concretă de realizare pot fi șezătoarele literare: îmbină puncte de vedere ale mai multor discipline într-o atmosferă destinsă, iar în pregătirea lor copiii sunt implicați direct, activ, au sarcini precise.

Potențialul educațional al folclorului și al literaturii populare se referă mai ales la promovarea unor valori (morale, culturale, estetice) și a unor atitudini față de cultura tradițională, de aceea metodele activ-participative (joc de rol, dramatizare, studiu de caz, proiect, dezbateri etc.) sunt cele mai indicate în formarea și dezvoltarea unor atitudini și valori.

Jocul de rol, definit ca „spontaneitate originală în asimilarea realului”¹⁵, este o metodă eficientă la vârstele mici, cercetările în domeniu demonstrând că are o mare capacitate de motivare a celor ce învață. Prin joc, anumite subiecte pot deveni relevante sau accesibile. Mai mult, copilul are posibilitatea de a lega ușor ceea ce învață de o situație concretă, conștientizând utilitatea cunoștințelor și capacităților dobândite. Jocul de rol urmărește for-

marea unui mod de a gândi, simți și acționa într-o situație concretă, dezvoltând capacități empatice și capacitatea de a rezolva situații problematice, fiind totodată o modalitatea de a verifica corectitudinea și eficiența comportamentului copiilor. Atingeria scopului didactic depinde de prelucrarea didactică a jocului, căci el nu se organizează pentru că este amuzant, ci pentru a facilita înțelegerea unor situații, relații, implicații, acțiuni, decizii. Metoda jocului de rol se bazează pe simularea unor funcții, relații, activități, fenomene, iar prin practicarea lor elevii devin actori ai vieții sociale, pentru care se pregătesc. Punând elevii să relaționeze între ei, jocul de rol îi activează din punct de vedere cognitiv și afectiv, iar interacțiunile dintre participanți permit autocontrolul eficient al conduitelor, comportamentelor și achizițiilor. Învățătorul are un rol deosebit: el proiectează scenariul implicând în activitate elevii, distribuie rolurile pornind de la aspirațiile, aptitudinile și preferințele fiecărui participant, organizează activitatea premergătoare, creează o atmosferă plăcută pentru a-i stimula pe interpreți și a evita blocajele emoționale în interpretarea rolurilor, dirijează desfășurarea activității.

O modalitate concretă de realizare a unui joc de rol la clasele primare ar fi adaptarea conținutului unei opere literare, culte sau populare, din literatura pentru copii, astfel încât să se preteze unui joc de rol în care să se îmbine simularea unui rol social, analiza și înțelegerea unei situații dintr-o operă literară și extragerea mesajului educațional. O poveste ce ar putea fi adaptată unei astfel de activități este *Ursul păcălit de vulpe*, de I. Creangă (o poveste populară, deși nu e *poporană*), jocul de rol putând fi organizat sub forma unui „Proces literar – Ursul vs. Vulpea” (vezi planul de lecție pentru clasa a II-a). Acest gen de activitate contribuie și la învățarea și exersarea limbajului din perspectiva noului curent edu-

cațional, *Abordarea Integrală a Limbajului*¹⁶, ce se axează pe învățarea limbajului prin intermediul unor sarcini ușoare, în situații concrete, ce dau sens nevoii de a învăța și utiliza un limbaj adecvat (în cazul de față – limbaj juridic).

În cadrul aceleiași activități, la final, pentru evidențierea mesajului educațional, se pot trage concluziile folosind metoda *brainstorming-ului*. La stabilirea verdictului în „procesul literar”, „jurații” își expun pe rând părerea și propun o pedeapsă. „Judecătorul” ascultă toate propunerile, se discută fiecare „verdict”, se extrag câteva idei și, de comun acord, se concluzionează stabilindu-se „verdictul”. Cu atât mai atractiv pentru copii, dar și mai relevant pentru extragerea „moralei” din operă va fi cazul în care verdictul și pedeapsa vor fi formulate folosind proverbe populare, demonstrându-se adevărurile cuprinse în paremiologia populară.

Dramatizarea, variantă a jocului de rol, e o metodă ce valorifică tehnicile artei dramatice (dialog, gest, mimică, decor etc.), prin care se urmărește în special adâncirea înțelegerii unor aspecte studiate și fixarea lor, pe un fond afectiv intens. Poate fi folosită în orice moment al lecției la discipline precum literatură, istorie, folclor (dramatizarea unor scene din balade, legende istorice, snoave sau a unor obiceiuri, ritualuri etc.), fiind o activitate interactivă, relaxantă pentru copii, dar poate fi utilizată și la un nivel superior, valorificând toate tehnicile artei dramatice, în programe educaționale.

Studiul de caz înseamnă prezentarea unui eveniment sau a unei situații semnificative pentru a fi analizate, explorate și valorificate în scop formativ. Se prezintă cazul, verbal sau ca înregistrare audio, filmare, iar învățătoarea explică sarcina de lucru, apoi lasă timp copiilor pentru a reflecta asupra cazului, ghidează discuțiile pe baza situației prezentate. Învățătoarea valorifică discuțiile elevilor din punctul de vedere al învățării, sumarizează, trage con-

cluziile, punctează anumite aspecte. Obiectul unui studiu de caz poate fi subiectul unei balade, al unei legende istorice sau al unui ritual agrar (Caloianul, Paparudele), prezentat copiilor într-o înregistrare audio-video, de preferat, în cadrul unei lecții de științe ale naturii pentru compararea științificului cu mentalitatea primitivă tradițională, care privea natura și fenomenele naturale ca pe niște divinități, respectându-le.

Proiectul (miniproiectul) – în funcție de vârsta copiilor reprezintă o activitate mai amplă, ce începe în clasă, prin definirea și înțelegerea sarcinii de lucru, eventual și prin începerea rezolvării acesteia, se continuă acasă, pe parcursul câtorva zile sau săptămâni, timp în care elevul are consultări permanente cu cadrul didactic, și se încheie tot în clasă prin prezentarea în fața colegilor a unui raport asupra rezultatelor obținute și, dacă este cazul, a produsului realizat.

Proiectul are mai multe etape și poate fi realizat individual sau în grup. Etapele presupun direcționarea eforturilor elevilor în două direcții: colectarea datelor / materialelor și realizarea produsului. În alegerea unui proiect trebuie ținut cont de anumite criterii, astfel încât elevii să manifeste interes pentru subiectul respectiv. Ei trebuie să cunoască dinainte unde și cum își pot găsi resursele materiale și trebuie să fie nerăbdători să creeze un produs de care să fie mândri. Realizarea unui proiect nu necesită numai cunoștințe, ci și deprinderi practice, abilități artistice sau manageriale în cadrul grupului.

Teme pentru proiecte legate de folclor se pot găsi în număr mare, mai ales în zonele rurale, unde tradițiile sunt parțial conservate, unde copiii mai pot întâlni bătrâni, rapsozi populari de la care pot culege creații populare ce circulă pe cale orală (ghicitori, proverbe, snoave, balade, cântece lirice etc.). De asemenea, învățând la orele de Istorie sau Abilități practice despre în-

deletnicirile și meșteșugurile tradiționale practicate în trecut, copiii ar putea fi îndrumați la realizarea unor astfel de produse executate manual (broderii, ceramică, diferite împletituri din răchită, nuiete, încondeiat de ouă etc.), mai ales dacă în zonă mai există meșteri populari, artiști sau oameni simpli care practică acele îndeletniciri tradiționale, de la care ar putea să „fure meserie”.

Realizând astfel de proiecte în cursul unui an școlar, la finalul lui învățtoarea poate organiza o activitate de tipul „Ziua muzeului”, în cadrul căreia elevii să-și expună cele mai reușite proiecte realizate pe parcursul anului. Pot fi invitați părinți, profesori, elevi, prieteni, iar elevii clasei organizatoare pot primi diferite roluri în organizarea activității: directorul muzeului, care să facă deschiderea și să taie panglica, elevi care să se ocupe de realizarea biletelor de intrare, ghizi care să îndrume vizitatorii și să ofere indicații, elevi care să se ocupe cu realizarea unui fond muzical, a unor „reclame”, insigne care să popularizeze activitatea. Pe lângă cunoașterea unor creații populare și a unor valori spirituale și materiale, realizând astfel de proiecte copiii și-ar forma deprinderi și priceperi practice, învățând și ce înseamnă munca, respectul pentru muncă și satisfacția de a construi ceva prin efort propriu, individual sau colectiv.

În lecțiile de limba și literatura română folclorul trebuie folosit în permanență, iar posibilitățile sunt variate, potrivite fiecărei vârste. Metodele, procedeele și strategiile didactice ce pot fi folosite pentru cunoașterea folclorului sunt numeroase, iar multe dintre ele sunt atractive, moderne, cu caracter stimulator.

Dezbaterile problematizate pe baza unor creații populare pot fi și ele o modalitate de a exploata potențialul educativ cuprins în folclor. O variantă a dezbaterilor poate fi *discuția de tip piramidă*. Aceasta este o metodă activ-participativă, specifică studiului

literaturii. Pornind de la un text studiat li se propune elevilor o listă de șase proverbe, care să aibă legătură cu textul. La început elevii lucrează individual, fiecare alegând din listă numai trei proverbe pe care le consideră potrivite pentru esențialul textului. În a doua fază se lucrează în perechi, prin negociere, și se aleg doar două proverbe acceptate de ambii elevi în egală măsură; mai departe se formează grupe de câte cinci sau șase elevi, ce aleg un singur proverb ce întrunește adevărul majorității membrilor echipei, iar la final întreaga clasă votează un singur proverb, acceptat ca valid de majoritatea (vezi planul de lecție pentru clasa a III-a). Votul va genera discuții pro și contra, activând întreg colectivul și stârnind interesul tuturor.

Un procedeu de evaluare, specific literaturii, îl constituie *stabilirea succesiunii evenimentelor*: după lectura unui text, învățtoarea poate pregăti coli pe care sunt scrise evenimentele. Acestea sunt amestecate, iar elevii au ca sarcină ordonarea lor cronologică. Poate fi folosit după lectura unor basme, balade sau chiar după vizualizarea unor ritualuri, obiceiuri etc.

Alt procedeu, menit să stârnească interesul pentru conținutul unei opere, este acela al *anticipărilor*. Elevii pot lucra individual sau grupat; li se cere ca, pornind de la titlul unui text, să facă predicții în legătură cu tema. Răspunsurile vor fi redactate pe o jumătate de pagină și vor fi revăzute după parcurgerea textului. Cei care au dat răspunsuri apropiate de adevăr își vor prezenta argumentele pe baza cărora au făcut predicțiile. Poate fi folosit la lectura unei snoave, balade, legende.

Diagrama Venn poate fi folosită mai ales la studierea unui basm, dar nu numai. Se cere elevilor să facă o prezentare grafică a două personaje, în ceea ce au asemănător și diferit (Călin și frații mai mari – din povestea *Călin Nebunul*, Prâslea și zmeii sau Făt-Frumos și zmeul etc.).

Jurnalul cameleon este o metodă folosită în lecțiile de comunicare orală, prin care elevul trebuie să prezinte același eveniment din perspective diferite: trist, vesel, revoltat, mulțumit etc. Un subiect ce s-ar preta unor astfel de abordări ar fi cel al unei snoave, având o acțiune simplă, dar personaje bine conturate, atât pozitive, cât și negative.

Metodele și procedeele prezentate sunt menite de a dinamiza procesul de învățământ, de a evita rutina din clasă, ce duce adesea la oboseală, dezinteres, refuzul de a învăța. Astfel de metode preponderent interactive, participative și colaborative, centrate pe elev, pot trezi interesul copiilor atât pentru învățarea școlară, cât și pentru cultura populară.

Cunoașterea culturii populare înseamnă pentru ei, în viața de școlar, înțelegerea profundă a literaturii culte (operele lui Eminescu, Arghezi, Sadoveanu, Blaga etc.) a istoriei; pentru viitorii adulți înseamnă formarea unei conștiințe naționale de fier, iar pe termen lung, pentru cultura românească înseamnă evoluție.

Note

¹ Apud Gh. Vrabie, *Folclor. Obiectul – principii – metodă, categorii*, București, Editura Academiei Române, 1970, p. 88-89.

² v. Grigore Georgiu, *Curs de filosofia culturii*, București, Editura Comunicare.ro, 2004, p. 70-91.

³ Mihai Pop, P. Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, I, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1990, p. 34.

⁴ N. Ionescu, *Globalizare și identitate națională*, în „Revista de artă și cultură Iosif Vulcan”, ediția online, nr. 27.

⁵ *Ibidem*.

⁶ N. Iorga, *Cugetări*, București, Editura Albatros, 1972, p. 119.

⁷ L.N. Tolstoi, *Texte pedagogice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1960, p. 390.

⁸ v. Mircea Malița, *Zece mii de culturi, o singură civilizație*, București, Editura Nemira, 1998, p. 24-25.

⁹ M. Eminescu, *Materialuri etnologice*, în „Scrieri politice și literare”, site-ul cit.

¹⁰ Constantin Noica, *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești*, București, Editura Eminescu, 1975, p. 12.

¹¹ N. Iorga, *op. cit.*, p.97.

¹² G. Călinescu, *Estetica basmului*, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 9.

¹³ C. Cucuș, *Pedagogie*, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 77.

¹⁴ C. Petrescu, *Suflet național. Analiză descriptivă a termenului*, în vol. „Teze și antiteze”, București, Editura Cultura Națională, 1936.

¹⁵ C. Cucuș, *op. cit.*, p. 60.

¹⁶ v. M. Dumitrana, *Abordarea integrală a limbajului – o alternativă adaptabilă*, în „Revista Psihopedagogia copilului”, nr. 5-6, Craiova, Editura Reprograph, 2007-2008, p. 27-47.

TVR Craiova și procesul de armonizare a principiilor regionale și europene*

Davian VLAD

Abstract: *TVR Craiova station was established on May 16th, 1996, yet started to effectively transmit on December 1st, 1998, emission initially destined to the region of Oltenia. Born during a process of "Europeanization" of Romanian press, as well as of the whole society, TVR Craiova Territorial Station demonstrated, since its appearance in December 1998, that it grants a major interest to the European issue and the social-political implications of an unprecedented period of opening, during which the more than symbolic dissolving of material, mental, psychological and cultural boundaries have been awarded prominent relevance.*

Keywords: *unity, diversity, (euro)region, tv station, strategy.*

A derarea României în Uniunea Europeană, inclusiv îndelungata perioadă anticipativă a momentului istoric de la 1 ianuarie 2007, a avut un impact vizibil și asupra programelor de televiziune din țara noastră. Expuse unor noi realități, posturile TV din România s-au văzut în situația de a face loc în grilele lor de programe unor emisiuni care să reflecte consecințele implicite și explicite ale unui cadru social-politic profund schimbat. Cum era de așteptat, televiziunea publică avea să-și asume mai pregnant rolul de furnizor constant al informației comunitare, deși nici televiziunile private nu vor fi ignorat cu totul tematica pe care noua ordine europeană avea să o ofere spre analiză și dezbateră.

*Comunicare prezentată la a III-a ediție a Congresului Național de Istorie a Presei, 23-24 aprilie 2010, Pitești.

De-a lungul a mai mulți ani, atât din perioada pre- cât și post-aderare, TVR s-a impus ca un consecvent propagator de informație europeană, consecință fără îndoială naturală a caracterului său de post public, deci de intermediar de încredere între structurile politice, executive și legislative, pe de o parte, și publicul larg, pe de alta. Familiarizarea terminologică, explicarea schimbărilor la nivel micro- și macro-social, a drepturilor și îndatoririlor cetățenilor Uniunii Europene, a consecințelor directe și indirecte ale aderării la o structură care, deși din ce în ce mai coerentă și mai funcțională, caută încă armonizarea deplină a pozițiilor și reacțiilor celor care o compun și care aspiră la o cât mai rapidă și mai calmă punere în practică a dezeratului "unitate în diversitate", toate aceste paliere tematice au devenit, cu timpul, cerințe

cvasi-obligatorii pentru elaborarea unei strategii editoriale care să nu priveze cetățenii României de informațiile și explicațiile de care aceștia aveau nevoie, chiar dacă uneori nu conștientizau pe deplin utilitatea unor astfel de demersuri lămuritoare.

“Unitate în diversitate” este fără doar și poate un crez generos și îndrăzneț deopotrivă, și nu un simplu slogan cum ar putea fi receptat la o primă și superficială vedere. Cu toate acestea, sau tocmai datorită acestei complexități semantico-ideologice imanente a sintagmei, a implicațiilor psihologice și mentalitare profunde pe care le presupune acest ideal, și ținând cont mai ales de sechelele pe care, la nivelul subconștientului colectiv și individual, convulsionatul secol XX le-a lăsat moștenire Batrânului Continent, materializarea acestui concept teoretic se dovedește un proces anevoios și de durată. Construcția unei identități europene, în special culturale, rezultat al unei însumări aproape matematice a identităților distincte care o compun, nu se poate însă realiza decât printr-o ferventă comunicare interculturală, o comunicare ce nu poate funcționa cu adevărat doar prin legislații armonizate și prin simpla voință politică. De aceea o importanță esențială în atingerea acestui obiectiv care transcende sensibilitățile naționale și interesele politice imediate îl au canalele mediatiche transeuropene și, mai ales, cele ale fiecărei țări membre a Uniunii.

Componenta culturală a acestui fenomen unificator, asupra căreia televiziunile, în special cele publice, s-au concentrat în aproape aceeași măsură precum asupra elementelor politice și sociale, are un rol decisiv într-un proces care începea, în urmă cu peste cinci decenii, de la stabilirea unor relații strict economice. Cum eurobarometrele certifică faptul că mare parte din cetățenii europeni încă își revendică mai întâi apartenența la o națiune sau alta, iar statisticile arată că mai ales raporturile insti-

tuționale, juridice și economice au evoluat pe măsura aspirațiilor susținătorilor Europei Unite, dimensiunea culturală a proiectului este cel mai greu de gestionat. Lucru pe care îl conștientiza, spre sfârșitul vieții, și artizanul construcției europene, Jean Monnet, cel care afirma, după cum susține Jean-Marie Domenach, că dacă ar fi fost în situația de a o lua de la început cu acest proces de cooperare (și, mai apoi, de unificare), ar porni de la cultură.

Mutațiile și re poziționările conceptuale și de perspectivă din ultimii ani, din punct de vedere social, politic și cultural, au dus la o reconfigurare dramatică atât a politicii de programe a instituțiilor de presă și a strategiilor acestora, cât și, prin extrapolare naturală, a întregului sistem mass-media românesc. Născut în plin proces de “europenizare” a presei din România, ca și a societății în integralitatea ei, Studioul Teritorial TVR Craiova a demonstrat, încă de la apariția sa din decembrie 1998, că acordă un interes major problematicii europene și implicațiilor socio-politice ale unei perioade de deschidere fără precedent, în care dizolvarea mai mult decât simbolică a frontierelor materiale, mentalitare, psihologice și culturale a căpătat o relevanță preeminentă.

În tentativa sa de a satisface gusturile și nevoile unui public eterogen (inevitabil în cazul unui post public de televiziune), TVR Craiova a reușit să realizeze o polarizare transfrontalieră nu doar a factorilor identitari românești (comunitățile românești din Bulgaria și Serbia au fost mereu în atenția postului), ci și a celor care se presupune că ar trebui să aglutineze în scopul constituirii unui sistem european unitar de valori și principii capabil să reziste reflexelor contestatate iminente. Acest fapt este consecința unei grile de programe care și-a propus depășirea inerentelor limitări pe care le presupune conceptul de regional (teritorial) prin realizarea de emisiuni de promovare a multiculturalismului, de expli-

citare a noțiunilor și principiilor (neo) europene și de reflectare a realităților social-politice cu care se confruntă românii din afara granițelor. Astfel, încă de la început, TVR Craiova a rezervat spații ample în grila sa de programe pentru emisiunile de informare a populației despre drumul către aderarea la spațiul comunitar, despre consecințele predictibile ale devenirii României un stat cu drepturi depline în Uniunea Europeană și mai ales despre implicațiile directe ale aderării asupra vieții de zi cu zi a românilor.

Studioul TVR Craiova a fost înființat pe 16 mai 1996, însă a început să emită efectiv la 1 decembrie 1998, emisie destinată inițial doar regiunii Oltenia. Din martie 2002 Studioul TVR Craiova acoperă toată regiunea istorică Oltenia (județele Dolj, Olt, Vâlcea, Mehedinți și Gorj), precum și județele Argeș și Teleorman, iar prin retransmisia efectuată prin intermediul TVR 3, emisiunile postului craiovean sunt receptate de peste un an și la nivel național. În plus, odată cu începerea emisiei regionale, TVR Craiova reușește să acopere și o vastă regiune din sudul Dunării, adică exact teritoriile unde trăiesc comunități de români: în Serbia (Valea Timocului Sârbesc), Bulgaria (Valea Timocului Bulgăresc), Albania și Macedonia.

Așadar, de la o emisie de o oră pe zi, pe frecvența canalului TVR 1 și mai târziu TVR 2, astăzi TVR Craiova are zilnic 8 ore de emisie regională, prin satelit, pe canalul său propriu. Evident, acum se poate vorbi și despre o creștere a diversității producțiilor sale: emisiuni sociale, culturale, educative, sportive, de divertisment, ca și emisiuni informative, "copilul de aur" din grila TVR Craiova fiind *Telejurnalul* din prime time, de la ora 18. Din 2008, producțiile TVR Craiova se regăsesc și în grilele TVR 3 unde, zilnic, toată țara poate urmări grupajele informative din zona Olteniei, reportaje, emisiuni și talk-show-uri realizate de echipa craioveană în jude-

țele Dolj, Olt, Vâlcea, Mehedinți, Gorj, Argeș și Teleorman, dar și dincolo de Dunăre, în comunitățile românești amintite mai sus.

Putem afirma că schimbările de perspectivă și de conceptualizare identitară au condus, și în cazul postului craiovean, la o trecere de la o concentrare exclusivă asupra regiunilor tradiționale, naționale, la una extinsă, care să cuprindă și relativ noile regiuni transfrontaliere, europene, cum ar fi, pentru TVR Craiova, Euroregiunea Danubiano-Balcano-Carpatică "DANBAC" (ce cuprinde județele Dolj, Mehedinți, Olt, Teleorman – din România; Vidin, Vratsa, Montana, Pleven – din Bulgaria; Bor și Zaiocar – din Serbia), apoi euroregiunile "Dunărea 21", "Dunărea de Sud", sau "Dunărea de Mijloc – Porțile de Fier", ce au în componență localități tot din România, Bulgaria și Serbia.

O astfel de strategie nu poate decât să ajute la clădirea pe un fundament solid a unei noi identități europene a celor care populează teritoriile altădată imperativ divizate, dar care acum sunt componente ale aceluiași spațiu comunitar sau care vor fi asimilate acestuia într-un viitor nu foarte îndepărtat. Este aici un proces de agregare, în special la nivel cultural, fără eradicarea elementele specifice ale fiecărei entități componente, o încurajatoare punere în practică a conceptelor euroentuziaștilor, catalogate cândva drept nerealiste, idealist-naive chiar, concepte subsumate logo-ului "Unitate în diversitate".

Pornind de la aceste noi coordonate geografico-spirituale, emisiunile "Călător în limba română" și "Românii fără frontiere", realizate de către chiar directorul postului, Traian Bărbulescu, sunt cele care, din anul 2002 încoace, aduc în atenția românilor din interiorul granițelor problemele, dar și tradițiile și obiceiurile românilor care trăiesc peste Dunăre ori în alte colțuri ale lumii. Prin cele două emisiuni, TVR Craiova a reușit să realizeze o punte

de legătură, un liant afectiv ce-și propune să redefinească relațiile dintre românii de acasă și cei pe care conjuncturi politice și istorice mai mult sau mai puțin favorabile i-au despărțit de țara-mamă.

Un demers admirabil care a condus la realizarea unei serii de reportaje tulburătoare, în care s-au regăsit ca personaje oameni din toate clasele sociale, “de la vlădică la opincă”, după cum sugestiv afirma cândva realizatorul acestor emisiuni, o atență panoramă a unui spațiu în care conviețuiesc oameni pe cât de diferiți, pe atât de asemănători, realizată însă printr-o concentrare consecventă asupra individului ca parte a unei lumi din ce în ce mai mari, în care există totuși riscul alienării și al pierderii conștiinței de sine ca parte importantă a unei comunități.

Reportajele din aceste emisiuni-mărturie sunt cele care au condus la reîntărirea covingerii multora dintre telespectatorii TVR Craiova că aparțin unui areal mai vast ce, deși eterogen, nu exclude noțiunea de unitate, și în care numitorul comun poate fi depistat în cele mai neașteptate feluri și în cele mai imprevizibile situații. “Călător în limba română” și “Românii fără frontiere” s-au dovedit astfel remarcabile elogii ale alterității și unicității, un apel la reconciliere și la recunoașterea dreptului de a fi diferit într-un spațiu comun care nu-și permite și nici nu-și propune să omogenizeze excesiv identitățile culturale ale popoarelor care îl locuiesc.

“Meridian Craiova” și “Alo România” sunt alte două emisiuni din această categorie, difuzate pe TVR Internațional și produse o dată pe lună de studioul craiovean al televiziunii publice. Pe aceste spații de emisie li se dă posibilitatea conașionalilor plecați peste granițe să afle ce se întâmplă acasă, care sunt problemele cu care se confruntă românii din țară, să se întâlnească cu artiști din zona Olteniei, să afle noutăți culturale, sociale și politice, putând de ase-

menea să-și exprime propriile trăiri, experiențe și dorințe de la depărtare, prin intervenții telefonice în direct.

Uniunea Europeană a fost mereu unul dintre subiectele pe care TVR Craiova le-a tratat cu cea mai mare atenție. Știrile despre Consiliul European, Parlamentul European și Comisia Europeană și-au găsit constant loc în buletinele și jurnalele de știri ale TVR Craiova, la fel ca și în talk-show-urile produse de acest post de televiziune. În mod deosebit, în timpul campaniei pentru alegerile europarlamentare, TVR Craiova a pus în discuție teme comunitare majore, de la subvențiile pentru agricultori până la Tratatul de la Lisabona și Constituția Europeană, cu intenția de a fi explicate în detaliu implicațiile deciziilor de la Bruxelles asupra vieții românilor. O astfel de abordare nu putea decât să mărească interesul publicului din regiune față de problematica europeană și să ducă la un grad sporit de conștientizare a însemnătății votului pentru legislativul Uniunii Europene.

Importanța aderării României la UE, dar și normele, obligațiile, responsabilitățile și problemele examinate în Parlamentul European au făcut tema dezbaterilor din emisiunile “Circom Regional” și “Direcția Europa”. În cadrul emisiunii “Circom Regional”, difuzată în perioada de preaderare a României la structurile comunitare, telespectatorii au putut afla, din materialele realizate de diferite televiziuni regionale din statele membre ale Uniunii Europene și difuzate de TVR Craiova, cum este viața cetățenilor din UE, care sunt facilitățile oferite de statutul de cetățean european, dar și dificultățile pe care le întâmpină diferite comunități ori cum se pun în aplicare anumite norme impuse de Bruxelles. Prin această serie de emisiuni, TVR Craiova a încercat să realizeze o cât mai corectă reflectare a realităților europene, o informare cât mai exactă a telespectatorilor români cu privire la schimbările reale, palpabile,

pe care le va aduce accesarea țării lor în comunitatea europeană. Dezvoltarea experiențelor celor 10 state care aderaseră la Uniunea Europeană în anul din 2004 (Polonia, Slovenia, Ungaria, Malta, Cipru, Letonia, Estonia, Lituania, Cehia, Slovacia) a creat un orizont de așteptare realist pentru populația unei țări ce număra cu nerăbdare, dar și cu relativă teamă, zilele până la momentul oficial al intrării în UE.

“Direcția Europa” le-a adus în atenție telespectatorilor TVR Craiova dezbateri despre normele impuse de Uniunea Europeană și consecințele aplicării lor. Publicul a putut astfel afla amănunte despre cum poate călători în statele comunitare, despre legislația europeană, despre posibilitățile de a studia și de a trăi într-o altă țară europeană, despre drepturile și obligațiile cetățenilor europeni, ca și despre schimbările din țara noastră, în urma alinierii la standardele Uniunii și în conformitate cu cerințele forurilor comunitare. La aceste extrem de utile dezbateri găzduite de studiourile TVR Craiova și-au împărtășit opiniile experți în problematica europeană, parlamentari și europarlamentari români, factori de decizie locali și regionali, oameni de afaceri, fermieri și, nu în ultimul rând, oameni de cultură. Din feedback-ul acestei serii de emisiuni s-a putut trage concluzia că dezbaterile nu doar au stârnit un interes semnificativ publicului telespectator, ci au adus și clarificări cu privire la transformările sociale și economice pe care le implică aderarea la Uniunea Europeană, schimbări resimțite în mai mare sau mai mică măsură de fiecare dintre cetățenii acestei țări.

Toate aceste emisiuni, la care se adaugă numeroasele știri pe teme europene pe care le-a difuzat TVR Craiova în jurnalele sale, reflectă strategia coerentă a unui post de televiziune regional ce încearcă să se alinieze unui curent pan-european, ce se acomodează din mers cu noile realități și care, nu în ultimul rând, își exercită rolul

de post public de televiziune și prin pregătirea adecvată a publicului său pentru transformările profunde pe care societatea le va experimenta într-un moment crucial, așa cum a fost aderarea la Uniunea Europeană din 2007.

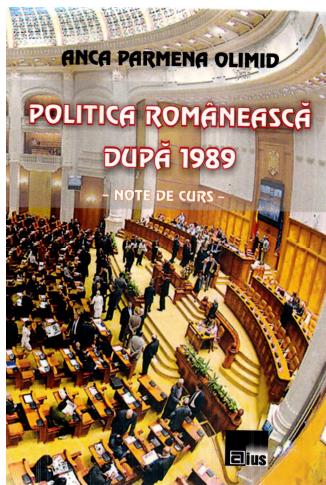
Explicând terminologia europeană, modificările pe care le presupune adaptarea legislației românești la acquis-ul comunitar, cerințele, normele și standardele UE, TVR Craiova a contribuit, într-o măsură deloc de neglijată, la pregătirea cetățenilor din sud-vestul României pentru noua realitate presupusă de statutul de cetățean al unui stat membru cu drepturi depline în Uniune. Cum rațiunea de a fi, menirea unui post public este de a informa corect, echidistant, de a explica și de a educa publicul, această poziționare a TVR Craiova față de problematica europeană, de transformările sociale induse de accesarea la spațiul comunitar, de schimbările de perspectivă și de atitudine, până la urmă, este percepută ca o reacție firească, naturală, un demers cu atât mai salutar într-un univers media din ce în ce mai pregnant sub semnul tabloidizării.

O acomodare necesară, obligatorie chiar, al cărei următor nivel ar trebui să fie edificarea unei certe identități europene, un proces dificil ce nu are sorți de izbândă dacă va fi neglijată componenta culturală, esențială unui asemenea demers transnațional. Și TVR Craiova chiar a acordat o pondere importantă elementului cultural în emisiunile sale cu relevanță europeană. Literatura, muzica, arta în general, ca și tradițiile și obiceiurile popoarelor de lângă Dunăre, au fost popularizate consecvent, primind spații de emisie generoase în grila de programe a TVR Craiova. Fără îndoială, poate fi considerat și acesta un prim pas spre însuflarea senzației de apartenență la un spațiu comun în care diferențele de orice natură nu alterează nicicum întregul. Reflectând viața oamenilor de pe ambele

maluri ale Dunării, postul de televiziune craiovean nu doar și-a extins raza de acoperire și bazinul de audiență, ci chiar și-a

modificat, deocamdată la nivel simbolic, statutul: din televiziune regională a devenit televiziune euroregională.

Anca Parmena Olimid, *Politica românească după 1989*, Craiova, Editura Aius, ISBN 978-606-8021-75-1, 292 pagini.

Tranziția postcomunistă a reprezentat un complex proces istoric, socio-cultural, religios dar, în mod special, politico-instituțional. Fără a induce în mod special ipoteza de lucru ce recunoaște democrației post-comuniste caracterul de unicitate în fostul bloc comunist, lucrarea își propune să identifice principalele teme centrale ale tranziției românești, orientând analiza spre un context mai elaborat de analiză științifică.

Lucrarea acreditează totodată ideea că aceste societăți numite adesea în literatura de specialitate “în tranziție” ar parcurge în ultimii douăzeci de ani etapele trecerii de la “dictatura proletară” la un nou model de societate în factorii externi și interni se combină accentuând tendința de atomizare a sistemului politic autohton. În acest sens, autoare evită capcana determinismului politic axat pe anul 1989: momentul prăbușirii zidului Berlinului. Fără a avea pretenția de aduce noi soluții, lucrarea permite o expunere detaliată a elementelor teoretice și practice din perspectiva teoriei politice contemporane.

Sub aspectul dimensiunii structurale a politicii românești după 1989, volumul abordează în primele două capitole etapele de evoluție ale noului mecanism politic. Întregul

demers pornește de la o afirmație paradigmatică ce stabilește că o dată cu adoptarea Constituției din 1991, așteptările societății românești de transformare a mediului politic nu a condus în mod ireversibil, așa cum majoritatea ar fi sperat la o tranziție irevocabilă spre modelul de democrație al Vestului. O abordare particulară este asumată de autoare o dată cu analiza principalelor provocări la adresa pluralismului politic în contextul mult așteptatei integrări europene: extremismul, naționalismul și populismul. În baza teoriei de rază medie, analiza comparativă a celor două sisteme politice este menită să descopere în special slăbiciunile politicii guvernamentale din perioada de tranziție.

Un capitol aparte este consacrat analizei cadrului legislativ al vieții politice postdecembriste. Sunt evidențiate în mod riguros principiile și fundamentele noii democrații în abordările constituțională din 1991 și modificările din 2003.

Fără a ignora criteriile minime impuse de conceptul de „democrație consolidată”, volumul de față apreciază importanța cadrului electoral ce devine un instrument indispensabil pentru faza incipientă a democrației reflectată prin alegeri regulate, secretul votului și legitimitatea celor aleși.

Lucrarea nu se oprește asupra unei analize legislative analizate în primele capitole, ci se orientează spre înțelegerea aspectelor procedurale ale participării și reprezentării politice în politica românească după 1989.

Pentru completarea și delimitarea conceptuală dintre democrația incipientă și democrația consolidată, lucrarea își asumă ipoteza nivelului optim al participării politice în funcție de relația de directă proporționalitate cu gradul de restructurare al partidele politice. Într-o astfel de interpretare, analiza fundamentează relația dintre participarea cetățenilor și comportamentul politic la scrutinele electorale după 1989.

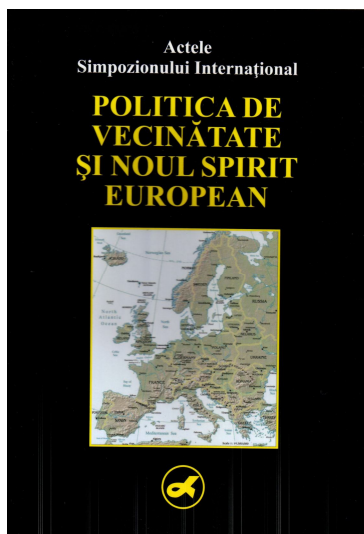
Cea de-a doua parte a lucrării tratează etapele importante ale evoluției sistemului politico-instituțional românesc. În contextul acestei problematice, autoarea consideră că democrația este considerată împlinită atunci când sistemul politic a atins un grad ridicat de consens asupra proceselor politice în momentul instaurării unei guvernări legitime. Lucrarea avertizează succesul unei democrații este direct dependent de factori precum: eficiența și problema deficitului de imagine al instituției legislative, analiza indicatorilor specifici ai tranziției, reflectă competența limitată a Parlamentului în legislațiile postdecembriste. În analiza instituției prezidențiale sunt reflectate rigorile unei abordări multifuncționale: proces electoral, ofertă electorală a candidaților, ofertă electorală, teme-pivot, relația media-candidați, performanță electorală, consecințe guvernamentale etc. Capitolul insistă asupra diho-

tomiei dintre discursul asumat al candidaților și consecințele guvernamentale și parlamantare ulterioare.

Ultimul capitol al lucrării analizează pe larg tema instabilității guvernamentale și intraguvernamentale într-un cadru policondițional. Ipoteza de lucru asumată de autoare pornește de la observația că actul de guvernare este un pricipalul responsabil al instabilității instituționale. Într-o astfel de analiză, politica românească după 1989 se caracterizează prin lipsa unui mecanism real de mobilizare.

Intenția lucrării *Politica românească după 1989* este să contribuie la o aprofundare a cunoștințelor legate de evoluția scenei politice românești postdecembriste, fiind un studiu interdisciplinar deschis atât studenților cât și cercetătorilor.

Irina Olivia Popescu

Actele Simpozionului Internațional „Politica de vecinătate și noul spirit european”, Editura Libertatea, Panciova, 2009.

Relațiile dintre România și țările spațiului ex-ugoslav au avut mult de suferit în ultimele două decenii, ca urmare a evoluțiilor politice diferite din cele două zone. Acest fenomen a atins toate domeniile de cooperare tradițională, inclusiv cel cultural-științific.

Abia în ultimii ani, s-au făcut observate, de ambele părți, mișcări de apropiere în vederea reînnoțirii vechilor legături.

Volumul de față, care reunește lucrările manifestării științifice omonime*, desfășurate la Pancevo (Serbia) în 12-13 decembrie 2008, este o dovadă și un pas foarte important în acest sens.

Autorii sunt universitari și oameni de cultură de pe ambele maluri ale Dunării, în special de la Universitățile din Craiova (Ion Deaconescu, Aurel Pițurcă, Cezar Avram, Mihai Costescu, Anca Parmena Olimid, Roxana Radu, Cristina Otovescu-Frăsie, Adrian

* *Politica de vecinătate și noul spirit european / Susedstva Politika e Novi Evropski Duh*

Otovescu, Mihai Ovidiu Cerceș, Cătălina Maria Georgescu ș.a.), din Belgrad și Novi Sad (Mjirjana Corkovic, Danijela Konstantinovic, Aleksandra Vranes, Ljiljana Markovic).

Lucrările – publicate în formele originale, în limbile română și sârbă – abordează diferite teme de actualitate, raportându-se la contextul evoluțiilor europene contemporane, în care se încadrează, chiar dacă în grade și moduri încă diferite, cele două țări.

Dintre temele prezente în volum sunt de amintit: studiile culturale, cu accent special pe cele religioase (Ofelia Burtea Mariana Dan, Alexandru Jianu, Anca Parmena Olimid, Ljiljana Markovic), cooperarea transfrontalieră (Mihai Costescu, Olga Ursan), migrația forței de muncă (Cătălina Maria Georgescu), imigrația (Adrian Otovescu), drepturile femeilor (Cristina Otovescu-Frăsie), statutul minorităților etnice, evoluțiile în materie de securitate (Aurel Pițurcă, Cezar Avram) ș.a.

Dincolo de valoarea sa strict științifică, volumul este deosebit de important și pentru că stimulează cooperarea dintre instituțiile academice din Serbia și România și permite inițierea celor preocupați fenomenele sociale contemporane, în realitățile din imediata lor apropiere geografică și culturală, care deocamdată sunt, din păcate, prea puțin cunoscute.

Mihai Ghițulescu

